ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ АПК

Збірник наукових праць

№ 2 (159) 2020

УДК 338.43(062.552):378.4(477.41) БНАУ
Е 45

Економіка та управління АПК = AIC Economics and Management: збірник наукових праць. №2 (159) 2020. Білоцерківський національний аграрний університет. Біла Церква: БНАУ, 2020. 186 с. DOI 10.33245

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач:
Білоцерківський національний аграрний університет (БНАУ)

Збірник розглянуто і затверджено до друку рішенням Вченої ради БНАУ
(Протокол №10 від 24.11.2020 р.)

Збірник наукових праць «Економіка та управління АПК» («AIC Economics and Management») є фаховим виданням, що включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019 р.) і є продовженням «Вісника Білоцерківського державного аграрного університету», започаткованого 1992 року. Збірник представлено на порталі Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського та включено до міжнародних наукометричних баз: *Index Copernicus, Google Scholar, Crossref*, *РІНЦ, DOAJ*.

Періодичність виходу збірника «Економіка та управління АПК» – двічі на рік.

Редакційна колегія:

Головний редактор **– Варченко О.М.,** д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Заступник головного редактора – **Ткаченко К.В.,** канд. екон. наук, доц., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Члени редколегії:

Божнеч Стефан, проф. економіки, Приморський університет, м. Копере, Словенія

Борщовецька В.Д., канд. пед. наук, доц., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Вагнер Клаус, д-р філософії, Федеральний інститут економіки сільського господарства, м. Відень, Австрія

Гринчук Ю.С., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Даниленко А.С., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Єнін Ю.І., д-р екон. наук, проф., Білоруський державний економічний університет, м. Мінськ, Республіка Білорусь

Клішінські Януш, д-р габіл., Університет технологій та гуманітарних наук, м. Бєльсько-Бяла, Польща

Котікова О.І., д-р екон. наук, проф., Миколаївський НАУ, м. Миколаїв, Україна

Майєрс Вільям Х., д-р наук, проф. аграрної та прикладної економіки, Університет Міссурі, м. Колумбія, США

Непочатенко В.А., д-р екон. наук, доц., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Паска І.М., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Рябченко Оксана, д-р екон. наук, Словацький сільськогосподарський університет, м. Нітра, Словацька Республіка

Сатир Л.М., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Свиноус І.В., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Сокольська Т.В., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Шнеебергер Кен, д-р наук, проф. аграрної та прикладної економіки, Університет Міссурі, м. Колумбія, США

Шубравська О.В., д-р екон. наук, проф., ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ, Україна

Шуст О.А., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Філдсенд Ендрю, д-р наук, Науково-дослідний інститут сільського господарства, м. Будапешт, Угорщина

Хараішвілі Етер, проф. економіки, Тбіліський державний університет імені Іване Джавахішвілі, м. Тбілісі, Грузія

Хмелінські Павел, д-р філософії, Інститут економіки сільського господарства та продовольства – Національний науково-дослідний інститут, м. Варшава, Польща

Юхименко П.І., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Editorial board:

Editor-in-Chief – **Varchenko O.M.**, D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Deputy Editor-in-Chief – **Tkachenko K.V.**, PhD in Economics, Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Members of the Editorial Board:

Boziec Stefan, Prof. of Economics, Maritime University, Koper, Slovenia

Borshchovetska V.D., PhD, Ass. Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Danylenko A.S., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Enin Y.I., D.Sc. in Economics, Prof., Belarus State Economic University, Minsk, Belarus

Fieldsend Andrew, PhD, Agricultural Research Institute, Budapest, Hungary

Grinchuk Yu.S., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Haraishvili Eteri, Prof. of Economics, Ivan Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia
Khmelinsky Pavel, PhD, Institute of Agricultural Economics and Food-National Research Institute, Warsaw, Poland
Klisinski Janusz, Dr. habil., University of Technology and Humanities, Bielsko-Biala, Poland
Kotikova O.I., D.Sc. in Economics, Prof., Mykolaiv NAU, Mykolaiv, Ukraine
Myers William H., D.Sc. in Economics, Prof. of Agrarian and Applied Economics, University of Missouri, Columbia, USA
Nepochatenko V.A., D.Sc. in Economics, Ass. Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine
Paska I.M., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine
Ryabchenko Oksana, PhD of Economics, Slovak University of Agriculture, Nitra, Slovak Republic
Satir L.M., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine
Schneeberger Ken, D.Sc. in Economics, Prof. of Agrarian and Applied Economics, University of Missouri, Columbia, USA
Shubravska O.V., D.Sc. in Economics, Prof., State Institution «Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine
Shust O.A., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine
Sokolska T.V., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine
Svynous I.V., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine
Wagner Klaus, PhD, Federal Institute of Agricultural Economics, Vienna, Austria
Yukhymenko P.I., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Редакционная коллегия:
Главный редактор – **Варченко О.М.,** д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина
Заместитель главного редактора – **Ткаченко Е.В.,** канд. экон. наук, доц., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина
Члены редколлегии:
Божнеч Стефан, проф. экономики, Приморский университет, г. Копере, Словения
Борщовецкая В.Д., канд. пед. наук, доц., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина
Вагнер Клаус, д-р философии, Федеральный институт экономики сельского хозяйства, г. Вена, Австрия
Гринчук Ю.С., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина
Даниленко А.С., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина
Енин Ю.И., д-р экон. наук, проф., Белорусский государственный экономический университет, г. Минск, Республика Беларусь
Клишинский Януш, д-р габил., Университет технологий и гуманитарных наук, г. Бельско-Бяла, Польша
Котикова Е.И., д-р экон. наук, проф., Николаевский НАУ, г. Николаев, Украина
Майерс Вильям Х., д-р наук, проф. аграрной и прикладной экономики, Университет Миссури, г. Колумбия, США
Непочатенко В.А., д-р экон. наук, доц., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина
Паска И.Н., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина
Рябченко Оксана, д-р экон. наук, Словацкий сельскохозяйственный университет, г. Нитра, Словацкая Республика
Сатыр Л.М., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина
Свиноус И.В., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина
Сокольская Т.В., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина
Шнеебергер Кен, д-р наук, проф. аграрной и прикладной экономики, Университет Миссури, г. Колумбия, США
Шубравская Е.В., д-р экон. наук, проф., ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины», г. Киев, Украина
Шуст Е.А., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина
Филдсенд Эндрю, д-р наук, Научно-исследовательский институт сельского хозяйства, г. Будапешт, Венгрия
Хараишвили Этер, проф. экономики, Тбилисский государственный университет имени Иванэ Джавахишвили, г. Тбилиси, Грузия
Хмелинский Павел, д-р философии, Институт экономики сельского хозяйства и продовольствия – Национальный научно-исследовательский институт, г. Варшава, Польша
Юхименко П.И., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина

Адреса редакції: Білоцерківський національний аграрний університет, Соборна площа, 8/1,
м. Біла Церква, Київська обл., 09117, Україна. E-mail: redakciaviddil@ukr.net.

© БНАУ, 2020

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

Крисанов Д.Ф., Варченко О.М. Аграрно-економічні системи в умовах посилення екзогенної та ендогенної турбулентності.....7
Ібатуллін М.І., **Хахула Б.В.** Вплив племінного свинарства на ефективність виробництва продукції галузі 22
Гримак А.В. Особливості функціонування ринку продукції м'ясного скотарства.....31
Варченко О.О. Сучасний стан та тенденції формування міжгалузевих відносин в агропродовольчому комплексі України.....41
Копитець Н.Г., Пашко С.О., Волошин В.М. Сучасні тенденції формування цін на ринку м'яса.....55
Павлов О.І., Дідух С.М., Барвіненко В.Д. Інклюзивний розвиток агрохолдингів в системі продовольчої безпеки України 64
Паска І.М., Гринчук І.Ю., Артімонова І.В. Організаційно-економічні відносини в ланцюзі поставок молока та молокопродукції 73
Свиноус І.В., Микитюк Д.М., Семісал А.В. Економічні аспекти ефективного виробництва молока в Україні 83
Утеченко Д.М. Освіта як чинник формування людського капіталу сільських територій 95
Чайкін О. В. Ініціативи-флагмани інклюзивного зростання: ЄС vs Україна 106

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Хомовий С.М., Хомяк Н.В., Томілова-Яремчук Н.О., Литвиненко В.С. Розвиток та вплив міжнародних норм обліку на формування фінансової звітності в банківських установах України 115

МЕНЕДЖМЕНТ

Василенко О.І. Моніторинг діяльності аграрного закладу вищої освіти інструментами бізнес-аналітики.....124
Свиноус Н.І. Складові організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств 134
Шупик С.М. Концептуальні засади стратегічного управління підприємствами молочного скотарства 145

МАРКЕТИНГ

Капінус Л.В., Розумей С.Б., Скригун Н.П., Семененко К.Ю. Методичний підхід до оцінювання ефективності просування товарів з використанням онлайн-інструментів.....157
Ляньфен Чжан, Данько Ю., Чжуаньцин Чень. Дослідження маркетингу брендів на основі туристичних напрямів в Україні.....168

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Печенюк А. П. Туристична орієнтованість як бізнес-парадигма розвитку об'єднаних територіальних громад.....177

CONTENT

ECONOMY

Krysanov D., Varchenko O. Agricultural and economic systems in the conditions of enhancing exogenic and endogenous turbulence.....7
Ibatullin M., Khakhula B. Influence of breeding pig breeding on efficiency production of the industry.....22
Grymak A. Characteristics of the meat stockbreeding market performance.....31
Varchenko O. The current state and trends in the formation of intersectoral relations in the agri-food complex of Ukraine.....41
Kopytets N., Pashko S., Voloshyn V. Current trends in meat price formation.....55
Pavlov O., Didukh S., Barvinenko V. Inclusive development of agroholdings in the food security system of Ukraine.....64
Pasca I., Grinchuk I., Artimonova I. Organizational and economic relations in the chain supply of milk and dairy products.....73
Svynous I., Mykytyuk D., Semysal A. Economic aspects of efficient milk production in Ukraine.....83
Utechenko D. Education as a factor in the formation of human capital in rural areas.....95
Chaikin O. Inclusive growth flagship initiatives: EU vs Ukraine.....106

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Khomovyi S., Khomyak N., Tomilova-Yaremchuk N., Litvinenko V. Development and influence of international accounting standards on the formation financial statements in banking institutions of Ukraine 115

MANAGEMENT

Vasylenko O. Monitoring the activities of the agricultural institution of higher education business intelligence tools 124
Svynous N. The organizational and economic components of investment support in agricultural enterprises activity.....134
Shupyk S. Conceptual principles of strategic management of dairy enterprises.....145

MARKETING

Kapinus L., Rozumei S., Skrygun N., Semenenko K. Methodical approach to evaluation of commodities' advancement efficiency using online-instruments.....157
Lianfeng Zhang, Danko Y., Zhuanqing Chen. Research on brand marketing based on Ukrainian tourist destination.....168

BUSINESS, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

Pecheniuk A. Tourism orientation as a business paradigm for the development of united territorial communities.....177

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

Крисанов Д.Ф., Варченко О.М. Аграрно-экономические системы в условиях усиления экзогенной и эндогенной турбулентности.....7
Ибатуллин М.И., Хахула Б.В. Влияние племенного свиноводства на эффективность производства продукции отрасли.....22
Грымак А.В. Особенности функционирования рынка продукции мясного скотоводства.....31
Варченко О.А. Современное состояние и тенденции формирования межотраслевых отношений в агропродовольственном комплексе Украины.....41
Копытец Н.Г., Пашко С.А., Волошин В.М. Современные тенденции формирования цен на рынке мяса.....55
Павлов А.И., Дидух С.М., Барвиненко В.Д. Инклюзивное развитие агрохолдингов в системе продовольственной безопасности Украины.....64
Паска И.Н., Гринчук И.Ю., Артимонова И.В. Организационно-экономические отношения в цепи поставок молока и молокопродукции.....73
Свиноус И.В., Микитюк Д.М., Семисал А.В. Экономические аспекты эффективного производства молока в Украине.....83
Утеченко Д.М. Образование как фактор формирования человеческого капитала сельских территорий.....95
Чайкин А.В. Инициативы-флагманы инклюзивного роста: ЕС vs Украина.....106

ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ

Хомовой С.М., Хомяк Н.В., Томилова-Яремчук Н.А., Литвиненко В.С. Развитие и влияние международных норм учета на формирование финансовой отчетности в банковских учреждениях Украины.....115

МЕНЕДЖМЕНТ

Василенко Е.И. Мониторинг деятельности аграрного заведения высшего образования инструментами бизнес-аналитики 124
Свиноус Н.И. Составляющие организационно-экономического обеспечения инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий.....134
Шупик С.Н. Концептуальные основы стратегического управления предприятиями молочного скотоводства.....145

МАРКЕТИНГ

Капинус Л.В., Розумей С.Б., Скригун Н.П., Семененко К.Ю. Методический подход к оценке эффективности продвижения товаров с использованием онлайн-инструментов.....157
Ляньфэн Чжан, Данько Ю.И., Чжуаньцин Чен. Исследование брендового маркетинга на основе туристических направлений в Украине.....168

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО, ТОРГОВЛЯ И БИРЖЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Печенюк А.П. Туристическая ориентированность как бизнес-парадигма развития объединенных территориальных общин.....177

ЕКОНОМІКА

УДК 338:332.1
JEL Q13, Q16, Q19

Аграрно-економічні системи в умовах посилення екзогенної та ендогенної турбулентності

Крисанов Д.Ф., Варченко О.М.

Білоцерківський національний аграрний університет

Крисанов Д.Ф. E-mail: d_krysanov@ukr.net; Варченко О.М. E-mail: omvarchenko@ukr.net

OPEN ACCESS

Крисанов Д.Ф., Варченко О.М. Аграрно-економічні системи в умовах посилення екзогенної та ендогенної турбулентності. Економіка та управління АПК. 2020. № 2. С. 7–21.

Krysanov D.F., Varchenko O.M. Agrarno-ekonomichni systemy v umovah posylennja ekzogennoi' ta endogennoi' turbulentnosti. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 7–21.

Рукопис отримано: 10.11.2020 р.
Прийнято: 17.11.2020 р.
Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-7-21

Розкрито спільність проблем і закономірностей розвитку природи, економіки, суспільства, перебування яких у стані порядку, безладу, кризи, катастрофи чи хаосу стали підставою для висновку про єдність їхньої основи. Систематизовано позиції зарубіжних і українських вчених стосовно розвитку макроекономічних систем в умовах хаосу і порядку та перенесено їх основні положення для аналізу розвитку аграрно-економічних систем в умовах посилення ендогенної та екзогенної турбулентності. Підтверджено доцільність застосування для аналізу функціонування складних структур методики турбулентного підходу та обґрунтовано віднесення до цього типу аграрно-економічних систем, які об'єднують три різних середовища та їх підсистеми: природно-біологічну, виробничо-реалізаційну, фінансово-банківську. Систематизовано типи турбулентності та розкрито ризики і втрати, потенційні негативні наслідки від яких підсилюються з кожним наступним етапом: від селекції генетичних ресурсів до утилізації відходів виробництва і споживання харчової продукції та за недотримання технологічних й інших вимог. Проаналізовано особливості виникнення турбулентності та її потенційних наслідків для різних станів базових процесів аграрно-економічних систем: генетично-ресурсних, грунтово-адаптивних, виробничо-сировинних, переробно-продуктових, логістично-реалізаційних, фінансово-економічних. Висвітлено роль східної держави-сусіда в обмеженні ввозу продукції АПК України та прискоренні гармонізації національної системи технічного регулювання з базовою моделлю технічного регулювання ЄС. Розкрито особливості сучасних підходів до підготовки і реалізації різних сценаріїв обмеження впливу негативних наслідків турбулентності та компенсації втрат від неї акторам агропродовольчих ланцюгів. Розроблено пропозиції по впровадженню креативних підходів у підготовку менеджерів та самостійного розроблення ними різних сценаріїв виникнення і посилення турбулентного хаосу.

Ключові слова: порядок, біфуркації, флуктуації, екзогенна і ендогенна турбулентність, агропродовольчі ланцюги, сценарії розвитку за виникнення хаосу.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Для нинішнього етапу розвитку різних систем (природних, економічних, соціальних) прикметними стали такі спільні характеристики як порядок, дезорганізація, безлад, загроза, криза, катастрофа, хаос. Дослідження в економіці, суспільстві, природі зіткнулися із проблемою, яка охоплює усі процеси і явища, що тут відбуваються. Навіть незначні події в одному місці можуть привести до «ефекту метелика», тобто виникнення масштабних подій у другому місці та в інший час. Отже йдеться про турбулентність, а в широкому розумінні – про розвиток економіки і суспільства в умовах невизначеності, непередбачуваності і навіть хаосу. Тому для пізнання закономірностей розвитку у різних галузях, сферах і середовищах, включаючи системи, структури, процеси, є доцільним застосування спільної науково-методологічної бази і єдиної схеми, з викорис-

танням загальної термінології, інструментів, методів, моделей і математичного апарату. Одними із надзвичайно складних систем є, на нашу думку, аграрно-економічні (агроеко-) системи. Вони включають три різні середовища або підсистеми: природу, виробництво і банки, які проводять обслуговування акторів агропродовольчих ланцюгів. Турбулентність, що спонтанно виникає у вказаних середовищах під впливом суперечливих чинників та у різний час, посилює розбалансованість в агроекосистемах, але за досягнення критичних значень може спричинити кризу, катастрофу і навіть хаос та супроводжуватися руйнівними наслідками.

Мета дослідження. Надзвичайна складність аграрно-економічних систем зумовлена, по-перше, багатошаровою структурою і численними зв'язками, взаємозалежністю та тісними відносинами між різнорідними елементами, а по-друге, – «ефектом розриву у часі» виконання технологічно послідовних операцій та появою нових явищ і процесів, унаслідок чого спонтанно виникає чи посилюється ефект турбулентності. Оскільки у кожній ланці продовольчого ланцюга, в кожному процесі та на кожному етапі існують свої ризики, то за посилення внутрішньої, локальної чи глобальної турбулентності вони різною мірою можуть провокувати виникнення потенційних загроз, криз, катастроф і навіть хаосу. Отже, необхідно провести ґрунтовний аналіз досліджуваних середовищ з метою виокремлення та ідентифікації типів турбулентності, оцінювання їх потенційного впливу на агроекосистеми та з використанням прогнозів збурень забезпечити розроблення адекватних запобіжників їх попередження, а також ефективних заходів щодо мінімізації руйнівних наслідків.

Наукові дослідження з ***теорії хаосу*** проводили на глобальному рівні, зокрема І. Пригожин (Нобелівський лауреат 1977 р. по газохімії – за роботи з термодинаміки незворотних процесів, а особливо за теорію дисипативних структур), а також вивчали його наслідки у багатьох розділах сучасної науки вчені різного спрямування (Арнольд В., Котлер Ф., Касліоне Дж., Петерс Е., Стенгерс І., Хакен Г., Едгар П., Boehlje M. et al., Mullin T. та ін.) [1–10]. Хаос виступає першоосновою для виникнення порядку, однак за багатьма ознаками руйнація вже існуючого порядку може свідчити про те, що система переходить на інший рівень упорядкування або ж невизначеності. Важливу роль у процесах руху як від хаосу до порядку, так і від порядку до хаосу, але вже на новому рівні (принцип незворотності процесів у певних просторово-часових координатах) відіграють ***біфуркації*** (від лат. *bifurcus* – розгалуження), ***флуктуації*** (від лат. *fluctuatio* – невеликі нерегулярні, хаотичні зміни чи відхилення) і ***турбулентність*** (від лат. *turbulentus* – бурхливий, хаотичний, непередбачуваний, невпорядкований). Хаотичні та безсистемні зміни у будь-якому середовищі, включаючи системи, процеси, структури, можуть викликати не лише їх поступову трансформацію, посилювати нестабільність і непередбачуваність, але й, за досягнення критичних значень окремих параметрів (інтенсивності, глибини, масштабів охоплення, тісноти перманентних змін), породжувати кризу чи катастрофу. Отже, може виникати стан хаосу чи, у кращому випадку, ***дисипативності*** (від лат. *dissipatio* – розсіюю, руйную), або відхилення від рівноваги певної структури чи системи.

Термін ***турбулентність*** почали застосовувати спочатку у фізиці, зокрема газо-, гідро- і термодинаміці, а вже пізніше відбулася термінологічна дифузія в інші сектори: у метеорологію, у сферу відтворення й розселення популяцій тварин, для аналізу та моделювання хімічних реакцій, для характеристики функціонування механічних систем тощо. Доцільність і корисність використання цього терміну було підтверджено подальшими дослідженнями. Це пояснюється тим, що ***непередбачуваність***, як ключова характеристика поведінки певного середовища, включаючи системи, процеси, структури, реалізується не лише унаслідок ендогенних змін, але й екзогенних впливів, які притаманні різним галузям науки й сферам практичної діяльності. У широкому розумінні йдеться про ***розвиток економіки і громадянського суспільства в умовах невизначеності, непередбачуваності і хаосу***.

У другій половині минулого століття для характеристики різких змін на ринках капіталів, споживчого попиту, динаміки цін, попиту на фінансові та інші ресурси почали активно вживати термін ***турбулентність***. Нині в усьому світі надзвичайно потужним джерелом турбулентності виступає пандемія коронавірусної хвороби (визнана ВООЗ офіційно 11.03.2020), яка спричинила глобальні соціально-економічні наслідки. В Україні пандемія спричинила підвищену захворюваність й смертність, було запроваджено карантин, а усі регіони поділено на зони. Введення протиепідемічних заходів надзвичайно потужно вплинуло на економіку: призупинено різні види сполучення та перевезення пасажирів, тимчасово заборонено видовищні заходи та функціонування ринків, введено дистанційне навчання та дистан-

ційно віддалені форми трудової зайнятості тощо. Особливо негативні наслідки пандемії COVID-19 для малого бізнесу, який переважно був поставлений «на паузу» чи закривався взагалі. За експертними оцінками, спад економіки у 2020 р. очікується на рівні 6 %, рівень безробіття серед осіб віком 15–70 років зросте до 9,4 % (2019 р. – 8,2 %), падіння ВВП прогнозується на рівні 6 %, порівняно з попереднім роком. Таким чином, фактор, прямо не зв'язаний з господарською діяльністю, спричинив потужну турбулентність в усіх секторах економіки і справив надзвичайно негативні наслідки для усіх сфер суспільства.

Матеріал і методи дослідження. Проведено дослідження з використанням міждисциплінарного та комплексного підходів до аналізу змін і чинників, що провокували виникнення явищ і процесів турбулентного типу в природному середовищі, виробничій сфері та фінансовому просторі, а також враховано їх тісний взаємозв'язок і взаємозалежність. Було прийнято як вихідне положення для досліджень позицію тих провідних вчених [11, с. 9, 13], що акцентували увагу на доцільності ***застосування турбулентного підходу*** як спеціального методу пізнання закономірностей розвитку економічних систем. «Цей метод дозволяє створити певну теоретичну платформу дослідження складних систем у нестабільних, а що важливіше, складних для прогнозування умов її функціонування». І далі, «турбулентність це завжди сукупність процесів, які починають впливати на систему, і за своєю природою це такі процеси, умови перебігу яких важко передбачити».

Результати дослідження та обговорення. Будь-які системи, структури і мережі піддаються екзогенним та ендогенним турбулентним явищам і процесам. Особливо чутливою є аграрна сфера, функціонування якої базується на агроекосистемах різного масштабу й продуктової спеціалізації. Зазначені системи є надзвичайно складними біосоціоекопросторовими структурами (надсистемами). Їх функціонування базується на комбінації та послідовності включення у певні періоди часу та у різні процеси природних, матеріальних, працересурсних, енергетичних й інших чинників. Функціонування аграрно-економічних надсистем базується на використанні багатьох складників: сільськогосподарських угідь; генетичних ресурсів рослинного і тваринного походження; рухомих і стаціонарних механізмів, знарядь праці, агрохімічних і органічних добрив, засобів захисту рослин і тварин для забезпечення вирощування біомаси; холодильно-складських потужностей для зберігання продовольчої сировини та кінцевої харчової продукції; спеціалізованих потужностей для перероблення сировини в готову продукцію; логістично-транспортних підрозділів і підприємств торгівлі; персоналу для обслуговування технологічних процесів і механізмів тощо.

Агроекосистеми як складні системи виконують ключову функцію – забезпечують вітчизняних споживачів сучасними видами продовольства і формують необхідні передумови для зовнішньоекономічної діяльності держави та акторів (підприємців). Висока чутливість до турбулентних процесів і явищ є не лише наслідком специфіки аграрного виробництва, але й включення до зазначених надсистем усіх етапів повного технологічного циклу виробництва продовольчої продукції та взаємозв'язаних рівнів їх функціонування, а саме:

- сезонне вирощування багатьох видів продовольчої сировини, випуск готової продукції та цілорічна її реалізація;
- висока залежність сільського господарства від природно-кліматичних умов, яке потерпає від різних катаклізмів: аномально високі температури, посухи, зливи, град, заморозки, підтоплення, заболочування, ерозійні та грунтопереносні процеси тощо. За останні три десятиліття ризик виникнення природних катаклізмів й техногенних катастроф збільшився утричі [12];
- велика кількість акторів, що включені до агропродовольчих ланцюгів, та складність узгодження підприємством-інтегратором технологічних вимог переробно-харчового виробництва з економічними інтересами виробників сировини;
- постійне підвищення нормативних вимог до безпечності та якості продукції і запитів покупців стосовно споживчих потреб й уподобань, що стало значною перепоною для дрібних виробників аграрної сировини;
- тісна залежність сільського господарства від ключових складників, зокрема: від біологічної продуктивності насіння і посадкового матеріалу та молодняку худоби і птиці, природної продуктивності сільськогосподарських угідь; від укомплектованості та рівня забезпеченості технологічною лінійкою робочих знарядь і пересувних механізмів; від своєчасності надходження і грамотного застосування у необхідних обсягах потрібних для вирощування продукції засобів живлення, захисту організмів й інших препаратів тощо;
- критична залежність економічних результатів господарювання від своєчасного збирання нового врожаю, первинної доробки й тимчасового зберігання в господарствах первинного

виробництва до моменту передачі для реалізації у торгівельну мережу чи для перероблення в кінцеву продукцію;

- надзвичайно висока залежність фінансового стану операторів ринку (ОР) від виконання розрахункових операцій у фінансово-банківських установах, а саме: скорочення лагу між підписанням угод про поставки і відвантаженням продукції та проведенням розрахунково-банківських операцій. За виникнення «тромбів» в банківській підсистемі розрахункові операції відбуваються із затримками чи не відбуваються взагалі, що може спричинити тимчасову або ж тривалу зупинку виробництва чи навіть руйнацію усієї надсистеми та ін.

Агроекосистеми можуть значно відрізнятися за розмірами: починаючи з дрібних виробників, які працюють для задоволення власних потреб і частково на ринок, до агрохолдингів, що створили повний цикл виробництва: починаючи з відтворення (селекції, виведення) генетичних ресурсів та завершуючи випуском й реалізацією кінцевої харчової продукції. Ключовою умовою тут виступає ***суб'єктність агроекосистем у ринковій економіці***. За її виникнення системи, що перебувають у зонах впливу турбулентних явищ і процесів, зазвичай, можуть розраховувати на заходи по унеможливленню настання негативних наслідків загалом чи їх ліквідацію. Локалізацією і подоланням останніх буде займатися та частина суспільства, що мешкає, перебуває і функціонує у просторових координатах агроекосистем.

Основні відмінності між підсистемами: по-перше, вони уособлюють різні рівні та сфери функціонування усієї надсистеми, по-друге, – зумовлені специфікою конкретного середовища: природно-біологічного, виробничо-реалізаційного, фінансово-банківського; по-третє, – для кожної із зазначених підсистем турбулентність набуває специфічних форм, про що буде нижче.

Природно-біологічна підсистема виступає ***своєрідним процесором***, що включає комплекс природних чинників, з них ***основні: ґрунт*** – середовище для розміщення насіннєвого матеріалу, та ***сонячна енергія***, які за дотримання необхідного температурно-вологісного режиму забезпечують розвиток живих організмів. Отже, ***на вході в процесор – насіння, а на виході – дозріла біомаса***. Родючий ґрунтовий покрив виконує роль ***своєрідної хіміко-біологічної лабораторії***, в якій під дією процесів фотосинтезу забезпечується реалізація генетичного потенціалу насіння сільськогосподарських рослин. Процеси вирощування біомаси «прив'язані» до конкретної території та великою мірою залежать від природно-кліматичних умов цієї місцевості. Водночас, природно-біологічні технології тісно поєднуються із використанням штучних технологій підтримки та стимулювання розвитку живих організмів, які можуть запроваджувати актори з метою отримання максимальних врожаїв.

Виробничо-реалізаційна підсистема включає матеріальні, біологічні, трудові, енергетичні, інформаційні та інші ресурси, що знаходяться у володінні, управлінні чи розпорядженні акторів та які задіяні в процесах вирощування біомаси, її переробки, випуску та реалізації харчової продукції. Ця підсистема упереджує, супроводжує, сприяє та забезпечує ефективне функціонування і своєчасне проведення усіх природно-біологічних процесів. Вона базується на підготовці матеріально-технічної бази та обслуговуючого персоналу до виконання різних операцій по вирощуванню біомаси, збиранню врожаю сільськогосподарських культур й заготівлі продукції тваринництва, її переміщення на продовольчі ринки чи на переробно-харчові потужності та реалізації готової харчової продукції. «Привідним ременем» функціонування повного технологічного циклу виробництва виступає реалізація економічних інтересів акторів агропродовольчих ланцюгів, які забезпечують послідовне виконання усіх технологічних процесів і робочих операцій: від виробництва сировини до споживання готової продукції та утилізації відходів.

Фінансово-банківська підсистема опосередковує економічні відносини між різними акторами: депозитні, кредитні та розрахункові операції із купівлі-продажу готової продукції, сировини, основних засобів, послуг, агрохімікатів, ветеринарних препаратів і медикаментів тощо; за необхідності – залучення і використання реальних можливостей парабанківських установ та ін.

Зазначимо, що «в чистому вигляді» вказаних підсистем практично не існує: різною мірою кожна із них переплітається із суміжними підсистемами, але за ключовими процесами, що до них належать, їх можна іменувати вказаними термінами. Перші дві підсистеми є складовими сфери виробництва, розподілу і реалізації, а третя – опосередковує та реалізує запити, потреби й результати діяльності у формі відкриття продуцентам поточних й інших рахунків та їх обслуговування, проведення розрахунково-банківських операцій, надання необхідних кредитів тощо. Однак важливість її чіткого функціонування полягає у тому, що від спектру надаваних банківськими установами й отримуваних клієнтами послуг та оператив-

ності проведення розрахункових операцій між акторами продовольчих ланцюгів залежить фінансове благополуччя та перспектива виконання закріплених функцій залученими до зазначених процесів продуцентами.

В Україні турбулентність почала активно проявлятися з набуттям політичної незалежності та проведенням роздержавлення і приватизації. Однак мляві аграрна і земельна реформи у поєднанні із стагфляцією 1992–1995 рр. спричинили аграрну кризу. Криза була дуже глибокою і тривалою – майже усі 1990-ті роки. Наступні аграрні кризи відбулися у 2008–2009 та 2014–2016 рр., а міжкризовий період скоротився з дев'яти до п'яти років. Отже, Україна фактично стала об'єктом глобалізації, проявила й підвищує свою суб'єктність.

Турбулентність, з одного боку, провокує аграрні кризи, а з іншого, – виконує специфічну роль їх каталізатора. Ключовою характеристикою екзогенних явищ виступає їх глобалізація, тобто процеси економічної, політичної, екологічної, ветеринарної та іншої інтеграції й уніфікації, набуття різними явищами і процесами та їх наслідками планетарних масштабів. Агросфера України потерпає від різних екологічних явищ, зокрема потепління, забруднення навколишнього середовища тощо. Процеси відбуваються хаотично, однак з плином часу вони набувають певного тренду, хоча їх вплив не має постійного характеру і проявляється вибірково.

Вчені-регіоналісти визнають, що основною причиною турбулентності в економіці виступає посилення глобалізації політико-економічних процесів у світі, яка відбувається одночасно з поглибленням диференціації рівня соціально-економічного розвитку країн і макрорегіонів: від натурального господарства до шостого технологічного укладу. Глобалізація обумовлює ***вектор гомогенності*** – однорідності політичного та соціально-економічного простору; ***вектор гетерогенності, неоднорідності*** – соціально-економічна та інституційна диференціація. Їх одночасна дія і є причиною виникнення ефекту «торнадо», який проявляється в економічній турбулентності [13]. Таким чином, зустрічна дія векторів однорідності й неоднорідності (однопорядковості й різноманітності) в одному середовищі та в один і той же період часу виступає реальним джерелом турбулентності.

Ідея розбалансованості складових системи, на нашу думку, надзвичайно містка. Йдеться про виникнення різних форм дисбалансів, диспропорцій, перекосів і навіть асиметричностей в системі, тобто коли окремі її складові унаслідок різких змін відчують певний дефіцит і, тим самим, провокують напружений стан. Такий стан є дисгармонійним для системи, однак до певного часу це не призводить до незворотних змін в інших її складових. На початковому етапі результатом буде не тільки посилення напруженості в системі, але й зростання навантаження на інші складові на умовах взаємозалежності. Дисгармонійний стан може продовжуватися до моменту ліквідації дефіциту чи усунення перекосів, чим і має займатись її керуюча підсистема. Але інтенсифікація збурень ***зумовить загострення ситуації за критичну межу*** і спровокує ***кризу в системі***. ***За подальшої інтенсифікації*** стане реальністю ***її катастрофа*** та перспектива ***настання обширного хаосу***.

Подібним чином, тобто за посилення турбулентності, поводять себе і галузеві комплекси. Але стосовно них логічним буде наступне твердження: на спільні характеристики і параметри надскладних соціально-економічних систем будуть накладатися особливості розвитку галузевих формувань. Вони зумовлені специфікою сировини, технологій перероблення, випуску і реалізації кінцевого продукту та отримання коштів. На кожному етапі система у процесі функціонування «відчуває на собі» як неузгодженість чи розбалансованість між її складовими, так і хаотичний вплив екзогенних явищ і процесів руйнівного характеру. Унаслідок цього може відбуватися гальмування технологічного процесу загалом або в окремих ланках агропродовольчого ланцюга, якщо з цих позицій аналізувати агроекосистеми.

Отже, застосування турбулентного підходу до дослідження надсистем дозволяє вийти на новий рівень пізнання: усі системи розвиваються не лише прямолінійно, переважно на коротких відрізках часу, чи циклічно, але й, залежно від початкових умов, з виникненням детермінованого хаосу (тобто, коли незначне відхилення у початкових умовах призводить до значного відхилення в кінцевій точці). Так відбувається в природному середовищі, в економіці і в суспільстві. Нерідко вказані форми розвитку і функціонування складових співіснують паралельно чи з різними розривами у часі та просторі і, тим самим, ускладнюють динаміку й розвиток усієї надсистеми та унеможливлюють прогнозування її поведінки на тривалий період. Криза (зупинка) і катастрофа (організаційна чи фізична ліквідація окремих елементів) агроекосистеми стає реальністю за умови, коли активність і руйнівні наслідки турбулентності перевищують «поріг міцності» і відбувається розбалансування структурного формування унаслідок зупинки (тимчасового чи вибуття повністю з ладу) ключових

складових, без яких її функціонування буде неможливе.

В останні періоди розвиток надсистем перебуває під відчутною прямою дією ендогенних процесів та опосередкованою екзогенних впливів. Їх диференціація пов'язана з аналізом особливостей переходу від порядку, тобто традиційного функціонування агропродовольчих структур, до криз і навіть катастроф, а потім до обширного хаосу та зворотного впливу їх наслідків на розвиток ключових складових (тобто, підсистем) агроекосистем. Зазначені переходи доречно проаналізувати глибше та всебічніше.

Зокрема, щодо ***генетичних ресурсів сільського господарства***, то однією із важливих загроз і прямих небезпек для них є поява нового покоління хвороб і шкідників рослин та інфекційних хвороб тварин, на які сучасна наука поки не надала адекватної відповіді. Але практика засвідчила, що навіть традиційні шкідники і хвороби змінюються адекватно із реальною трансформацією природного середовища їх функціонування. Отже, нагальним стало створення таких генетичних ресурсів (сорти рослин, плодових дерев і ягідних кущів, породи худоби, риби та бджіл, породи і кроси птиці, штами мікроорганізмів), які в процесі вирощування товарної продукції будуть резистентними (спротив організму впливам різних чинників) як до нових, так і традиційних хвороб й шкідників. Нині у різних частинах світу відмічаються хаотичні спалахи інфекційних захворювань тварин, відбувається поширення карантинних хвороб і бур'янів культурних рослин. Ознаки турбулентності спостерігаються при занесенні із-за кордону й поширенні хвороб, шкідників і бур'янів по території України. Це є реальною підставою для висновку про ***турбулентний хаос в агроекосистемах*** унаслідок високої їх чутливості до початкових умов. Підкреслимо, що ***поширення хвороб і шкідників має імовірнісний прояв***, тобто кількість тих з них, які проникли в живі організми, не однозначно залежить від того масиву, який брав участь у процесах розмноження на початковому етапі. Одна із важливих причин – це людський чинник, тобто працівники різних виробничих структур АПК і персонал Держпродспоживслужби України, які, за виявлення хвороб і шкідників, протидіють їх поширенню та знищують наявні вогнища.

Ще складніша ситуація із поліпшенням та раціональним використанням ***природно-ресурсного потенціалу ґрунтів***. Головна проблема у цьому сегменті ***природно-біологічної підсистеми*** – поступове погіршення властивостей та природної родючості ґрунтового покриву. Найпотужнішими руйнівними факторами ґрунту є водна та вітрова ерозія – під їх дією порушується цілісність поверхні сільськогосподарських угідь. Це спричиняє змив та винос ґрунтів і при цьому втрачаються найцінніші складові їх природної родючості. Площа еродованих унаслідок вітрової ерозії земель налічує 6 млн га, за рахунок водної ерозії погіршився стан 13,4 млн, з них орних 10,6 млн га [14, с. 21–23].

Ерозія ґрунтів проходить хаотично й безсистемно під дією природних і антропогенних чинників. Унаслідок антропогенної діяльності порушується поверхня ґрунтів, розривається дерновий захист, формуються борозни і канави, по яких і відбувається поступове змивання ґрунтової маси. Аналогічно проходить і вітрова ерозія: найлегші частинки ґрунту виносяться вітром та пиловими бурями на далекі відстані. Для таких ситуацій адекватним буде словосполучення ***поверхнева чи***, точніше, ***просторова турбулентність***, оскільки під дією різних чинників відбуваються спорадичні мікроскопічні зміни у міріадах частинок ґрунту і в елементарних ґрунтових ареалах. Хаотичний прояв мікроскопічних змін в елементарних частинках ґрунту при його однотипності й масовості трансформується у безперервний процес руйнації, збіднення та зменшення найефективнішої складової ґрунтового покриву. Наслідком цього є зниження природно-ресурсної родючості грунту.

Тривалі безперервні й хаотичні природно-деградаційні процеси мають достатньо ознак турбулентності. Водночас відбувається їх поєднання із впливом різнобічних чинників, що в результаті спричинили погіршення структури та механічного, фізичного, хімічного, бактеріологічного, гранулометричного й інших станів сільськогосподарських ґрунтів. Отже, спостерігається функціонування ***складного механізму хаотичного впливу ендогенних і екзогенних процесів, що відбуваються як безпосередньо в ґрунтах, так і на їх поверхні***, ***на виробничу діяльність*** суб'єктів господарювання.

Нинішній стан ґрунтів вказує на наступне. В сільськогосподарських землях поступово проявляється тренд ослаблення ґрунтоутворювальних процесів та ґрунтозахисних механізмів, що супроводжується погіршенням їх природно-ресурсних характеристик. Лише за одне століття (1882–1981 рр.) вміст гумусу в ґрунтах України в середньому зменшився на чверть: з 4,0 до 3,0 % (у 1961 р. становив 3,4 %). Отже, темпи зниження гумусу в останні 20 років вказаного періоду були майже утричі ви-

щими, ніж у попередні 80 років [14, с. 19–23]. Масове порушення сівозмін та повсюдне вирощування олієвмісних й енергетичних культур, які виносять багато поживних речовин, супроводжується зменшенням вмісту гумусу й зниженням стійкості ґрунтів щодо негативних чинників, збідненням потенціалу їх природної родючості.

Результативне і ефективне функціонування ***виробничо-реалізаційної підсистеми*** забезпечується своєчасним включенням у технологічні процеси природних компонентів, підтримання їх у оптимальному для живих організмів режимі та за необхідності – своєчасного залучення додаткових ресурсів. Це пов'язано з тісним переплетінням, паралельним, послідовним чи з відтермінуванням у часі виконанням величезного обсягу ґрунтоутворювальних, відтворювальних, мікробіологічних, агрохімічних, агротехнічних й інших процесів. Поєднання природно-біологічних процесів з проведенням в оптимальні строки необхідних робочих операцій і виконанням технологічних процесів за участю обслуговуючого персоналу, рухомих механізмів й знарядь праці, використання агрохімікатів та інших складників, що беруть участь у нарощуванні біомаси, створює відповідні передумови для отримання вагомих результатів господарювання.

Порушення чи недотримання технологічних вимог фактично виступає джерелом збурення, однак потенційні негативні наслідки значною мірою будуть унеможливлені чи навіть «компенсовані» за рахунок мобілізації внутрішніх резервів живих організмів, підтримання сприятливих природно-кліматичних умов, оптимізації режимів управління виробничими процесами з урахуванням можливості подолання існуючих перекосів, диспропорцій і дисбалансів. Процеси проходять перманентно, ситуації змінюються хаотично і за таких умов живі організми «обирають лінію поведінки», яка спрямована на ресурсоощадливе забезпечення максимальної реалізації їхнього потенційного генетичного потенціалу. Дефіцит поживних речовин це каталізатор збурення живих організмів, які в несприятливих умовах змушені обирати (***в точці розгалуження***) найбільш доцільні форми функціонування: 1) виживання до моменту надходження поживних речовин; 2) поступового згортання відтворювальних, а потім й підтримувальних процесів та їх загибель.

За досягнення необхідної зрілості біомасою рослинного і тваринного походження відбувається перехід до процесів заготівлі, переміщення та перероблення аграрної сировини, випуску кінцевої продукції, реалізації готових продуктів й утилізації відходів. Йдеться про організаційні, інженерно-технічні, транспортно-логістичні, утилізаційно-очисні, трудові, соціальні та інші процеси. Частина із них відстежуються фінансово-банківською підсистемою, зокрема: передача прав власності на сировину і готову продукцію, технічні засоби, агрохімікати, надання-отримання необхідних послуг тощо та супроводжуються відповідними банківськими транзакціями. Процеси відбуваються з різною швидкістю, у різних площинах і, нерідко, із об'єктивними чи незапрограмованими затримками. Кожна надсистема сформувала власну особливу форму організації виробництва, запровадила сучасні методи і умови залучення обслуговуючих структур та передбачила передумови, які уможливлюють зміну власника й проведення розрахунків.

Складні проблеми виникають на заключних етапах виробництва та реалізації продукції. Нерідко це пов'язано із порушенням екологічних вимог за перероблення сировини унаслідок застарілості технологій й устаткування для очищення промислових стічних вод, дефіциту спеціальних установок для повторного використання відходів, що включають різні цінні ресурси (як сировину для виготовлення будівельних матеріалів, продукції широкого вжитку чи виробництва енергії), та утилізації твердих фракцій. Отже, в системі може виникати ***детермінований хаос***, тобто коли незначне відхилення у початкових умовах призводить до значних відхилень у кінцевій чи навіть проміжній точці виробничого процесу. Зупинки і затримки у технологічних процесах нерідко зумовлені хаотичною турбулентністю, а втрати на початкових етапах можуть стати і стають каталізатором виникнення катастрофічних наслідків для акторів, що зайняті в заключних ланках агропродовольчого ланцюга.

Фінансово-банківська підсистема включає діючі в Україні банки різних форм власності та парабанківські установи, як самостійних суб'єктів, що проводять обслуговування акторів агроекосистем. Ця підсистема виконує свої функції на договірних засадах із суб'єктами підприємницької діяльності, але перебуває під дією ендотурбулентності, що виникає у ній самій, а також на неї впливає екзотурбулентність, яка провокується із сфер міжнародної економіки, всесвітньої фінансової чи банківської системи, глобального аграрного сектору.

Із 2014 р. у банківському секторі спостерігається високий рівень турбулентності. У травні 2019 р., за даними НБУ, налічувалося 124 проблемні банки, з них чверть ліквідована, інші –

на стадії ліквідації. Ліквідація банків, де тримали свої фінансові активи і через них проводили свої розрахунки актори агроекосистем, спричинила відчутні втрати. Але турбулентність у банківському секторі також спричинила погіршення фінансових результатів агровиробників.

Отже, надсистеми з широким спектром зв'язків і масштабом взаємодії дуже помітно відрізняються за своїми характеристиками від простіших аналогів. У цьому зв'язку нерідко ситуація у сфері вирощування аграрної сировини і на продовольчих ринках, а особливо у підсистемі фінансово-банківського супроводу економічних відносин й торговельних операцій між акторами та з підприємствами-інтеграторами набуває характерних ознак невизначеності, незначної прогнозованості, турбулентності та хаосу.

Оскільки надсистеми сформовані на основі юридичного та віртуального об'єднання суб'єктів з різних типів середовищ, то апріорі передбачають певну послідовність у технологічних процесах, за виконання різних видів робіт та проведення виробничих, торговельних і банківських операцій. Об'єднання відбувалося у формі створення потужної організації як юридичної особи (агрохолдинги, продовольчо-торговельні корпорації) або віртуальної – на основі укладання підприємством-інтегратором низки договорів з акторами. Кожен з них переслідує власні економічні інтереси, які часто конфліктують з інтересами інших продуцентів, що відкриває широкі можливості як для джерела виникнення різних збурень та сприяє інтенсифікації турбулентних явищ й процесів. Зокрема, недотримання строків поставок сировини на переробні потужності «тягне за собою» низку порушень в інших ланках продовольчого ланцюга, що може призвести до повної зупинки виробництва і навіть ліквідації підприємства унаслідок неплатоспроможності. Саме тут виникає низка точок біфуркації: оскільки актори поставлені у надзвичайно складні умови, то змушені вести пошук раціональних варіантів (***виникають точки розгалуження***) для подальшого розвитку. Фактично йдеться про ***перехід від хаосу*** (збурення в системі та, як наслідок, втрата перспективи розвитку) ***до порядку на основі внутрішньої самоорганізації акторів***, тобто пошуку суб'єктами господарювання раціональних для конкретних кризових ситуацій сценаріїв подальшого розвитку.

Отже, відхилення від середніх чи сталих значень характеристик різних складників природно-біологічного середовища, порушення вимог технологій та строків виконання робочих операцій із виробництва та реалізації продукції, затримки із розрахунками у фінансово-банківській підсистемі, при досягненні локальних екстремумів зумовлюють виникнення ***біфуркацій*** (***розгалужень***). Їх поява – це об'єктивна передумова для реалізації потенційних можливостей подальшого розвитку за різними сценаріями: зростання, згортання, занепаду, стагнації. Виникають додаткові ризики та ускладнюються перешкоди, що часто супроводжується понесенням відчутних втрат операторами ринку (ОР).

Відповідним чином можуть проходити регулярні або нерегулярні (хаотичні) перетворення, відбуватися переходи від усталеного порядку до хаосу та з наступним виникненням із нього нових форм самоорганізації у різних середовищах. Надсистеми піддаються впливу як внутрішньої турбулентності (у базових підсистемах та їх елементах), так і унаслідок перебування у зонах турбулентних явищ і процесів, що відбуваються у зовнішньому середовищі. Екзотурбулентність накладає різноплановий та суперечливий відбиток на розвиток надсистем способами прямого й дистанційного впливу. Підкреслимо, що агроекосистеми одночасно можуть перебувати у кількох зонах впливу різних видів перманентної, тимчасової чи епізодичної турбулентності.

Отже, циклічний розвиток економіки ускладнюється турбулентністю, яка стає повсякденністю та набуває принципово нових характеристик в умовах посилення глобалізації. Непередбачуваний та хаотично змінюваний рівень турбулентності навіть в умовах циклічності економіки загалом може поєднуватися та зближуватися із життєвим циклом розвитку господарських структур, тобто вони спроможні здійснювати власний цикл розвитку, але за коротший період часу. Це пояснюється тим, що екзогенні чинники можуть не лише оперативно трансформуватися, але й забезпечувати зворотний напрям дії. З метою виявлення джерел й наслідків змін в економічному підйомі та спаді важливо проаналізувати тенденції виробництва продукції АПК, починаючи з другої половини 2000-их рр., тобто коли агропродовольче виробництво вийшло із стану рецесії, а економічний підйом набув певної динаміки.

Зазначимо, що аграрні кризи з певними лагами слідують за фінансово-економічними кризами. Фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. спровокувала аграрну кризу: спад виробництва сільського господарства у 2009 та 2010 рр. становив відповідно 98,2 і 98,5 % та у переробно-харчовій промисловості: у 2008 р. – 97,9 %, а в 2009 р. – 94,0 %. Світова фінансова криза 2014–2015 рр. вплинула на аграрний сектор

України ще глибше: виробництво у сільському господарстві у 2015 р. знизилося до 95,2 %, у переробно-харчовій промисловості – до 89,3 % [15; 16]. Однак її відмінністю стало зменшення тривалості періоду рецесії до одного року. У передкризові та післякризові періоди спостерігалося нарощування виробництва в низці галузей АПК. Однак тут негативно впливав комплекс чинників й стійких трендів. Одні з них загальновідомі й були спричинені циклічним спадом виробництва. Другу групу чинників та явищ можна віднести до турбулентних, частина з них унаслідок підсилення хаотичної дії набувала ознак постійних трендів, зокрема:

- зростання диспропорцій між розвитком потужних агрохолдингів, які монополізували чверть сільськогосподарських угідь та майже повністю акумулювали державну підтримку, що спрямувалася аграрному сектору, й особистими селянськими господарствами, які виробляють 40 % валової продукції сільського господарства, але підтримки практично не отримують;
- поглиблення диспропорцій у соціально-економічному й демографічному розвитку та інженерно-комунальному облаштуванні між селами, що розташовані у приміських та урбанізованих зонах, й сільськими поселеннями, які функціонують у віддалених регіонах та на депресивних територіях;
- «вимивання» сільської молоді унаслідок відсутності сфери прикладання праці з постійним характером зайнятості, дефіциту державної підтримки для започаткування власної справи, організації фермерських господарств тощо;
- посилення диспропорцій між розширенням площ земель, що зайняті під олієвмісними й енергетичними культурами, які виносять із ґрунтів багато поживних речовин й спричиняють зниження їх природної родючості, та стагнацією тваринницьких галузей, побічна продукція яких використовується для підвищення вмісту гумусу у сільськогосподарських землях;
- тривале порушення сівозмін у господарствах та монокультуризація як чинник збіднення сільськогосподарських угідь тощо.

Привернемо увагу ще до дуже важливого тренду: зміни в обсягах експорту продукції АПК. Одним із ключових її імпортерів була Російська Федерація. Але з 2011 р. РФ задіяла точкові організаційно-правові важелі й техно-регуляторні інструменти з метою загальмувати та максимально мінімізувати обсяги ввозу продукції АПК України. Для досягнення цієї мети фактично було створено штучну турбулентність. Оскільки в той час системи технічного регулювання РФ та України були практично ідентичними (пострадянськими), то вимоги чинних стандартів (ГОСТ) до харчової продукції практично не відрізнялися [17]. Однак за період з 2011 р., порівняно з 2016–2019 рр., експорт продукції АПК до РФ скоротився більш як у 20 разів (тобто, з 2025 млн дол. США до близько 100 млн дол. США у середньому за рік за останні чотири роки) [18, с. 109].

Критична ситуація у сфері експорту спонукала Україну прискорити гармонізацію національної системи технічного регулювання із базовою моделлю технічного регулювання, що запроваджена і функціонує в країнах ЄС. У 2020 р. завершено впровадження НАССР. Оператори ринку, які вже мали дозвіл на ввезення продукції АПК до ЄС, експортували її до майже сто країн. Це країни світу, що визнали модель харчової безпеки ЄС як еквівалентну своїм вимогам до безпеки продовольства. У 2019 р. до ЄС експортували продукцію АПК 333 операторів ринку, у т.ч. 153 виробників харчової продукції [19].

Це результат використання Україною інструментів акомодаційної політики для мінімізації втрат від тиску РФ щодо зміни обраного напряму стратегічного розвитку – інтеграції національної економіки до внутрішнього ринку ЄС. ***Акомодаційна політика*** – це економічна політика держави, яка спрямована на пом'якшення наслідків економічних шоків та мінімізацію їх негативних впливів. Її результатом стало подолання наслідків двох криз – зменшення зовнішньоекономічної діяльності (експорт товарів у 2009 р. становив 39,7 млрд дол. США, у 2016 р. – лише 36,4 млрд) – та поступового наближення до передкризових обсягів (понад 68 млрд дол. США у 2011–2012 рр. і 50,1 млрд у 2019 р.). Ще більш вагомі результати щодо розширення експорту продукції АПК до країн-членів ЄС: з 9,5 млрд дол. США (2009 р.) збільшився до 17,9 млрд (2012 р.) і 22,3 млрд (2019 р.), (тобто, у 2,35 рази за десять років), а її частка у структурі експорту товарів підвищилася з 24 до 44,5 % (тобто, зросла на 20,5 в.п. за десять років) [18, с. 109].

Заходи щодо подолання негативних наслідків фінансово-економічних і аграрних криз можуть бути використані з метою мінімізації та поглинання негативних наслідків турбуленцій. Зміни критичного змісту нерідко настають хаотично, а тому суб'єкти господарювання не завжди можуть визначити з чим або з яким явищем чи процесом конкретно зіткнулися. Отже, заходи, що розроблятимуться, мають бути розраховані на будь-який сценарій – від слабкої турбуленції до несподіваного стрибка

показників ключових параметрів. За умов ринку частина заходів національного значення реалізується державою в контексті формування та проведення акомодаційної політики, а друга частина – за реальної участі суб'єктів господарювання в забезпеченні стабільного та ефективного розвитку власного виробництва.

Спектр напрямів й заходів по реалізації акомодаційної політики дуже широкий і полягає у дотриманні пропорційності між взаємозалежними параметрами ринку чи унеможливлення їх розбалансування за межею, коли настають потрясіння, кризи або ж катастрофи. Йдеться про такі параметри як попит і пропозиція, виробництво і споживання, заощадження та інвестиції, грошова і товарна маса, доходи і витрати домогосподарств, активи і пасиви платіжного балансу, доходи і витрати державного бюджету, інфляція та безробіття, оплата праці і продуктивність живої та уречевленої праці, зайнятість і безробіття тощо. «Але в реальній економіці досягнення одночасної збалансованості за всіма визначеними параметрами не є можливим. Тому на практиці рівноважний стан економіки слід розглядати швидше як тенденцію, що витримується не в кожному конкретному випадку за кожним параметром, а поглинає найбільш вагомі відхилення» [20, с. 46].

Вже тривалий період часу науковці та менеджери-практики проводять інвентаризацію наявних методичних розробок з метою пошуку ефективних практичних підходів, реалізація яких буде спрямована на забезпечення мінімізації втрат від раптових й хаотичних збурень в економіці. Оскільки збурення виникають все частіше, стають більш потужними та можуть наносити непоправних й руйнівних наслідків, то вони потребують все більшої уваги. Водночас потребують пріоритетного розроблення та всебічного й глибокого обґрунтування наукові засади нової теорії хаосу та нелінійних технологій, а також пошуку сучасних й ефективних інструментів управління хаотичними змінами та явищами, що відбуваються у нинішньому високотехнологічному, мережевому, інформатизованому й глобалізованому світі [21–25]. Зокрема, нові підходи до оцінювання традиційних й сучасних форм управління економічною поведінкою та практичною діяльністю фірми в умовах екзогенної турбулентності були запропоновані всесвітньо відомим менеджером Джоном А. Касліоне [23, с. 15]. Особливості управління фірмою в умовах турбулентності всебічно розкриваються за проведення порівняльного аналізу традиційного підходу із Chaotics-підходом (табл. 1).

Таблиця 1 – **Періодизація поведінки та заходів, що необхідно реалізувати фірмі, з урахуванням впливу турбулентності навколишнього середовища***

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПЕРЕБУВАННЯ ФІРМИ У ТУРБУЛЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ		
1. Входження в турбулентність	2. Протистояння турбулентності	3. Вихід із турбулентності
І. ТРАДИЦІЙНИЙ ДВОСЦЕНАРНИЙ ПІДХІД		
- використання надто оптимістичного підходу; - мінімізація потенційного турбулентного потоку; зниження загроз для працівників; - розробка очікувального підходу до моменту внесення структурних змін.	- агресивні заходи із скорочення витрат по усіх напрямах, у т.ч. скорочення персоналу; - відміна нових проєктів; - відмова від проведення досліджень по нових продуктах та їх виведення на ринок; - відміна угод придбання.	- компенсація помилок попередніх періодів, розукрупнення з метою підвищення прибутковості; - спроби перебудувати бізнес, у т.ч. підняти моральний настрій працівників, клієнтів та інших зацікавлених сторін.
ІІ. ПІДХІД CHAOTICS (ХАОТІКС-МЕНЕДЖМЕНТ)		
- використання нових стратегічних підходів у ключових службах та основних видах діяльності; - захист профільного бізнесу та ключових ринків; - останнє стійке зростання за рахунок більш слабких, менш підготовлених конкурентів.	- нарощування власної ресурсної бази; - залучення стратегічних партнерів для підвищення вірогідності успіху; - придбання бізнесу конкурентів, пошуки нових талановитих співробітників та ресурсів; - зміцнення бізнесу, який забезпечує основну частку росту.	- підтримка заданих темпів сталого та надійного росту; - продуманий та зважений рух, спрямований на зростання на тлі слабкого конкурентного середовища.

* *Джерело:* адаптовано О.М. Варченко та Д.Ф. Крисановим на основі [23, с. 15].

Підходи базуються на системі Хаотікс-менеджменту, яка включає в себе стратегічне управління з урахуванням фактора невизначеності та ринкової поведінки суб'єкта господарювання (фірми – за прийнятою в економічно розвинених країнах термінологією). Хаотікс-підхід, за оцінками експертів, це ефективний засіб для профілактики ризику та невизначеності, формування ділових відносин у фірмі у процесі її підготовки до роботи в умовах турбулентного стану економіки, а також під час хаосу, який може виникнути в майбутньому. За таких умов основне навантаження щодо визначення рівня турбулентності, виділення типів збурень, оцінювання перспективи інтенсифікації турбуленцій і можливості настання хаосу та розроблення засобів захисту від їх руйнівних наслідків покладається переважно на менеджерів і вище керівництво фірми. Воно полягає в розробленні та реалізації не лише стратегій «виживання», але й створення необхідних передумов для забезпечення сталого розвитку фірми в турбулентному бізнес-середовищі на тривалу перспективу та для досягнення поставленої стратегічної мети.

Практичний досвід засвідчив, що входження фірми в зону турбулентності та інтенсифікація збурень супроводжуються виникненням принципово відмінних наслідків: з одного боку, повністю проявляються її слабкі сторони й непідготовленість до спорадичних збурень, з другого, – відкриваються нові для неї можливості та перспективи. Отже, постають два взаємозалежні завдання:

1) менеджери та керівництво фірми відмовляються від стратегій ухилення від ризиків, від орієнтації на традиційні сценарії економічного розвитку (зростання чи спаду) та досягнення коротких цілей;

2) управлінський персонал й вищі менеджери кардинально змінюють економічне мислення та використовують нові можливості, щоб забезпечити досягнення поставленої стратегічної мети.

Однак для успішної реалізації перелічених завдань необхідно взяти на «озброєння» основні складові Хаотікс-менеджменту: провести відповідну науково-методичну підготовку та сформувати у менеджерів нове креативне мислення, забезпечити оволодіння найсучаснішими інструментами й методами виявлення турбулентності та визначення її рівня, опрацювати основні моделі поведінки фірми у випадку виникнення хаосу, розробити ключові сценарії перспективного розвитку ситуації й адаптувати до мінливих умов, а також обґрунтувати заходи запобіжного характеру у випадку їх реалізації тощо.

В усьому світі експерти працюють не лише над тим, як обмежити вплив на економіку хаотичних збурень, але й хоча б частково компенсувати втрати від їх наслідків. Стосовно України, то тут зазначену функцію певною мірою виконує сільськогосподарське страхування. Однак рівень аграрного страхування нині становить 5–7 %, тоді як в Польщі цей показник перебуває на рівні 30 %, а в Німеччині – понад 60 % [26]. Отже, подальше просування у страховій сфері пов'язане із розширенням спектру й доступності страхових послуг для агровиробників та практичної участі держави в компенсації збитків за настання форс-мажорних обставин. Це дозволить різною мірою забезпечити фінансову стабільність й уможливить збереження аграрного бізнесу. Цьому також сприятиме підготовка менеджерів з питань запобігання форс-мажорним умовам на виробництві, виявленню ознак турбулентності в зовнішньому середовищі та підготовки заходів з метою мінімізації їх негативного впливу й подоланню руйнівних наслідків. За практичного впровадження таких підходів й конкретних заходів агровиробники матимуть реальні підстави почуватися стабільніше у мінливому економічному середовищі.

Висновки.

1. Розвиток економіки та функціонування суспільства на нинішньому етапі відбувається під дією внутрішньої та впливом зовнішньої (ендо- і екзо-) турбулентності. Її інтенсивність, поширеність та глибина охоплення природного середовища, виробничої й соціальної сфери, життєвого та інформаційного простору характеризуються тенденцією до зростання. Турбулентні явища та процеси стали перманентним чинником сьогодення, а будь-які форми, види й складові різнопланової діяльності постійно, періодично або ж епізодично перебувають у зонах впливу різних турбуленцій. На національне господарство та його галузі різнобічно впливають як ендогенні, тобто внутрішні збурення й економічні турбуленції, так й екзогенні, тобто різнопланові позасистемні: природні, політичні, фінансові, економічні, інфекційні та ін. Однією із найвпливовіших серед них в останній час стала пандемія коронавірусної хвороби COVID-19. Маючи вірусне походження, але охопивши весь світ, хвороба здійснює глибокий, довготривалий, негативний та навіть руйнівний вплив на усі складові функціонування міжнародної спільноти й економіки, включаючи Україну.

2. Аграрно-економічні системи є дуже складними багатошаровими структурами, що охоплюють природне середовище, виробничу

діяльність, допоміжні й обслуговуючі структури, соціальну сферу як джерело робочої сили, економічний та фінансовий простір суспільства. Їх надзвичайна складність обумовлена поєднанням трьох принципово різних підсистем: природно-біологічної, виробничо-реалізаційної та фінансово-банківської. Виникнення руйнівних явищ та процесів, форс-мажорні обставини, порушення нормативних правил, вимог й застережень, тривалі затримки із виконанням технологічних процесів та проведенням виробничих, торгових й банківських операцій можуть спровокувати деякі втрати у початковий період, але спричинити значні збитки та навіть банкрутство операторів ринку на заключних етапах. Неможливість їх спрогнозувати є індикатором перманентної турбулентності складних систем й безальтернативною вимогою до суб'єктів господарської діяльності – постійно зважати на високу імовірність виникнення хаотичних змін у будь-якій ланці агропродовольчого ланцюга.

3. Застосування турбулентного підходу до аналізу надзвичайно складних аграрно-економічних систем виводить на новий рівень їх пізнання. Складні системи розвиваються не тільки прямолінійно на коротких відрізках часу чи циклічно, але й з виникненням детермінованого хаосу. Джерелами ендогенної турбулентності у надсистемах виступають: часові та просторові диспропорції у розвитку різних елементів підсистем й безпосередньо між ними; екстремальні погодні умови, зміни клімату, деградація ґрунтів та інших складників у природно-біологічних підсистемах; понаднормативні розриви за виконання технологічних процесів й робочих операцій, неповна заповненість робочими знаряддями технологічних лінійок сільськогосподарської техніки, відсутність багатьох енергосилових механізмів, парку транспортних машин та навантажувально-розвантажувальних засобів для функціонування логістичних процесів у виробничо-реалізаційних підсистемах; ліквідація проблемних банків, критичні затримки із проведенням розрахункових операцій, виникнення потужних «тромбів» у банківському секторі фінансово-банківської підсистеми тощо. Джерелами ендогенної турбуленції були, є нині й будуть у майбутньому процеси та явища, що виникають за просторовими межами аграрно-економічних систем, але дистанційно в турбулентному режимі впливають на їх функціонування та розвиток. Йдеться, насамперед, про світові фінансово-економічні та аграрні кризи, зниження світових цін на матеріальні й енергетичні ресурси та аграрну продукцію, обвали на фондових ринках (ринках цінних паперів), падіння курсу національної валюти, тривалі страйки й революції в різних країнах, зміна урядів під тиском «вулиці», локальні, але тривалі за часом збройні конфлікти чи агресія окремих країн, «заморожені конфлікти», зміна політичного курсу країною тощо.

4. Джерела виникнення, напрями поширення, глибина охоплення та інтенсивність турбуленцій, яким можуть піддаватися надскладні системи, не є прогнозованим процесом, але виникають вагомі підстави для проведення оцінювання їх потенційних руйнівних наслідків. Враховуючи роль та вплив фінансово-економічних й аграрних криз, природних катаклізмів й техногенних катастроф на функціонування агроекосистем можна стверджувати наступне. Турбуленції прямо чи опосередковано впливають на практично усі елементи систем, їх біологічні, природні, механічні, технологічні та інші зв'язки, що виникають безпосередньо в них самих, а також у відносинах із навколишнім середовищем. Наслідки цього можуть бути наступні: затримки й зупинки технологічних процесів на будь-якому виробничому етапі чи в будь-якій ланці агропродовольчого ланцюга, загибель вирощеного врожаю, зниження якісних характеристик аграрної продукції та її невідповідність вимогам національних стандартів тощо. Це породжуватиме дефіцит харчових ресурсів, поширення бідності серед зайнятих в аграрному секторі працівників, розширення ареалів напівголодного існування населення економічно відсталих країн світу та ін.

5. Посилення ендогенної та екзогенної турбулентності в останні роки у світі та в Україні ставить перед необхідністю проведення глибокого аналізу й ґрунтовних досліджень з метою опрацювання пропозицій, спрямованих на пом'якшення їх впливу та усунення наслідків турбуленцій, що уже відбулися. Повністю убезпечити від руйнівних наслідків різних турбуленцій практично неможливо. Але доцільно набутий у минулі періоди досвід «виживання» агроекосистем у складних умовах доповнити нововведеннями та адаптувати з урахуванням інтенсифікації турбуленцій в умовах глобалізації політичних й економічних відносин, поширення природних аномалій, катаклізмів й техногенних катастроф як потужних джерел турбулентного хаосу. Ключові новації на рівні агропродовольчих структур, що функціонують у межах низки сусідніх районів й навіть областей, включають наступні складові: проводити цілеспрямовану підготовку менеджерів аграрного бізнесу до креативного мислення, забезпечити методичну підготовку фахівців

до самостійного розроблення різних сценаріїв поведінки акторів агропродовольчих ланцюгів за підвищення ендогенної та екзогенної турбулентності, обґрунтування, розроблення та деталізації практичних заходів, спрямованих на мінімізацію руйнівних наслідків турбулентного хаосу й компенсації втрат та ін. Керівникам агропродовольчих структур необхідно формувати потужні запобіжники та ефективні інструменти для мінімізації наслідків турбуленцій, що забезпечать гальмування процесів руйнації надскладних агроекосистем та унеможливлення посилення ризику виникнення хаосу у перспективі. Важлива роль у цьому може відводитися державі, зокрема необхідно забезпечити законодавче прийняття відповідних нормативних актів стосовно розширення участі державного бюджету в компенсації втрат, що були понесені агровиробниками у зв'язку із загибеллю врожаю від стихійних лих, при виникненні форс-мажорних обставин, а також спустошливих чи руйнівних наслідків турбулентного хаосу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой: пер. с анг. / общ. ред. В.И. Аршинова, Ю.Л. Климонтовича и Ю.В. Сачкова. Москва: Прогресс, 1986. 432 с.

2. Хакен Г. Синергетика. Иерархия неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. Москва: Мир, 1985. 424 с.

3. Арнольд В.И. Теория катастроф. Москва: Наука, 1990. 128 с.

4. Петерс Э. Хаос и порядок на рынках капитала. Новый аналитический взляд на циклы, цены и изменчивость рынка / пер. с англ. Москва: Мир, 2000. 333 с.

5. Котлер Ф., Касліоне Дж. Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності / пер. з англ. під ред. Т.В. Співаковської, С.В. Співаковського. Київ: Хімджест, 2009. ПЛАСКЕ. 208 с.

6. Котлер Ф., Касліоне Дж. Бізнес в умовах хаосу: Менеджмент і маркетинг в епоху глобальних потрясінь. 2011. URL: https://ru.bookmate.com/ books/ezTqwGT4.

7. Mullin T. Turbulent times for filds. New Scientist. 1981. No 11. URL: http://www.fortunenecity.com.

8. Boehlje M. Strategy development in a turbulent business climate: concepts and methods. Dept. of Agricultural Economics Purdue University. May 2003. 24 p. URL: https://pdfs.semanticscholar.org

9. Эдгар П. Хаос и порядок на рынках капитала. Новый аналитический взгляд на циклы, цены и изменчивость. Москва: Мир, 2010. 336 с.

10. Boehlje M., Gray A. W., Detre Jo. D. Strategy Development in a Turbulent Business Climate: Concepts and Methods. International Food and Agribusiness Management Review. 2005. Vol. 8. Issue 2, pp. 21–40. URL: https://www.ifama.org › Boehlje-Gray-Detre.

11. Shkarlet S.M., Dubyna M.V. Application of turbulent approach to the knowledge of the economic systems. Scientific Bulletin of Polissya. 2017. No 1 (9). Vol. 1, pp. 8–15.

12. Проскурякова Т. Ризик виникнення природних катаклізмів збільшився втричі – експерт: Міжнародна конференція з підвищення стійкості до стихійних лих. Бухарест, 12 березня 2019. URL: https://www.ukrinform.ua.

13. Кормановская И.Р. Устойчивость развития региональных социально-экономических систем в условиях турбулентности. Проблемы современной экономики. 2015. № 4 (56). С. 190–194. URL: www.m-economy.ru/art.php?nArtId=5624.

14. Мартин А.Г., Осипчук С.О., Чумаченко О.М. Природно-сільськогосподарське районування України: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 2015. 328 с.

15. Огляд економічної активності (2019 рік). Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. С. 1–18 (С. 10). URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2befa25a-f3c8-4fc8-bff1-cc2bb8bba5c9&title=OgliadEkonomichnoiAktivnosti-2019-Rik-.

16. Продукція сільського господарства у постійних цінах 2016 року за 2019 рік оновлено 21.07.2020. Держстат України, 1998–2020. URL: www.ukrstat.gov.ua › pro_sg › arch_pro_sg_p.

17. Крисанов Д.Ф. Системи технічного регулювання Європейського Союзу, України та Митного союзу для агропродовольчої сфери: напрями їх зближення, можливості звуження невідповідності та зменшення асиметричності. Економіст. 2014. № 2. С. 4–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2014_2_4.

18. Варченко О.М., Крисанов Д.Ф. Зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів агробізнесу в контексті інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС. Національна економічна діяльність і міжнародні економічні відносини: сучасний стан та тенденції розвитку: монографія. Полтава: ПП «Астрая», 2020. С. 108–118.

19. Більше 300 українських підприємств мають право експорту до ЄС. Джерело: Agravery.com. 10 вересня 2019. URL: agravery.com › posts › show › bilse-300-ukrains.

20. Шинкоренко Т.П. Макроекономічні шоки: теоретичні та емпіричні аспекти. Економіка і прогнозування. 2010. № 2. С. 44–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_2_6.

21. Адизес И. Управляя изменениями. Как эффективно управлять изменениями в обществе, бизнесе и личной жизни. Москва: Манн, Иванов и Фербер. 2014. 368 с.

22. Ансофф И. Стратегический менеджмент. Классическое издание / пер. с англ. под ред. Петрова А.Н. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 344 с.

23. Каслионе Дж. А. Chaotics: искусство управления в эпоху турбулентности. Performance: EY, 2011. URL: http://performance.ey.com/wp-content/uploads/downloads/2011/10/Chaotics.pdf.

24. Петерс Э. Фрактальный анализ рынков: применение теории Хаоса в инвестициях и экономике. Москва: Интернет-трейдинг, 2014. 304 с.

25. Талеб Н. Антихрупкость. Как извлечь выгоду из хаоса. Москва: Азбука-Аттикус, 2014. 768 с.

26. Ринок агрострахування в Україні: проблеми і перспектива. AgroReview: новини аграрного бізнесу, актуальна інформація про ринок, аналітика, інтерв'ю з експертами України та світу. 2018. URL: https://agroreview.com/news/rynok-ahrostrahuvannya-v-ukrayini-problemy-i-perspektyvy.

REFERENCES

1. Prigozhin, I., Stengers, I. (1986). Porjadok iz haosa. Novyj dialog cheloveka s prirodoj [Order out of chaos. A new dialogue between man and nature]: per. s ang. / obshh. red. V.I. Arshinova, Ju.L. Klimontovicha i Ju.V. Sachkova. Moscow: Progress, 432 p.

2. Haken, G. (1985). Sinergetika. Ierarhija neustojchivostej v samoorganizujushhihsja sistemah i ustrojstvah. [Hierarchy of instabilities in self-organizing systems and devices]. Moscow: Mir, 424 p.

3. Arnol'd , V.I. (1990). Teorija katastrof. [Catastrophe theory]. Moscow: Nauka, 128 p.

4. Peters, Je. (2000). Haos i porjadok na rynkah kapitala. Novyj analiticheskij vzljad na cikly, ceny i izmenchivost' rynka [Chaos and order in the capital markets. A new analytical look at cycles, prices and market volatility. from English]. / per. s angl. Moscow: Mir, 333 p.

5. Kotler, F., Kaslione, Dzh. (2009). Haotika: upravlinnja ta marketing v epohu turbulentnosti [Chaotics: management and marketing in an era of turbulence] / per. z angl. pid red. T.V. Spivakovs'koi', S.V. Spivakovs'kogo. Kyiv: Himgest, PLASKE. 208 p.

6. Kotler, F., Kaslione, Dzh. (2011). Biznes v umovah haosu: Menedzhment i marketing v epohu global'nih potrjasin' [Business in chaos: Management and marketing in an era of global turmoil]. Available at: https://ru.bookmate.com/ books/ezTqwGT4.

7. Mullin, T. (1981). Turbulent times for filds. New Scientist. No 11. Available at: http://www.fortunenecity.com.

8. Boehlje, M. Strategy development in a turbulent business climate: concepts and methods. Dept. of Agricultural Economics Purdue University. May 2003. 24 p. Available at: https://pdfs.semanticscholar.org

9. Jedgar, P. (2010). Haos i porjadok na rynkah kapitala. Novyj analiticheskij vzgljad na cikly, ceny i izmenchivost' [Chaos and order in the capital markets. A new analytical look at cycles, prices and volatility]. Moscow: Mir, 336 p.

10. Boehlje, M., Gray, A.W., Detre, Jo. D. (2005). Strategy Development in a Turbulent Business Climate: Concepts and Methods. International Food and Agribusiness Management Review. Vol. 8, Issue 2, pp. 21–40. Available at: https://www.ifama.org › Boehlje-Gray-Detre.

11. Shkarlet, S.M., Dubyna, M.V. Application of turbulent approach to the knowledge of the economic systems. Scientific Bulletin of Polissya. 2017. No 1 (9). Vol. 1, pp. 8–15.

12. Proskurjakova, T. Rizik viniknennja prirodnih kataklizmiv zbil'shivsja vtrichi – ekspert: Mizhnarodna konferencija z pidvishhennja stijkosti do stihijnih lih. [Rizik of the discovery of natural cataclysms in the third place - expert: Rizik of the examination of natural disasters in the development of each other - expert: International conference from the beginning of the events]. Buharest, 12 bereznja 2019. Available at: https://www.ukrinform.ua.

13. Kormanovskaja, I.R. Ustojchivost' razvitija regional'nyh social'no-jekonomicheskih sistem v uslovijah turbulentnosti. [Stability of development of regional socio-economic systems in conditions of turbulence]. Problemy sovremennoj jekonomiki [Problems of the modern economy]. 2015. No 4 (56), pp. 190–194. Available at: www.m-economy.ru/art.php?nArtId=5624.

14. Martin, A.G., Osipchuk, S.O., Chumachenko, O.M. (2015). Prirodno-sil's'kogospodars'ke rajonuvannja Ukrai'ni: monografija. [Prirodno-sil'skogospodarske raion uvannya Ukrainy: monograph]. Kyiv: CP "Komprint". 328 p.

15. Ogljad ekonomichnoi' aktivnosti (2019 rik). [Inspection of economic activity (2019 rick). Ministerstvo rozvitku ekonomiki, torgivli ta sil"s"kogo gospodarstva Ukrai'ni. [The Ministry of Economy Development, Trade and the Silskoy Government of Ukraine], pp. 1–18 (S. 10). Available at: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2befa25a-f3c8-4fc8-bff1-cc2bb8bba5c9&title=OgliadEkonomichnoiAktivnosti-2019-Rik-.

16. Produkcija sil's'kogo gospodarstva u postijnih cinah 2016 roku za 2019 rik onovleno 21.07.2020. Derzhstat Ukrai'ni, 1998-2020. [The products of the Silskoy government at the postal prices of 2016 for 2019 are updated on 21.07.2020. State Statute of Ukraine, 1998-2020]. Available at: www.ukrstat.gov.ua › pro_sg › arch_pro_sg_p.

17. Krisanov, D.F. (2014). Sistemi tehnichnogo reguljuvannja Jevropejs'kogo Sojuzu, Ukrai'ni ta Mitnogo sojuzu dlja agroprodovol'choi' sferi: naprjami i'h zblizhennja, mozhlivosti zvuzhennja nevidpovidnosti ta zmenshennja asimetrichnosti. [Systems of technical regulation of the European Union, Ukraine and the Mitny Union for the agri-food sphere: direct connection, flexibility of inconsistency and change in asymmetry]. Ekonomist. No 2, pp. 4–10. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2014_2_4.

18. Varchenko, O.M., Krisanov, D.F. (2020). Zovnishn'oekonomichna dijal'nist' sub'jektiv agrobiznesu v konteksti integracii' Ukrai'ni do vnutrishn'ogo rinku JeS. [The significant economic activity of agricultural business entities in the context of the integration of Ukraine to the internal market of the EU. "Astraya"] Nacional'na ekonomichna dijal'nist' i mizhnarodni ekonomichni vidnosini: suchasnij stan ta tendencii' rozvitku: monografija. [National economic activity and international economic activity: current development trend: monograph]. Poltava: PP "Astraya", pp. 108–118.

19. Bil'she 300 ukrai'ns'kih pidprijemstv majut' pravo eksportu do JeS. [More than 300 Ukrainian enterprises may have the right to export up to EU]. Dzherelo: Agravery.com . 10 veresnja 2019. Available at: agravery.com › posts › show › bilse-300-ukrains.

20. Shinkorenko, T.P. (2010). Makroekonomichni shoki: teoretichni ta empirichni aspekti. [Macroeconomic shocks: theoretical and empirical aspects]. Ekonomika i prognozuvannja. [Economy and forecasting]. No 2, pp. 44–60. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_2_6

21. Adizes, I. (2014). Upravljaja izmenenijami. Kak jeffektivno upravljat' izmenenijami v obshhestve, biznese i lichnoj zhizni. [Managing change. How to effectively manage changes in society, business and personal life]. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber. 368 p.

22. Ansoff, I. (2009). Strategicheskij menedzhment. Klassicheskoe izdanie. [Strategic management] / per. s angl. pod red. Petrova A.N. St. Petersburg: Peter. 344 p.

23. Kaslione, Dzh. A. (2011). Shaotics: iskusstvo upravlenija v jepohu turbulentnosti. [Chaotics: the art of management in the era of turbulence]. Performance: EY. Available at: http://performance.ey.com/wp-content/uploads/downloads/ 2011/10/Chaotics.pdf.

24. Peters, Je. (2014). Fraktal'nyj analiz rynkov: primenenie teorii Haosa v investicijah i jekonomike. [Fractal analysis of markets: the application of the theory of Chaos in investment and economics]. Moscow: Internet trading. 304 p.

25. Taleb, N. (2014). Antihrupkost'. Kak izvlech' vygodu iz haosa. [Antifragility. How to capitalize on the chaos]. Moscow: Azbuka-Atticus. 768 p.

26. Rinok agrostrahuvannja v Ukrai'ni: problemi i perspektiva. AgroReview: Novini agrarnogo biznesu, aktual'na informacija pro rinok, analitika, interv'ju z ekspertami Ukrai'ni ta svitu. [Rinok agricultural insurance in Ukraine: problems and prospects. AgroReview: News from the agricultural business, relevant information about market, analytics, interviews with experts from Ukraine and society]. 2018. Available at: https://agroreview.com/news/rynok-ahrostrahuvannya-v-ukrayini-problemy-i-perspektyvy.

Аграрно-экономические системы в условиях усиления экзогенной и эндогенной турбулентности

Крисанов Д.Ф., Варченко О.М.

Раскрыто общность проблем и закономерностей развития природы, экономики, общества, пребывание которых в состоянии порядка, беспорядка, кризиса, катастрофы или хаоса стали основанием для вывода о единстве их основы. Систематизированы позиции зарубежных и украинских ученых по развитию макроэкономических систем в условиях хаоса и порядка и использованы основные положения для анализа развития аграрно-экономических систем в условиях усиления эндогенной и экзогенной турбулентности. Подтверждена целесообразность применения для анализа функционирования сложных структур методики турбулентного подхода и обосновано отнесение к этому типу аграрно-экономических систем, которые объединяют три различных среды и их подсистемы: естественно-биологическую, производственно-реализационную, финансово-банковскую. Систематизированы типы турбулентности и раскрыто риски и потери, потенциальные негативные последствия от которых усиливаются с каждым последующим этапом от селекции генетических ресурсов до утилизации отходов производства и потребления пищевой продукции, а также при несоблюдении технологических и других требований. Проанализированы особенности возникновения турбулентности и ее потенциальных последствий для различных состояний базовых процессов аграрно-экономических систем: генетически-ресурсных, почвенно-адаптивных, производственно-сырьевых, перерабатывающе-продуктовых, логистически-реализационных, финансово-экономических. Освещена роль восточного государства-соседа в ограничении ввоза продукции АПК Украины и ускорении гармонизации национальной системы технического регулирования с базовой моделью технического регулирования ЕС. Раскрыты особенности современных подходов к подготовке и реализации различных сценариев ограничения влияния негативных последствий турбулентности и компенсации потерь от нее актерам агропродовольственных цепочек. Разработаны предложения по внедрению креативных подходов в подготовке менеджеров и самостоятельной разработки ими различных сценариев возникновения и усиления турбулентного хаоса.

Ключевые слова: порядок, бифуркации, флуктуации, экзогенная и эндогенная турбулентность, агропродовольственные цепочки, сценарии развития при возникновении хаоса.

Agricultural and economic systems in the conditions of enhancing exogenic and endogenous turbulence

Krysanov D., Varchenko O.

The common problems and patterns of development of nature, economy, society, which are in a state of order, disorder, crisis, catastrophe or chaos have become the basis for the conclusion about the unity of their basis. The positions of foreign and Ukrainian scientists on the development of macroeconomic systems in conditions of chaos and order are systematized and their main provisions for the analysis of the development of agro-economic systems in conditions of increasing endogenous and exogenous turbulence are transferred. The expediency of using the turbulent approach method for the analysis of functioning of complex structures is confirmed and the attribution to this type of agro-economic systems, which unite three different environments and their subsystems: natural-biological, production-realization, financial-banking, is substantiated. The types of turbulence are systematized and the risks and losses are revealed, the potential negative consequences of which are amplified with each subsequent stage: from the selection of genetic resources to the disposal of waste production and consumption of food and non-compliance with technological and other requirements. Peculiarities of turbulence occurrence and its potential consequences for different states of basic processes of agrarian-economic systems are analyzed: genetic-resource, soil-adaptive, production-raw materials, processing-product, logistic-realization, financial-economic. The role of the eastern neighbor in restricting the import of agricultural products of Ukraine and accelerating the harmonization of the national system of technical regulation with the basic model of technical regulation of the EU is highlighted. The peculiarities of modern approaches to the preparation and implementation of various scenarios for limiting the impact of the negative effects of turbulence and compensation for losses from it to the actors of agri-food chains are revealed. Proposals for the introduction of creative approaches in the training of managers and their independent development of various scenarios for the emergence and intensification of turbulent chaos have been developed.

Key words: order, bifurcations, fluctuations, exogenous and endogenous turbulence, agri-food chains, development scenarios in the event of chaos.

Copyright: Крисанов Д.Ф., Варченко О.М. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Крисанов Д.Ф.
ID: 57205078454 https://orcid.org/0000-0002-9065-3325
Варченко О.М.
ID: 0001895 https://orcid.org/0000-0002-9090-0605

ЕКОНОМІКА

UDC 338.432: 636.4.022 (477)
JEL Q12, Q16

Influence of breeding pig breeding on efficiency production of the industry

Ibatullin M.[1], Khakhula B.[2]

[1]*National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*
[2]*Bila Tserkva National Agrarian University*

OPEN ACCESS

Ibatullin M., Khakhula B. Influence of breeding pig breeding on efficiency production of the industry. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 22–30.

Рукопис отримано: 10.11.2020 р.
Прийнято: 18.11.2020 р.
Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-22-30

The article considers the problems of development of breeding pig breeding in Ukraine as a basis for the functioning of efficient and competitive commodity production. According to the results of the study, with the reform of agricultural production, commodity pig farming suffered significant losses, which had a negative impact on the efficient operation of breeding farms, especially breeders.

The main reasons for the intensification of destructive phenomena in the field of breeding pig farming are the unstable level of purchase prices for pig products, low profitability and unprofitable production. It is obvious that the organization of the domestic selection system has a significant impact on reducing the cost and increasing the profitability of pig production, ensuring the quality and competitiveness of breeding (genetic) resources. The results of scientific research show that a significant increase in productivity in pig breeding is achieved through the effect of heterosis in interbreeding, and it is proved that under favorable conditions, the effect of crossbreeding is on average live weight gain of about 10-15% and feed payment 8- 10%. It is proved that to date there has been no clear pattern of a positive trend of change in the yield of piglets per sow in breeding pigs.

Analysis of the procedure for receiving funds under the state program for partial reimbursement of the cost of breeding animals purchased for further reproduction shows that in 2017 compensation for breeding pigs and boars of domestic origin ("elite" class) was 20% of the planned due to lack of state budget funds for appropriate measures . In 2018, this amount of compensation was increased to UAH 5,000 per head.

It was found that the unit cost of live weight of a breeding animal in 2017 was 2-2.5 times higher than in commercial pig farms. The high cost of production of breeding animals is due to higher feed costs due to components of the diet of mainly foreign production. It is obvious that the difficult financial situation determines the low investment attractiveness of the breeding pig industry for both domestic and foreign investors.

Key words: breeding pig breeding, animal productivity, breeding breeders, market dynamics, import of breeding pigs, production cost, state support programs.

Problem statement and analysis of recent research. Reforming Ukraine's economy in recent decades has been carried out without sufficient justification and assessment of possible consequences, which has led to a general economic crisis in the country, especially negatively affected the state of pig farming (disparity between prices for material resources and agricultural products significant increase in the cost of pig production and reduce its profitability) and its breeding component in particular, characterized by reduced demand for its products, disruption of ties between breeding and commodity farms of the corporate sector of the agricultural economy, which led to reduced efficiency.

In the current environment, it is necessary to search for reserves to increase the effective development of the pig industry by choosing the most effective ways to restore and increase the genetic potential of farm animals, revival of breeding plants and breeders, which will ultimately increase sales of pig products.

The following domestic and foreign scientists have devoted scientific works to the study of theoretical, methodological and practical principles of pig breeding development: Andriichenko V. [1], Berezovsky M.D. [2], Birta G.O. [3], Voitenko S. [4], Grebenik G. [5], Gun, U. [6], Zotko M. [7], Luchin I. [8], Mikityuk D. [9], Povod M.G . [11],

Torch G.S. [12], Ruban S.Yu. [14], Tikhomirov A.I. [15], Topikha V.S. [16], Fesenko V. [17] and others.

However, the researchers did not pay attention to the problems of breeding pig breeding as a basis for efficient commodity production of domestic pig products.

The purpose of the study is to develop practical recommendations for the revival of the functioning of breeding pigs, as a basis for effective development of pig production in Ukraine through the implementation of measures of state support for agricultural producers.

Material and research methods. During the scientific research general and special methods of research of processes and phenomena in their interrelation and development were used, namely: monographic (for formulation of the purpose, tasks and conclusions of research); method of comparative analysis (for research of the level of prices for domestic and imported products of breeding pig breeding); calculation-constructive, graphic (for comparison of indicators of economic efficiency of economic entities of commodity and breeding pig breeding).

Results of research and discussion. The results of research by domestic scientists show that the effectiveness of breeding work in pig breeding depends on the complex interaction of a number of organizational, economic and technological factors [17, p. 3].

During 2001–2017, there was a clear trend to reduce the number of breeding subjects in pig farming - breeding plants and breeders, which is a mirror image of the state of affairs in pig farming in the corporate sector of the agricultural economy of Ukraine (Fig.1).

It should be noted the rapid decline in the number of breeding breeders, which were structural units of specialized agricultural enterprises - producers of pig products.

It should be noted that during 2001–2017 the number of breeding plants did not decrease significantly. In our opinion, this circumstance is due to the fact that most of them are state-owned or are part of powerful vertically integrated associations for the production, processing and sale of pig products. Most of them focus on meeting the needs of farms in the corporate sector of the agricultural economy - members of the integration formation.

The main reasons for the intensification of destructive phenomena in the field of breeding pig farming are the unstable level of purchase prices for pig products, low profitability and unprofitable production. It is obvious that the organization of the domestic selection system has a significant impact on reducing the cost and increasing the profitability of pig production, ensuring the quality and competitiveness of breeding (genetic) resources.

We believe that in the current conditions, the primary condition for the functioning of competitive pig breeding in Ukraine is a qualitative aspect of the activities of breeding pigs, which will result in the number of sold breeding young. It is obvious that the decrease in the number of breeding plants and breeders is evidence of increasing market demands for the quality of breeding products, but only if proper feeding conditions are maintained, domestic pig farms will be able to provide industrial pig breeding with high quality genetic resources. Most breeding farms today are part of the corporation "Ukrtvarinprom", namely: LLC

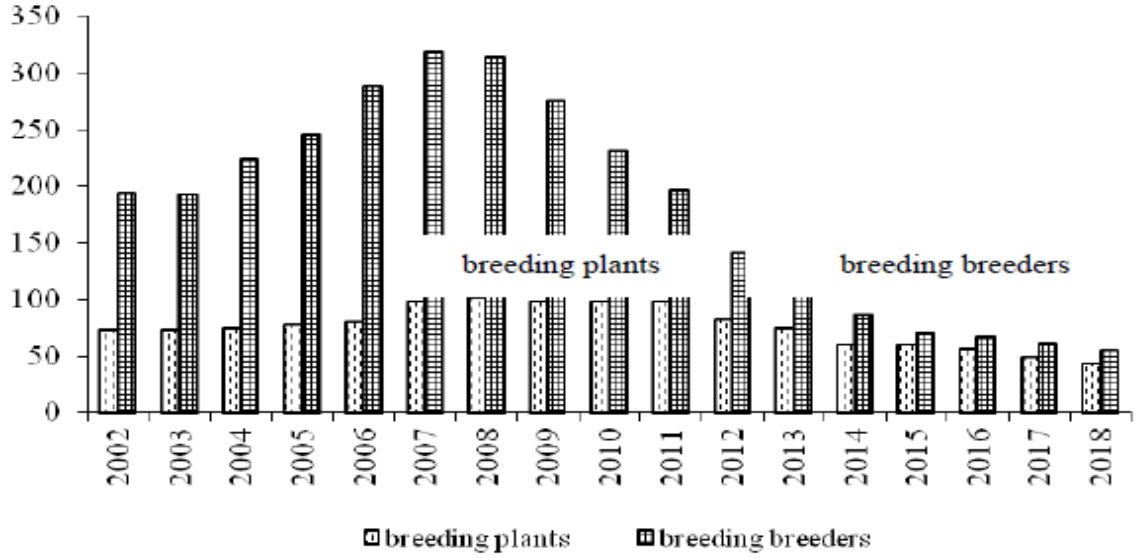

Fig.1. **Dynamics of the number of breeding plants and breeders in pig breeding, units.**

Source: compiled and calculated according to the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine.

"Agroindustrial Company", LLC "Freedom Farm Bacon", LLC "Agro-Aries", LLC SPZ "Zolotonosha", LLC "Globinsky pig farm" and others.

Consider the peculiarities of the development of breeding pig enterprises in Ukraine. Thus, the ratio of sows in breeding and commercial herds does not meet the recommendations of scientists and practitioners developed in the pre-perestroika period, according to which in breeding plants they should be at least 5%, and in breeding breeders - 10% of the total sow population. in the country. According to NAAS, the import of genetic resources in certain segments of the industry has already reached a critical level. It is 40% in pig farming, 62% in dairy cattle breeding, 100% in industrial meat poultry farming, and 84% in egg poultry farming [10]. In this regard, the opinion of the President of NAAS.

Existing methods for assessing the genotype of farm animals are based on the idea of the absolute adequacy of breeding value and productive qualities of animals [15, p. 23]. Thus, the instructions for grading farm animals identify features that have different selection value, priority and accuracy of assessment [13, p. 106]. There is no quantitative approach in the guidelines. Sows with elite class, first and second in fertility, differ from each other by 1 goal. However, all sows that gave birth to more than 11 piglets (for the first group of breeds) are classified as elite, although there is no doubt that the breeding quality of the two sows that gave birth to 11 and 22 piglets is different.

The most significant methodological shortcoming for grading is also the different accuracy of assessment of selection traits and their priority. Evaluation of pigs is based on the subjective idea of the identity of the selection weight of different selection traits in different evaluation systems. Thus, meat and fattening qualities in the general structure of evaluation of boars occupy 78.7%, constitutional features – 21.3%. It is necessary to point out the extremely low values of the reliability of the evaluation of sows by reproductive qualities (reliability criterion 0.33-0.50), which indicates a significant error of evaluation.

Evaluation of sows involves, in addition to the above features, the inclusion of the results of control fattening of piglets obtained from sows. In the structure of assessment, constitutional features occupy 37.5%, reproductive qualities – 21.4 and meat and fattening – 26.9%. They all have a low level of reliability. We share the position of scientists who emphasize that the productivity indicators for specialized breeds of pigs are too low and do not meet modern standards. Thus, precocity of 190 days or carcass length of 94 cm, provided for the elite class, do not meet the existing requirements [9, p. 127]. Given this, today there is a need to offer new methods for assessing the genotype of pigs, based on modern information technology, knowledge of the inheritance of quantitative traits, differentiated selection, involvement in the evaluation of all information about breeding animals, index selection.

According to the results of research on fattening and meat qualities of sow offspring in breeding pigs of Ukraine, there is a decrease in feed consumption per unit of growth, which indicates an increase in economic efficiency of their cultivation and fattening. However, the value of the feed consumption efficiency indicator significantly exceeds the normative value (2.45 quintals of feed per 1 quintal of growth), which gives reason to believe that the potential of animals is incomplete, which ultimately causes the loss of the industry.

It should be noted that there is a decrease in the thickness of lard at the level of 6-7 thoracic vertebrae during the study period as a whole for all subjects of breeding pigs by almost 20%, and in 2017 the value of this indicator was 23.7 mm (table 1).

The calculations in Table 1 show that during the analysis period there is a reduction in the time interval in reaching a live weight of pigs 100 kg as in breeding plants - in 2017 compared to 2005 it decreased by 22 days and in 2017 amounted to 184 days, and in breeding breeders - decreased by 28 days and in 2017 amounted to 186 days. Thus, this indicator is one of the resulting indicators of pig productivity, and its decline indicates a positive trend.

According to the calculations of scientists, profitable pig farming in agricultural enterprises will be for a duration of 170 days or less to obtain 100 kg of live weight for growing and fattening [5, p. 31]. Thus, if earlier in domestic pig farms the achievement of live weight of 120 kg within 240-260 days was considered an acceptable result, now the agricultural enterprise, which has formed a breeding stock with highly productive genetics, achieves such results in 170-180 days, thereby significantly reducing the duration. technological cycle of production and increasing efficiency indicators.

The situation with the assessment of indicators of fattening and meat qualities of boar offspring and repair young stock is ambiguous. It is proved that during the studied period there is no clear pattern of a positive trend of change in the yield of piglets per sow in breeding pigs (Fig. 2).

It should be noted that in comparison with the leading foreign producers of breeding pig products, the yield of piglets is extremely low. According to primary sources, the yield of piglets per sow in European countries is 14-15 piglets per farrowing.

Table 1 – **Dynamics of indicators of fattening and meat qualities of offspring sows in breeding pigs of Ukraine**

Year	Feed costs per 1 kg of gain, feed. from	Fat thickness at the level of 6-7 thoracic vertebrae, mm	The length of the carcass, cm	Age of reaching live weight 100 kg, days
2005 - total	4,40	29,2	90,0	210
have incl. breeding plant	3,73	30,0	87,6	206
Playmaker	4,96	28,3	93,6	214
2010 - total	3,69	23,3	96,1	201
have incl. breeding plant	3,46	23,1	96,5	200
Playmaker	3,94	23,8	95,6	202
2015 - total	3,66	19,1	96,6	195
have incl. breeding plant	3,31	17,9	97,4	194
Playmaker	4,30	23,6	94,9	198
2016 - total	3,43	20,9	97,1	193
have incl. breeding plant	3,16	16,6	96,8	190
Playmaker	3,52	26,1	98,1	197
2017 - total	3,52	23,7	98,0	185
have incl. breeding plant	3,29	20,9	98,6	184
Playmaker	3,60	25,0	97,9	186
2017,% to 2005 - total	80,00	81,16	108,89	88,1
have incl. breeding plant	88,20	69,67	112,56	89,3
Playmaker	72,58	88,34	104,59	86,9
2017,% to 2016 - total	102,62	113,40	100,93	95,9
have incl. breeding plant	104,11	125,90	101,86	96,8
Playmaker	102,3	95,8	99,8	94,4

Source: compiled and calculated according to the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine.

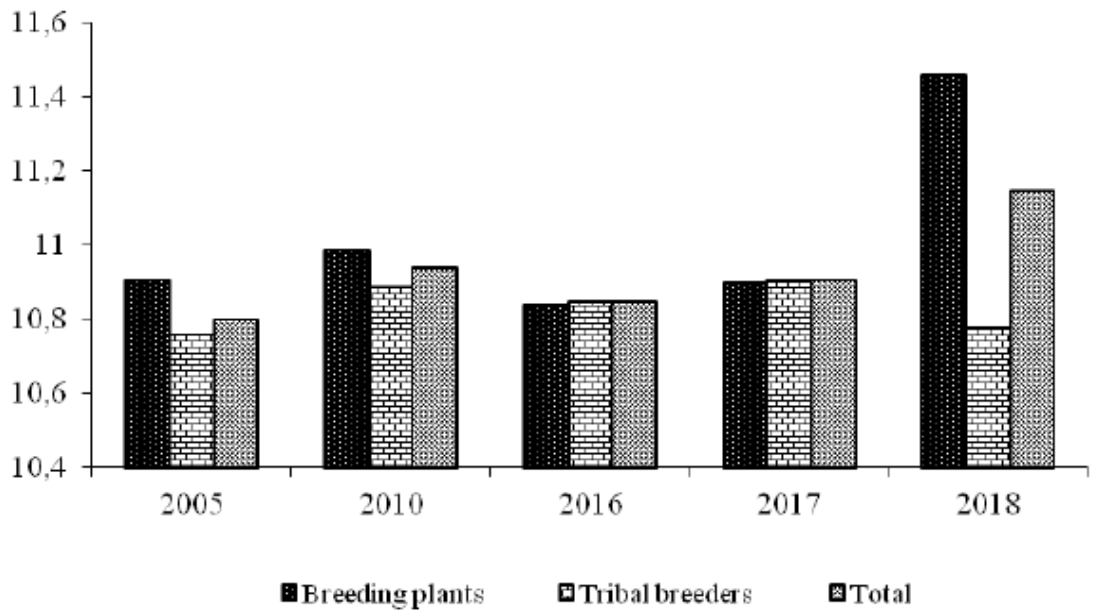

Fig. 2. **Dynamics of yield of piglets per 1 sow in the subjects breeding pig breeding,** ch.

Thus, according to the experience of leading producers of pig products, multiple births directly affect the cost of piglets and Danish genetics in these indicators in 1st place in the world.

Summarizing the root causes of low indicators of fattening, meat reproductive qualities of breeding pigs in Ukraine, in addition to the inconsistency of certain technological and economic parameters, an important deterrent can be noted a large number of breeds of pigs.

Breeds of pigs for grading (comprehensive assessment of productive qualities at an early age and determination of further economic purpose) of animals are divided into three groups. The first group includes universal breeds that combine high reproductive capacity with good fattening and meat qualities. The second includes breeds, specialized types and lines of meat and bacon pigs. The third group consists of rocks of the sebaceous direction of productivity [11, p. 74].

We believe that this breed composition made it possible for pork production to adapt to different conditions of keeping and feeding, to introduce different systems of crossing and hybridization, to support the rock-forming process. To confirm the above, it should be recalled that the Ukrainian meat breed was obtained according to a unique scheme - by a complex reproductive stepwise crossing using the 11 best domestic and foreign genotypes [2, p. 37].

However, domestic genotypes generally do not allow to reorient to the rapid growth of large volumes of pig production and its sale at affordable prices. In this regard, the opinion was spread among scientists about the possible threat to the production of pig slaughter products, including lard in Ukraine [9, p. 127].

It is known that at the beginning of 2000 there were up to 15 genetic centers in the world, the breeding products of which came to Ukraine. However, over the past 20 years, competition among them has intensified, so the weaker ones, unable to withstand it, left the market. One of the necessary conditions for the development of such centers is strong financial support for the activities of the departments of research and strategic development (R&D research and development) in the amount of at least 20-25 million dollars. USA every year. Thus, the need for investment is too great, and investors can feel the return on investment in 3-5 years. Instructive in this direction is the experience of Topigs Norsvin (Denmark), whose annual research budget is 21 million euros per year [8, p. 62].

In addition to genetic indicators of evaluation of breeding products, economic indicators are important in the activities of farms, in particular profitability, the value of which is influenced by price and cost.

However, world experience and domestic practice of purchasing breeding young animals convince of the inexpediency of importing mother breeds of pigs and their crossbreeds. According to research results, 40% of repair pigs were culled before the first farrowing, and the remaining 70% left the herd due to disease, weakened constitution, poor adaptation, low productivity during the year [14, p. 10].

It should be noted that during the study period there was an increase in the price of imported pigs by 57.5%, which in 2017 amounted to 128,303.8 UAH / t live weight. This circumstance is primarily due to the devaluation of the hryvnia against the world's leading currencies, which has led to an increase in the value of imported animals.

In order to intensify the purchase of breeding pigs of both domestic and foreign selection, a state program was introduced to partially reimburse the cost of purchased for further reproduction of breeding animals. Analysis of the procedure for obtaining funds under this program shows that in 2017, compensation for breeding pigs and boars of domestic origin ("elite" class) was 20% of the planned due to lack of state budget funds for appropriate activities.

In 2018, the procedure for obtaining funds was simplified, in particular, in relation to the breed trait and place of purchase. The amount of compensation, which in the analyzed period is for breeding pigs and boars up to UAH 5,000 per head, has been significantly increased. This circumstance contributed to the growth of purchases of breeding animals in the amount of 4957 heads in the amount of 23461 thousand UAH, or 4733 UAH / head.

An important component that determines the efficiency of production and sale of pig products is the cost of 1 quintal. live weight of pigs on rearing and fattening, which reflects both qualitative and quantitative components of the technological process.

During the study period, there is an increase in the cost of live weight of agricultural enterprises - producers of marketable and breeding products of pigs (Fig. 3). This circumstance is evidence of the manifestation of inflation in the country's economy.

During the study period, there is a significant difference, which is primarily due to the technological features of the breeding and breeding pigs, which is determined by production goals. Thus, in commercial agricultural enterprises for feeding pigs use in the diet of feeding feed, which significantly increases the payback of feed, but nega-

tively affects the reproductive functions of farm animals.

An important indicator that characterizes the efficiency of production and sale of breeding products is the level of profitability.

During 2011–2017, there was a small level of profitability, which provides only a simple reproduction (Fig. 4).

In our opinion, the main factor causing this situation is the low level of purchase prices. Today, most breeding entities sell breeding pigs as marketable pigs, which is primarily due to sales problems.

This circumstance is due primarily to a decrease in the number of small and medium-sized farms in the corporate sector of the agricultural economy - producers of pig products, which focused on domestic producers of breeding products.

Highly concentrated agricultural enterprises focus mainly on foreign producers of breeding pigs, as part of the technology of pig production. When choosing genetics, producers usually focus on the following factors: productivity, quantity and quality of piglets born, growth rate, feed conversion, carcass premium for slaughter and others; ease of working with genetic material; the health

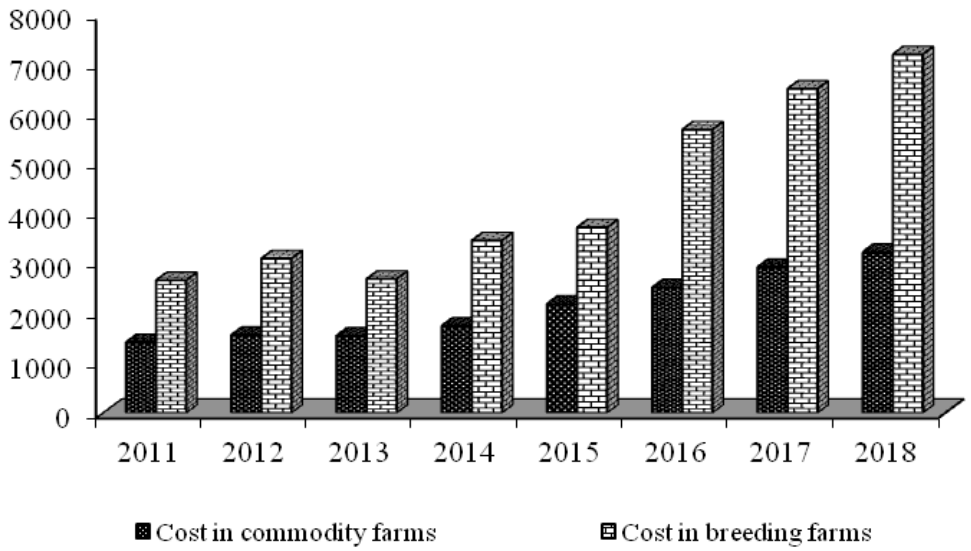

Fig. 3. **Dynamics of the cost of 1 quintal of live weight in breeding and commodity agricultural enterprises-producers of pig products,** UAH/s.

Source: compiled and calculated according to the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine.

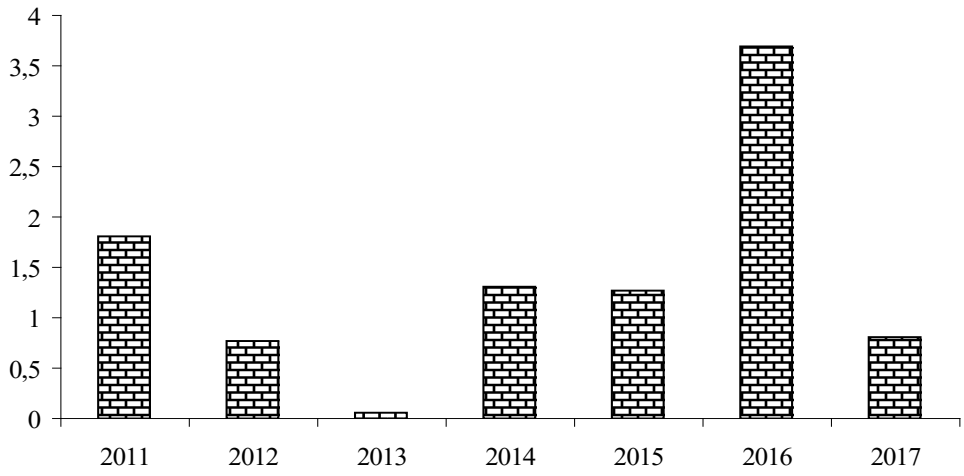

.

Fig. 4. **Dynamics of profitability of production and sales breeding pigs,** %.

Source: compiled and calculated according to the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine.

of the genetic material (it must be at a high level, as it also affects the total cost of farmed pork).

Problems with the sale of breeding pig products in business entities is caused by a decrease in the amount of profit from the sale of breeding pig products and its share in the structure of the financial result of the studied breeding plants and breeders (Fig. 5).

Currently, most breeding plants are in the process of diversification of production and economic activities, focusing on the production of crop products and commercial pig farming. This circumstance is due to a significant number of objective and subjective reasons. However, in our opinion, the main one is the high risk of breeding pig production, which is primarily due to unforeseen changes in the legal framework for doing business and the lack of qualified specialists who have modern methods of genetics and breeding in pig breeding.

Conclusions. Summarizing the trends in the development of agricultural enterprises for the production of breeding pig products, it is possible to systematize the restraining factors of their effective development: reducing the demand of producers for breeding products due to the difficult financial situation; price disparity between pig products and inputs, feeds, medicines and other products, as well as services; violation of cooperative ties for the production and sale of breeding products; reducing the level of state support for their innovative support; deterioration of the system of organizational and economic conditions of management.

Effective use of available genetic resources and creation of new perspective breeds, hybrids of pigs; technical re-equipment of the industry is the main prerequisite for the successful development of breeding and pig breeding in general.

The industry needs a new agricultural policy that takes into account the real state of pig farming and breeding, able to develop a mechanism of action to create the necessary production environment. Since the country's economy in modern conditions is not able to fully subsidize agriculture in general and the pig industry in particular, we need a stable system of liberalization of production and distribution of logistical and genetic reserves, the development of market mechanisms of self-financing and self-sufficiency. It is also necessary to restore a holistic economic and technological chain that ensures the implementation of the full cycle of breeding products, from reproduction to sale, including abroad. It is necessary to adopt a single state program for the development of breeding, which identifies the priority areas of development, the choice of promising critical technologies and the definition of priorities, taking into account the needs of the local market and international trends.

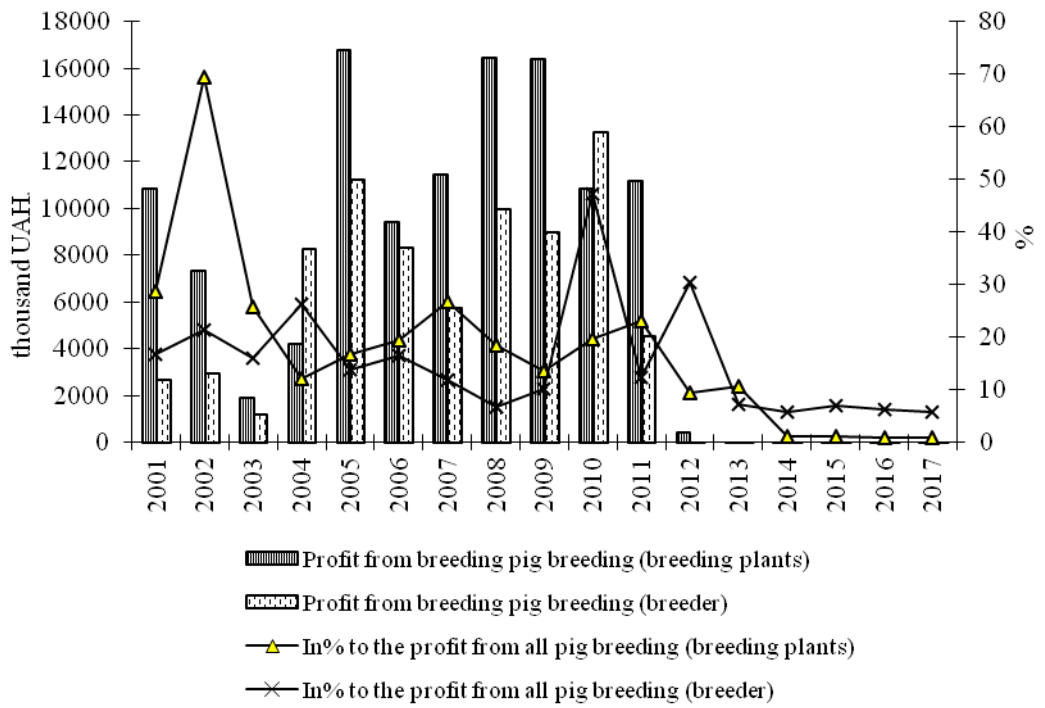

Fig. 5. **Dynamics of profit from breeding pig breeding and its share in the total profit of pig breeding.**

Source: compiled and calculated according to the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine.

Among the priority measures for the development of breeding pigs it is necessary to: adopt a special legal act on the preservation and further development of the gene pool of created breeds of farm animals in the country; to create a bank of sperm and embryos of highly productive breeds and hybrids of pigs and to develop the complex program of its use; to organize a single computer accounting of highly productive breeding animals; consider the issue of state support for breeding plants; to create an experimental infrastructure for breeding pedigree livestock breeds of pigs; create conditions for the implementation of research and development in production and agricultural practice; to carry out breed recalculation of pigs and the account of available breeding genetic resources.

REFERENCES

1. Andrijchenko, V. (2011). Standarty uspishnogo svynarstva [Standards of successful pig breeding]. Farmer [Farmer]. No 2, pp. 106–107.

2. Berezovs'kyj, M.D., Vovk, V.O. (2017). Stan ta perspektyvy rozvytku pleminnogo svynarstva v Ukrai'ni [Status and prospects of breeding pig production in Ukraine]. Svynarstvo [Swine breeding]. No 70, pp. 51–55.

3. Birta, G.O. (2011). Rist i rozvytok svynej riznyh naprjamkiv produktyvnosti [Growth and development of pigs in different areas of productivity]. Efektyvne tvarynnyctvo [Effective animal husbandry]. No 2, pp. 12–16.

4. Vojtenko, S., Vyshnevs'kyj, L. (2015). Jakist' pleminnyh svynej [Quality of breeding pigs]. Tvarynnyctvo Ukrai'ny [Livestock of Ukraine]. No 7, pp. 29–35. Available at: http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3087/1/ЯКІСТЬ%20ПЛЕМІННИХ%20СВИНЕЙ.pdf.

5. Grebenyk, G., Maslak, O. (2010). Chy vygidne v Ukrai'ni svynarstvo? [Is pig breeding profitable in Ukraine?]. Agroexpert: prakt. posib. agrarija [Agroexpert: a pract. guide for agrarians]. No 6, pp. 48–51.

6. Gjun Uve. (2011). Pryvedennja molodyh svynomatok u kondyciju [Bringing young sows into condition]. Agroexpert: prakt. posib. Agrarija [Agroexpert: a pract. guide for agrarians]. No 2, pp. 46–47.

7. Zot'ko, M. (2011). Reproduktyvni jakosti svynomatok riznoi' stresostijkosti [Reproductive qualities of sows of different stress resistance]. Tvarynnyctvo Ukrai'ny [Livestock of Ukraine]. No 3, pp. 26–28.

8. Luchyn, I., Fokshej, M. (2010). Chyja svynja krashha? [Whose pig is better?]. Agroexpert: prakt. posib. agrarija [Agroexpert: a pract. guide for agrarians]. No 7, pp. 61–63.

9. Mykytjuk, D., Kolesnyk, I., Gejmor, M. (2010). Vid chogo zalezhyt' intensyvne svynarstvo? [What does intensive pig production depend on?]. Propozycija [Offer]. No 12, pp. 127.

10. NAAN: Import genetychnyh resursiv tvarynnyctva zagrozhuje prodovol'chij bezpeci Ukrai'ny. [NAAN: Import of livestock genetic resources threatens Ukraine's food security]. Landlord. 24.05.2018. Available at: https://landlord.ua/news/naan-import-genetichnih-resursiv-tvarinnitstva-zagrozhuye-prodovolchiy-bezpetsi-ukrayini (Accessed 28 December 2019).

11. Povod M.G., Koval' Ju.A. Zalezhnist' vidgodivel'noi' produktyvnosti svynej riznyh genotypiv vid umov i'h utrymannja pid chas vidgodivli. [The dependence of the fattening performance of pigs of different genotypes on the conditions of their retention during fattening]. Zb. Vinn. nac. agrar. un-tu. Serija «Sil's'kogospodars'ki nauki» [Collection of the Vinnytsia National Agrarian University. Agricultural Sciences Series]. No 4 (44), pp. 70–76.

12. Pohodnja, G.S., Fedorchuk, E.P., Fajnov, A.A., Prihod'ko, E.V. (2011). Vidtvorna zdatnist' ta produktivnist' svinej riznih genotipiv i metodiv rozvedennja [Reproducibility and performance of pigs of different genotypes and breeding methods]. Efektivne tvarinnictvo [Effective animal husbandry]. No 3, pp. 32–36.

13. Pro zatverdzhennja Instrukcii' z bonituvannja svynej, Instrukcii' z vedennja pleminnogo obliku u svynarstvi ta zrazkiv form pleminnogo obliku u svynarstvi: [On approval of the Instruction on pig testing, Instructions for keeping breeding records in pig production and specimens of forms for breeding accounting in pig production]: nakaz Ministerstva agrarnoi' polityky Ukrai'ny № 396 vid 17.12.2002. Verhovna Rada Ukrai'ny. Zakonodavstvo Ukrai'ny. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1027-02.

14. Ruban, S.Ju., Getja A.A., Kravchenko, O.I. (2016). Rozvitok pleminnogo svinarstva – strategichne zavdannja galuzi [The development of breeding pig production is a strategic objective of the industry]. Efektivne tvarinnictvo [Effective animal husbandry]. No 5, pp. 9–11.

15. Tihomirov, A.I., Sharnin, V.N. (2014). Selekcionnyj menedzhment v svinovodstve [Breeding management in pig production]. Svinovodstvo [Pig breeding]. No 8, pp. 22–24.

16. Topiha, V.S. (2016). Suchasnyj stan ta perspektyvy vyrobnyctva vysokojakisnoi' svynyny z vykorystannjam svynej vitchyznjanogo ta zarubizhnogo pohodzhennja. [Current state and prospects of production of high quality pork using pigs of domestic and foreign origin]. Svynarstvo. [Pig breeding]. No 68, pp. 65–68.

17. Fesenko, V., Povod, N., Sokrut, V. (2005). Pidvyshhyty viddachu pleminnogo svynarstva. [Increase the return of breeding pigs]. Tvarynnyctvo Ukrai'ny. [Livestock of Ukraine]. No 7, pp. 2–3.

Вплив племінного свинарства на ефективність виробництва продукції галузі

Ібатуллін М.І., Хахула Б.В.

В статті розглядаються проблеми розвитку племінного свинарства в Україні, як основи функціонування ефективного та конкурентоспроможного товарного виробництва. За результатами дослідження, з реформуванням сільськогосподарського виробництва значних втрат зазнало товарне свинарство, що негативно позначилось і на ефективній діяльності племінних господарств-племзаводів, особливо племрепродукторів.

Основними причинами посилення деструктивних явищ у галузі племінного свинарства є нестабільний рівень закупівельних цін на продукцію свинарства, низька доходність і збитковість її виробництва. Очевидно, що на зниження показника собівартості та підвищення рентабельності виробництва продукції свинарства, забезпечення якості та конкурентоспроможності племінних (генетичних) ресурсів суттєво впливає організація вітчизняної системи селекції. Результати наукових досліджень переконують, що істотне підвищення продуктивності у свинарстві досягається за допомогою ефекту гетерозису за

міжпородного схрещування, при цьому доведено, що за сприятливих умов ефект від схрещування в середньому становить за показником приросту живої маси приблизно 10–15 % і за оплатою корму 8–10 %. Доведено, що до сьогодні не простежувалося чіткої закономірності щодо позитивної тенденції зміни виходу поросят на одну свиноматку в підприємствах племінного свинарства.

Аналіз порядку отримання коштів за державною програмою по частковому відшкодуванню вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин свідчить, що 2017 р. компенсація за племінні свинки та кнурці вітчизняного походження (класу «еліта») становила 20 % від запланованого через відсутність коштів державного бюджету на відповідні заходи. У 2018 р. дану суму відшкодування збільшено до 5000 грн за голову.

Встановлено, що показник собівартість одиниці живої ваги племінної тварини в 2017 р. був у 2–2,5 рази вищим ніж у господарствах товарного свинарства. Висока собівартість виробництва племінних тварин зумовлена більшими витратами на корми через складові раціону годівлі переважно іноземного виробництва. Очевидно, що складна фінансова ситуація зумовлює низьку інвестиційну привабливість галузі племінного свинарства як для вітчизняних, так й іноземних інвесторів.

Ключові слова: племінне свинарство, продуктивність тварин, племінні репродуктори, динаміка ринку, імпорт племінних свиней, собівартість продукції, державні програми підтримки.

Влияние племенного свиноводства на эффективность производства продукции отрасли

Ибатуллин М.И., Хахула Б.В.

В статье рассматриваются проблемы развития племенного свиноводства в Украине, как основы функционирования эффективного и конкурентоспособного товарного производства. По результатам исследования, с реформированием сельскохозяйственного производства значительные потери понесло товарное свиноводство, что негативно отразилось и на эффективной деятельности племенных хозяйств-племзаводов, особенно племрепродукторов.

Основными причинами усиления деструктивных явлений в области племенного свиноводства называют нестабильный уровень закупочных цен на продукцию свиноводства, низкую доходность и убыточность ее производства. Очевидно, что на снижение показателя себестоимости и повышение рентабельности производства продукции свиноводства, обеспечения качества и конкурентоспособности племенных (генетических) ресурсов существенно влияет организация отечественной системы селекции. Результаты научных исследований убеждают, что существенное повышение производительности в свиноводстве достигается с помощью эффекта гетерозиса по межпородному скрещиванию, при этом доказано, что при благоприятных условиях эффект от скрещивания в среднем составляет по показателю прироста живой массы примерно 10–15 % и по оплате корма 8–10 %. Доказано, что до сегодня не наблюдалось четкой закономерности относительно положительной тенденции изменения выхода поросят на одну свиноматку в предприятиях племенного свиноводства.

Анализ порядка получения средств по государственной программе по частичному возмещению стоимости закупленных для дальнейшего воспроизведения племенных животных свидетельствует, что в 2017 году компенсация за племенные свинки и кабанчики отечественного происхождения (класса «элита») составляла 20 % от запланированного из-за отсутствия средств государственного бюджета на соответствующие мероприятия. В 2018 данную сумму возмещения увеличено до 5000 грн за голову.

Установлено, что показатель себестоимости единицы живого веса племенного животного в 2017 г. был в 2–2,5 раза выше, чем в хозяйствах товарного свиноводства. Высокая себестоимость производства племенных животных обусловлена большими затратами на корма через составляющие рациона кормления преимущественно иностранного производства. Очевидно, что сложная финансовая ситуация обуславливает низкую инвестиционную привлекательность отрасли племенного свиноводства как для отечественных, так и иностранных инвесторов.

Ключевые слова: племенное свиноводство, продуктивность животных, племенные репродукторы, динамика рынка, импорт племенных свиней, себестоимость продукции, государственные программы поддержки.

Copyright: Ibatullin M., Khakhula B. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Ibatullin M. ID: https://orcid.org/0000-0001-8765-6261
Khakhula B. ID: https://orcid.org/0000-0003-4286-2381

ЕКОНОМІКА

УДК 338.439.5
JEL Q13

Особливості функціонування ринку продукції м'ясного скотарства

Гримак А.В.

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім.С.З. Гжицького

Гримак А.В. E-mail: allagrimak@gmail.com

OPEN ACCESS

Гримак А.В. Особливості функціонування ринку продукції м'ясного скотарства. Економіка та управління АПК. 2020. № 2. С. 31–40.

Grymak A.V. Osoblyvosti funkcionuvannja rynku produkcii' m'jasnogo skotarstva. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 31–40.

Рукопис отримано: 03.09.2020 р.
Прийнято: 24.09.2020 р.
Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-31-40

Україна пройшла складний і за часом тривалий період визнання ринкових відносин, який супроводжувався виникненням низки диспропорцій. Це і самостійність підприємств з адміністративним втручанням у їх роботу, лібералізація цін, низька купівельна спроможність населення, що приводить до зниження попиту, подорожчання енергоносіїв, а також нееквівалентний обмін між промисловістю і сільським господарством. Як наслідок впливу названих чинників, відбуваються зміни у структурі стада великої рогатої худоби, втрачається інтерес виробників до нарощування обсягів продукції скотарства, в т.ч. і м'ясного, навіть на рівні особистих селянських господарств. Основною причиною такої негативної тенденції стала збитковість м'ясного скотарства.

Вплив на розвиток м'ясного скотарства, як і ринку продукції цієї галузі, мали і негативні тенденції в соціально-економічному житті: низька купівельна спроможність населення, відповідно зниження попиту; подорожчання енергоносіїв; нееквівалентний обмін між промисловістю і сільським господарством та ін. На функціонуванні ринку продукції м'ясного скотарства позначились недоліки у системі закупівель тварин і готової продукції, недобросовісна конкуренція та нееквівалентні ціни, а відтак – і збитковість галузі. Все це негативно позначилось на формуванні ринку продовольства і функціонуванні ринкових відносин. Не повністю сформована ринкова інфраструктура.

Лише за останні 10 років поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств України скоротилось на 30 %. А поголів'я худоби в домогосподарствах населення не забезпечує гарантованого та ритмічного постачання сировини переробним підприємствам. Свій проблемний вплив на формування ринку м'ясного скотарства робить і посередник. Досвід розвинених країн свідчить, що ринок продукції м'ясного скотарства представляє багатогранну систему з великою кількістю суб'єктів виробництва, переробки і реалізації продукції галузі. Слід враховувати і те, що формування ринку м'ясного скотарства, формування пропозиції на продукцію повинно виражатись через так звану обмінну інфраструктуру: біржі, гуртові ринки, аукціони, торгові доми, фірмові магазини, роздрібну торгівлю, міські ринки. Важливим для формування ринку продукції м'ясного скотарства є дотримання принципу конкуренції, яка об'єктивно відтворюватиме суть ринкових відносин у визначенні цін та обсягів пропозиції поставленої продукції на ринку та її якості. Він (ринок) повинен функціонувати на основі вимог законів вартості, рівноваги попиту і пропозиції та виконувати свою регулювальну функцію.

В пропонованій автором статті представлена інформація щодо ситуації на ринку продукції м'ясного скотарства, причин, що впливають на йо-

го формування, а також щодо чинників, які визначають попит і пропозицію. Виявлені окремі невідповідності у діяльності суб'єктів ринку м'ясного скотарства, усунення яких забезпечить поліпшення фактичного стану та вдосконалення його функціонування.

Ключові слова: ринок, м'ясне скотарство, критерії, конкурентоспроможність, маркетинг, попит, пропозиція, інфраструктура.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Стабільний аграрний сектор є основою поступального соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Тому і в нашій державі особлива увага мала б приділятися розвитку агропромислового комплексу. Україна з її могутнім природним і трудовим потенціалом повинна стати визнаним конкурентом виробником сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Для цього є всі об'єктивні передумови. Щодо розвитку м'ясного скотарства, то слід відзначити, що в Україні були періоди, коли виробляли 84 кг м'яса у розрахунку на одну людину, у тому числі 38,3 кг яловичини, за визначеної раціональної норми споживання 30 кг яловичини в рік [4]. Однак, з 1992 року в аграрному секторі намітились негативні тенденції, зокрема в сільському господарстві, та м'ясному скотарстві у тому числі. Так, за період з 1990 по 2018 роки виробництво яловичини зменшилось до 8,5 кг на одну особу в рік [5]. Серед основних причин слід виділити відсутність достатнього практичного досвіду на початкових етапах переходу до ринкової моделі розвитку, що певним чином і призвело до розбалансування економічних зв'язків і поставило галузь м'ясного скотарства перед необхідністю реформування і переходу до нових форм господарювання.

Не менш важливою проблемою для м'ясного скотарства стала віра у всесильність ринкових регуляторів, зокрема тих, які передбачали невтручання держави в економіку. Держава поступово відходила від фінансової підтримки агропромислового комплексу. Припинення державних закупівель поставило виробників продукції м'ясного скотарства у залежність від переробних підприємств, які воліють скуповувати сировину за заниженими цінами, часто навіть із відтермінуванням платежів за неї. Як наслідок, причинами згортання м'ясного скотарства та його збитковості є ріст затрат і собівартості продукції, недостатній рівень дотацій при закупівлі худоби, запровадження вільних цін. Дослідження показують, що негативні тенденції у м'ясному скотарстві навіть досліджуваного регіону (Львівська область) мають перманентний характер. Свідченням цього є факт скорочення поголів'я худоби взагалі, у тому числі і тварин відгодівельного стада. Серед причин, що призводять до суттєвого скорочення поголів'я ВРХ, у т.ч. м'ясних тварин, є проблема й основних засобів, що спричиняє ріст собівартості, а, отже, і цін на продукцію.

Результати досліджень вчених-економістів підтверджують, що курс на інтеграцію з європейськими країнами та співпраця із близьким зарубіжжям вимагає від економіки України забезпечення світових стандартів якості продукції і якомога нижчої собівартості її одиниці. За таких умов продукція зможе стати конкурентоспроможною на ринку. Безперечно, це відноситься і до сільськогосподарської продукції, зокрема і продукції м'ясного скотарства. Тому об'єктивною необхідністю формування ринку продукції цієї галузі є задоволення попиту населення на продукти харчування, в тому числі м'ясо і м'ясопродукти. Аналіз ринку продукції м'ясного скотарства свідчить, що саме попит є чи не найбільш визначальним серед складових кон'юнктури ринку, оскільки:

- встановлює обсяги пропозиції продовольства, їх сезонні коливання за кількістю і асортиментом;
- зумовлює рівень цін на продукцію;
- забезпечує суб'єктів пропозиції на ринку необхідними фінансовими ресурсами;
- посилює відповідальність виробників продукції за її якість і безпечність.

Питанням формування ринку сільськогосподарської продукції, у т.ч. м'ясного скотарства, особливостей його функціонування присвятили свої наукові праці П.Т. Саблук [3, 6], П.І. Гайдуцький [7], В.Я. Месель-Веселяк [3], Р.І. Тринько [8], П.С. Березівський [9, 10], Г.В. Черевко [10] та інші. Однак, багатогранність питань особливостей функціонування саме ринку м'ясного скотарства потребують подальших досліджень і розробки заходів, спрямованих на зменшення ризиків для виробників продукції м'ясного скотарства, які поставляють свою продукцію на ринок. Результати досліджень повинні базуватись на об'єктивній інформації стосовно ситуації на ринку продукції м'ясного скотарства, окреслити причини і невідповідності у діяльності суб'єктів ринку, що стримують його розвиток, усунення яких забезпечить поліпшення фактичного стану та вдосконалення його функціонування. Крім

того, для оцінки фактичного стану ринку продукції м'ясного скотарства, особливо у частині попиту-пропозиції, а також ринкових цін, необхідно дослідити можливості сільськогосподарських товаровиробників, можливості і наміри переробників і споживачів.

Метою дослідження є систематизація чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, які визначають специфіку функціонування ринку продукції м'ясного скотарства. Для досягнення зазначеної мети визначені наступні завдання: оцінити стан розвитку галузі м'ясного скотарства; узагальнити й уточнити особливості функціонування ринку продукції м'ясного скотарства; оцінити кон'юнктуру і рівень конкурентоспроможності ринку продукції м'ясного скотарства на засадах маркетингу; визначити критерії конкурентоспроможності продукції м'ясного скотарства на ринку.

За результатами досліджень визначити, що невід'ємною умовою ефективного господарювання у м'ясному скотарстві є використання переваг ринкових відносин із особливостями їх функціонування. На основі власних досліджень й інтерпретації існуючих у науковій літературі трактувань, підтвердити, що ринок продукції м'ясного скотарства є складовою цілісного продовольчого ринку, що являє собою сукупність соціально-економічних відносин, які виникають у процесі виробництва, переробки, збуту і споживання продукції м'ясного скотарства.

Матеріал і методи досліджень. Методологічною основою дослідження слугували метод пізнання процесів, порівняння, економічного аналізу процесів на ринку продукції м'ясного скотарства, маркетингові методи оцінки ситуації на ринку, статистично-економічні методи. Дослідження базувались на чинних законодавчих нормативно-правових актах, а також врахуванні результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених.

Використання статистично-економічного методу дослідження ефективності участі виробників різної форми власності на ринку м'ясного скотарства дозволяє відслідковувати характер і відносини учасників ринку, проблеми і невідповідності, які не стимулюють виробників до активної участі на ринку продукції м'ясного скотарства. У свою чергу, економічний аналіз дозволяє обґрунтувати дієві інструменти економічних та адміністративних методів регулювання ринку продукції м'ясного скотарства і виявлення стимулівних та стримуючих чинників його функціонування.

Опрацювання отриманих даних здійснювалось із застосуванням прийомів порівняння, аналізу і статистично-економічного методу.

Результати дослідження та обговорення. Враховуючи, що ринкова система з відповідними механізмами саморегуляції визнана як вища і досконаліша форма господарювання, з чого виходить, що трансформація відсталої системи до досконалішої (ринкового типу) продиктована життєвою необхідністю і покликана служити досягненню основної мети – підвищенню ефективності виробництва, зокрема і продукції м'ясного скотарства, і, відповідно, – підвищенню рівня забезпечення населення продуктами харчування. Досвід розвинених країн підтверджує, що утвердження ринкових відносин сприяє удосконаленню господарського механізму і недопущенню занепаду наявного виробничого потенціалу, як і досягнутого життєвого рівня населення. Наші дослідження підтверджують, що забезпечення цих параметрів може бути за умови необхідних обсягів виробництва продукції м'ясного скотарства для наповнення ринку, відповідно, задоволення попиту споживачів, в чому визначальною є роль сільськогосподарських виробників різної форми власності, в т.ч., які спеціалізуються на розвитку галузі м'ясного скотарства. Причому, стан стабілізаційно-динамічного розвитку села практично неможливо вирішувати лише в межах сільськогосподарських відносин, оскільки вирішення основних його завдань стосується і загальнодержавного рівня [11].

У складних умовах ринкової економіки, за нашими оцінками, учасники ринку продукції м'ясного скотарства мають свій чітко визначений інтерес, як і векторність щодо попиту і пропозиції. Саме через участь у ринкових відносинах товаровиробники ставлять собі за мету компенсувати свої затрати на виробництво продукції галузі і отримати максимальний прибуток, який у подальшому використовувати для розширеного відтворення виробництва. Слід враховувати і те, що участь конкурентів на ринку спонукає до особливої уваги як до цін реалізації продукції, так і до її собівартості. При цьому слід враховувати і мотивацію споживачів продукції, які ставлять за мету придбати якісну продукцію за порівняно нижчими цінами. Тому однією із особливостей функціонування ринку продукції м'ясного скотарства є розбіжність інтересів товаровиробників і споживачів у формуванні цін, та й попиту і пропозиції. За таких умов учасникам ринку, у т.ч. і виробникам продукції м'ясного скотарства, пропонує свої послуги посередник. Посередництво утвердилось на ринку продукції як сфера специфічних послуг. З цього приводу Саблук П.Т. вважає, що посередники, які не займаються власним

виробництвом користуються вигідною для них ситуацією на ринку, диктують виробникам свої умови при розрахунках з ними, відповідно вилучають значну частину доходів від їх діяльності [6]. Це підтверджує і Гайдуцький П.І. [7].

Важливим чинником функціонування ринку продукції м'ясного скотарства є задоволення попиту споживачів через формування необхідних обсягів її пропозиції, яка складається з кількості (обсягів) продукції за належним асортиментом, яку здатні поставити учасники ринку – виробники сировини та її переробними [12].

Вивчення ринку продукції м'ясного скотарства свідчить, що попит на неї формується потребою споживачів. Досвід, як і результати досліджень, підтверджує, що раціонально функціонуючим є той ринок, на якому між пропозицією та попитом існує рівновага, а їх взаємна неврівноваженість може свідчити про дефіцит продукції галузі на ринку або її надвиробництво. Такі диспропорції може урівноважувати ринок, як по обсягах виробництва продукції, так і її реалізації (рис. 1).

Слід зауважити, що і сам попит споживачів може виступати певним регулятором функціонування ринку продукції. Аналіз ситуації на ринку свідчить, що за умовами ринку, якщо немає достатнього попиту на продукцію, то й не буде відповідної пропозиції. Це стосується і продукції м'ясного скотарства. Тому важливо аналізувати і знати реальний стан на ринку продукції, що дозволить впроваджувати конкретні заходи з попередження впливу негативних факторів на ринкову рівновагу попиту і пропозиції, враховуючи мотивацію учасників ринку м'ясного скотарства (табл. 1).

Не слід нехтувати й іншими реально існуючими закономірностями. По-перше, виробничі затрати, незалежно від кон'юнктури ринку, не можуть опускатись нижче обґрунтованого рівня. По-друге, аграрний сектор з наявністю виробників продукції м'ясного скотарства різних форм власності і, відповідно, продовольчий ринок виступають єдиним джерелом життєзабезпечення населення продуктами харчування.

Важливою умовою функціонування ринку продукції м'ясного скотарства є цінова складова. Унаслідок вільного ціноутворення сільськогосподарське виробництво, як найуразливіше, опинилось у «некомфортному» становищі. З одного боку, високі ціни на промислові товари і послуги, які необхідні для забезпечення виробничої сфери, з іншого – занижений рівень платоспроможності споживачів впливають на реалізацію продукції м'ясного скотарства за цінами навіть нижчими від собівартості, що негативно позначається на наявності обігових коштів щодо поновлення і відтворення виробничих процесів. У такій ситуації практично не може бути об'єктивного визначення ринкових цін. На цьому позначається і рівень платоспроможності, який визначає місткість ринку. За недостатньої платоспроможності населення можуть виникати диспропорції між пропозицією і попитом як за обсягом продукції, так і за прийнятними цінами. Відповідно це позначається і на рівні споживання м'яса в цілому по Україні (табл. 2).

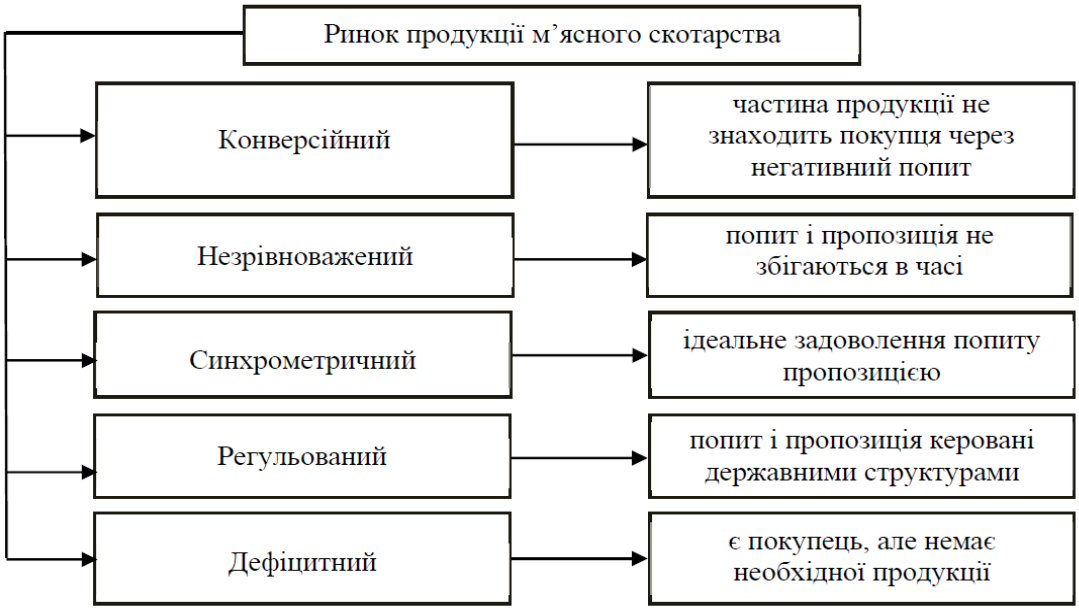

Рис. 1. **Класифікація ринків продукції м'ясного скотарства.**
Джерело: розроблено автором на основі джерела [13].

Таблиця 1 – **Суб'єкти ринку м'ясного скотарства та мотивація їх участі в ньому**

Учасники ринку	Мотивація до участі
Виробники яловичини	Максимальне виробництво якісної конкурентоспроможної продукції Можливість отримання дотацій і субсидій на м'ясну худобу Доступність кредитів, страхування виробництва Надійність каналів реалізації Завоювання ринкової ніші Розширення участі на ринку Соціальна захищеність Отримання максимально можливого доходу від виробництва якісної продукції
Переробники сировини	Збільшення частки ринку Забезпечення потужностей сировиною Надійність каналів реалізації Розширення участі на ринку Випуск нової конкурентоспроможної продукції, розширення асортименту Отримання максимально можливого доходу
Споживачі	Доступне за ціною м'ясо і м'ясопродукти за відповідної їх якості та безпечності Якісна продукція Доступність ринкових послуг
Органи влади	Наповнення бюджету Зайнятість населення Соціальний розвиток Екологічне виробництво Охорона навколишнього середовища Захист прав споживачів Сприяння надходженню інвестицій
Реалізатори м'яса	Розширення сфери діяльності Розвиток розподільчої інфраструктури Збільшення грошових доходів
Інвестори	Гарантії функціонування ринку Отримання доходу (дивідендів)

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [8].

Аналіз особливостей участі виробників продукції м'ясного скотарства на ринку підтверджує необхідність розробки комплексної державної програми розвитку галузі, бажано з конкретизацією по роках. У програмі передбачити як за рахунок структуризації галузі скотарства, зміцнення кормової бази та обумовленого рівня платоспроможності досягти розширення місткості продовольчого ринку з таким розрахунком, щоб споживач став основним інвестором сільськогосподарського виробництва й м'ясного скотарства, зокрема. Програма мала б передбачати реалізацію мотиваційно-мобілізуючих чинників ефективного господарювання, чому сприяли б реальні заходи щодо, хоча б, часткового зниження цін на необхідні засоби виробництва продукції м'ясного скотарства, зокрема енергоносії, найнеобхідніше технічне оснащення, мінеральні добрива, засоби захисту і т.д. Без сумніву, це забезпечить необхідні передумови для повноцінного функціонування виробництв та формування повноцінного ринку м'ясного скотарства зокрема. В Україні вони є у кожному регіоні.

Характерним є і Західний регіон України, в т.ч. і Львівська область, де є сприятливі природно-кліматичні та економічні умови для ефективного функціонування і розвитку ринку продукції м'ясного скотарства. У цьому, слід відзначити, важливу роль відіграють історичні аспекти: населення регіону завжди тяжіло до розвитку індивідуальних приватних господарств, розведення різних видів худоби і птиці. І не випадково в аграрному секторі цього регіону більшу питому вагу займає виробництво продукції тваринництва, зокрема і м'ясного скотарства. Завдяки своєму ресурсному та науковому потенціалу Львівська область, як і Україна в цілому, можуть не тільки стабільно забезпечувати ефективний розвиток агропромислового виробництва, а й наро-

Таблиця 2 – **Виробництво м'яса у господарствах всіх категорій та його споживання**

Показник	2015 р		2016 р.		2017 р.		2018 р.		2018 р. до 2015 р., %	
	м'ясо всього	у т.ч. яловичина і телятина	м'ясо всього	у т.ч. яловичина і телятина	м'ясо всього	у т.ч. яловичина і телятина	м'ясо всього	у т.ч. яловичина і телятина	м'ясо всього	у т.ч. яловичина і телятина
Виробництво м'яса (у забійній масі), тис. т	2322,6	384,0	2323,6	375,6	2318,2	363,5	2354,9	358,9	101,4	93,5
Споживання м'яса на одну особу, кг	50,9	8,1	51,4	8,1	51,7	7,5	52,8	7,5	103,7	92,6

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [14–16].

щувати обсяги поставок на ринок якісної продукції, у т.ч. продукції м'ясного скотарства, яка має свої фізіологічні переваги у раціоні харчування. Найбільших успіхів досягають виробники яловичини, які мають 55–60 % корів у структурі стада великої рогатої худоби [8]. За таких умов виробляється на 16–35 % більше м'яса на 100 га сільськогосподарських угідь. Водночас за останні роки в області спостерігається скорочення кількості поголів'я великої рогатої худоби та її реалізація на забій. Відповідно, стабільними тенденціями на нарощування поголів'я тварин і обсягів продукції регіон ще не відзначається (табл. 3).

Як наслідок, в регіоні системно згортається галузь м'ясного скотарства через її збитковість, ріст затрат на вирощування худоби і виробництво продукції, а також практично нееквівалентний рівень дотації при вирощуванні і заготівлі худоби, та й запровадження вільних цін, що спостерігається на фоні скорочення поголів'я. Про можливості стабілізувати розвиток галузі м'ясного скотарства у Львівській області може свідчити те, що у 2014–2016 роках ця галузь розвивалась із позитивною рентабельністю (табл. 4).

Однак, за останні роки реалізація тварин на забій, зокрема для виробництва яловичини зменшилась з 33,1в 2010 році до 25,1 тис. тонн у 2018 році. Тому, одним із першочергових завдань, що випливає із результатів досліджень, є курс на припинення тенденції скорочення поголів'я великої рогатої худоби на відгодівлі і дорощуванні, а, навпаки, подальше його нарощування. Дослідження підтверджують і необхідність відновлення якісних показників структури стада тварин, що дозволить стабілізувати і нарощувати продуктивність худоби на відгодівлі і дорощуванні. Врегулювання цих параметрів галузі позитивно позначиться на ринку продукції м'ясного скотарства, а також життєдіяльності господарств різної форми власності й переробних підприємств, які спеціалізуються на виробництві продукції м'ясного скотарства.

До особливостей функціонування ринку продукції м'ясного скотарства слід віднести і те, що пропозиція і попит, зокрема їх зміни, регулюються ринковими механізмами, які через систему аналізу, результати маркетингових досліджень можуть давати орієнтири товаровиробникам щодо випуску необхідної продукції в асортименті і кількості, яка задовольнятиме потреби споживачів, а також виділяти продукцію, яка користується попитом і є конкурентоспроможною, а яку слід зняти з обігу. Так, Кравченко С.А. відзначає, що «ринкові механізми створюють умови і щодо підвищення якості продукції через удосконалення системи «сировина-матеріали-засоби виробництва-продукція-продаж-споживач» [18]. Як стверджує автор, «послідовний аналіз зазначених стадій дозволяє визначити «вузькі місця», і на цій підставі опрацювати пропозиції щодо їх усунення».

Досвід провідних підприємств підтверджує, що їх маркетингову діяльність слід розглядати як механізм аналізу та інформаційного моделювання ринку продукції м'ясного скотарства за його складовими. Для них маркетинг став надійним й об'єктивним засобом не тільки в організації, а й в управлінні підприємством. Аналіз діяльності підприємств ТОВ «Білаки», ПрАТ «Дрогобицький м'ясокомбінат», в структурі яких функціонують маркетингові служби, свідчить, що маркетингові дослідження забезпечують для них не тільки інформацію про ринок, а й сприяють раціональному розподілу затрат на всіх етапах виробництва продукції.

Саме через організацію маркетингових досліджень учасники ринку отримують достатньо інформації про виробників сировини і

Таблиця 3 – **Динаміка поголів'я великої рогатої худоби у всіх категоріях господарств Львівської області,** тис. голів

	Роки					2019 р. до 2015 р., %	2019 р. до 2018 р., %
	2015	2016	2017	2018	2019		
Велика рогата худоба	203,4	195,3	184,0	170,9	164,6	80,9	96,3
у т.ч. корови	129,7	121,3	112,6	103,6	99,5	76,7	96,0

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [16].

Таблиця 4 – **Рівень рентабельності (збитковості) виробництва великої рогатої худоби на м'ясо у сільськогосподарських підприємствах (у відсотках)**

Регіон	Рік					2018 р. до 2014 р., ±
	2014	2015	2016	2017	2018	
Україна	-34,5	-16,9	-23,2	3,4	-17,7	+16,8
Львівська область	2,9	11,0	3,1	-3,8	-7,5	-10,4

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [17].

продукції м'ясного скотарства, переробні підприємства, рівень конкурентоспроможності їх продукції і попиту на неї, відповідно і ціни, що є важливим для споживачів [19]. Здійснення маркетингових досліджень вітчизняними товаровиробниками дозволяє:

• створити умови зацікавленої співпраці сільськогосподарських товаровиробників і підприємств м'ясопереробної галузі;

• визначити реальну необхідність і можливість модернізації виробництва з орієнтацією на сучасні технології, а це – можливості виробляти якісну продукцію і формувати доступні ціни, які викликатимуть інтерес на ринку і будуть доступними для споживачів;

• формувати асортимент конкурентоспроможної продукції, яка користується попитом;

• оперативно виявляти причини збитковості, розробляти заходи щодо їх усунення.

Маркетингові дослідження ринку продукції м'ясного скотарства служитимуть виробникам у досягненні поставленої мети.

Важливим в умовах становлення ринку м'ясного скотарства є формування конкурентоспроможності продукції галузі. Насичення ринку м'ясом і продуктами його переробки різних виробників є підтвердженням високого попиту на цю продукцію. Однак, сучасний споживач серед великої кількості запропонованої продукції надає перевагу насамперед якісній і еколого безпечній продукції. У пропозиції такої продукції суттєві економічні пріоритети має і Львівська область, зокрема за рахунок наявності екологічно чистих й порівняно дешевих і продуктивних природних кормових угідь, переважаючої концентрації поголів'я тварин у господарствах населення, розвитку підприємств переробної галузі різних форм власності, що є важливим у зменшенні виробничих витрат на готову продукцію. Аналізуючи реальні можливості забезпечення конкурентоспроможності продукції м'ясного скотарства слід відзначити, що чисельність переробних підприємств в області збільшується. Нарощують свої потужності ПАТ «Ходорів-м'ясокомбінат», ТОВ «Барком», ТОВ «Бориславський м'ясокомбінат», ПрАТ «Дрогобицький м'ясокомбінат». Діяльність переробних підприємств Львівської області свідчить, що всі вони мають свої особливості і переваги. Щодо переваг, то вони є важливим показником визначення конкурентоспроможності продукції конкретного підприємства на конкретному ринку. Зокрема, переваги одного підприємства перед іншим, яке випускає таку саму продукцію, слід розглядати як внутрішні, так і зовнішні. Внутрішні конкурентні переваги стосуються виробничих затрат, їх економії, ефективності виробництва. До зовнішніх переваг слід віднести:

• асортимент продукції підприємства;

• рівень цін, можливість знижок;

• швидкість і якість обслуговування;

• забезпечення контролю якості продукції;

• екологічна чистота продукції.

І щодо критеріїв конкурентоспроможності на ринку м'ясного скотарства, до них слід відносити:

• наявність конкурентних переваг продукції підприємства на ринку;

• аналіз результативності й ефективності участі на ринку продукції м'ясного скотарства у конкурентному середовищі;

• представлення (рекламування) технологічних і контрольних переваг виробництва якісної продукції м'ясного скотарства;

• використання інноваційних переваг при виробництві продукції м'ясного скотарства;

• дотримання стандартів якості продукції;

• постійне удосконалення асортименту якісної продукції;

• реагування на запити споживачів, взаємне інформування, що позитивно позначиться на зниженні виробничих ризиків;

• збільшення й ефективність використання витрат на науково-дослідні роботи.

Виходячи з названих критеріїв формуються поняття ефективності – економії сукупних затрат праці та ресурсного потенціалу, які необхідні для виробництва визначеного обсягу яловичини і реалізації її на ринку продукції м'ясного скотарства. Числовими характеристиками рівня ефективності повинні бути поголів'я тварин на дорощуванні та відгодівлі, середньодобові прирости живої ваги, валове виробництво і поставка м'яса на ринок (або переробку), продуктивність праці, собівартість 1 ц приросту, затрати кормів на 1 ц приросту, реалізаційна ціна і рівень рентабельності виробника, переробника і реалізатора м'яса й м'ясної продукції.

Конкурентоспроможність м'яса і м'ясопродуктів на ринку значною мірою залежить і від ефективності функціонування механізму поставок продукції і розміщення її на ринку, скорочення різниці між відпускною і споживчою цінами, асортименту та якості продукції. Важливим є і те, що конкурентоспроможність передбачає не тільки якість і високу споживчу цінність продукції, а й окреслює різницю в оцінках своєї продукції і продукції конкурентів, у тому числі, і щодо ціни. Слід враховувати, що забезпечувати випуск конкурентоспроможної продукції можуть підприємства, які мають сучасну матеріально-технічну базу, впровадили

відповідні технології виробництва продукції і мають кваліфікований персонал, працюють за належною виробничою практикою.

Висновки. Оцінка стану галузі м'ясного скотарства свідчить про скорочення поголів'я великої рогатої худоби на відгодівлі у всіх категоріях господарств. Основною причиною такої негативної тенденції є збитковість м'ясного скотарства. Критерієм ефективного функціонування ринку продукції м'ясного скотарства може бути забезпечення максимально можливих обсягів виробництва високоякісної і, за можливості, дешевої яловичини для наповнення нею ринку відповідно до попиту споживачів.

Основними завданнями ринку продукції м'ясного скотарства є: задоволення попиту на яловичину і телятину через створення необхідних обсягів їх пропозиції, яка складається з певної кількості продукції за належним асортиментом, яку можуть поставляти суб'єкти ринку – товаровиробники і переробники сировини – для продажу; забезпечення виробництва безпечної та якісної продукції; сприяння розвитку інтеграційних відносин між виробниками, переробниками та реалізаторами. Раціонально функціонуючим є той продовольчий ринок, де між пропозицією і попитом існує рівновага.

Для ефективного функціонування ринку продукції м'ясного скотарства вагомим чинником є забезпечення розвитку галузі м'ясного скотарства не стільки співвідношенням темпів зміни поголів'я, скільки додержанням науково обгрунтованого співвідношення чисельності тварин на відгодівлі і корів у структурі стада. Дослідження свідчать, що високих показників у формуванні товарної пропозиції на ринку досягають товаровиробники яловичини, які мають 55–60 % корів у структурі стада великої рогатої худоби. За таких умов, при середньодобових приростах 600–650 г, може вироблятися м'яса на 16–35 % більше в розрахунку на 100 га сільгоспугідь.

Економічно виправданим для стабільного й ефективного функціонування ринку продукції м'ясного скотарства було б здійснення заходів щодо оптимізації структури галузі скотарства з врахуванням господарств населення, сприяння доступу сільськогосподарських товаровиробників різних форм власності до підприємств переробки і на ринок, відповідно, створення можливостей і умов отримання пільгових кредитів та засобів, що дозволить освоювати нові, сучасні технології виробництва якісної продукції і задовольняти попит споживачів.

Основними напрямами посилення конкурентних переваг продукції м'ясного скотарства повинні стати: нарощення сільськогосподарськими товаровиробниками поголів'я великої рогатої худоби м'ясної продуктивності, запровадження інноваційних технологій утримання та годівлі; організація забою тварин на спеціально облаштованих бійнях; диверсифікація товарної пропозиції м'ясної продукції та продуктів її переробки; запровадження екологобезпечної упаковки; підвищення якості та безпечності продукції тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боднар О.В., Козак О.А., Копитець Н.Г. Напрями врегулювання взаємовідносин виробників, продавців і споживачів соціально-значимих продуктів харчування. Економіка АПК. 2014. № 2. С. 42–50. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.201402042.

2. Думанська Н.А. Оптові ринки сільськогосподарської продукції як форми підприємницької діяльності та їх організаційно-правові форми та моделі. Науковий вісник ЛНУВМБ ім. С.З. Гжицького. Економічні науки. Львів, 2017. Т. 19, № 81. С. 88–93. DOI: https://doi.org/10.15421/nvlvet8115.

3. Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федорів М.М. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення). Економіка АПК. 2009. № 12. С. 3–13.

4. Козак О.А., Грищенко О.Ю. Особливості формування попиту та пропозиції на ринку яловичини. Економіка АПК. 2019. № 7. С. 21–31. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.201907021.

5. Сегеда С.А. Статистичний аналіз споживання м'яса та м'ясопродуктів в Україні. Економіка АПК. 2020. № 3. С. 36–46. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.202003036.

6. Саблук П.Т. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: практ. посіб. /за ред. ПТ. Саблука. Київ: ІАЕ, 2000. 556 с.

7. Гайдуцький П.І. Формування та розвиток аграрного ринку. Економіка АПК. 2004, № 3. С. 4–15.

8. Тринько Р.І., Гримак А.В. Ринок продукції м'ясного скотарства: стан, перспективи розвитку: монографія. Львів: ТзОВ «ЛігаПрес», 2009. 208 с.

9. Березівський П.С. Стратегічні пріоритети розвитку м'ясного скотарства. Сталий розвиток економіки. 2011, № 6. С. 165–169.

10. Черевко Г.В., Березівський П.С. Держава і ринок. Львів: Українські технології, 1998. 115 с.

11. Музика П.М., Минів Р.М., Гірняк К.М. Тенденції розвитку м'ясного тваринництва в контексті забезпечення продовольчої безпеки. Економіка АПК. 2017. № 7. С. 15–23.

12. Гримак А.В. Економічні особливості формування ринку продукції м'ясного скотарства. Науковий вісник ЛНУВМБ ім. С.З. Гжицького. Економічні науки. Львів, 2018. Т. 20, № 86. С. 23–28. DOI: https://doi.org/10.15421/nvlvet8604.

13. Гримак А.В. Проблеми функціонування ринку м'яса в контексті ключових засад вдосконалення економічного механізму розвитку продовольчого ринку. Збірник наукових праць «Економіка: проблеми теорії та практики». Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. Вип. 189: в 5-ти т. Т.1. С. 94–105.

14. Інформаційний банк даних. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Database/04SILGOSP/databasetree_no_uk.asp.

15. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. Київ: Держкомстат, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_bsoph2018_pdf.

16. Тваринництво України. Статистичний збірник. Київ: Держкомстат, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

17. Регіони України. Статистичний збірник. Київ: Держкомстат, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

18. Кравченко С.А. Адаптация сельскохозяйственных предприятий к условиям рынка: монография. Киев: ННЦИАЭ, 2006. 449 с.

19. Тарасюк А.В. Управління маркетингом як інструмент підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Економіка АПК. 2019. № 7. С. 101–106. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.201907101.

REFERENCES

1. Bodnar, O.V., Kozak, O.A., Kopytec', N.G. Naprjamy vreguljuvannja vzajemovidnosyn vyrobnykiv, prodavciv i spozhyvachiv social'no-znachymyh produktiv harchuvannja. [Directions for regulating the relationship between producers, sellers and consumers of socially significant food products]. Ekonomika APK. No 2, pp. 42–50. Available at: https://doi.org/10.32317/2221-1055.201402042.

2. Dumans'ka, N.A. (2017). Optovi rynky sil's'kogospodars'koi' produkcii' jak formy pidpryjemnyc'koi' dijal'nosti ta i'h organizacijno-pravovi formy ta modeli. [Wholesale markets of agricultural products as forms of entrepreneurial activity and their organizational and legal forms and models]. Naukovyj visnyk. Ekonomichni nauky. L'viv. Vol. 19. No 81, pp. 88–93. Available at: https://doi.org/10.15421/nvlvet8115.

3. Sabluk, P.T., Mesel'-Veseljak, V.Ja., Fedoriv, M.M. (2009). Agrarna reforma v Ukrai'ni (zdobutky, problemy i shljahy i'h vyrishennja). [Agrarian reform in Ukraine (achievements, problems and ways to solve them)]. Ekonomika APK. No12, pp. 3–13.

4. Kozak, O.A., Gryshhenko, O.Ju. (2019). Osoblyvosti formuvannja popytu ta propozycii' na rynku jalovychyny. [Features of demand and supply in the beef market]. Ekonomika APK. No 7, pp. 21–31. Available at: https://doi.org/10.32317/2221-1055.201907021.

5. Segeda, S.A. (2020). Statystychnyj analiz spozhyvannja m'jasa ta m'jasoproduktiv v Ukrai'ni. [Statistical analysis of meat and meat products consumption in Ukraine]. Ekonomika APK. No 3, pp. 36–46. Available at: https://doi.org/10.32317/2221-1055.202003036.

6. Sabluk, P.T. (2000). Formuvannja ta funkcionuvannja rynku agropromyslovoi' produkcii': prakt. posib. / za red. P.T. Sabluka. [Formation and functioning of the market of agro-industrial products (practical manual)]. Kyiv: IAE. 556 p.

7. Gajduc'kyj, P.I. (2004). Formuvannja ta rozvytok agrarnogo rynku. [Formation and development of the agricultural market]. Ekonomika APK. No 3, pp. 4–15.

8. Tryn'ko, R.I., Grymak, A.V. (2009). Rynok produkcii' m'jasnogo skotarstva: stan, perspektyvy rozvytku [Meat cattle market: state, development prospects]: monografija. L'viv: «LigaPres». 208 p.

9. Berezivs'kyj, P.S. (2011). Strategichni priorytety rozvytku m'jasnogo skotarstva. [Strategic priorities for the development of beef cattle breeding]. Stalyj rozvytok ekonomiky. No 6, pp. 165–169.

10. Cherevko, G.V., Berezivs'kyj, P.S. (1998). Derzhava i rynok. [State and market]. L'viv: Ukrai'ns'ki tehnologii'. 115 p.

11. Muzyka, P.M., Myniv, R.M., Girnjak, K.M. (2017). Tendencii' rozvytku m'jasnogo tvarynnyctva v konteksti zabezpechennja prodovol'choi' bezpeky. [Trends in the development of beef cattle in the context of food security]. Ekonomika APK. No 7, pp. 15–23.

12. Grymak, A.V. (2018). Ekonomichni osoblyvosti formuvannja rynku produkcii' m'jasnogo skotarstva. [Economic features of the formation of the market of meat products]. Naukovyj visnyk Ekonomichni nauky. L'viv, 2018. Vol. 20. No 86, pp. 23–28. DOI: https://doi.org/10.15421/nvlvet8604.

13. Grymak, A.V. (2004). Problemy funkcionuvannja rynku m'jasa v konteksti kljuchovyh zasad vdoskonalennja ekonomichnogo mehanizmu rozvytku prodovol'chogo rynku. [Problems of functioning of the meat market in the context of key principles of improving the economic mechanism of food market development]. Zb. nauk. pr. «Ekonomika: problemy teorii' ta praktyky». Dnipropetrovs'k: DNU. Issue. 189. Vol. 1, pp. 94–105.

14. Informacijnij bank danih [Information database]. Available at: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Database/04SILGOSP/databasetree_no_uk.asp.

15. Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrayini. Statistichnij zbirnik [Balances and consumption of basic foodstuffs by the population of Ukraine.Statistical collection]. Kyiv: Derzhkomstat, 2019. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_bsoph2018_pdf.pdf.

16. Tvarynnyctvo Ukrai'ny. Statystychnyj zbirnyk. [Livestock of Ukraine. Statistical collection]. Kyiv: Derzhkomstat, 2019. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua.

17. Regiony Ukrai'ny. Statystychnyj zbirnyk. [Regions of Ukraine. Statistical collection]. Kyiv: Derzhkomstat, 2019. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua.

18. Kravchenko, S.A. Adaptaciya selskohozyajstvennyh predpriyatij k usloviyam rynka [Adaptation of agricultural enterprises to market conditions]. Monografiya. Kyiv: NNC IAE. 449 p.

19. Tarasjuk, A.V. Upravlinnja marketyngom jak instrument pidvyshhennja konkurentospromozhnosti agrarnyh pidpryjemstv. [Marketing management as a tool to increase the competitiveness of agricultural enterprises]. Ekonomika APK. No 7, pp. 101–106. Available at: https://doi.org/10.32317/2221-1055.201907101.

Особенности функционирования рынка продукции мясного скотоводства

Грымак А.В.

Украина прошла сложный и продолжительный период признания рыночных отношений, который сопровождался и возникновением диспропорций. Это и самостоятельность предприятий с административным воздействием на их работу; либерализация цен; низкая покупательная возможность населения, что приводит к снижению спроса; подорожание энергоносителей, а также неэквивалентный обмен между промышленностью и сельским хозяйством. Как следствие влияния указанных факторов, происходят изменения в структуре стада

крупного рогатого скота, теряется интерес производителей к наращиванию объемов продукции скотоводства, в т.ч. и мясного, даже на уровне личных крестьянских хозяйств. Основной причиной такой неудовлетворительной тенденции есть убыточность мясного скотоводства.

Только за 2009–2019 годы поголовье крупного рогатого скота сократилось почти на 30 процентов, имеющееся поголовье продуктивного скота в хозяйствах населения не обеспечивает гарантий и ритмичных поставок сырья перерабатывающим предприятиям. Проблемное влияние на формирование рынка продукции мясного скотоводства создают посредники.

Опыт развитых стран свидетельствует, что рынок продукции мясного скотоводства представляет систему с большим количеством субъектов производства, переработки и реализации продукции отрасли. Следует учитывать, что формирование рынка мясного скотоводства, предложение продукции должно выражаться через обменную инфраструктуру: биржи, оптовые рынки, аукционы, торговые дома, фирменные магазины, розничную торговлю, городские рынки. Важным для формирования рынка продукции мясного скотоводства есть конкуренция, которая может объективно воспроизводить сущность рыночных отношений в определении цен, объемов предложений поставляемой продукции на рынок и ее качества. Рынок должен функционировать на основе требований законов стоимости, равновесия спроса и предложений и выполнять свою регуляторную функцию.

Представленная информация касается ситуации на рынке продукции мясного скотоводства, факторов, которые влияют на его функционирование, а также причин, формирующих спрос и предложение. Установлены отдельные несоответствия в деятельности субъектов рынка мясного скотоводства, устранение которых обеспечит улучшение фактического состояния и совершенствования его функционирования.

Ключевые слова: рынок, мясное скотоводство, критерии, конкурентоспособность, маркетинг, спрос, предложение, инфраструктура.

Characteristics of the meat stockbreeding market performance

Grymak A.

Ukraine has gone through a difficult and long period of recognition of market relations, which was accompanied by a number of disparities. This includes the independence of enterprises with administrative interference in their work, price liberalization, low purchasing power of the population, which leads to lower demand, higher energy prices, as well as unequal exchange between industry and agriculture. As a consequence of the influence of these factors, there are changes in the structure of the herd of cattle, the interest of producers in increasing the volume of livestock production, including and meat, even at the level of private farms. The main reason for this negative trend was the loss of beef cattle.

The development of meat cattle breeding, as well as the market of products of this industry, was influenced by negative trends in socio-economic life: low purchasing power of the population, respectively, reduced demand; rising energy prices; non-equivalent exchange between industry and agriculture, etc. The functioning of the market for beef cattle products was affected by shortcomings in the system of procurement of animals and finished products, unfair competition and unequal prices, and thus the unprofitability of the industry. All this had a negative impact on the formation of the food market and the functioning of market relations. The market infrastructure is not fully formed.

In the last 10 years alone, the number of cattle in all categories of Ukrainian farms has decreased by 30%. And livestock in households does not provide a guaranteed and rhythmic supply of raw materials to processing enterprises. The intermediary also has a problematic influence on the formation of the meat cattle breeding market. The experience of developed countries shows that the market for meat products is a multifaceted system with a large number of subjects of production, processing and sale of products in the industry. It should be borne in mind that the formation of the meat market, the formation of supply of products should be expressed through the so-called exchange infrastructure: exchanges, wholesale markets, auctions, trading houses, branded stores, retail, urban markets. It is important for the formation of the market for meat products is to adhere to the principle of competition, which will objectively reproduce the essence of market relations in determining the prices and supply of products on the market and its quality. It (the market) must function on the basis of the requirements of the laws of value, the balance of supply and demand and perform its regulatory function.

The article proposed by the author provides information on the situation on the market of meat products, the reasons influencing its formation, as well as the factors that determine supply and demand. There are some inconsistencies in the activities of the meat market, the elimination of which will improve the actual situation and improve its functioning.

Key words: market, meat cattle breeding, criteria, competitiveness, marketing, demand, supply, infrastructure.

Copyright: Гримак А.В. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Гримак А.В. ID: https://orcid.org/0000-0001-7492-1281

ЕКОНОМІКА

УДК 338.436'06(477)
JEL Q13

Сучасний стан та тенденції формування міжгалузевих відносин в агропродовольчому комплексі України

Варченко О.О.

Білоцерківський національний аграрний університет

Варченко О.О. E-mail: 1207olia@gmail.com

OPEN ACCESS

Варченко О.О. Сучасний стан та тенденції формування міжгалузевих відносин в агропродовольчому комплексі України. Економіка та управління АПК. 2020. № 2. С. 41–54.

Varchenko O.O. Suchasnyj stan ta tendencii' formuvannja mizhgaluzevyh vidnosyn v agroprodovol'chomu kompleksi Ukrai'ny. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 41–54.

Рукопис отримано: 04.10.2020 р.
Прийнято: 25.10.2020 р.
Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-41-54

У статті розглядаються особливості міжгалузевих відносин у агропродовольчому комплексі країни із урахуванням їх впливу на створення доданої вартості за видами економічної діяльності. Доведено необхідність забезпечення принципу еквівалентного міжгалузевого обміну та складових, які сприяють нарощенню доданої вартості. Встановлено, на упродовж 2010–2018 рр. вартість валової продукції сільського господарства в цінах звітного року зросла в 4,6 рази, однак в порівняльних цінах 2016 р. спостерігається зростання лише в 1,41 рази, що є свідченням впливу інфляційного чинника.

Визначено, що частка переробної промисловості у 2010–2018 рр. в структурі валового внутрішнього продукту знизилась на 5,8 %, що є несприятливим чинником в аспекті можливостей формування доданої вартості. Відбулося зростання частки експорту агропродовольчої продукції в структурі загального експорту порівняно із 2018 р. на 5 в.п., найбільше зросли поставки продукції рослинництва, що відбулося внаслідок розбалансованості взаємовідносин між виробниками та переробниками сільськогосподарської продукції.

Розраховано, що упродовж 2010–2018 рр. в сільськогосподарських підприємствах валова додана вартість зросла в 6 разів, в господарствах населення – 3,4 рази. Обґрунтовано, що за період дослідження спостерігається зростання обсягів недоотриманої валової доданої вартості суб'єктів підприємницької діяльності в сфері сільського господарства від порушення еквівалентності міжгалузевих відносин, що посилює кризові процеси в галузі.

Встановлено, що в основних цінах обсяги виробництва валової доданої вартості харчової промисловості зросли за період 2000–2018 рр. майже в 1,7 рази, а із використанням дефлятора лише на 50 %. Доведено зростання частки ВДВ торгівлі в загальній структурі валової доданої вартості, що свідчить про посилення її ролі у формуванні доданої вартості агропродовольства. Розрахунок зміни величини ВДВ із використанням дефлятора доводить незначне зростання, що дозволяє припустити вплив інфляційних процесів на величину показника.

Узагальнено, що для сільського господарства створено несприятливі умови формування валової доданої вартості внаслідок нееквівалентності обміну з харчовою промисловістю та торгівлею, що потребує запровадження процесу регулювання формування валової доданої вартості аграрного сектору.

Ключові слова: міжгалузеві відносини, агропродовольчий ланцюг, додана вартість, сільське господарство, харчова промисловість, торгівля.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Формування системи економічних відносин, радикальні соціально-економічні перетворення в Україні зумовлюють нові якісні характеристики міжгалузевих зв'язків в агропромисловому ланцюзі країни. У нинішніх умовах розвиток міжгалузевих відносин характеризується різноманітними формами і методами взаємовідносин між суб'єктами господарювання в процесі товароруху від виробника до кінцевого споживача, що має суттєвий вплив на їх кінцеві фінансові результати і відповідно на темпи розвитку агропромислового комплексу України.

Вивчення стану агропродовольчого комплексу країни в період ринкових перетворень і формування багатоукладної економіки свідчить, що різкий спад загального обсягу виробництва його продукції на початковому етапі реформування значною мірою стався в результаті порушення міжгалузевих зв'язків на національному, регіональному та внутрішньовиробничому рівнях діяльності суб'єктів господарювання [1, 2].

Дезінтеграційні процеси призвели до формування незбалансованої відтворювальної структури комплексу, гіпертрофованої питомої ваги сільськогосподарського виробництва в узагальнюючих показниках його розвитку, низької ефективності використання ресурсів, послаблення міжгалузевих потоків і збільшення внутрішнього обороту, деградації матеріально-технічної бази і зниження ефективності функціонування агропродовольчого комплексу в цілому [3, 4].

Позитивні зрушення в макроекономічній ситуації країни, які спостерігаються в останні роки, створюють передумови для економічного зростання агропромислового виробництва, що дає змогу активізувати структурну перебудову. Однак перспективи подальшого розвитку агропродовольчого комплексу значною мірою залежать від вибору ефективних механізмів реалізації міжгалузевих зв'язків, які враховують інтереси товаровиробників у продуктових ланцюгах, і пріоритетів у формуванні міжгалузевих пропорцій, що відображають структурну політику держави; вироблення нових стратегій розвитку агропродовольчого комплексу як цілісної системи, орієнтованої на вирішення проблем забезпечення продовольчої безпеки країни, зростання життєвого рівня населення, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на внутрішньому і світовому продовольчих ринках [5]. З метою визначення ролі та місця кожної складової аграрного ланцюга: сільського господарства, переробної промисловості та торгівлі, з'ясуємо їх внесок у формування сукупної вартості продукції та послуг у поточних цінах.

Метою дослідження є визначення ролі кожного рівня учасника агропродовольчого ланцюга поставок у формування сукупної вартості продукції і послуг у поточних цінах та обґрунтування заходів щодо посилення ролі кожного його учасника у формуванні доданої вартості агропродовольства.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження особливостей формування вартості на міжгалузевому рівні необхідно проводити в рамках концепції вартості ланцюга, який передбачає урахування діяльності усіх його акторів (учасників) по доведенню агропродовольства від виробника до кінцевого споживача [6]. Інформаційною базою дослідження були дані Державної служби статистики України, зокрема таблиці «Затрати – Випуск», де відображено формування валового внутрішнього продукту в цілому по країні та в розрізі окремих інституціональних секторів і видів економічної діяльності, а також його основних складових: проміжного споживання та валової доданої вартості (ВДВ). Економічні операції у системі національних рахунків обліковуються у фактичних цінах, які діяли на момент здійснення операції, за методом «нарахувань». За основними цінами (ціни споживача без врахування податків та субсидій) розраховують випуск та валову додану вартість на рівні інституційних секторів та видів економічної діяльності, за ринковими цінами – випуск для економіки в цілому та ВВП.

З метою нівелювання впливу цінової складової та отримання об'єктивної величини зміни реальних обсягів виробництва, валової доданої вартості застосовують приведення економічних показників, розрахованих у поточних (ринкових) цінах, у постійні ціни для набору товарів і послуг. Під час проведення дослідження нами використано дефлятор ВВП по цінах 2000 р.

Результати дослідження та обговорення. Відомо, що забезпечення збалансованого розвитку агропродовольчої системи досягається за раціональних міжгалузевих зв'язків, в основі яких лежить принцип еквівалентного міжгалузевого обміну, позитивної динаміки тих елементів, які формують основний приріст доданої вартості, зокрема рівень цін на сільськогосподарську продукцію та продовольство. Встановлено, на упродовж 2010–2018 рр. вартість валової продукції сільського господарства в цінах звітного року зросла в 4,6 рази, при зростанні питомої ваги на 3,7 в.п., однак в порівняльних цінах 2016 р. спостерігається зростання лише в 1,41 рази, що є свідченням впливу інфляційного чинника (рис. 1).

Важливою складовою агропродовольчого ланцюга є переробна промисловість, частка якої у 2010–2018 рр. в структурі валового внутрішнього продукту знизилась на 5,8 %, за одночасного зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Дана обставина свідчить про переорієнтацію сільськогосподарських товаровиробників з вітчизняних на іноземних переробників, доказом чого є зростання експорту сільськогосподарської продукції. Так, у 2019 р.

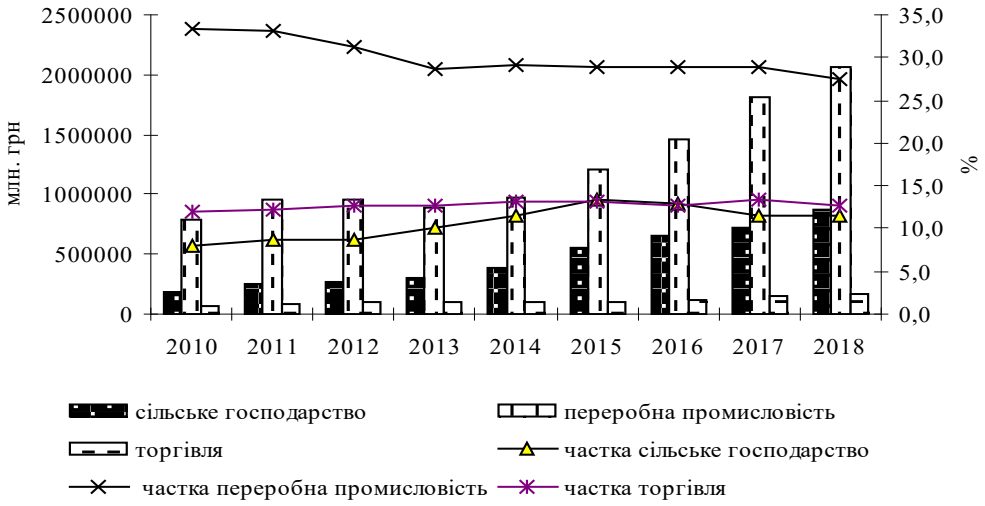

Рис.1. **Динаміка та структура випуску продукції за видами економічної діяльності в Україні.**

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

збільшено експорт сільськогосподарської продукції до 22,2 млрд дол. США, що на 19 % більше ніж у 2018 році [7]. Така тенденція сприяла зростанню частки експорту агропродовольчої продукції в структурі загального експорту Україною порівняно із 2018 р. на 5 в.п. Зазначимо, що у товарній структурі аграрного експорту найбільше зросли поставки вітчизняної продукції рослинництва на 31 % або 3 млрд дол. США, а частка експорту продукції рослинництва в загальній структурі експорту продукції АПК становить 58 %. Нарощення поставок продукції рослинництва відбулося за рахунок збільшення експорту кукурудзи на 49 % або 1,7 млрд дол. Вважаємо, що нарощення експортного потенціалу відбувається не лише завдяки сприятливій кон'юнктурі світового ринку агропродовольства, а передусім розбалансованістю взаємовідносин між виробниками та переробниками сільськогосподарської продукції, зокрема в заниженні закупівельних цін, дотриманні платіжної дисципліни при здійсненні розрахунків тощо.

Незважаючи на охарактеризовану вище ситуацію спостерігається зростання виробництва продукції переробної промисловості в поточних цінах в 2,6 разів. Упродовж останніх 5 років галузь увійшла до першої трійки найбільших секторів економіки України. Так, у 2018 р. обсяг реалізації харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів досягнув 504 млрд. грн, або 20,1 % в загальному обсязі реалізованої промислової продукції України [8]. За цим показником галузь вийшла на перше місце серед усіх галузей промисловості. З метою збереження зазначеної тенденції існує необхідність в подовженні роботи щодо підвищення якості показників шляхом гармонізації вітчизняного законодавства, удосконалення систем сертифікації і стандартизації, провадження системи безпечності виробництва харчових продуктів.

Важливим учасником міжгалузевих відносин є оптова та роздрібна торгівля, частка якої упродовж досліджуваного періоду в структурі валового внутрішнього продукту зросла на 0,9 в.п. і в 2018 році дорівнювала 12,8 %, а частка сільського господарства становить 11,9 %.

Очевидно, що основним пріоритетом у розвитку ланцюгів поставок агропродовольчої продукції є досягнення збалансованості агропродовольчої системи, для якої характерним є інтенсивні раціональні міжгалузеві зв'язки, оптимальна структура, в основі якої лежить принцип еквівалентного міжгалузевого обміну, позитивна динаміка тих елементів, які формують основний приріст доданої вартості. Саме тому вивчення функціонування агропродовольчих ланцюгів доцільно провести в аспекті формування валової доданої вартості кожним його учасником. Так, упродовж 2010–2018 рр. спостерігається зростання вартості валової доданої вартості всіх учасників ланцюга: сільського господарства, харчової промисловості та торгівлі, що пов'язано як зі зростанням обсягів виробництва і фактичних цін, а також інфляційним чинником (рис. 2). Зазначимо, що за період дослідження спостерігається зростання частки сільського господарства в структурі валової доданої вартості при зниженні питомої ваги переробної промисловості та торгівлі.

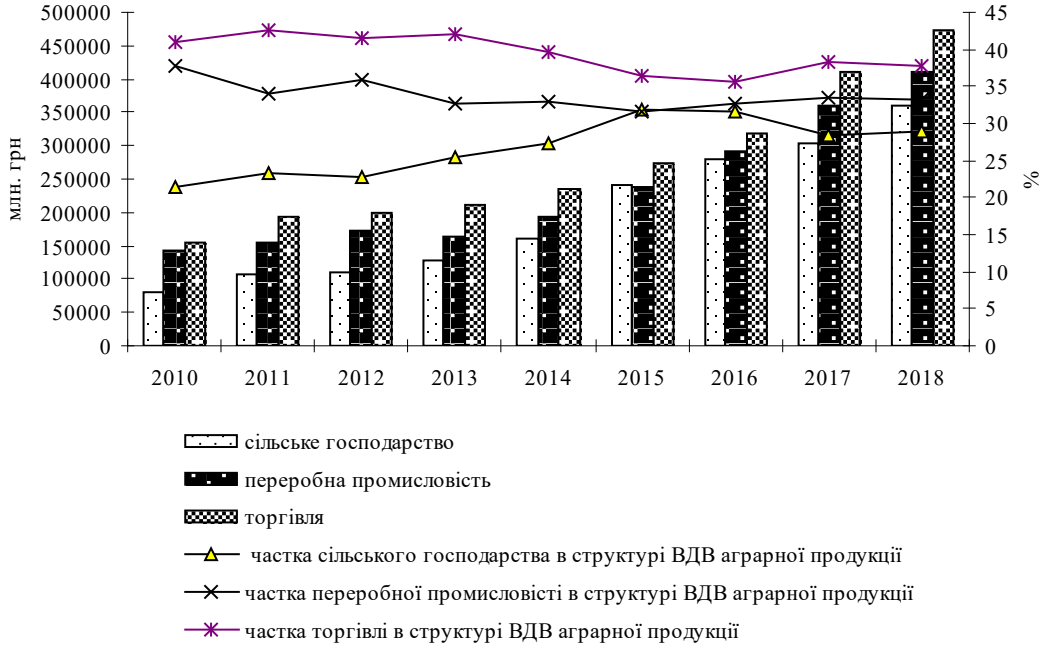

Рис.2. **Динаміка та структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності в Україні.**

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Така ситуація дозволяє зробити висновок про те, що спостерігається орієнтація господарств корпоративного сектору аграрної економіки на виробництво сільськогосподарської продукції з високим рівнем доданої вартості та здійснення її переробки на власних виробничих потужностях. Так, в Україні майже 80 % продукції м'ясного та яєчного птахівництва переробляють на власних виробничих потужностях вертикально інтегрованих підприємницьких структур, які об'єднують сільськогосподарські підприємства, переробку та частково фірмову торгівлю. Подібне явище спостерігається в свинарстві, рослинництві, зокрема овочівництві, тощо. Основними чинниками, які сприяють цьому є: мінімізація трансакційних витрат, нарощення обсягів доданої вартості, шляхом запровадження трансферного ціноутворення між всіма ланцюгами товароруху сільськогосподарської продукції.

З метою проведення комплексного аналізу формування доданої вартості доцільно виділити ті які впливають на її формування на всіх етапах товароруху сільськогосподарської продукції. Визначено, що у формуванні випуску сільськогосподарської продукції найбільшу питому вагу в структурі проміжного споживання займає вхідна сільськогосподарська продукції (близько 50 %). Відповідно до цього саме вона має найбільший вплив на формування валової доданої вартості сільського господарства.

Зазначимо, що незначну частку в структурі проміжного споживання займає величина податків, що зумовлено специфікою оподаткування, оскільки сільськогосподарські підприємства є платниками 4 групи, маючи мінімальне податкове навантаження, а особисте селянське господарство в окремих випадках є лише платником податку на землю. Складовими проміжного споживання є корми, насіння, органічні добрива, поточні та довгострокові біологічні активи, які є предметами і засобами виробництва та надходять із сільського господарства.

Порівнюючи частку вхідної сільськогосподарської продукції з питомою вагою продукції хімічної промисловості та нафтопереробки можемо констатувати, що останні види матеріальних ресурсів не мають визначального впливу на визначення показників паритетності. В зв'язку з цим необхідно запровадити інтегральний індекс цін на вхідні матеріальні ресурси, а потім відповідно до чинної методики здійснювати відповідні розрахунки.

З метою детального вивчення процесу формування валової доданої вартості нами використано таблиці «витрати-випуск» по харчовій промисловості та торгівлі. Результати досліджень свідчать, що найбільшу частку в структурі проміжного споживання займає вартість вхідної сільськогосподарської продукції та харчової промисловості, що зумовлено специ-

фікою виробничої діяльності суб'єктів господарювання переробної промисловості. Більшість з них здійснюють первинну, вторинну переробку сільськогосподарської продукції та виготовлення продуктів харчування. Незважаючи на критику науковців, щодо непосильного податкового тиску на діяльність переробних підприємств [9], результати наших досліджень свідчать про мінімальне податкове навантаження. Встановлено, що найбільший суттєвий вплив на формування доданої вартості торгівлі має вартість сільськогосподарської продукції. Окрім цього значний вплив на формування ВДВ в торгівлі має вартість товарів оптової та роздрібної торгівлі, тобто перепродаж.

Невирішеними питаннями на сьогодні у функціонуванні міжгалузевих відносин є забезпечення цінової збалансованості, еквівалентності міжгалузевого обміну, які посилюються в міру розвитку структурних взаємозв'язків агропродовольчого комплексу, розширення його масштабів, розвитку міжгалузевих відносин з іншими міжгалузевими комплексами і галузями [10]. Так, майже відразу з лібералізацією цін поглибився диспаритет цін між галузями. Ціновий паритет, як забезпечення рівних пропорцій в обміні між галузями і сферами виробництва, дозволяє створити рівновеликий рівень прибутковості за однакової ефективності господарювання. На ціновий паритет впливає безліч чинників: ступінь експортної орієнтації галузей комплексу, структура сільськогосподарського виробництва, особливості інституційної структури.

Нині процес формування цін на всіх етапах товароруху сільськогосподарської продукції від виробника до кінцевого споживача відбувається відповідно до законів ринкової економіки. Починаючи від 7 червня 2017 року Постановою Кабінету Міністрів України №394 «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. №1548 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України», скасовано державне регулювання цін на продовольчі товари та послуги на ринках. Зокрема, з 1 липня 2017 року скасовано державне регулювання цін на продовольчі товари та послуги в частині встановлення: торговельних надбавок не вище 15 % до оптової ціни виробника (митної вартості) на 15 груп товарів; декларування зміни оптово-відпускних цін на 13 груп товарів; граничних рівнів рентабельності виробництва борошна та хліба соціальних сортів; граничних рівнів рентабельності та торговельних надбавок на дитяче харчування; граничних рівнів рентабельності пакування (фасування) продовольчих товарів, щодо яких запроваджено державне регулювання цін, без урахування вартості сировини не вище ніж 10 відсотків; державного регулювання цін на послуги на ринках з продажу продовольчих та непродовольчих товарів. Окрім цього, в березні 2020 р. Кабінет Міністрів встановив на час карантину державне регулювання цін шляхом їх декларування на 10 продуктових товарів.

Не зважаючи на те, що в результаті скасування цінового регулювання на продовольчі товари відбулося зниження адміністративного тиску на бізнес, усунення надмірного втручання держави в економічні процеси, в країні значно зросли ціни на продовольчі товари. Це відбулося внаслідок відсутності державної підтримки виробництва та інфраструктури реалізації сільськогосподарської продукції, неналежне регулювання внутрішнього продовольчого ринку призводить до непрогнозованих цінових сплесків на продукти харчування. Ідеться насамперед про відсутність державних програм підтримки розвитку обслуговуючої (зокрема, збутової) кооперації та господарств населення як основних виробників плодоовочевої продукції; повільне реагування ПАТ «Аграрний фонд» на цінові коливання; орієнтацію державної політики на монокультурне землеробство й вивезення сировини; неналежне виконання функцій оптовими ринками сільгосппродукції, які не здійснюють формування оптових цін на продукцію, а є лише майданчиком її реалізації, де безпосередні товаровиробники та фермери програють у конкуренції перекупникам унаслідок існуючої можливості реалізації не тільки оптових партій, а й у роздріб.

Не сприяє вирішенню зазначених вище питань сучасна аграрна політика, оскільки вона здійснюється державою в умовах незавершеності земельної реформи і консервація такого стану не дозволяє суттєво нарощувати виробничі показники, оскільки не спроможна забезпечити всіх сільгоспвиробників необхідними для цього стимулами в потрібному обсязі. При цьому спостерігається відверте ігнорування інтересів дрібних товаровиробників та відверте лобіювання інтересів крупних сільськогосподарських виробників, зорієнтованих на експорт сировинної продукції. Доказом цього є те, що у 2017 р. було змінено механізм підтримки аграрної галузі – спеціальний режим відшкодування ПДВ замінено державними дотаціями. Незважаючи на обмеження для птахівничих підприємств у розмірі 50 %, їх фактична частка у загальному обсязі виплачених дотацій склала 51,7 %. Причому підприємства двох надпотужних груп птахівничих компаній отримали

44,5 % від загальної суми дотацій – майже 1,8 млрд грн.

Неефективність системи державного контролю за формуванням цін на продукти харчування на всіх етапах товароруху від виробника до споживача в умовах зниження купівельної спроможності населення негативно відобразилося на обсягах їх споживання, особливо населенням з низьким рівнем доходів. На харчування (включаючи харчування поза домом) домогосподарства витрачали 49 % всіх витрат (на 0,9 в.п. менше, ніж у 2018 р.). На купівлю непродовольчих товарів та послуг (без витрат на харчування поза домом) домогосподарства направляли 40 % усіх сукупних витрат, що на 0,4 в.п. більше, ніж у попередньому періоді.

За результатами опитування домогосподарств, проведених Державною службою статистики України щодо самооцінки рівня їх доходів, проведеного у січні 2020 р., близько 3 % домогосподарств (на 0,7 в.п. менше, ніж у січні 2019 р.) повідомили, що рівень їх доходу не дозволив забезпечити навіть достатнє харчування.

Серед багатодітних домогосподарств частка таких домогосподарств склала 7 %. Домогосподарства із середньодушовими доходами у місяць нижче прожиткового мінімуму, як і у 2018 р., витрачали на харчування 63 % усіх сукупних витрат. Вартість та калорійність добового раціону однієї особи цієї групи становили відповідно 36 грн та 2206 ккал (у 2018 р. – 37 грн та 2276 ккал).

У 2019 р. середньодушове споживання продуктів харчування дещо покращилось у 6 із 10 основних продовольчих груп, а саме: споживання молока в розрахунку на особу зросло на 2,8 кг, м'яса – на 0,9 кг, риби – на 0,1 кг, фруктів – на 0,9 кг, овочів – 0,8 кг, яєць – на 7 штук. Проте, незважаючи на ріст показників фактичне середньодушове споживання більшості продовольчих продуктів є нижчим від раціональних норм, зокрема населення України споживає молокопродуктів менше норми на 47 %, рибопродуктів – на 40 %, м'ясопродуктів – на 33 %. Отже, відсутність виваженої державної політики в системі ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та продовольство призвело до цінової розбалансованості між всіма учасниками товароруху сільськогосподарської продукції від виробника до споживача.

Встановлено, що упродовж 2010–2018 рр. спостерігаються різні темпи змін цін на сільськогосподарську продукції, цін переробних підприємств та торгівлі. З теоретичних позицій функціонування агропродовольчих ланцюгів не має спостерігатися суттєвих відмінностей в значеннях індексів цін на всьому етапі товароруху [11]. Відомо, що розбалансованість відносин між різними сферами агропромислового комплексу в результаті цінового диспаритету призводить до вилучення фінансових ресурсів з одних галузей на користь інших, не створюючи, таким чином, можливості для розширеного відтворення в суб'єктах господарювання сільського господарства, харчової промисловості, торгівлі та зумовлює певні загрози для функціонування агропродовольчого ланцюга вітчизняної продукції.

Нами розраховано, що темпи росту цін на продукти переробки підприємств харчової промисловості випереджають темпи цін на сільськогосподарську продукцію. Подібна ситуація складається і в суб'єктах підприємницької діяльності в сфері торгівлі. Вважаємо, що коливання цін в межах агропродовольчого ланцюгу має бути синхронне, за якого досягається збалансований розвиток ланцюга поставок. Очевидно, що суттєвий вплив на формування закупівельних цін справляють канали збуту. Так, сільськогосподарські підприємства реалізують в переважній більшості вироблену продукцію торгово-посередницьким структурам, за виключенням молока та цукрових буряків, які здійснюють подальшу реалізацію в інші країни світу. Отже, на коливання цін на сільськогосподарську продукцію мають суттєвий вплив рівень світових цін на певні види продовольства, а також валютні коливання.

Специфіка вітчизняних умов полягає в тому, що існує позитивний взаємозв'язок між темпами інфляції та інтенсивністю структурних зрушень: більш високі темпи інфляції супроводжувалися більш інтенсивними структурними зрушеннями і навпаки [12]. Цей ефект спостерігається не тільки в короткостроковому періоді, але і в довгостроковій перспективі, де є особливо чітко вираженим. Наявність довгострокового ефекту взаємозв'язку накопичених структурних зрушень і сумарного зростання цін є специфікою розвитку і чинником міжгалузевої збалансованості. Різницю між фінансово сильними і слабкими галузями ілюструє динаміка їх частки в доданій вартості сфери матеріального виробництва [13]. До економічно слабких секторів економіки в розвинених країнах відносять тільки сільське господарство.

Інфляція спотворює всі міжгалузеві співвідношення цін. Вона органічно пов'язана з нерівномірним зростанням окремих цін, і структурним зрушенням цінових співвідношень. Недотримання еквівалентності, що є порушенням законів міжгалузевого обміну і товарообігу, виступає однією з причин міжгалузевої та відтворювальної незбалансованості.

Структурний і немонетарний прояв інфляції є одним з важливих обмежень структурних перетворень, забезпечення міжгалузевої збалансованості. Незбалансована інфляція характеризується тим, що ціни різних товарів постійно змінюються відносно один до одного, причому в різних пропорціях. І в галузевому, і в територіальному розрізі спостерігаються незбалансовані скачки відносних цін [14]. При цьому на динаміку цін значною мірою впливає інерційність інфляції та інфляційних очікувань.

На сьогодні в Україні паритет цін визначається відносно 2000 р., який був вихідним для аграрної реформи і найбільш сприятливим для аграрного сектору. Визначено, що упродовж 2000–2019 рр. суб'єкти підприємницької діяльності аграрного сектору економіки функціонували в умовах диспаритету цін, що забезпечило низький рівень рентабельності, який за період 2010–2019 рр. коливався відповідно 16,1–17,5 %. Але при цьому спостерігається зниження частки збиткових сільськогосподарських підприємств із 30,2 % в 2010 р. до 16,5 % в 2019 році. Це дозволяє зробити висновок про те, що господарства корпоративного сектору забезпечують ефективність функціонування за рахунок підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності.

При цьому спостерігається перевищення індексу рівня цін на продукцію харчової промисловості над індексом цін на сільськогосподарську продукцію. Подібне становище створює умови нерівноправності між суб'єктами товароруху сільськогосподарської продукції. Подібна ситуація також є одним із стимулів до формування вертикально-інтегрованих підприємницьких структур з участю сільськогосподарських та переробних підприємств, що певною мірою забезпечить рівноправність всіх учасників виробничого об'єднання у формуванні та розподілі кінцевих фінансових результатів, а також стабільності формування сировинної бази.

Так, в 2019 р. на м'ясопереробні підприємства надійшло 1532,1 тис. т сільськогосподарських тварин (у живій вазі), які були вирощені на власних потужностях, що становить 80 % від загального обсягу надходжень. Водночас монополізація виробництва, переробки певного виду сільськогосподарської продукції може створити загрозу для національної безпеки країни. Така ситуація змушує суб'єктів підприємницької діяльності в сфері агробізнесу реалізувати вироблену продукцію торгово-посередницьким структурам, у яких рівень закупівельних цін вищий, ніж в переробних підприємствах.

У випадку їх відсутності сільськогосподарські підприємства змушені призупиняти виробництво певних видів продукції. Подібне явище спостерігається в молочному скотарстві, де переважна більшість виробленого молока в корпоративному секторі реалізується переробним підприємствам. Виробництво молока за 2019 р. в господарствах усіх категорій знизилося на 3,7 %, до 9 млн 687 тис. т, а сільськогосподарські підприємства виробили 2 млн 717,7 тис. т молока, що на 1,4 % менше порівняно з 2018 роком. Водночас, у господарствах населення вироблено 6 млн 969,2 тис. т молока, що на 4,6 % менше порівняно з аналізованим періодом 2018 року.

Встановлено, що незважаючи на сприятливе цінове співвідношення рівень рентабельності підприємств харчової промисловості в 2019 р. становить лише 1,4 %, що свідчить про низький рівень ефективності виробничо-господарської діяльності переробних підприємств. Окрім цього, наявність диспаритету між роздрібними цінами на продукти харчування та сільськогосподарську продукцію сприяє прибутковості виробничо-господарської діяльності суб'єктів оптової та роздрібної торгівлі, яка впродовж 2016–2018 рр. становила 15,8–23,3 %, що свідчить про ефективне використання суб'єктами підприємницької діяльності в сфері оптової та роздрібної торгівлі внутрішніх резервів.

Вважаємо, що еквівалентність міжгалузевих відносин сільського господарства, харчової промисловості, торгівлі необхідно розглядати в рамках формування ними валової доданої вартості. Співвідношення цін не визначає саме по собі таких важливих аспектів еквівалентності відносин як рівні оплати праці працівників різних галузей, можливість для здійснення розширеного відтворення і т.п. Інформація про величини проміжного споживання, валової доданої вартості та випуску продукції відображається в системі національних рахунків. Зміну умов формування ВДВ за даними системи національних рахунків можна простежити на основі дефлятора ВДВ по галузі та в цілому по економіці. Для цього необхідно порівняти номінальну і реальну галузеву структуру формування ВДВ. В якості вартісної складової номінального валового внутрішнього продукту та валової доданої вартості нами використано порівняльні ціни 2000 року. Вважаємо, що такий методичний підхід забезпечить об'єктивний розрахунок.

За період дослідження спостерігається зростання валової доданої вартості в цілому по галузях народного господарства, так і сільському господарстві зокрема (табл. 1). При цьому спостерігається зниження частки ВДВ сільського господарства в структурі валової доданої вартості в цілому по народному господарству.

Таблиця 1 – **Динаміка валової доданої вартості в цілому по галузях народного господарства та сільського господарства в основних цінах 2018 та 2000 рр.**

Показник	Рік					2018 р. в % до	
	2000	2005	2010	2017	2018	2000 р.	2017 р.
ВДВ народного господарства в основних цінах, млн грн	150320	404474	954472	2519561	3018190	20,07 разів	119
ВДВ сільського господарства, млн грн	24573	40589	80385	303949	361173	14,69 разів	118
Частка ВДВ сільського господарства , %	16,3	10	8,4	12,1	12,0	-4,3 в.п	0,1 в.п
Дефлятор ВДВ сільського господарства до 2000 р., %	100	179	416	1160	1338	1238 в.п.	178 в.п.
Дефлятор ВВП до 2000 р., %	100	138	258	741	815	715 в.п	74 в.п.
ВДВ в цінах 2000 р. , млн грн	150320	225631	229251	217166	225545	150	103
ВДВ сільського господарства у цінах 2000 р., млн грн	24573	29397	31187	41032	44331	180	108
Частка сільського господарства, %	16,3	13,0	13,6	18,9	19,7	3,4 в.п	0,8 в.п.
Співвідношення часток ВДВ в основних цінах до ВДВ в цінах 2000 р.	100	77,02	61,91	63,85	60,88	-39,12 в.п	-2,97 в.п

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Наведені розрахунки таблиці 1 свідчать, що величина ВДВ в цілому по галузях народного господарства із використанням дефлятора ВВП на основі цін 2000 р. показує дещо іншу тенденцію. Дана обставина є свідченням суб'єктивного визначення валової доданої вартості на макроекономічному рівні через прояв інфляційних процесів в економіці країни.

Аналізуючи розрахункові дані валової доданої вартості в цілому народного господарства та сільського господарства зокрема за 2000–2018 рр. спостерігається відносно незначний приріст аналізованого показника розвитку економіки країни. Окрім того, спостерігається зростання частки сільського господарства в структурі валової доданої вартості в цілому по народному господарству на 3,4 в.п. і займає найбільшу питому вагу, як в структурі ВВП та ВДВ. Проведені розрахунки підтверджують сучасні реалії ролі та місця сільського господарства в економіці країни.

Результат міжгалузевого перерозподілу доходу під впливом зміни відносних цін розраховується як різниця між доданою вартістю, отриманої фактично, і тією, яка могла бути отримана за рівномірного зростання цін. Розраховано, що упродовж 2000–2018 рр. спостерігається зростання обсягів недоотриманої валової доданої вартості суб'єктів підприємницької діяльності в сфері сільського господарства від порушення еквівалентності міжгалузевих відносин, що посилює кризові процеси в галузі. Зокрема, незважаючи на значні фінансові інвестиції у вигляді державної підтримки не зупинено негативну тенденцію скорочення чисельності суб'єктів підприємницької діяльності в сфері агробізнесу [15]. Так за період 2010–2019 рр. кількість сільськогосподарських підприємств скоротилася на 15 % і в 2019 р. становила 48504 господарських одиниць.

Трансформаційні перетворення мають дзеркальне відображення на формування валової доданої вартості в сільському господарстві. Так, з 2010 до 2013 рр. найбільшу частку створювали домашні господарства, які в статистиці сільського господарства класифікуються як особисті селянські господарства, а починаючи з 2014 р. понині – сільськогосподарські підприємства. Дана обставина пояснюється значно вищими темпами зростання валової доданої вартості в суб'єктах агробізнесу корпоративного сектору аграрної економіки порівняно з ОСГ. Так, упродовж 2010–2018 рр. в сільськогосподарських підприємствах валова додана вартість зросла в 6 разів, в господарствах населення – 3,4 рази. Нині сільськогосподарські підприємства є лідерами з виробництва м'яса, переважно за рахунок нарощення обсягів виробництва продукції м'ясного птахівництва, що є продукцією з високою доданою вартістю. Необхідно зазначити, що в господарствах населення по більшості видах сільськогосподарської продукції спостерігається зниження їх виробництва в натуральних показниках, особливо з високим рівнем доданої вартості, таких як овочі, картопля, молоко. Дана обставина зумовлена насамперед соціальними чинниками, що є відображенням кризової ситуації розвит-

ку сільських територій, а також обмеженістю фінансових можливостей особистих селянських господарств забезпечувати інтенсивний тип ведення виробничої діяльності.

Зосередження трудомісткого виробництва в господарствах населення, не спроможних забезпечувати потреби ринку високоякісними стандартизованими товарами, є загрозою стабільного забезпечення населення якісним продовольством. Спостерігається надвисока концентрація земельних угідь у користуванні великих аграрних формувань (агрохолдингів), що займаються виробництвом менш трудомістких, високорентабельних і швидкоокупних сільгоспкультур. Вважаємо, що з урахуванням переваг агрохолдингів, зокрема інтенсивний тип виробництва та нарощення експортного потенціалу сільського господарства, їх подальший розвиток є загрозливим, насамперед через вирощування окремих експортоорієнтованих сільськогосподарських культур, що значно виснажують землю; експорт переважно сільгоспкультур зернової та олійної груп.

Важливим елементом дослідження доданої вартості в процесі товароруху сільськогосподарської продукції є аналіз його основних складових: оплата праці найманих працівників та прибуток. Встановлено, що в структурі валової доданої вартості частка заробітної плати займає незначну питому вагу, що можна пояснити особливістю визначення вартості робочої сили переважно в корпоративному секторі аграрної економіки. Зазначимо, що середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві за 2019 р. (із січня до грудня) склала 8738 грн, що на 21,9 % вище порівняно з 2018 роком. Однак, середньомісячна заробітна плата в агросекторі, попри значне зростання, є нижчою, ніж у середньому по економіці, де цей показник (із січня до грудня) склав 10 497 грн. При цьому слід враховувати ще й обставину, що в корпоративному секторі аграрної економіки спостерігається високий рівень тінізації виплат заробітної плати. Необхідно враховувати й те, що у фермерських господарствах, як і господарствах населення поняття «заробітна плата» відсутнє, а вартість робочої сили і вони отримують у вигляді підприємницького доходу, що є складовою прибутку. Зазначимо, що в більшості домогосподарств в процесі діяльності спостерігається мінімальне використання найманої робочої сили, що суттєво знижує частку статті «оплата праці найманих працівників» в структурі валової доданої вартості.

Виявлено, що упродовж 2010–2018 рр. в структурі валової доданої вартості не фінансових корпорацій – сільськогосподарських підприємствах знижується частка заробітної плати, що зумовлено насамперед інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, яка сприяла вивільненню значної кількості працівників. Окрім цього, нині більшість сільськогосподарських підприємств спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, що спричинює неповну зайнятість працівників суб’єктів господарювання. Встановлено, що темпи зростання заробітної плати нижчі, ніж валового прибутку. Дана обставина свідчить про те, що у нинішніх економічних умовах сільськогосподарське виробництво для більшості суб’єктів підприємницької діяльності є прибутковим.

Низька частка в структурі валової доданої вартості домашніх господарств – особистих селянських господарств свідчить, що лише незначна їх кількість використовує найману робочу силу. За даними Державної служби статистики України в 2019 р. лише 17,9 % особистих селянських господарств залучають найманих працівників, в тому числі 1,7 % на постійній основі.

Отже, невизнання особистих селянських господарств населення як економічних суб'єктів унеможливлює їх ідентифікацію як виробників товарної продукції. Особисті селянські господарства населення не є юридичними особами та фізичними особами підприємцями, а отже і не є суб'єктами підприємництва, які мають проходити процедури державної реєстрації. У такому вигляді вони не можуть вважатися виробниками товарної продукції, оскільки не забезпечують встановлені законодавством вимоги щодо сертифікованого виробництва сільськогосподарської продукції. Крім того, зміни до Закону України «Про фермерське господарство» не спонукають особисті селянські господарства трансформуватися у фермерські.

Підсумовуючи зазначене вище можна зробити висновок про те, що відсутність стабільної позитивної динаміки виробництва в аграрному секторі свідчить про вичерпання резервів нинішньої моделі його розвитку, яка базується на ефекті масштабу та екстенсивних методах використання ресурсів. Так, рівень продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах зростає, хоча і не рівномірно, скорочується ресурсна база аграрного сектору економіки. Таке скорочення характерно для всіх видів сільськогосподарських угідь, за виключенням ріллі. Ця вкрай негативна динаміка постійно збільшує розораність сільськогосподарських угідь (частка ріллі у структурі сільськогосподарських угідь у 2018 р. становила 78,4 %), що є однією з найвищих у світі.

Як наслідок збільшується посівна площа сільськогосподарських культур. При цьому збільшились посівні площі лише під технічні культури, тоді як під посіви інших культур площа знизилась. Слід відмітити, що скорочення посівної площі кормових культур негативно впливає на розвиток кормової бази тваринництва, а збільшення площ технічних культур, передусім за рахунок високорентабельних експортоорієнтованих культур – соняшнику та ріпаку призводить до виснаження ґрунтового покриву. На сьогодні у структурі посівних площ основних сільськогосподарських культур посівам соняшнику належить 24,5 %, тоді як науково рекомендована насиченість посівних площ соняшником, наприклад для степової зони країни, не має перевищувати 12 %. При цьому внаслідок недостатньої кількості внесення органічних добрив погіршується якісний стан ґрунтів. Окрім того, через переважне внесення сільгосппідприємствами азотних добрив відбувається порушення оптимального співвідношення поживних речових у ґрунті, що призводить до його підкислення та погіршення якості виробленої продукції.

Спостерігається високий рівень залежності сільськогосподарського виробництва від імпорту основних видів матеріально-технічних ресурсів, що особливо гостро проявилося в умовах різкої девальвації гривні. Сільськогосподарська техніка в Україні майже на 70 % має імпортне походження, а зернозбиральні комбайни – виключно імпортні. Частка рослин імпортної селекції на українському ринку в цілому оцінюється в 47 %, при цьому по соняшнику – у 65 %, кукурудзі – 70 %, ріпаку – 50 %, а по цукрових буряках – у 90 %.

Засоби захисту рослин практично повністю імпортуються, оскільки власне виробництво визнане недоцільним через моральну і технічну застарілість обладнання. Збільшення вартості таких ресурсів у зв'язку зі знеціненням національної валюти і нестачею зовнішніх джерел фінансування призводить до перегляду аграріями технологій виробництва у бік зменшення витрат на окремі види ресурсів, зокрема, до використання дешевших гібридів насіння, скорочення обсягів внесення мінеральних добрив тощо, що зумовлює значні ризики щодо показників врожайності і валових зборів.

Нерівномірність розвитку різних форм господарювання з одночасним послабленням позицій малих і середніх товаровиробників формують ризики збільшення виробничих витрат внаслідок зростання рівня зношеності техніки, переважання використання застарілих технологій, втрат продукції внаслідок недосконалості системи логістики її зберігання та інфраструктури аграрного ринку в цілому.

Підвищення конкурентоспроможності сільського господарства є основною передумовою розвитку харчової промисловості, адже потужна сировинна база сприяє виробництву продуктів з вищою доданою вартістю, створенню нових робочих місць, зростанню експортних валютних надходжень та росту загальноекономічного добробуту країни. На сьогодні вітчизняна харчова промисловість, яка є складовою АПК, об'єднує понад 40 підгалузей і виробництв, у яких задіяні близько 15 тисяч суб'єктів господарювання – це і потужні, сучасні підприємства, які стоять на одному рівні з провідними гравцями на світовому ринку, і малі та середні переробники, які активно нарощують обсяги продукції для наповнення внутрішнього ринку та поступово виходять на зовнішні [16]. Саме тому перехід від експорту зерна до експорту борошна та тваринницької продукції, від експорту насіння олійних до експорту олії та шроту доцільно здійснити в найближчій перспективі. В Україні прикладом експорто-орієнтованої переробної галузі, яка успішно розвивається, є олійно-жирова та кондитерська. В 2018 році 95 % вирощеного насіння соняшнику було перероблено саме в Україні, що дозволило збільшити обсяги експорту соняшникової олії [17].

Аналіз результатів діяльності суб’єктів харчової промисловості дозволяє зробити висновок про те, що в основних цінах обсяги виробництва валової доданої вартості, як результуючого показника зросли впродовж 2000–2018 рр. майже в 1,7 рази, при цьому спостерігається зниження частки у структурі виробництва внутрішнього валового продукту з 4,3 % в 2000 р. до 3,7 % – в 2018 році. Водночас з використанням дефлятора, який базується на цінах 2000 р., спостерігається зростання валової доданої вартості лише на 50 %, при цьому частка ВДВ в загальній структурі валової доданої вартості зросла на 1,6 в.п., що відповідає реальному становищу більшості суб’єктів підприємницької діяльності, які здійснюють свою діяльність в харчовій промисловості.

Позитивним є той факт, що країна поступово переходить від експорту сировини до експорту готової продукції. Так, експорт продукції АПК у 2018 р. (за групами 1-24 УКТЗЕД) складає майже 19 млрд дол. США або 39,0 % у загальному обсязі експорту. Зокрема, експорт продукції харчової промисловості досягнув у 2018 р. позначки 9,4 млрд дол. США, що в загальному обсязі продукції АПК складає 50,2 %.

Очевидно, що харчова промисловість залежить від стану розвитку сільського господарства, яке є головним постачальником сировини. Від нього залежать не тільки обсяги виробництва готових продовольчих товарів, але й їх асортимент, якість та загальна цінова динаміка на продовольчому ринку країни. Через скорочення обсягів виробництва тваринницької продукції все більше загострюється проблема забезпечення харчової промисловості сировиною у необхідному асортименті і потрібної якості. Встановлено, що втрати в агропродовольчому ланцюзі виникають внаслідок нееквівалентності взаємовідносин, здебільшого між сільським господарством і підприємствами харчової промисловістю. Вважаємо, що така ситуація зумовлена діючою системою оподаткування. Так, на основі існуючого податкового законодавства, переробні підприємства є платниками податку на прибуток, а господарства корпоративного сектору – ні. В умовах їх входження до вертикально-інтегрованого об'єднання та відсутності механізму державного контролю за ціноутворенням створюють передумови до мінімізації бази оподаткування податком на прибуток.

Іншим невирішеним питанням є те, що більшість переробних підприємств намагаються працювати на імпортній сировині, оскільки її вартість нижча за вітчизняну. Дана обставина спричиняє порушення інтеграційних зв'язків між виробниками сільськогосподарської продукції та підприємствами харчової промисловості [18]. Досить негативним чинником, який спричиняє недоотримання додаткової доданої вартості є «сірий» та «чорний» імпорт м'ясопродуктів, як сировини для переробної промисловості [19]. Забезпечення економічного зростання країни потребує вирішення стратегічного завдання щодо модернізації харчової промисловості для задоволення потреб внутрішнього і зовнішнього ринків у продовольстві, забезпечення продовольчої безпеки держави, формування потужного експортного потенціалу, збільшення валютних та бюджетних надходжень. Водночас, вихід харчової промисловості України на зовнішні ринки передбачає серйозні вимоги щодо забезпечення відповідного рівня її якості та конкурентоспроможності на основі активізації інвестиційної діяльності у напрямі техніко-технологічного оновлення виробничих потужностей, виробництва альтернативних джерел енергії з продуктів і відходів харчової промисловості.

Нами встановлено зростання частки ВДВ оптової і роздрібної торгівлі в загальній структурі валової доданої вартості, як в основних цінах, так і в цінах 2000 р., що свідчить про посилення ролі оптової та роздрібної торгівлі у формуванні доданої вартості агропродовольства. Однак, розрахунок зміни величини ВДВ із використанням дефлятора, який базується на цінах 2000 р. свідчить про незначне зростання, що дозволяє припустити вплив інфляційних процесів на формування величини даного показника. За даними Державної служби статистики України нами встановлено, що підприємства торгівлі отримують так званий «лихварський» прибуток від порушення еквівалентності обміну між сільським господарством та торгівлею, що зумовлено насамперед монопольним становищем і біологічними особливостями продовольчих товарів (короткий термін придатності) та необхідністю створення спеціальних потужностей для їх зберігання.

Висновки. За результатами проведених досліджень встановлено, що унаслідок несприятливих для сільського господарства умов формування валової доданої вартості відбувається перелив капіталу із галузі під дією порушення еквівалентності обміну з харчовою промисловістю та торгівлею, незважаючи на значні обсяги державної підтримки. Дана обставина потребує запровадження процесу регулювання формування валової доданої вартості аграрного сектору на основі підвищення дієвості антимонопольного законодавства, сприяння розвитку інфраструктури ринку, а також за допомогою саморегулювання, що виражається в розвитку процесів сільськогосподарської кооперації та агропромислової інтеграції.

Система регулювання цінового паритету має стати частиною загальної системи регулювання агропродовольчого комплексу, яка має врахувати не тільки стійкість в міжгалузевому обміні сільськогосподарських підприємств, а й малих форм господарювання, фермерів, оскільки нестійка цінова кон'юнктура. Водночас, забезпечення міжгалузевої збалансованості не вичерпує вирішення проблеми її цінової складової. Із цією метою необхідно проводити дослідження взаємовідносин сільського господарства з бюджетом, фінансово-кредитною системою, іншими галузями економіки, всієї системи фінансових потоків, а також підвищити дієвість інструментів державної підтримки галузей аграрного сектору економіки, використовувати механізми регулювання цінової ситуації.

Окрім цього, покращення операційної діяльності учасників продовольчого ланцюга, а також розбудова та модернізація виробничого, складського і переробного потенціалу галузі

й логістичної інфраструктури дозволить розширити можливості вітчизняного агробізнесу та підвищити його конкурентоспроможність. Це також сприятиме розвиткові диверсифікованих та інноваційних виробничих структур і залученню іноземних інвестицій. Сприяння розвитку різноманітних форм організацій виробників та їх представництв підвищить їхні переговорні можливості і відповідно допоможе адаптувати господарську практику до глобальних викликів. З метою посилення потенціалу агропродовольчих ланцюгів необхідно запровадити більш ефективну, простішу та прозорішу політику державної підтримки, яка зорієнтована на підвищення інвестиційної привабливості учасників ланцюгів поставок, диверсифікацію виробничої діяльності та орієнтацію до поставок продукції на цільові сегменти ринку із високою доданою вартістю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Томілін О.О. Регулювання міжгалузевих відносин у сільському господарстві: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2014. 317 с.

2. Крисанов Д.Ф., Варченко О.М. Агропродовольчі ланцюги: ключові проблеми створення та розбудови. Економіка і прогнозування: наук. журн. Інститут економіки та прогнозування НАН України. Київ, 2017. № 1. С. 72–91. DOI: https://doi.org/10.15407/eip2017.01.072.

3. Лендєл М.А., Жулканич О.М. Специфіка міжгалузевих організаційно-економічних відносин в агропромисловому виробництві: аналітичний аспект. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. Мукачево: Карпатська Вежа, 2015. Вип. 2(4). Ч 1. С. 42–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_2%281%29__9.

4. Пасхавер Б.Й. Агропродовольчий комплекс України у міжгалузевих пропорціях: стан та динаміка. Економіка і прогнозування: наук. журн. Київ, 2018. № 2. С. 151–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2018_2_11.

5. Левек Р. Сільськогосподарські структури, сталість продовольчих систем та регулювання земельних ринків. Економіка АПК: міжнар. наук.-вироб. журнал. Київ, 2020. № 1. С. 18–23. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001018.

6. Eugenio Pomarici. Food Value Chains: Governance. Encyclopedia of Food Security and Sustainability. Vol. 3, 2019. P. 516–522. DOI: https://doi.org/10.1016/B978-0-08-100596-5.22111-2

7. Білянський Ю.О. Євроінтеграційний потенціал експортної діяльності підприємств аграрного сектору економіки. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Бердянськ, 2020. № 1(47). С. 54–63. DOI: https://doi.org/10.33783/1977-4167-2020-47-1-54-63.

8. Гринуцький В.І., Блащак Б.Я. Харчова промисловість України: сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку. Інноваційна економіка: наук. журнал. ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва». Тернопіль, 2019. № 8–10. С. 51–60. URL: http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/334/396.

9. Хрип'юк В.І. Харчова промисловість України: ретроспективний аналіз та сучасні проблеми розвитку. Економіка АПК: міжнар. наук.-вироб. журн. Київ, 2018. № 9. С. 77–86. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.201809077

10. Василенька Н. Паритетність міжгалузевих відносин та розширене відтворення трудового потенціалу в АПК. Аграрна економіка: наук. журн. Львів. держ. аграр. ун-т. Львів, 2013. Т. 6. № 2. С. 66–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2013_6_1-2_13

11. Гагрень Ф.О. Моделювання паритетності в економічних стосунках між виробниками сільськогосподарської продукції та переробними галузями. Продуктивність агропромислового виробництва: наук.-практ. зб. Економічні науки. Київ: НДІ "Украгропромпродуктивність", 2014. № 25. С. 91–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2014_25_16

12. Скоцик В.Є. Паритетність цін, як передумова відновлення технічного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Сталий розвиток економіки: міжнар. наук.-вироб. журн. / Білоцерков. нац. аграр. ун-т, Ун-т екон. і п-ва, Ін-т екон., техн. і п-ва. Хмельницький, 2013. № 5. С. 81–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_5_12

13. Алейнікова О.В. Ціновий паритет як інструмент державного регулювання та реформування АПК. Інвестиції: практика та досвід: наук.-практ. журн. Київ: Центр, 2011. № 1. С. 108–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_1_30

14. Бившев Р.О., Листопадов А.О. Інфляція та її вплив на економіку України. Вісник економічної науки України. Київ, 2019. № 2. С. 3–7. DOI: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).3-7

15. Русанюк В.В. Державна підтримка розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки. Економіка АПК: міжн. наук.-вир. журн. Київ, 2020. № 7. С. 84–90. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007084

16. Шмаглій О.Б. Харчова промисловість України: національний та глобальний вимір сучасної динаміки. Продовольчі ресурси: зб. наук. праць. Ін-т прод. ресурсів НААН України. Київ, 2017. № 9. С. 90–97.

17. Варченко О.М. Організаційно-економічні засади формування експортного потенціалу олійних культур в Україні. Економічний дискурс: міжнар. наук. журн. Тернопіль, 2018. № 4. С. 16–23. URL: http://ed.pdatu.edu.ua/article/view/180369/180330

18. Сегеда С.А. Тенденції та структура імпорту аграрно-продовольчої продукції. Вісник Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького. Серія: Економічні науки. Черкаси, 2019. Вип.4. С. 172–190. DOI: https://doi.org/10.31651/2076-5843-2019-4-172-190

19. Киш Л.М. Товарна структура експорту та імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. Вінниця, 2019. №9. С. 78–87. DOI: https://doi.org/10.37128/2411-4413-2019-9-9

REFERENCES

1. Tomilin, O.O. (2014). Reguljuvannja mizhgaluzevyh vidnosyn u sil's'komu gospodarstvi: monografija. [Regulation of interbranch relations in agriculture: a monograph]. Kyiv: NNC IAE. 317 p.

2. Krysanov, D.F., Varchenko, O.M. (2017). Agroprodovol'chi lancjugy: kljuchovi problemy stvorennja ta rozbudovy. [Agro-food chains: key problems of creation and development]. Ekonomika i prognozuvannja [Economics and forecasting]: nauk. zhurn. Instytut ekonomiky ta prognozuvannja NAN Ukrai'ny. Kyiv. No 1, pp. 72–91. DOI: https://doi.org/10.15407/eip2017.01.072

3. Lendyel, M.A., Zhulkanych O.M. (2015). Specyfika mizhgaluzevyh organizacijno-ekonomichnyh vidnosyn v agropromyslovomu vyrobnyctvi: analitychnyj aspekt. [Specificity of interbranch organizational and economic relations in agro-industrial production: analytical aspect]. Naukovyj visnyk Mukachivs'kogo derzhavnogo universytetu. [Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Economics series]. Mukachevo: Karpats'ka Vezha. Issue 2 (4). Part 1, pp. 42–48. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_2%281%29__9

4. Pasxaver, B.J. (2018). Agroprodovolchyj kompleks Ukrayinyu mizhgaluzevyx proporciyax: stan ta dynamika [Agro-food complex of Ukraine in intersectoral proportions: state and dynamics] Economics and forecasting: nauk. zhurn. Kyiv. No 2, pp. 151–159. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2018_2_11

5. Levek, R. (2020). Silskogospodarski struktury, stalist prodovolchyx system ta regulyuvannya zemelnyx rynkiv [Agricultural structures, sustainability of food systems and regulation of land markets]. Economics of agro-industrial complex: mizhnar. nauk.-vyrob. zhurnal. Kyiv. No 1, pp. 18–23. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001018

6. Eugenio Pomarici. (2019). Food Value Chains: Governance. Encyclopedia of Food Security and Sustainability. Vol. 3, pp. 516–522. DOI: https://doi.org/10.1016/B978-0-08-100596-5.22111-2

7. Bilyanskyj, Yu.O. (2020). Jevrointegracijnyj potencial eksportnoi' dijal'nosti pidpryjemstv agrarnogo sektoru ekonomiky. [European integration potential of export activity of enterprises of agrarian sector of economy]. Visnyk Berdjans'kogo universytetu menedzhmentu i biznesu. [Bulletin of Berdyansk University management and business]. No 1(47), pp. 54–63. DOI: https://doi.org/10.33783/1977-4167-2020-47-1-54-63

8. Grynuczkyj, V.I. (2019). Xarchova promyslovist Ukrayiny: suchasnyj stan, tendenciyi ta perspektyvy rozvytku [Food industry of Ukraine: current status, trends and prospects of development] Innovative economy: nauk. zhurnal. PP «Instytut ekonomiky, tehnologij i pidpryjemnyctva». Ternopil'. No 8-10, pp. 51–60. Available at: http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/334/396

9. Khrypyuk, V.I. (2018). Xarchova promyslovist Ukrayiny: retrospektyvnyj analiz ta suchasni problemy rozvytku [Food industry of Ukraine: retrospective analysis and modern problems of development] Ekonomika APK: mizhnar. nauk.-vyrob. zhurn. Kyiv. No 9, pp. 77–86. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.201809077

10. Vasylenka, N. (2013). Parytetnist mizhgaluzevyx vidnosyn ta rozshyrene vidtvorennya trudovogo potencialu v APK [Parity of intersectoral relations and expanded reproduction of labor potential in the agro-industrial complex]. Agrarian Economics: nauk. zhurn. L'viv. derzh. agrar. un-t. L'viv. Vol. 6, no 2, pp. 66–69. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2013_6_1-2_13

11. Gagren, F.O. (2014). Modelyuvannya parytetnosti v ekonomichnyx stosunkax mizh vyrobnykamy silskogospodarskoyi produkciyi ta pererobnymy galuzyamy [Modeling of parity in economic relations between producers of agricultural products and processing industries]. Productivity of agro-industrial production: scientific-practical. zb. economic sciences. Kyiv: NDI "Ukragropromproduktyvnist'". No 25, pp. 91–95. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2014_25_16

12. Skotsyk, V.Ye. Parytetnist' cin, jak peredumova vidnovlennja tehnichnogo potencialu sil's'kogospodars'kyh pidpryjemstv. Stalyj rozvytok ekonomiky: mizhnar. nauk.-vyrob. zhurn. [Price parity as a prerequisite for restoring the technical potential of agricultural enterprises]. Sustainable economic development. Hmel'nyc'kyj. No 5, pp. 81–89. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_5_12

13. Aleinikova, O.V. (2011). Cinovyj parytet jak instrument derzhavnogo reguljuvannja ta reformuvannja APK. [Price parity as a tool of stat eregulation and reform of agro-industrial complex]. Investycii': praktyka ta dosvid: nauk.-prakt. zhurn. Kyiv: Centr. No 1, pp. 108–111. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_1_30

14. Byvshev, R.O. (2019). Inflyaciya ta yiyi vplyv na ekonomiku Ukrayiny [Inflation and its impact on the economy of Ukraine]. Visnyk ekonomichnoi' nauky Ukrai'ny. [Bulletin of Economic Science of Ukraine]. Kyiv. No 2, pp. 3–7. DOI: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).3-7

15. Rusanyuk, V.V. (2020). Derzhavna pidtrymka rozvytku pidpryyemnycztva v agrarnomu sektori ekonomiky [State support for the development of entrepreneurship in the agricultural sector of the economy]. Ekonomika APK: mizhn. nauk.-vyr. zhurn. [Economics of agro-industrial complex]. Kyiv. No 7, pp. 84–90. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007084

16. Shmaglij, O.B. (2017). Xarchova promyslovist Ukrayiny: nacionalnyj ta globalnyj vymir suchasnoyi dynamiky [Food industry of Ukraine: national and global dimension of modern dynamics]. Prodovol'chi resursy [Food resources]: zb. nauk. prac'. In-t prod. resursiv NAAN Ukrai'ny. Kyiv. No 9, pp. 90–97.

17. Varchenko, O.M. (2018). Organizacijno-ekonomichni zasady formuvannya eksportnogo potencialu olijnyx kultur v Ukrayini [Organizational and economic principles of formation of export potential of oilseeds in Ukraine]. Ekonomichnyj dyskurs: mizhnar. nauk. zhurn. [Economic Discourse. International scientific journal]. Ternopil', pp. 16–23. Available at: http://ed.pdatu.edu.ua/article/view/180369/180330

18. Segeda, S.A. (2019). Tendenciyi ta struktura importu agrarno-prodovol`choyi produkciyi [Trends and structure of import of agro-food products]. Visnyk Cherkas'kogo nacional'nogo universytetu im. B. Hmel'nyc'kogo. Serija: Ekonomichni nauky. [Bulletin of Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky]. Series: Economic Sciences. Cherkasy. Vol.4, pp. 172–190. DOI: https://doi.org/10.31651/2076-5843-2019-4-172-190

19. Kysh, L.M. (2019). Tovarna struktura eksportu ta importu silskogospodarskoyi ta prodovolchoyi produkciyi [Commodity structure of exports and imports of agricultural and food products] Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannja nauky i praktyky. [Economics. Finances. Management: current issues of science and practice]. Vinnycja. No 9, pp. 78–87. DOI: https://doi.org/10.37128/2411-4413-2019-9-9

Современное состояние и тенденции формирования межотраслевых отношений в агропродовольственном комплексе Украины

Варченко О.А.

В статье рассматриваются особенности межотраслевых отношений в агропродовольственном комплексе страны с учетом их влияния на создание добавленной стоимости по видам экономической деятельности. Доказана необходимость обеспечения принципа эквивалентного межотраслевого обмена и составляющих, способствующих наращиванию добавленной стоимости. Установлено, на протяжении 2010–2018 гг. стоимость валовой продукции сельского хозяйства в ценах отчетного года выросла в 4,6 раза, однако в сравнительных ценах 2016 наблюдается рост лишь в 1,41 раза, что является свидетельством влияния инфляционного фактора.

Определено, что доля перерабатывающей промышленности в 2010–2018 гг. в структуре валового внутреннего продукта снизилась на 5,8 %, что является неблагоприятным фактором в аспекте возможностей формирования добавленной стоимости. Произошел рост доли экспорта агропродовольственной продукции в структуре общего экспорта по сравнению с 2018 на 5 п.п., больше всего выросли поставки продукции растениеводства, произошедшее вследствие разбалансированности взаимоотношений между производителями и переработчиками сельскохозяйственной продукции.

Рассчитано, что на протяжении 2010–2018 гг. в сельскохозяйственных предприятиях валовая добавленная стоимость возросла в 6 раз, в хозяйствах населения – 3,4 раза. Обосновано, что за период исследования наблюдается рост объемов недополученной валовой добавленной стоимости субъектов предпринимательской деятельности в сфере сельского хозяйства от нарушения эквивалентности межотраслевых отношений, что усиливает кризисные процессы в отрасли.

Установлено, что в основных ценах объемы производства валовой добавленной стоимости пищевой промышленности выросли за период 2000–2018 гг. почти в 1,7 раза, а с использованием дефлятора только на 50 %. Доказано рост доли ВДС торговли в общей структуре валовой добавленной стоимости, что свидетельствует об усилении ее роли в формировании добавленной стоимости агропродовольства. Расчет изменения величины ВДВ с использованием дефлятора доказывает незначительный рост, что позволяет предположить влияние инфляционных процессов на величину показателя.

Обобщено, что для сельского хозяйства созданы неблагоприятные условия формирования валовой добавленной стоимости в результате неэквивалентности обмена с пищевой промышленностью и торговлей, что требует введения процесса регулирования формирования валовой добавленной стоимости аграрного сектора.

Ключевые слова: межотраслевые отношения, агропродовольственная цепь, добавленная стоимость, сельское хозяйство, пищевая промышленность, торговля.

The current state and trends in the formation of intersectoral relations in the agri-food complex of Ukraine

Varchenko O.

The article considers the peculiarities of the formation of intersectoral relations in the agro-food complex of the country, taking into account their impact on the creation of value added by type of economic activity. The need to ensure the principle of equivalent intersectoral exchange and components that contribute to the increase of value added has been proved. It is established that during 2010-2018 the value of gross agricultural output in the prices of the reporting year increased 4.6 times, but in comparative prices in 2016 there was an increase of only 1.41 times, which is evidence of the impact of inflation.

It is determined that the share of the processing industry in 2010-2018 in the structure of gross domestic product decreased by 5.8%, which is an unfavorable factor in terms of opportunities for value added. There was an increase in the share of agri-food exports in the structure of total exports compared to 2018 by 5 percentage points, the largest increase in supplies of crop products, which occurred due to the imbalance of relations between producers and processors of agricultural products.

It is estimated that during 2010-2018 in agricultural enterprises gross value added increased 6 times, in households - 3.4 times. It is substantiated that there is an increase in the volume of unearned gross value added of business entities in the field of agriculture during the study period from the violation of the equivalence of intersectoral relations, which exacerbates the crisis in the industry.

It is established that in basic prices the volumes of production of gross value added of the food industry increased for the period of 2000-2018 almost in 1,7 times, and with use of a deflator only by 50%. The growth of the share of GVA in trade in the overall structure of gross value added is proved, which indicates the strengthening of its role in the formation of value added of agri-food. The calculation of the change in the value of airborne forces using the deflator proves a slight increase, which suggests the effect of inflation on the value of the indicator.

It is generalized that unfavorable conditions for the formation of gross value added due to inequality of exchange with the food industry and trade have been created for agriculture, which requires the introduction of the process of regulating the formation of gross value added of the agricultural sector.

Keywords: intersectoral relations, agri-food chain, value added, agriculture, food industry, trade.

Copyright: Варченко О.О. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Варченко О.О. ID: https://orcid.org/0000-0002-3543-6926

ЕКОНОМІКА

UDC 338.5:339.13:637.5
JEL P22, Q13, Q18

Current trends in meat price formation

Kopytets N.[1], Pashko S.[1], Voloshyn V.[2]

[1]National scientific center "Institute of agrarian economics"
[2]National scientific center "Institute of Agriculture of NAAS"

E-mail: Nataliia_kopitets@ukr.net

OPEN ACCESS

Kopytets N., Pashko S., Voloshyn V. Current trends in meat price formation. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 55–63.

Рукопис отримано: 18.10.2020 р.
Прийнято: 04.11.2020 р.
Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-55-63

The article examines the main trends in meat price formation. It is determined that the methodology and tradition of price functioning have evolved historically in terms of understanding the nature and characteristics of the price. The level of product price contains the conflicting interests of different parts (producer and consumer).

It is generalized that the formation of livestock products prices is influenced by supply and demand. It is confirmed that price is a factor that creates demand in case of the low consumers' purchasing power.

The process of prices forming on livestock products is based on the general principles of pricing. However, there are certain features of pricing stipulated from the specifics of production and processing of livestock products. Among the main factors influencing the prices formation on livestock products should be noted the following: natural and climatic conditions, price disparity in agriculture, the presence of a large number of households which deal with raising cattle and poultry,high level of production costs, the presence of multiple links in the production chain, a short period of product storage, a large proportion of low-income population.It is proved that the livestock product prices in market conditions must respond quickly to any changes in the production chain.

The analysis of the price situation on the meat market was carried out. It was found that in Ukraine during the study period there is a tendency of increasing purchasing, wholesale and consumer prices.In the first half-year of 2020, there were significant changes in the price situation.The results confirm the trends at the world meat market.It is proved that the situation at the domestic meat market depends on the state of the global market.

It is noted that in the future the price situation at the meat market will depend on the purchasing power of the population, the proposal of main meat types, the exchange rate of the national currency, production and export volumes.

Keywords: price, demand, supply, meat market, purchase prices, wholesale prices, consumer prices, beef, pork, poultry meat.

Problem statement and analysis of recent research. Economic relations in society as a whole and a particular business entity are formed around the price, which defines the principles and bases of redistribution of values, as well as the level of welfare of market participants [1].

It is well known that the formation of price as a component of the system of product market characteristics occurs under the influence of supply and demand. Price is an economic category that is dynamic in its nature and depends on many factors, especially on the product type, place of sale, time of the transaction, the subjects of sale. Domestic and foreign market prices are determined by different approaches because sometimes the same factors of influence have different importance of their formation [2].

Actual price system does not ensure efficient functioning of agricultural production. Prices of material and technical resources are high, and of manufactured products - low, causing the imbalance of economic interests. The following market principles should be taken into account in the price formation of agricultural products:

- functioning of economic laws;
- market conditions and goods exchange processes;
- state regulation of pricing;
- competition;
- dominant consumer influence [3].

Under market conditions, the price is formed by the consumer, they evaluate a marketed product, form the appropriate situation and determine the price, which undergoes the appropriate stages of transformation at the market infrastructure, and a manufacturer receives only part of the income, so compensation is required to ensure an equivalent price [4].

The pricing process is constantly influenced by many factors which are often contradictory and have negative impact on stability of domestic market. However, the analysis of price trends makes it possible to track changes in the market environment, to identify and prevent the development of disparities in supply and demand [5].

Meat is one of the main products of animal husbandry and is the main interest for the human population development. In the global context, its importance lies not only in the nutritional properties associated with the contribution of protein (amino acids with high bioavailability), fats, vitamins and minerals [6, 7], but also in the impact on the environment due to its production (greenhouse gas emissions [8], soil and pasture degradation).

The meat market is an important component of the country food market which has big influence on the population living standards and on country food security.Meat and meat products are ones of the most important foodstuffs. It should be noted that the meat market operates in quite difficult economic conditions. Meat producers are increasing the production volumes in case of decline of individual branches of livestock sectors [9].Now there is an objective need to study current trends at meat market prices.

It should be noted that theoretical and methodological issues of agricultural product pricing have been the subject of many scientists' researches. Thus, theoretical aspects of pricing and profitability of agricultural production were covered by I. Lukinov [10].Issues of pricing in the context of the formation of market relations in the agro-industrial complex were reflected in the work of P. Sabluk, V. Sytnyk, O. Shpychak [11]. Price competitiveness of the agricultural sector was studied by B. Paskhaver [12].The institute of price in the theory and methodology of economic science was studied by O. Shpykulyak [13]. Peculiarities of pricing of crop products were considered by O. Bodnar [14].

The problems of functioning and development of the cattle meat market, the pig production market and the poultry meat market as the main components of the meat market have been examined in the works of many domestic scientists. In particular, O. Shust researched theoretical and applied aspects of development and regulation of the market of meat products in Ukraine [15]. P. Putsenteilo payed attention to examining the competitiveness of domestic beef cattle [16].

Such researchers as M. Ibatulin, O. Varchenko, I. Svinous, O. Klimchuk, O. Dragan and I. Gerasimenko identified the factors of ensuring the Ukrainian pig products competitiveness at foreign markets, developed and tested a method of two-criteria analysis of internal meat product market based on the use of food security indicators and international competitiveness [17].

Problems of poultry farming formation and poultry products market development were studied by F. Yaroshenko [18] and O. Kirilyuk [19].

However, despite the large number of developments in this area, the study of prices at the meat market requires constant monitoring and generalization, which determines the direction of our researches.

The aim of the study is to analyze and scientifically substantiate the price trends at meat market.Studies and methods of research.

Material and research methods. The theoretical and methodological basis and information base of the study were the following:

- the scientific developments of domestic and foreign scientists regarding pricing problems and particularities of meat market functioning;
- data of the State Statistics Service of Ukraine.

The following methods were used in the research process: monographic - to detail the price situation at the meat market; comparative analysis - to compare indicators and identify trends in their change over time; statistical - during assessing the meat market price trends; abstract and logical - to formulate conclusions; graphic - to identify and illustrate trends in the studied economic phenomena.

Research results and discussion. Price is "a complex economic category, that contains practically all major economic relations in society. First of all, it concerns the production and the sale of goods, the formation of their value, as well as the creation, distribution and use of monetary savings" [20, p. 3].

Successful development of any country economy or market relations subject depends on the clear and efficient functioning of prices because they reflect the whole set of economic relations and the relationship of social production participants. Therefore, an important and necessary basis for long-term and effective functioning at the market is the development and justification of an

effective pricing policy by economic entities of any type of economic activity [21].

The study of market conditions and corresponding changes take place through this economic indicator which determines the ratio of supply and demand of products, the power of competition and the possibility of positioning at the market. Fluctuations at domestic and foreign industry markets change prices which are sometimes lower than the cost of production, so production eventually becomes unprofitable. Thus, the price is not only a regulator of the whole industry profitability, but also the existence of the economic entities depends on its level and their productive and marketing activity.This issue is still relevant today because the market infrastructure and its underdevelopment, unequal conditions and opportunities for large, medium and small businesses create the complexity of presence at market [3].

Methodology and traditions of price functioning are defined historically in the perspective of understanding the nature and features of price as one of the fundamental institutions of the economic process. Around the price category essence, economic thought has gained many approaches and principles which were formed within the historical development of society, but price is a monetary expression of goods value, the institution of barter processes regulation and a source of financial resources to reproduce assets invested in production, stimulus of economic and social progress. All this leads to the fact that any activity is mediated by price, which carries out its regulation, stimulation and reproduction. In other cases, there are accounting and allocative functions of price [22, 1].

Prices are used as active tools of economic relations, reflecting the processes of production, exchange, distribution, consumption and accumulation. The price level of the product contains the conflicting interests of different parts. For sellers it is always low and for buyers it is high [23].

The price forming process for livestock products is implemented on the basis of common pricing principles.However, there are certain features of pricing conditioned by the specifics of production and processing of livestock products.

Among the main influencing factors that have impact on prices for livestock products the following should be highlighted:

- natural and climatic conditions;
- price disparity in agriculture;
- the presence of a large number of households which deal with raising cattle and poultry;
- high level of production costs;
- the presence of multiple links in the production chain (from the raw materials production to the sale of products);
- a large proportion of low-income population;
- a short period of products storage.

The crisis caused by the spread of COVID-19 has affected both the world and the domestic meat markets.

In the first half-year of 2020, comparing to the corresponding period of 2019, the number of cattle and poultry in Ukraine decreased:

cattle - by 6.6%, up to 3466.9 thousand heads,

pigs - by 5.3%, up to 6068,2 thousand heads.,

poultry - by 1.9%, up to 248793.3 thousand heads.

For 6 months of 2020, comparing to the corresponding period of 2019, farms of all categories sold livestock and poultry for slaughter (live weight) by 0.8% more or 1646 thousand tons.

Prices at the global meat market decreased (by 1.8% in the first half-year of 2020 comparing to the first half-year of 2019) due to declining demand by the meat processing companies, which had a shortage of labor and problems with access to foreign markets and with end-users.

Evaluating the price situation at the meat market of Ukraine, it is important to note that meat prices depend on the type of meat (beef, pork or poultry), on demand for it and on the terms of sale and sales channels. Beef is the most expensive and poultry is the most affordable and popular.In Ukraine there is an annual increase of purchase, wholesale and retail prices for meat.

Purchase prices for young bovines in January 2020, comparing to January 2017, increased by 36.4% and in July 2020, comparing to January 2020 it increased by 1.3% and the average purchase price in Ukraine reached 38,69 UAH/kg (Fig. 1).

In mid-2020, the wholesale selling price for beef of the first category increased by 35.7% comparing to 2017 and by 2.9% comparing to January 2020 and it was 88.24 UAH/kg.In January-June 2020, consumer prices for beef were free from large fluctuations.They fluctuated from 134.85-142.65 UAH/kg. Comparing to 2017, they increased by 59.5%. Among other types of meat, the highest prices of beef and veal have contributed to the fact that consumers prefer to buy poultry meat.

During 2017–2020, purchase prices for pork of I and II category increased from 29.38 to 43.62 UAH/kg, i.e. by 48.5% (Fig. 2). In July 2020, comparing to the beginning of 2020, the purchase price for pork of I and II categories decreased by 2.8%.The wholesale selling price for pork of II category in July 2020 increased by 50.5% comparing to 2017 and by 0.2% comparing to the beginning of 2020 and it was 81.64 UAH/kg. The consumer price for pork increased by 53.1% comparing to 2017 and by 0.7% comparing to January 2020 and it was 118.76 UAH/kg.

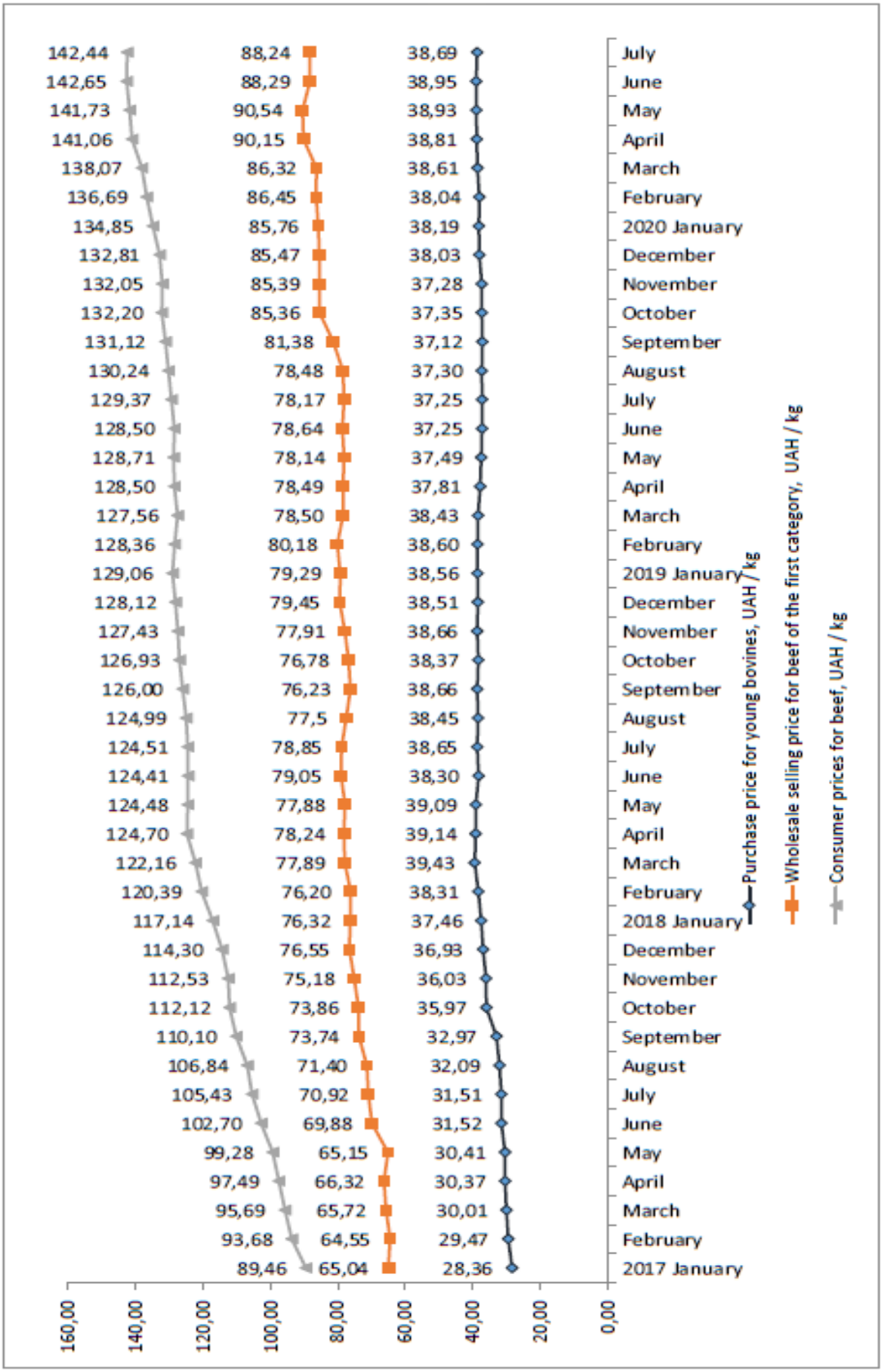

Fig. 1. **Dynamics of beef prices in 2017-2020.**

Source: developed according to [24].

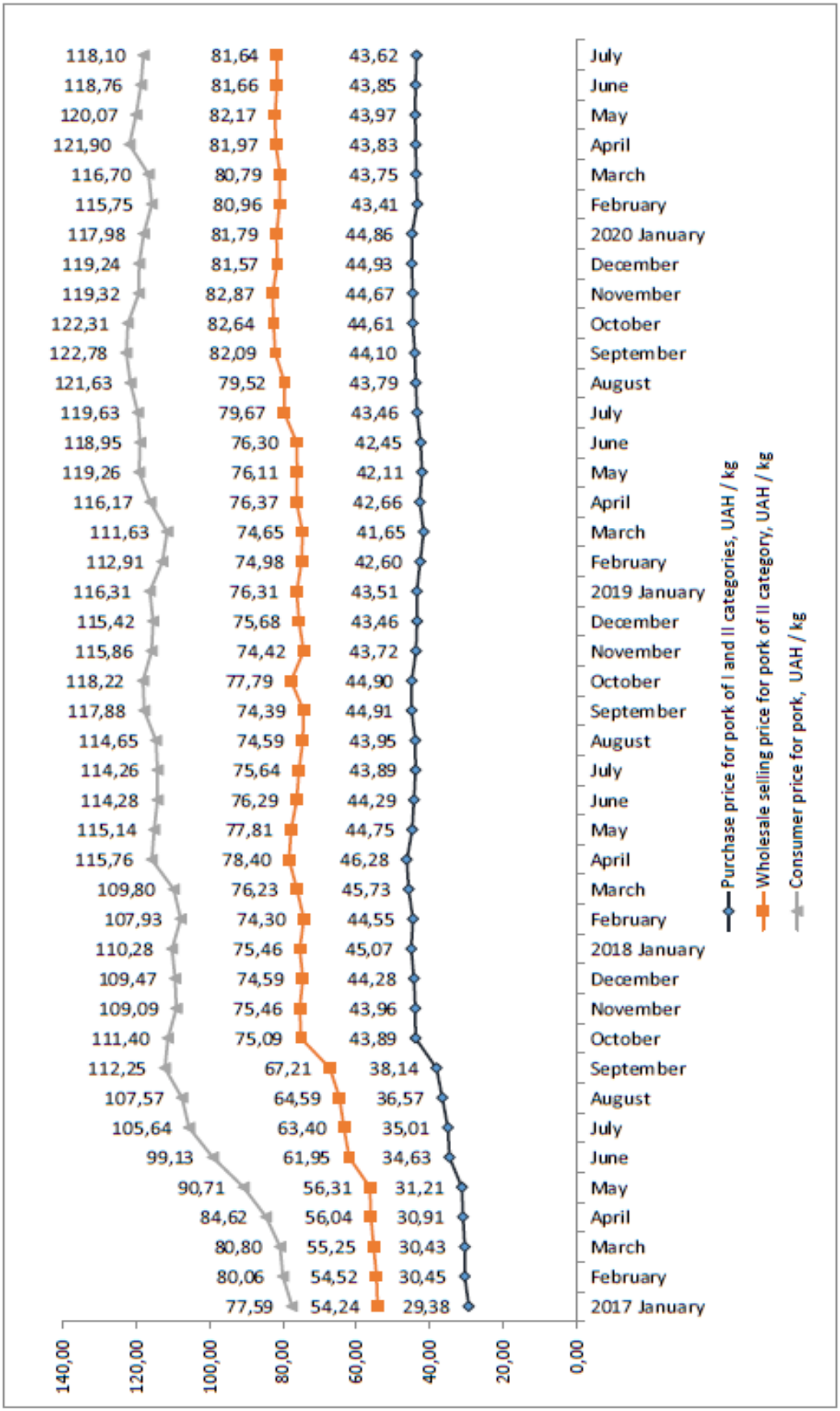

Fig. 2. **Dynamics of porkprices in 2017–2020.**

Source: developed according to [24].

It is worth noting that it is on the edge of the summer and autumn seasons when the pork price grows. High prices for pork at all levels of the food chain in Ukraine, depend first of all on the actual cost of alive commercial pigs. In addition, the increase of all types of pig prices occurs through the additional costs related to the outbreak of African swine fever and is a global trend.

In the first half-year of 2020, comparing to 2017, manufacturers sold chicken at a wholesale price of 48.07 UAH/kg, up 41.2% and less by 1.8% comparing to the beginning of the year (Fig. 3). The consumer price for chicken carcass in the middle of 2020, comparing to 2017, increased by 19.9% and from the beginning of 2020 it decreased by 13.3% and it was 50.50 UAH/kg.

Thus, in the first half-year of 2020, the meat market of Ukraine underwent minor changes in the price situation. There was a slight increase in all types of bovine animals' meat. Prices for pork and poultry have fallen slightly. This situation confirms the trends at the world meat market.

The price situation at the meat market will depend on changes in the main factors that have influence on it. Here they are: the purchasing power, the proposal of main types of meats (pork, beef and poultry), inflation, the national currency rate, production and export volumes.

We expect that by the end of 2020, the meat proposal at the domestic market will remain stable, as its own production fully satisfices the consumption fund. However, habits obtained during the quarantine may be beneficial in supporting meat consumption.

In a market economy, where price formation is influenced by supply and demand, price volatility is a natural phenomenon that ensures the functioning of the market. However, when volatility is high, it has a negative impact on the country food security in the case of low purchasing power and it reduces the profitability of agricultural producers [25].

Today, the relationship between producers and processors of raw meat is quite unbalanced both in raw materials ensuring and in the formation of a mutually beneficial price. Being unable to provide meat processing enterprises with their own quality raw materials in sufficient quantity, the domestic market is saturated with imported meat and meat products [26].

The retail prices analysis of the main types of livestock products shows that agricultural products with a predominant share of raw materials in the price structure are unprofitable and the processing industry and trade receive significant profits from the sale of finished products. Therefore, solving the pricing problems, pricing for socially important foodstuffs has paramount importance not only in terms of production and economic terms, but also to ensure social and economic stability, prevention of impoverishment in the regions of the country [27].

In the conditions of limited purchasing power, the price is one of the main parameters that form demand at the food market. To win the consumer favor, producers have to resort to price competition. At the same time, if at the stage of filling the market, price competition is one of the main types of competition, then as the purchasing power of the population grows, it is replaced by competition which is aimed at improving the quality of goods, production of innovative goods and products that meet the consumer's need in health and functional products [28].

Conclusions. Based on the analysis of theoretical positions of domestic and foreign scientists, it is generalized that the formation of prices for livestock products is influenced by supply and demand. In addition, under the condition of low purchasing power, price is a factor that forms demand.Here are the factors which are determined by peculiarities of production and processing of the researched products and have an impact on the price formation: natural and climatic conditions; price disparity in agriculture, the presence of a large number of households which deal with raising cattle and poultry, high level of production costs, the presence of multiple links in the production chain, a short period of products storage,a large proportion of low-income population.

Livestock products prices in market conditions should respond quickly to any changes in the production chain: changes in production costs, changes in supply and demand, changes in the competitive environment.

During 2017-2020 in Ukraine there is a tendency of increasing purchasing, wholesale and consumer prices. In the first half-year of 2020, there were minor changes in the price situation.All types of cattle prices have risen slightly, while pig and poultry prices have fallen. The results show the trends at the world meat market.

In the future, the price situation at the meat market will depend on the purchasing power of the population, proposal of the main types of meat, currency exchange rate, volume of production and export.

In general, on the one hand, in the coming months the meat market will be affected, by supply and demand in both global and domestic markets, and on the other hand - the COVID-19 pandemic, which unpredictably disrupts consumer behavior, access to foreign markets and international competition.

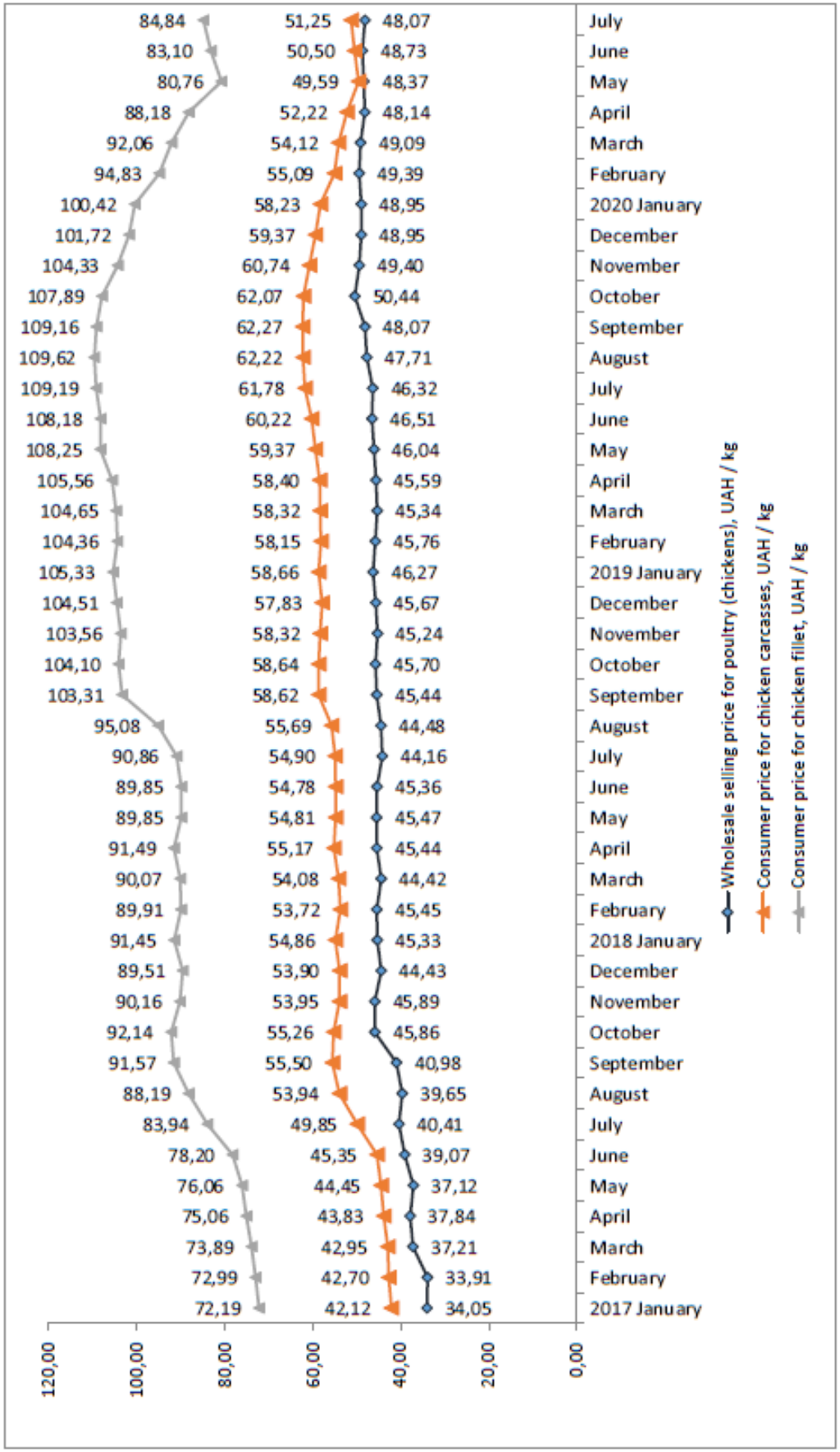

Fig. 3. **Dynamics of poultry meat prices in 2017–2020.**

Source: developed according to [24].

REFERENCES

1. Kopytec', N.G., Voloshyn, V.M. (2019). Ocinka cinovoi' sytuacii' na rynku m'jasa ptyci. [Assessment of the prices ituation inthepoul try market]. Ekonomika APK [Economics of agro-industrial complex]. No. 11, pp. 42–49. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.201911042.

2. Kolokol'chykova, I.V. (2019). Cina v systemi rynkovyh harakterystyk plodovo-jagidnoi' produkcii'. [Pricein the system of market characteristics of fruit and berry products]. Innovacijna ekonomika [Innovative economy]. No. 7-8(81), pp. 21–26. DOI: https://doi.org/10.37332/2309-1533.2019.7-8.3.

3. Kravec', K.V. (2014). Osoblyvosti cinoutvorennja sil's'kogospodars'koi' produkcii'. [Features of pricing of agricultural products]. Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prac'. Ternopil's'kyj nacional'nyj ekonomichnyj universytet. [Economic analysis: Coll. Science. Works. Ternopil National Economic University]. Vol. 15, no. 3, pp. 52–56.

4. Agrarnyj sektor ekonomiky Ukrai'ny (stan i perspektyvy rozvytku) [Agrarian sector of the economy of Ukraine (state and prospects of development)] / M.V. Prysjazhnjuk ta in.; za zag. red. M.V. Prysjazhnjuka. Kyiv: NNCIAE, 2011. 1008 p.

5. Salo, I.A. (2009). Osoblyvosti cinoutvorennja na rynku plodiv ta jagid. [Features of pricing in the market of fruits and berries]. Ekonomika APK [Economics of agro-industrial complex]. No. 10, pp. 82–86.

6. Skollan, N.D., Dannenberger, D., Nuremberg, K. et al. (2014). Improving the nutritional and health benefits of bee flipids and the irrelationship to quality of meat. Meat Science. Vol. 97(3), pp. 384–394.

7. Pencharz, P.B., Elango, R., Wolfe, R.R. (2016). Recent Advancesin Understanding Protein Requirements – How Much and What Should We Eat? Applied Physiology of Nutrition and Metabolism. Vol. 580 (March), pp. 1–19.

8. Gerber, P.J., Mottet, A., Opio, K.I. et al. (2015). Environmentalim pacts of beef production: anoverview of sustainability challenges and prospects. Meat Science. Vol. 109, pp. 2–12.

9. Kopytec' N.G., Voloshyn V.M. (2020). Suchasnyj stan ta tendencii' rynku m'jasa. [Current state and trends of the meat market]. Ekonomika APK [Economics of agro-industrial complex]. No. 6, pp. 59–68. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006059.

10. Lukinov, I.I. (1964). Cenoobrazovanie i rentabel'nost' proizvodstva sel'skohozjajstvennyh produktov. [Pricing and profitability of agricultural production]. Moscow: Kolos. 423 p.

11. Sabluk, P.T., Sytnyk, V.P., Shpychak, O.M. (1997). Cinoutvorennja v umovah formuvannja rynkovyh vidnosyn v APK [Pricing in the conditions of formation of market relation sinagrarian and industrial complex]. Kyiv: IAE. 502 p.

12. Pashaver, B. (2007). Cinova konkurentnist' agrarnogo sektora. [Price competitiveness of the agricultural sector]. Ekonomika Ukrai'ny. [Ukraine economy]. No. 1, pp. 78–87.

13. Shpykuljak, O.G. (2009). Instytut ciny v teorii' i metodologii' ekonomichnoi' nauky: evoljucija pogljadiv i doslidzhen'. [Institute for price in the theory and methodology of economic science: the evolution of views and research]. Strategija rozvytku Ukrai'ny [Development strategy of Ukraine]. No. 1–2, pp. 173–178.

14. Bodnar, O.V. (2017). Cinoutvorennja na produkciju roslynnyctva: monografija. [Pricingfor crop production: monograph]. Kyiv: NNC «IAE», 2017. 360 p.

15. Shust, O.A. (2011). Rynok produkcii' m'jasnogo skotarstva v Ukrai'ni: teoretyko-prykladni aspekty rozvytku ta reguljuvannja: monografija. [Meat cattle marketin Ukraine: the oretical and applied aspects of development and regulation: monograph]. Bila Tserkva.

16. Pucentejlo, P.R. (2011). Konkurentospromozhnist' m'jasnogo skotarstva Ukrai'ny: teorija i praktyka: monografija. [Competitiveness of mea tcattle breeding of Ukraine: the ory and practice: monograph]. Ternopil': Ekonomichna dumka. 420 p.

17. Ibatulin, M., Varchenko, O., Svynous, I., Klymchuk, O., Drahan, O., & Herasymenko, I. (2019). Factors of ensuring the competitiveness of Ukraine's pig breeding production in external markets. Agricultural Science and Practice. No 6(2), pp. 29–46. https://doi.org/10.15407/agrisp6.02.029.

18. Jaroshenko, F.O. (2003). Ptahivnyctvo v Ukrai'ni: problemy stanovlennja. [Poultry farming in Ukraine: problems of formation]. Ekonomika Ukrai'ny. No 1, pp. 70–74.

19. Kyryljuk, O.F. (2012). Rozvytok rynku produkcii' ptahivnyctva. [Poultry market development]. Visnyk agrarnoi' nauky. [Bulletin of Agricultural Science]. No 8, pp. 80–82.

20. Utkin, Je.A. (2012). Cenoobrazovanie: voprosy i otvety: posob. dlja podg. k jekz. [Pricing: Questions and answers]. Moscow: JeKMOS. 190 p.

21. Smol'njakova, N.M. (2011). Teorija ciny jak metodologichna osnova formuvannja suchasnoi' cinovoi' polityky. [Price theory as a methodological basis for the formation of modern pricing policy]. Ekonomichna strategija i perspektyvy rozvytku sfery torgivli ta poslug. [Economic strategy and prospects for the development of trade and services]. No 1, pp. 274–283.

22. Kopytec', N.G. (2011). Cinovi aspekty na rynku m'jasa ptyci. [Pricing aspects of the poultry market]. Mjasnoj byznes. [Meat business]. No 3 (98), pp. 78–79.

23. Shpychak, O.M. (2012). Teoretyko-metodologichni aspekty cinoutvorennja na sil's'kogospodars'ku produkciju. [The oretical and methodologicala spects of pricing of agricultural products]. Ekonomika APK. [Economics of agro-industrial complex]. No 8, pp. 3–10.

24. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny. [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: http://ukrstat.gov.ua.

25. Bodnar, O.V. (2014). Funkcionuvannja rynku zerna Ukrai'ny v umovah volatyl'nosti svitovyh cin. [Functioning of the grainmarket of Ukraine in the conditions of volatility of world prices]. Nauka j ekonomika. Iss. 4, pp. 80–86.

26. Beregova, T.A. (2019). Osoblyvosti funkcionuvannja vitchyznjanogo rynku m'jasa v umovah s'ogodennja. [Features of the functioning of the domestic meat market in today's conditions]. Innovacijnyj rozvytok harchovoi' industrii': zb. nauk. prac' za materialamy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Innovative development of the food industry: Coll. Science works on the materials of VII International. scientific-practical conf.]. 21 lystop. 2019 r. Instytut prodovol'chyh resursiv NAAN. pp. 93–94.

27. Marmul', L.A. (2014). Social'ni aspekty formuvannja cin na sil's'kogospodars'ku produkciju v regionah Ukrai'ny. [Social aspects of formation of prices for agricultural products in the regions of Ukraine]. Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu. [Scientific Bulletin of Kherson State University]. Iss. 5. Part 1, pp. 209–212.

28. Mostens'ka, T.L., Sychevs'kyj, M.P. (2013). Vplyv ciny na konkurentospromozhnist' produkcii' na rynku moloka.

Naukovi praci Nacional'nogo universytetu harchovyh tehnologij. [The impact of prices on the competitiveness of products in the milk market. Scientific works of the National University of Food Technologies]. No 52, pp. 165–175.

Сучасні тенденції формування цін на ринку м'яса

Копитець Н.Г., Пашко С.О., Волошин В.М.

У статті досліджено основні тенденції формування цін на ринку м'яса. Визначено, що методологія та традиції функціонування цін складалися історично у ракурсі розуміння природи та ознак ціни. Рівень ціни товару фокусує в собі суперечливі інтереси різних сторін (виробника та споживача).

Узагальнено, що формування ціни на тваринницьку продукцію відбувається під впливом попиту та пропозиції. Підтверджено, що за умови низької купівельної спроможності споживачів ціна виступає чинником, який формує попит.

Процес формування цін на продукцію тваринництва відбувається на основі загальних принципів ціноутворення. Проте існують певні особливості ціноутворення, які обумовлені специфікою виробництва та переробки продукції тваринництва. Серед основних чинників, що впливають на формування ціни на тваринницьку продукцію слід виділити: природно-кліматичні умови, диспаритет цін в сільському господарстві, наявність великої кількості господарств населення, які займаються вирощуванням великої рогатої худоби та птиці, високий рівень витрат на виробництво продукції, наявність великої кількості ланок у виробничому ланцюжку, короткий період зберігання продукції, вагома частка населення з низьким рівнем доходів. Доведено, що ціни на продукцію тваринництва в умовах ринку мають оперативно реагувати на будь-які зміни у виробничому ланцюзі.

Здійснено аналіз цінової ситуації на ринку м'яса. З'ясовано, що в Україні впродовж досліджуваного періоду відбувається тенденція збільшення закупівельних, оптово-відпускних та споживчих цін. У першому півріччі 2020 р. відбулися незначні зміни щодо цінової ситуації. Отримані результати є підтвердженням тенденцій світового ринку м'яса. Доведено, що ситуація на внутрішньому ринку м'яса залежить від стану глобального ринку.

Зазначено, що в подальшому цінова ситуація на ринку м'яса буде залежати від купівельної спроможності населення, пропозиції основних видів м'яса, курсу національної валюти, обсягів виробництва та експорту.

Ключові слова: ціна, попит, пропозиція, ринок м'яса, закупівельні ціни, оптово-відпускні, споживчі ціни, яловичина, свинина, м'ясо птиці.

Современные тенденции формирования цен на рынке мяса

Копытец Н.Г., Пашко С.А., Волошин В.М.

В статье исследованы основные тенденции формирования цен на рынке мяса. Определено, что методология и традиции функционирования цен складывались исторически в ракурсе понимания природы и признаков цены. Уровень цены товара фокусирует в себе противоречивые интересы различных сторон (производителя и потребителя).

Обобщено, что формирование цены на животноводческую продукцию происходит под влиянием спроса и предложения. Подтверждено, что при низкой покупательной способности потребителей цена выступает фактором, который формирует спрос.

Процесс формирования цен на продукцию животноводства происходит на основе общих принципов ценообразования. Однако существуют определенные особенности ценообразования, которые обусловлены спецификой производства и переработки продукции животноводства. Среди основных факторов, влияющих на формирование цены на животноводческую продукцию следует выделить: природно-климатические условия, диспаритет цен в сельском хозяйстве, наличие большого количества хозяйств населения, занимающихся выращиванием крупного рогатого скота и птицы, высокий уровень затрат на производство продукции, наличие большого количества звеньев в производственной цепочке, короткий период хранения продукции, значительная доля населения с низким уровнем доходов. Доказано, что цены на продукцию животноводства в условиях рынка должны оперативно реагировать на любые изменения в производственной цепи.

Осуществлен анализ ценовой ситуации на рынке мяса. Установлено, что в Украине на протяжении исследуемого периода наблюдается тенденция увеличения закупочных, оптово-отпускных и потребительских цен. В первом полугодии 2020 произошли незначительные изменения по ценовой ситуации. Полученные результаты являются подтверждением тенденций мирового рынка мяса. Доказано, что ситуация на внутреннем рынке мяса зависит от состояния глобального рынка.

Отмечено, что в дальнейшем ценовая ситуация на рынке мяса будет зависеть от покупательной способности населения, предложения основных видов мяса, курса национальной валюты, объемов производства и экспорта.

Ключевые слова: цена, спрос, предложение, рынок мяса, закупочные цены, оптово-отпускные, потребительские цены, говядина, свинина, мясо птицы.

Copyright: Kopytets N., Pashko S., Voloshyn V. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Kopytets N. ID: https://orcid.org/0000-0002-9827-2981
Voloshyn V. ID: https://orcid.org/0000-0001-9754-9021

ЕКОНОМІКА

УДК [338.43:658.114.5]:338.439.6(477)
JEL D-60, Q-18

Інклюзивний розвиток агрохолдингів в системі продовольчої безпеки України

Павлов О.І., Дідух С.М., Барвіненко В.Д.

Одеська національна академія харчових технологій

Павлов О.І. E-mail: pavlovodessaep@gmail.com

OPEN ACCESS

Павлов О.І., Дідух С.М., Барвіненко В.Д. Інклюзивний розвиток агрохолдингів в системі продовольчої безпеки України. Економіка та управління АПК. 2020. № 2. С. 64–72.

Pavlov O.I., Diduh S.M., Barvinenko V.D. Inkljuzyvnyj rozvytok agroholdyngiv v systemi prodovol'choi' bezpeky Ukrai'ny. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 64–72.

Рукопис отримано: 24.10.2020 р.
Прийнято: 11.11.2020 р.
Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-64-72

Метою статті є визначення ролі та місця вітчизняних агрохолдингів в системі продовольчої безпеки країни як ключового її суб'єкта, розкриття потенціалу інклюзивного розвитку цих інтегрованих формувань в умовах децентралізації влади та управління. Для її досягнення було використано системний та синергетичний підходи, загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Основні наукові положення, висновки та рекомендації проведеного дослідження ґрунтуються на наукових здобутках зарубіжних та вітчизняних економістів, статистичних даних, матеріалах із мережі Інтернет, авторських спостереженнях за соціально-економічними процесами, що відбуваються в агропродовольчій галузі.

У дослідженні визначено понятійний конструкт «система продовольчої безпеки», що дало можливість комплексно оцінити внесок агрохолдингів у забезпечення продовольчої безпеки України.

Подано розширену характеристику суб'єктів продовольчої безпеки, рівні, виміри та параметри продовольчої безпеки.

Позиціювання агрохолдингів у системі продовольчої безпеки як основних виробників та постачальників харчової продукції супроводжується критичним аналізом їх практики господарювання, яка має негативні наслідки для подальшого розвитку агропродовольчої галузі.

Для залучення агрохолдингів не тільки до виконання ними традиційної соціально-економічної функції щодо забезпечення продовольчої безпеки, обґрунтовано положення відносно їх активної участі у формуванні соціально-просторового середовища інклюзивного добробуту. Для виконання такої місії агрохолдинги мають у своєму розпорядженні достатній потенціал, який доцільно використати на інклюзивних засадах. Цьому сприяє поширення в корпоративному середовищі принципів соціальної відповідальності та соціального партнерства.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що вони можуть бути використані суб'єктами господарювання для досягнення цілей інклюзивного розвитку. Визначені у статті напрями щодо використання потенціалу інклюзивного розвитку агрохолдингів та способи їх впровадження в соціальну практику є основою для подальших досліджень із цієї проблематики.

Ключові слова: агропродовольча продукція, агрохолдинги, децентралізація влади та управління, об'єднані територіальні громади, інклюзивний розвиток, потенціал інклюзивного розвитку агрохолдингів, система продовольчої безпеки, соціальна відповідальність агрохолдингів, суб'єкти продовольчої безпеки.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Комплексний підхід щодо досліджуваної проблеми обумовлений вагомістю теоретичної та практичної актуальності інклюзивного розвитку у контексті еволюції агрохолдингів як ключових суб'єктів продовольчої безпеки.

Запропонований науковий підхід до розгляду зазначеної проблеми потребує виділення в ній центральної ланки, фокусування дослідницької уваги на якій дає змогу встановити взаємозалежні зв'язки в системі продовольчої безпеки. На наш погляд, такою ланкою є агрохолдинги, що обумовлено їх функціональністю, місцем у структурі агропродовольчого сектору та роллю у розв'язанні продовольчої проблеми. Ці великі інтегровані структури сформувалися в процесі ринкових перетворень у сфері сільськогосподарського виробництва, промислової переробки сировини та збуту агропродовольчої продукції.

В межах цього ланцюга, що об'єднує 40 галузей харчової промисловості за активної участі агрохолдингів, формується понад 20 % валового внутрішнього продукту, зайнято 4 млн сільського населення. Визначальну роль в зазначеному ланцюгу відіграє сільське господарство, що постачає сировину харчовій промисловості, питома вага якої в структурі виробництва споживчих товарів становить 52,8 %, а у загальному обсязі промислової продукції – 16,3 % [1].

Агрохолдинги, виробляючи майже чверть валової сільськогосподарської продукції країни та контролюючи близько 18 % сільськогосподарських угідь, водночас активно впроваджують в аграрному секторі сучасні технології та інновації, орієнтуючись на продуктивність виробництва та вимоги ринку [2].

Попри скорочення за останні роки сукупного земельного банку, який обробляється агрохолдингами, до 5, 62 млн га, вони залишаються, як і раніше, найбільш продуктивним сегментом українських сільськогосподарських виробників, демонструючи найвищі рівні середньої врожайності поміж інших категорій виробників, як-от інші сільськогосподарські підприємства та домогосподарства населення. Це стосується передусім основних олійних культур, кукурудзи, пшениці, ячменю [3]. При цьому перевага надається оптимізації над зростанням, а також сільськогосподарським культурам з найвищим рівнем середньої рентабельності (високомаржинальні культури), що відповідає цільовим установкам бізнесу як такого.

Інклюзивний розвиток агрохолдингів розкриває їх нові горизонти та можливості в системі продовольчої безпеки України. Вони є інтегрованими об'єднаннями, які виробляють та поставляють на внутрішні й зовнішні ринки значні обсяги харчової продукції. А інклюзивність агрохолдингів виступає, по-перше, важливим чинником досягнення соціально значущої цілі, а саме забезпечення продовольчої безпеки країни, по-друге, сприяє економічному зростанню та гармонізації суспільних відносин.

Такий органічний зв'язок між інклюзивним розвитком агрохолдингів та продовольчою безпекою знайшов відображення у її законодавчому визначенні як «захищеності життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності» [4].

Таке трактування продовольчої безпеки відповідає її визначенню, що міститься у Римській Декларації про всесвітню продовольчу безпеку як стан економіки держави, за якого населенню країни в цілому та кожному громадянину гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води та інших харчових продуктів у якості, асортименті та обсягах, які необхідні та достатні для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я населення [5].

В цьому сенсі продовольча безпека у науковому дискурсі постає як стратегічний пріоритет аграрної політики та основа національної безпеки держави [3], складова глобальної безпеки [6–8], що потребує формування відповідної національної системи безпеки [9]. Не залишились поза увагою дослідників і питання сталого розвитку харчової промисловості як основи продовольчої безпеки [10], ролі агрохолдингів у її забезпеченні [11–13], в розвитку громад [14] та сільських територій [15], у підвищенні соціальної відповідальності агрохолдингів за результати своєї діяльності [16–19].

Отже, проведений аналіз літературних джерел з досліджуваної теми свідчить про те, що вона поки що не стала предметом спеціальної наукової уваги економічної спільноти. В цьому сенсі винятком є публікація О.В. Коваленко, в якій розкрито значення інклюзивних інновацій щодо демонополізації продовольчої галузі України [20]. З огляду на це, визначено мету дослідження та сформульовано його завдання.

Мета дослідження. На основі визначення ролі та місця агрохолдингів в системі продовольчої безпеки України – розкрити потенціал інклюзивного розвитку цих вертикально-інтегрованих формувань в умовах децентралізації влади та управління. З метою досягнення мети дослідження сформульовано наступні завдання: визначити сутність та структуру системи продовольчої безпеки; виявити проблеми розвитку агрохолдингів у контексті концепцій продовольчої безпеки та інклюзивного розвитку агропродовольчої галузі; з'ясувати інклюзивний потенціал розвитку агрохолдингів.

Матеріал і методи дослідження. В процесі реалізації мети та завдань дослідження використано наукові положення, висновки та рекомендації, що містяться у фундаментальних і періодичних зарубіжних та вітчизняних фахових виданнях, законодавчі й нормативно-правові акти України, статистичні дані, інформація з мережі Інтернет.

Методологічну базу дослідження склали системний та синергетичний підходи, методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, SWOD-аналізу, порівняння, статистичні і соціологічні методи.

Результати дослідження та обговорення. Враховуючи тему дослідження, його цільову спрямованість, цілком доречно розпочати виклад результатів з визначення понятійного конструкту «система продовольчої безпеки». Її об'єктно-суб'єктна сутність, рівні, виміри та критерії параметричних характеристик представлено в таблиці 1.

Основу структурної будови продовольчої безпеки, її об'єкт складають споживачі, оскільки саме для задоволення їх потреб здійснюють свою діяльність суб'єкти господарювання, які в результаті цього отримують прибуток. Обсяг прибутку визначається не тільки ефективним використанням чинників виробництва, а й лояльним ставленням споживачів до харчової продукції, що представлена на ринку, та рівнем споживацької платоспроможності.

Серед суб'єктів продовольчої безпеки доцільно розрізняти товаровиробників, що представлені різними суб'єктами господарювання; органи державної влади загальної та спеціальної компетенції, органи місцевого самоврядування, призначенням яких є гарантування безпечності харчової продукції та її доступності для різних категорій споживачів, підтримка вітчизняних виробників, нормативно-правове регулювання їх діяльності; громадські організації та окремі особи, які здійснюють певні контрольні функції як інститути народовладдя.

Належність суб'єктів безпеки до тих чи інших її рівнів є похідною від їх причетності до певного соціального простору, наявного фінансово-економічного потенціалу та рівня конкурентоспроможності.

Виміри безпеки визначаються відповідною доступністю харчової продукції для споживача. Параметричні характеристики безпеки подано за їх основними критеріями.

Позиціонуючи агрохолдинги в системі продовольчої безпеки як основних виробників та постачальників харчової продукції, доречно проаналізувати суспільні наслідки їх господарювання. Передусім йдеться про наявність реальних загроз продовольчій безпеці, які випливають з господарської практики агрохолдингів. Одна з них полягає у неефективному використанні арендованих ними сільськогосподарських земель, що проявляється у перевищенні діючих норм розораності цих земель, значному відсотку еродованих та забруднених радіонуклідами угідь, низькому вмісті поживних речовин у грунтах. Спостерігаються суттєві диспропорції у структурі посівних площ на користь технічних і зернових культур за рахунок зменшення частки посівів кормових культур.

Диспропорції в галузевій та продуктовій структурах сільського господарства спричинені надмірною концентрацією землекористування і монокультуризацією рослинницької галузі. За інформацією Асоціації – Український клуб аграрного бізнесу за 2005–2015 рр. виробництво кукурудзи на зерно у цілому по держа-

Таблиця 1 – **Продовольча безпека як система***

Об'єкт безпеки	Суб'єкти безпеки	Рівні безпеки	Виміри безпеки	Критерії параметричних характеристик безпеки
Споживачі: – населення за його просторовими та соціально-демографічними ознаками – окрема особа	Суб'єкти господарювання: – агрохолдинги та інші великі компанії; – малі та середні підприємства; – фермерські та селянські господарства; – органи державної влади; – органи місцевого самоврядування; – громади; – громадські організації; – окрема особа.	Світовий Національний Регіональний Районний Громадівський Індивідуальний	Фізичний Економічний Медико-біологічний	Кількісні Якісні Санітарно-епідеміологічні Цінові

Джерело: авторська розробка.

ві збільшилося на 43 % і склало майже 30 % загального виробництва продукції рослинництва, сої на 30 %, соняшнику – 19 %. Водночас, 80 % виробленої продукції без переробки йшло на експорт [21, с. 34].

Вихід із цієї ситуації деякі автори небезпідставно вбачають у посиленні державного контролю за дотриманням агрохолдинговими формуваннями екологобезпечного використання земельних ресурсів [22, с. 247]. Проте наразі реалізувати таку пропозицію, за умови відсутності профільного центрального органу виконавчої влади, доволі важко.

Інша загроза продовольчій безпеці зумовлена тим, що виробництво продукції тваринного походження є головним видом діяльності лише для 15 % агрохолдингів, які переважно соціалізуються на виробництві молокопродуктів на експорт, молока, молоко- і м'ясопродуктів для потреб внутрішнього ринку [18, с.12].

Потребує невідкладного розв'язання проблема, пов'язана з незупинним нарощуванням частки експорту сільськогосподарської сировини в сукупному обсязі світового експорту продовольчих товарів та загальному вітчизняному експорті, оскільки збереження такої тенденції обертається втратою доданої вартості, подальшою деіндустріалізацією та відтоком кваліфікованого персоналу.

Негативні наслідки не тільки для продовольчої, а й національної безпеки має практика формування капіталу агрохолдингів не в Україні, а за місцем реєстрації цих компаній, переважно на Кіпрі та у Нідерландах – країнах з режимом оподаткування, подібним офшорним зонам. В результаті агрохолдинги оптимізують свої видатки, виводять дивіденди та покращують інвестиційний клімат, а держава позбавляється надходження податків до бюджету.

Наведений перелік фінансово-економічних проблем розвитку агроходингів засвідчує наявності прихованих резервів інклюзивного розвитку цих компаній.

В цьому сенсі вдалим видається визначення агрохолдингу як сукупності «акцій (капіталів) материнської й контрольованих нею дочірніх компаній, об'єднаних в єдину організаційну структуру з відповідними цілями та місіями, економічна діяльність яких орієнтована на отримання прибутку і ренти, шляхом використання великих земельних площ для виробництва, переробки, транспортування, зберігання і реалізації сільськогосподарської чи виробленої з неї продукції, а людські, природні й матеріальні (економічні, технологічні, ресурсні тощо) фактори розвитку знаходяться у тісному взаємозв'язку із соціальними» [23, с. 181].

Креативність наведеного визначення агрохолдингів полягає у виявленні взаємозв'язку між природою цього соціально-економічного феномену та основоположними принципами інклюзивності.

Наразі під інклюзивністю розуміють не тільки відповідний розвиток власне агрохолдингів як великих формувань корпоративного типу, а й синергетичний ефект перетворень, що пов'язані з різними напрями їх діяльності, які мають позитивні результати для формування інклюзивного добробуту населення, включаючи доступність харчової продукції для широких верств українського суспільства.

У таблиці 2 запропоноване авторське бачення передумов реалізації потенціалу інклюзивного розвитку агрохолдингів.

Серед представлених в таблиці 2 інклюзивних напрямів використання потенціалу агрохолдингів є такі, що заслуговують першочергової уваги. Один з них стосується подальшої трансформації земельних відносин на засадах інклюзивності, значення якого важко переоцінити в умовах перетворення сільськогосподарських земель на предмет купівлі–продажу. Український уряд у зв'язку з цим прогнозує отримати протягом наступних десяти років 85 млрд дол. США додаткового ВВП та очікує зростання середньої вартості землі за 1 га в п'ять разів [24]. Слід зазначити, що поки власниками 30,5 млн га землі (70 % всіх сільськогосподарських угідь) є близько 7 млн українських громадян [25], для яких вона, в умовах дії з 2001 року мораторію на продаж цієї категорії земель, перетворилася на неліквідний актив. Дотепер значна частина сільськогосподарських земель перебуває в оренді великих агрохолдингових компаній, земельний банк яких перевищує 500 тис. га. Водночас, 57 % сільськогосподарських виробників обробляють до 100 га землі. Тому неважко здогадатися, хто стане основним володарем сільськогосподарських земель. Інша справа – скільки буде коштувати 1 га землі. Ціна цього питання – подальша доля селянства та вітчизняного села.

Із економічного напряму інклюзивного розвитку значної уваги потребує проблема подолання величезного розриву в рівні капіталізації агрохолдингів та інших підприємств агропродовольчої галузі: серед 50115 суб'єктів господарювання України, що володіють капіталом на рівні 360 млрд дол. США, лише на 14 зазначених вище (0,02 % загальної чисельності) припадає 1 % капіталу галузі. Тобто, агрохолдинги у 200 разів краще капіталізовані, ніж інші сільськогосподарські підприємства і використовують цю перевагу повною

Таблиця 2 – **Потенціал інклюзивного розвитку агрохолдингів**

Інклюзивний напрям використання потенціалу агрохолдингів	Зміст напряму	Спосіб впровадження напряму в соціальну практику
Землеволодіння та землекористування	Вільне розпорядження власністю на землю Отримання власниками земельних ділянок економічної вигоди від їх продажу	Державний контроль за прозорістю функціонування ринку земель
Галузевий	Подолання внутрішньогалузевих диспропорцій у розвитку рослинництва та тваринництва Відхід від монокультуризації рослинницької галузі Вирівнювання прибуткових позицій у ланцюгу «вирощування сировини–переробка–збут»	Деконцентрація виробництва Демонополізація галузевого ринку Державне регулювання розвитку галузі та агропродовольчого ринку
Інноваційно-технологічний	Заміна фізично та морально застарілих засобів виробництва Інтелектуалізація праці персоналу Впровадження інклюзивних технологій	Розвиток «Індустрії 4,0» Залучення інвестицій Надання державної підтримки малим та середнім підприємствам Використання мультиплікаційного ефекту від впровадження технологічних інновацій агрохолдингів
Економічний	Створення додаткових робочих місць Подолання сировинної спрямованості експортних операцій агрохолдингів Збільшення доданої вартості від експортованої агропродовольчої продукції	Захист внутрішнього ринку Надання пільг у оподаткування невеликим підприємствам Застосування антимонопольних заходів
Соціальний	Повна зайнятість економічно активного сільського населення Покращення соціальної інфраструктури села Подолання бідності Зменшення експлуатації людської праці	Соціальна відповідальність агрохолдингів за результати власної діяльності Соціальне партнерство бізнесу та влади
Політичний	Участь агрохолдингів у здійсненні народовладдя Співучасть великих агропродовольчиих компаній у реалізації самоврядних функцій об'єднаних територіальних громад	Дотримання принципу узгодження інтересів агрохолдингів та об'єднаних територіальних громад

Джерело: авторська розробка.

мірою: на розвиток виробництва, оновлення технологій, нарощення власних потужностей тощо. Натомість середні та дрібні товаровиробники наражаються на постійні проблеми недофінансування, накопичення кредиторської заборгованості та сплачують надзвичайно високу ціну за позичені ресурси [13, с. 58]. На наш погляд, децентралізація влади (не тільки політичної, а й економічної) створює передумови для більш активного інвестування дрібних виробників сільськогосподарської продукції.

Перспективи соціального напряму використання інклюзивного потенціалу агрохолдингів перебувають у площині їх соціальної відповідальності – юридичної та філантропічної (добровільної). Згідно з поглядами А. Керолла, корпоративна соціальна відповідальність здійснюється за трьома напрямами: 1) агробізнес здійснює виробничу діяльність для задоволення потреб населення та одержання прибутку, керуючись при цьому виключно законодавчими актами зобов'язань перед державою і суспільством у вигляді сплати податків, охорони здоров'я і безпеки праці тощо; 2) агробізнес провадить виважений менеджмент ризиків, який базується на правових нормах й етично-моральних засадах, що зменшує або усуває повністю негативний вплив бізнесу на суспільство, шляхом охорони навколишнього середовища та виробництва безпечної і якісної продукції; 3) агробізнес збільшує позитивний вплив на суспільство шляхом забезпечення інноваційно-інвестиційного партнерства з регіонами, яке спрямовується, насамперед, на соціальний та екологічний добробут сільської громади [17, с. 43].

За даними Ю. Карпишина та Л. Сус, агрохолдинги витрачають на соціальні програми в межах 2–6 дол. США на 1 га земель, які знаходяться в користуванні. Крім того, низка агрохолдингів також створює резервні фонди, щоб

реагувати на термінові/форс-мажорні соціальні та екологічні заходи [19, с. 165].

Вирішення таких соціально значущих питань як надмірна експлуатація найманих працівників сільськогосподарської галузі, подолання бідності населення можливе за рахунок участі агрохолдингів у здійсненні політики й управління на рівні об'єднаних територіальних громад та нових районів з використанням наявних ресурсів і застосуванням важелів економічної влади великих компаній.

Отже соціально-економічні функції агрохолдингів не обмежуються забезпеченням продовольчої безпеки. В недалекому майбутньому за участі держави вони здатні перетворитися на драйвери інклюзивного розвитку.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило авторську гіпотезу щодо ключової ролі вітчизняних агрохолдингів у забезпеченні продовольчої безпеки країни, яка визначається їх значним виробничо-технологічним, економічним та соціальним потенціалом.

Водночас, виконання агрохолдингами суспільно значущих функцій щодо задоволення потреб населення в продуктах харчування, наповнення дохідної частини державного бюджету за рахунок експорту продукції рослинництва та тваринництва супроводжується проявом негативних явищ, які випливають з практики їх господарювання. Використовуючи у своїй господарській діяльності великий земельний банк, формуючи власний капітал в зарубіжних країнах зі сприятливими умовами оподаткування, розміщуючи свої акції на міжнародних фондових біржах з високим рівнем їх котирування, власники та акціонери великих агропродовольчих компаній концентрують свою увагу на видах діяльності, які приносять «швидкі гроші». Внаслідок цього відбуваються процеси, пов'язані з монокультуризацією рослинництва, занепадом тваринницької галузі, погіршенням якості сільськогосподарських угідь, концентрацією сільськогосподарського виробництва та монополізацією ринку агропродовольчої продукції. Перелічені вади функціонування агрохолдингів негативно позначаються на фінансово-економічному положенні малих та середніх підприємств, життєвому рівні сільського населення, стані соціальної сфери села.

На наш погляд, подальший розвиток галузі за умов збереження в ній монопольної ролі агрохолдингів, може призвести до певних загроз, пов'язаних з забезпеченням продовольчої безпеки країни.

У зв'язку з цим обґрунтовано шляхи та напрями використання потенціалу агрохолдингів для цілей інклюзивного розвитку.

До актуальних напрямів використання потенціалу агрохолдингів віднесено такі, що лежать у площині земельних, галузевих, економічних, соціальних, політичних відносин, технологічного оновлення агропродовольчої галузі.

Саме на подальшому вивченні невикористаних резервів та виявлених напрямах потенціалу інклюзивного розвитку агропродовольчих холдингів й мають бути сконцентровані зусилля наукової спільноти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Саблук Г.І. Формування сучасного продовольчого попиту в Україні: харчові традиції та гендерні особливості. Продовольчі ресурси. 2020. № 14. С. 289–295.

2. Гагалюк Т., Валентинов В., Єфіменко Л. Агрохолдинги та аграрна наука в Україні: проблеми співіснування. VoxUkraine. 6 квітня 2020. URL: https://voxukraine.org/uk/agroholdingi-ta-agrarna-nauka-v-ukrayini-problemi-spivisnuvannya/ (дата звернення: 30.11.2020).

3. В Україні стало менше агрохолдингів. Асоціація «Український клуб аграрного бізнесу» 22.07.2019. URL: http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/v_ukraini_stalo_menshe_agrokholdingiv (дата звернення: 30.11.2020).

4. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 49. Ст. 527.

5. FAO 1996. Rome Declaration of World Food Security and World Food Summit Plan of Action. URL: http://www.fao.org/wfs/final (дата звернення: 06.11.2020).

6. Яремчук Н.В. Продовольча безпека як стратегічний пріоритет аграрної політики та основа національної безпеки держави. Інвестиції. 2019. № 23. С. 70–79. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.23.70.

7. Сичевський М.П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 6–17.

8. Кириленко І.Г., Івченко В.Є., Дем'янчук В.В. Продовольча безпека України в світлі сучасних тенденцій світової економіки. Економіка АПК. 2017. № 8. С. 5–14. DOI.org/10.32317/2221.

9. Курляк М.Д. Формування системи національної продовольчої безпеки України: монографія. Львів: Видавництво «Растр-7», 2018. 232 с.

10. Сичевський М.П. Харчова промисловість як основа продовольчої безпеки та розвитку держави: монографія. Київ: Аграрна наука, 2019. 388 с.

11. Андрійчук В.Г. Квазіхолдинги: створення і правомірність існування. Економіка АПК. 2015. № 11. С. 113–117.

12. Мельник К.Б. Фінансове забезпечення функціонування агрохолдингів в сучасних умовах. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2013. Вип. 181 (5). С. 57–66.

13. Недільська Л.В. Капіталізація сільського господарства України через призму капіталізації вітчизняних агрохолдингів. Фінансові інструменти регіонального розвитку: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (20 листопада 2018 р.). Житомир, 2018. С. 56–59.

14. Завальнюк К.С. Особливості розвитку та функціонування агрохолдингів в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2017. Вип. 1 (123). С. 56–59.

15. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс. Економіка прогнозування. 2019. № 1. С. 70–85. DOI.org/10.15407/eip2019.01.070.

16. Залізко В.Д. Вплив агрохолдингізації сільськогосподарських підприємств на соціально-економічний розвиток сільських територій. Економіка України. 2013. № 6. С. 71–78.

17. Carroll A. B. The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moralmanagement of organizational stakeholders. Business Horizons. 1991. No 34 (4). P. 39–48. DOI: 10.1016/0007-6813(91)90005-G.

18. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. Економіка АПК. 2013. № 7. С. 5–21.

19. Карпишин Ю.А., Сус Л.В. Стратегія державного регулювання соціальної відповідальності агрохолдингів. Облік і фінанси. 2017. № 4 (78). С. 162–170.

20. Коваленко О.В. Інклюзивні інновації в трансформовано-монополізованій продовольчій системі України. Продовольчі ресурси. 2019. Вип. № 12. С. 210–228. DOI.org/10.31073/foodresources2019-12-22.

21. Ведение аграрного бизнеса в Украине. Ассоциация – Украинский клуб аграрного бизнеса. Київ: УКАБ, 2015. 82 с.

22. Кирилов Ю.Є. Роль та місце агрохолдингів в подальшому розвитку аграрного сектору економіки України. Таврійський науковий вісник. Економічні науки. 2014. № 87. С. 237–247.

23. Карпишин Ю.А. Державне регулювання діяльності агрохолдингів в Україні: дис. …канд. екон. наук: 08.00.03 / Житомирський національний агроекологічний університет. Житомир, 2020. 238 с.

24. Шмигаль прогнозує, що відкриття ринку землі принесе 85 млрд доларів додаткового ВВП. «Дзеркало тижня. Україна». Економіка. 6 листопада 2020 URL: https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/shmihal-prohnozuje-shcho-vidkrittja-rinku-zemli-prinese-85-mlrd-dodatkovoho-vvp.html (дата звернення: 06.11.2020).

25. В очікуванні ринку. Кому належить українська земля. Реанімаційний Пакет Реформ. 13.09.2019. URL: https://rpr.org.ua/news/v-ochikuvanni-rynku-komu-nalezhyt-ukrains-ka-zemlia/ (дата звернення: 06.11.2020).

REFERENCES

1. Sabluk, H.I. (2020). Formuvannia suchasnoho prodovolchoho popytu v Ukraini: kharchovi tradytsii ta henderni osoblyvosti. [Formation of modern food demand in Ukraine: food traditions and gender features]. Prodovolchi resursy. No 14, pp. 289–295.

2. Gagaljuk T., Valentynov, V., Jefimenko, L. (2020). Ahrokholdynhy ta ahrarna nauka v Ukraini: problemy spivisnuvannia. [Agricultural holdings and agricultural science in Ukraine: problems of coexistence]. VoxUkraine. 6 kvitnja 2020. Available at: https://voxukraine.org/uk/agroholdingi-ta-agrarna-nauka-v-ukrayini-problemi-spivisnuvannya/.

3. V Ukraini stalo menshe ahrokholdynhiv. [There are fewer agricultural holdings in Ukraine]. Asociacija «Ukrai'ns'kyj klub agrarnogo biznesu» 22.07.2019. Available at: http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/v_ukraini_stalo_menshe_agrokholdingiv.

4. Pro derzhavnu pidtrymku sil's'kogo gospodarstva Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny [On state support of agriculture of Ukraine: Law of Ukraine] vid 24.06.2004 r. № 1877-IV. Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. 2004. № 49. St. 527.

5. FAO 1996. Rome Declaration of World Food Security and World Food Summit Plan of Action. Available at: http://www.fao.org/wfs/final (data zvernennja: 06.11.2020).

6. Jaremchuk, N.V. (2019). Prodovol'cha bezpeka jak strategichnyj priorytet agrarnoi' polityky ta osnova nacional'noi' bezpeky derzhavy. Investycii'. [Food security as a strategic priority of agricultural policy and the basis of national security. Investments]. No 23, pp. 70–79. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.23.70.

7. Sychevs'kyj, M.P. (2019). Global'na prodovol'cha bezpeka ta misce Ukrai'ny v i'i' dosjagnenni. [Global food security and Ukraine's place in achieving it. Economics of agro-industrial complex]. Ekonomika APK. No 1, pp. 6–17.

8. Kyrylenko, I.G., Ivchenko, V.Je., Dem'janchuk, V.V. (2017). Prodovol'cha bezpeka Ukrai'ny v svitli suchasnyh tendencij svitovoi' ekonomiky. Ekonomika APK. [Ukraine's food security in the light of current trends in the world economy. Economics of agro-industrial complex]. No 8, pp. 5–14. DOI.org/10.32317/2221.

9. Kurljak, M.D. (2018). Formuvannja systemy nacional'noi' prodovol'choi' bezpeky Ukrai'ny: monografija. [Formation of the system of national food security of Ukraine: monograph]. L'viv: Vydavnyctvo «Rastr-7». 232 p.

10. Sychevs'kyj, M.P. (2019). Harchova promyslovist' jak osnova prodovol'choi' bezpeky ta rozvytku derzhavy: monografija. [Food industry as a basis of food security and development of the state: monograph]. Kyi'v: Agrarna nauka. 388 p.

11. Andrijchuk, V.G. (2015). Kvaziholdyngy: stvorennja i pravomirnist' isnuvannja. Ekonomika APK. [Quasi-holdings: creation and legitimacy of existence. Economics of agro-industrial complex]. No 11, pp. 113–117.

12. Mel'nyk, K.B. (2013). Finansove zabezpechennja funkcionuvannja agroholdyngiv v suchasnyh umovah. Naukovyj visnyk Nacional'nogo universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannja Ukrai'ny. Serija Ekonomika, agrarnyj menedzhment, biznes. [Financial support for the functioning of agricultural holdings in modern conditions. Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series Economics, agricultural management, business]. Iss. 181(5), pp. 57–66.

13. Nedil's'ka, L.V. (2018). Kapitalizacija sil's'kogo gospodarstva Ukrai'ny cherez pryzmu kapitalizacii' vitchyznjanyh agroholdyngiv. Finansovi instrumenty regional'nogo rozvytku: materialy IV Vseukrai'ns'koi' naukovo-praktychnoi' internet-konferencii' [Capitalization of agriculture in Ukraine through the prism of capitalization of domestic agricultural holdings. Financial instruments of regional development: materials of the IV All-Ukrainian scientific-practical Internet conference]. (20 lystopada 2018 r.). Zhytomyr, pp. 56–59.

14. Zaval'njuk, K.S. (2017). Osoblyvosti rozvytku ta funkcionuvannja agroholdyngiv v Ukrai'ni. Social'no-ekonomichni problemy suchasnogo periodu Ukrai'ny. [Features of development and functioning of agricultural holdings in Ukraine. Socio-economic problems of the modern period of Ukraine]. Iss. 1(123), pp. 56–59.

15. Borodina, O.M., Prokopa, I.V. (2019). Inkljuzyvnyj sil's'kyj rozvytok: naukovyj dyskurs. Ekonomika prognozuvannja. [Inclusive rural development: scientific discourse. Economics of forecasting]. No 1, pp. 70–85. DOI. org/10.15407/eip2019.01.070.

16. Zalizko, V.D. (2013). Vplyv agroholdyngizacii' sil's'kogospodars'kyh pidpryjemstv na social'no-ekonomichnyj rozvytok sil's'kyh terytorij. Ekonomika Ukrai'ny. [The impact of agricultural holdings of agricultural enterprises on the socio-economic development of rural areas. Ukraine economy]. No 6, pp. 71–78.

17. Carroll, A.B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moralmanagement of organizational stakeholders. Business Horizons. No 34(4), pp. 39–48. DOI: 10.1016/0007-6813(91)90005-G.

18. Lupenko, Ju.O., Kropyvko, M.F. (2013). Agroholdyngy v Ukrai'ni ta posylennja social'noi' sprjamovanosti i'h dijal'nosti. Ekonomika APK. [Agroholdings in Ukraine and strengthening the social orientation of their activities. Economics of agro-industrial complex]. No 7, pp. 5–21.

19. Karpyshyn, Ju.A., Sus, L.V. (2017). Strategija derzhavnogo reguljuvannja social'noi' vidpovidal'nosti agroholdyngiv. Oblik i finansy. [Strategy of state regulation of social responsibility of agricultural holdings. Accounting and finance]. No 4 (78), pp. 162–170.

20. Kovalenko, O.V. (2019). Inkljuzyvni innovacii' v transformovano-monopolizovanij prodovol'chij systemi Ukrai'ny. Prodovol'chi resursy. [Inclusive innovations in the transformed-monopolized food system of Ukraine. Food resources]. Iss. 12, pp. 210–228. DOI.org/10.31073/foodresources2019-12-22.

21. Vedenye agrarnogo byznesa v Ukrayne. Assocyacyja – Ukraynskyj klub agrarnogo byznesa. [Conducting agrarian business in Ukraine. Association - Ukrainian Club of Agrarian Business]. Kyi'v: UKAB, 2015. 82 s.

22. Kyrylov, Ju.Je. (2014). Rol' ta misce agroholdyngiv v podal'shomu rozvytku agrarnogo sektoru ekonomiky Ukrai'ny. Tavrijs'kyj naukovyj visnyk. Ekonomichni nauky. [The role and place of agricultural holdings in the further development of the agricultural sector of the Ukrainian economy. Taurian Scientific Bulletin]. No 87, pp. 237–247.

23. Karpyshyn, Ju.A. (2020). Derzhavne reguljuvannja dijal'nosti agroholdyngiv v Ukrai'ni: dys. …kand. ekon. nauk: 08.00.03 / Zhytomyrs'kyj nacional'nyj agroekologichnyj universytet. [State regulation of agricultural holdings in Ukraine: dis. … cand. econ. Sciences: 08.00.03 / Zhytomyr National Agroecological University]. Zhytomyr. 238 p.

24. Shmygal' prognozuje, shho vidkryttja rynku zemli prynese 85 mlrd dolariv dodatkovogo VVP. [Shmygal predicts that the opening of the land market will bring $ 85 billion in additional GDP]. «Dzerkalo tyzhnja. Ukrai'na». Ekonomika. 6 lystopada 2020 Available at: https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/shmihal-prohnozuje-shcho-vidkrittja-rinku-zemli-prinese-85-mlrd-dodatkovoho-vvp.html (data zvernennja: 06.11.2020).

25. V ochikuvanni rynku. Komu nalezhyt' ukrai'ns'ka zemlja. Reanimacijnyj Paket Reform. [In anticipation of the market. Who owns the Ukrainian land. Resuscitation Reform Package]. 13.09.2019. Available at: https://rpr.org.ua/news/v-ochikuvanni-rynku-komu-nalezhyt-ukrains-ka-zemlia/ (data zvernennja: 06.11.2020).

Инклюзивное развитие агрохолдингов в системе продовольственной безопасности Украины

Павлов А.И., Дидух С.М., Барвиненко В.Д.

Целью статьи является определение роли и места отечественных агрохолдингов в системе продовольственной безопасности страны как ключевого ее субъекта, раскрытие потенциала инклюзивного развития этих вертикально-интегрированных формирований в условиях децентрализации власти и управления. Для ее достижения были использованы системный и синергетический подходы, общенаучные и специальные методы исследования. Основные научные положения, выводы и рекомендации проведенного исследования основываются на научных достижениях зарубежных и отечественных экономистов, статистических данных, материалах из сети Интернет, авторских наблюдениях за социально-экономическими процессами, происходящими в агропродовольственной отрасли.

Дано определение понятийного конструкта «система продовольственной безопасности», что позволило комплексно оценить вклад агрохолдингов в обеспечение продовольственной безопасности Украины.

Представлено расширенную характеристику субъектов продовольственной безопасности, уровней, измерений и критериальных параметров продовольственной безопасности.

Позиционирование агрохолдингов в системе продовольственной безопасности, как основых производителей и поставщиков пищевой продукции, сопровождается критическим анализом их практики хозяйствования, которая имеет негативные последствия для дальнейшего развития агропродовольственной отрасли.

Для привлечения агрохолдингов не только для выполнения ими традиционной социально-экономической функции по обеспечению продовольственной безопасности, обосновано положение относительно их активного участия в формировании социально-пространственной среды инклюзивного благосостояния. Для выполнения такой миссии агрохолдинги располагают достаточным потенциалом, который целесообразно использовать в инклюзивных целях. Этому способствует распространение в корпоративной среде принципов социальной ответственности и социального партнерства.

Практическое значение результатов исследования заключается в том, что они могут быть использованы субъектами хозяйствования для достижения целей инклюзивного развития.

Определенные в статье направления по использованию потенциала инклюзивного развития агрохолдингов и способы их внедрения в социальную практику является основой для проведения дальнейших исследований по данной проблематике.

Ключевые слова: агропродовольственная продукция, агрохолдинги, децентрализация власти и управления, объединенные территориальные общины, инклюзивное развитие, потенциал инклюзивного развития агрохолдингов, система продовольственной безопасности, социальная ответственность агрохолдингов, субъекты продовольственной безопасности.

Inclusive development of agroholdings in the food security system of Ukraine

Pavlov O., Didukh S., Barvinenko V.

The purpose of the article is to determine the role and place of domestic agricultural holdings in the food security system of the country as its its subject , to reveal the potential for inclusive development of these integrated formations in the context of decentralization and management. To achieve it, systematic and synergetic approaches, general scientific and special research methods were used. The main scientific provisions, conclusions and recommendations of the study are based on scientific achievements of foreign and domestic economists, statistics, materials from the Internet, the author's observations of socio-economic processes occurring in the agri-food industry.

The study defines the conceptual construct of "food security system", which made it possible to comprehensively assess the contribution of agricultural holdings in ensuring food security of Ukraine.

An extended description of food safety actors, levels, dimensions and parameters of food safety is given.

The positioning of agroholdings in the food security system as the main producers and suppliers of food products is accompanied by a critical analysis of their management practices, which has negative consequences for the further development of the agri-food industry.

In order to involve agroholdings not only in the performance of their traditional socio-economic function to ensure food security, the provisions regarding their active participation in the formation of the socio-spatial environment of inclusive welfare are substantiated. To fulfill such a mission, agricultural holdings have sufficient potential, which should be used on an inclusive basis. This is facilitated by the spread of the principles of social responsibility and social partnership in the corporate environment.

The practical significance of the results of the study is that they can be used by businesses to achieve inclusive development goals.

The directions defined in the article concerning the use of the potential of inclusive development of agricultural holdings and the ways of their implementation in social practice are the basis for further research on this issue.

Key words: agro-food products, agroholdings, decentralization of power and management, united territorial communities, inclusive development, potential of inclusive development of agro-holdings, food security system, social responsibility of agro-holdings, food security entities.

Copyright: Павлов О.І., Дідух С.М., Барвіненко В.Д. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Павлов О.І. ID: https://orcid.org/0000-0001-6431-5210
Дідух С.М. ID: https://orcid.org/0000-0003-1534-0975
Барвіненко В.Д. ID: https://orcid.org/0000-0001-9471-1134

ЕКОНОМІКА

УДК 338.439.5:637.1
JEL Q13, Q18, M31

Організаційно-економічні відносини в ланцюзі поставок молока та молокопродукції

Паска І.М., Гринчук І.Ю., Артімонова І.В.

Білоцерківський національний аграрний університет

Паска І.М. paska.igor@ukr.net; Гринчук І.Ю. grinchuk@btsau.net.ua; Артімонова І.В. artimonovaira@ukr.net

OPEN ACCESS

Паска І.М., Гринчук І.Ю., Артімонова І.В. Організаційно-економічні відносини в ланцюзі поставок молока та молокопродукції. Економіка та управління АПК. 2020. № 2. С. 73–82.

Paska I.M., Grynchuk I.Ju., Artimonova I.V. Organizacijno-ekonomichni vidnosyny v lancjuzi postavok moloka ta molokoprodukcii'. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 73–82.

Рукопис отримано: 26.06.2020 р.
Прийнято: 03.08.2020 р.
Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-73-82

У статті розглянуто організаційно-економічні відносини між учасниками ланцюга поставок молока та молочної продукції. Узагальнено, що організаційно-економічні відносини це сукупність відносин між учасниками молокопродуктового ланцюга, які складаються у процесі виробництва продукції, її розподілу та реалізації споживачам, у результаті чого реалізуються економічні інтереси всіх його учасників. Систематизовано особливості молокопродуктового ланцюга та визначено основні принципи, умови їх збалансованого розвитку, що сприяє узгодженню економічних інтересів усіх його учасників.

Доведено, що економічний інтерес є важливою складовою частиною організаційно-економічних відносин в ланцюзі поставок молока та молокопродукції, а його основними елементами є: ціни на сировину та готову продукцію, затрати на виробництво, переробку сировини, транспортування, умови взаєморозрахунків, матеріальна заінтересованість персоналу, норми виконання договірних зобов'язань, ризики тощо. Узагальнено негативні чинники організаційно-економічних відносин в молокопродуктовому ланцюзі та їх вплив на ефективність кожного його учасника. Як інструмент збільшення обсягів виробництва молока-сировини запропоновано провести оптимізацію сировинних зон молокопереробних підприємств, розробки стратегічних програм розвитку галузі та стимулювання споживчого попиту, а також створення галузевих кластерів.

Проведені розрахунки щодо розподілу затрат та доходу між учасниками ланцюга поставок молока та молокопродукції доводять про необхідність забезпечення еквівалентності обміну. Із метою підвищення ефективності досліджуваного запропоновано наростити обсяги виробництва та переробки молока, а також встановити взаємовигідні відносини між його учасниками, пов'язаних єдиним виробничим циклом. Визначено напрями інноваційно-інвестиційного розвитку учасників молокопродуктового ланцюга, особливо ланки молочного скотарства. Висвітлено, що інноваційне оновлення діяльності учасників ланцюга це процес циклічної діяльності, зорієнтованої на виробництво конкурентоспроможної молочної продукції нового покоління, що сприяє збільшенню товарообороту з метою одержання вищої величини прибутку учасників ланцюга та задовольнятиме попит споживачів із різним рівнем доходу.

Ключові слова: молокопродуктовий ланцюг, учасники ланцюга, еквівалентність обміну, організаційно-економічні відносини.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Молочне скотарство є важливою структурно утворювальною галуззю, яка займає вагоме місце у ланцюзі поставок молока й молочної продукції та має першочергове значення у структурі харчування населення, а також виконує функцію забезпечення продовольчої безпеки країни [1, 2]. Саме тому постає

необхідність вивчення особливостей формування молокопродуктового ланцюга поставок та удосконалення економічних відносин серед його учасників. Так, формування товарної пропозиції молока та молокопродукції здійснюється у технологічному ланцюзі, який включає виробництво, переробку і продаж та здійснюється під впливом сукупності організаційно-економічних відносин між його учасниками. Отже, ланцюг включає різного роду елементи, які взаємопов'язані загальною ціллю, що визначає порядок їх розміщення та взаємодії; з метою досягнення кінцевої цілі необхідні всі учасники ланцюга, отже, не можна виключити жодного із них.

Узагальнення наукової літератури щодо особливостей формування агропродовольчих ланцюгів дозволило виявити основні принципи, умови їх збалансованого розвитку, особливості їх функціонування на внутрішніх і зовнішніх ринках та підходи до забезпечення конкурентоспроможності та інноваційності [3–5]. У свою чергу учасник ланцюга поставок молока-сировини включає ряд взаємопов'язаних процесів, таких як відтворення продуктивних порід корів, виробництво якісної сировини, її подальшої переробки та реалізації кінцевим споживачам. Актор ланцюга поставок молочної промисловості відповідає за переробку сировини, тобто за об'єднання товаровиробників молока-сировини. Уся виробничо-економічна діяльність цього учасника ланцюга перебуває у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності від обсягу та якості сировини, ритмічності її поставок, а в свою чергу, асортимент молочної продукції в умовах ринку залежно від його кон'юнктури. Вважаємо, що для переробної сфери як учасника ланцюга поставок молока та молокопродукції характерними є такі особливості: тривалий період відтворення стада; сукупність стадій відтворювального процесу, переробки, зберігання та продажу готових видів молочної продукції, які об'єднують різних суб'єктів технологічного ланцюга; сезонність виробництва молока і молочної продукції; специфіка сировини-молока як швидкопсувної та малотранспортабельної продукції; високий рівень товарності молока та молокопродукції; випуск та надходження спеціалізованих основних засобів виробництва в сільськогосподарські організації та підприємства молочної промисловості; висока соціальна значимість молока та молочної продукції. Отже, необхідне системне дослідження ланцюга поставок молока та молочної продукції в аспекті збалансованого розвитку усіх його учасників.

Метою дослідження є узагальнення специфіки організаційно-економічних відносин в ланцюзі поставок молока і молокопродукції та обґрунтувати заходи щодо їх збалансованого розвитку з метою забезпечення конкурентоспроможності та інноваційності досліджуваного ланцюга поставок.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження особливостей формування організаційно-економічних відносин в ланцюзі поставок молока та молокопродукції доцільно проводити в рамках концепції вартості ланцюга, який передбачає еквівалентність обміну та задоволення економічних інтересів усіх його акторів (учасників) по доведенню агропродовольства від виробника до кінцевого споживача. Інформаційною базою дослідження були дані Державної служби статистики України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, фінансово-економічна звітність сільськогосподарських підприємств молочного скотарства, молокопереробних підприємств. Зокрема, частку витрат і доходів у ланцюзі поставок молока та молокопродукції визначено за економічними даними ТОВ «Білоцерківський молочний комбінат» та організацій торгівлі.

За обґрунтування напрямів підвищення конкурентоспроможності та збалансованого розвитку ланцюгів поставок молока і молокопродукції та узагальнення висновків використано загальнонаукові методи пізнання, такі як діалектичний метод, аналіз та синтез, індукція та дедукція, системний комплексний підхід.

Результати дослідження та обговорення. Очевидно, що основним учасником, який визначає рівень розвитку всіх інших акторів (закупівля, переробка, зберігання та реалізація кінцевої продукції) є молочне скотарство. В умовах посилення кризових явищ відбулося зниження купівельної спроможності населення, окрім цього зросли ціни на високоякісну вітчизняну продукцію, унаслідок чого відбулося скорочення обсягів споживання молока та молокопродукції на душу населення [6, 7]. Така ситуація потребує пропорційного поєднання розвитку галузей молочного скотарства, молочної переробної промисловості та торгових організацій (рис. 1). Доказом цього є ігнорування проблем у розвитку молочного скотарства, що зумовлює недозавантаження виробничих потужностей переробних підприємств, нераціональне використання трудових, матеріальних та фінансових ресурсів. Головною ціллю діяльності ланцюга поставок є виробництво високоякісного молока і молокопродукції та задоволення потреб населення.

Рис. 1. **Учасники молокопродуктового ланцюга поставок та їх взаємозв'язки.**

Джерело: узагальнено авторами.

Вважаємо, що для збалансованого виробництва, переробки, зберігання і транспортування кінцевої продукції, а також для досягнення певних кінцевих результатів, галузь молочного скотарства необхідно розглядати як об'єкт планування і регулювання. Це дозволить узгоджувати інтереси сільськогосподарських товаровиробників із переробними і торговими організаціями, а формування дієвого механізму організаційно-економічних відносин можливе на основі розвитку процесу інтеграції та кооперації.

Галузь сільського господарства, яка є основною складовою частиною аграрного сектору економіки не може бути самостійним суб'єктом ринку молока та молочної продукції. Важливими умовами відновлення ефективності функціонування та активізації роботи є об'єднання інтересів товаровиробників та інших учасників молочної галузі на основі кооперативних та інтеграційних процесів. Це дозволить сконцентрувати основну ціль та спільність економічних інтересів матеріальних, трудових і фінансових ресурсів за виробництва кінцевих видів молочної продукції, а також відновити еквівалентність обміну між учасниками ланцюга поставок, більш раціонально використовувати виробничі потужності та сировину, забезпечуючи глибоку переробку молока [8].

Підвищення матеріальної заінтересованості товаровиробників молока і молочної продукції в кінцевих результатах сприяє, на нашу думку, встановленню стійких організаційно-економічних відносин молокопродуктового ланцюга поставок на основі розвитку інтеграційних процесів та сільськогосподарської кооперації [9, 10]. Це забезпечить подолання роз'єднаності та узгодженості економічних інтересів його учасників. Отже, організаційно-економічні відносини це сукупність відносин між господарюючими суб'єктами (учасниками ланцюга) молочної галузі, які складаються у процесі виробництва молочної продукції, її розподілу та реалізації споживачам, у результаті чого реалізуються економічні інтереси всіх його учасників.

Організаційно-економічні відносини за виробництва та переробки молока значною мірою залежать від системи договірних відносин, державного і податкового регулювання цінової політики та кредитного механізму. За виробництва та розподілу молочної продукції, посилюється об'єктивне управління затратами та результатами, економічна ефективність суб'єктів і на цій основі – більш якісне та ефек-

тивне управління процесом створення та функціонування виробництва, переробки молока і реалізації молочної продукції.

В умовах ринкової економіки в сфері обігу товарно-грошові відносини галузі молочного скотарства із переробними і торговими організаціями будуються не на основі еквівалентності обміну, а на використанні не завжди економічно обґрунтованих цін на продукцію сільськогосподарських товаровиробників та переробних організацій. Організаційно-економічні відносини відіграють важливу роль в ефективній господарській діяльності учасників ланцюга поставок молокопродукції, яка зорієнтована на розвиток організаційно-економічних відносин та реалізує обґрунтовані управлінські рішення учасників ланцюга через економічні інтереси.

Однак при досягненні цілі учасників ланцюга поставок та узгодження їх інтересів відбувається формування нового інтересу, тобто виробничий процес має циклічний прояв, який включає п'ять стадій: зародження, становлення; прояв; реалізація; узгодження. На перших трьох стадіях відбувається формування стимулів, мотивів та потреб всіх учасників молокопродуктового ланцюга, а на двох заключних стадіях формується економічний інтерес. Зазначимо, що реалізація економічних інтересів не завжди пов'язана із їх узгодженням.

Учасники ланцюга поставок молокопродукції, які вступають у відносини з приводу реалізації свого інтересу, розраховують на ефективне завершення діяльності із найменшими ризиками, основними із яких можна виділити комерційні, фінансові, виробничі, соціальні та інші. Економічний інтерес проявляється в економічних відносинах, які орієнтуються на задоволення потреб суб'єктів за рахунок раціонального використання доступних ресурсів. Економічні відносини існують та реалізуються на основі створення, розвитку та реалізації системи економічних інтересів і суб'єкта економічних відносин.

За виробництва та переробки молока між учасниками агропродовольчого ланцюга економічний інтерес виражається через потреби, які спираються на соціальну інфраструктуру, стимули та мотиви, що стимулюють товаровиробників до економічної діяльності (виробництво, переробку, зберігання, транспортування, продаж) з метою задоволення споживчого попиту.

Економічні інтереси є важливою складовою частиною організаційно-економічних відносин в ланцюзі поставок молока та молокопродукції. Основними елементами організаційно-економічних відносин між суб'єктами є ціни на сировину та готову продукцію, величина грошових коштів, яку необхідно спрямовувати на процес переробки сировини, транспортування, умови взаєморозрахунків, матеріальну заінтересованість персоналу, норми виконання договірних зобов'язань, ризики [11]. Очевидно, що за умови додержання еквівалентності в обмінних операціях молокопродуктового ланцюга поставок, ці елементи визначають потенціал прибуткового ведення підприємницької діяльності для кожного його учасника, налагодження стійких відносин та реалізацію основних економічних інтересів.

Зазначимо, що організаційно-економічні відносини в молокопродуктовому ланцюзі за окремими аспектами характеризуються проявом негативних тенденцій, до прикладу, низький рівень завантаження виробничих потужностей переробних підприємств; руйнування існуючих каналів збуту сировини-молока, що призвело до втрати більшістю молокопереробних підприємств своїх сировинних зон; нерівномірний розподіл сукупного доходу від реалізації кінцевої молочної продукції між учасниками ланцюга поставок; недостатній рівень державної підтримки товаровиробників молока. У зв'язку із цим на регіональному рівні, об'єднаних територіальних громад необхідно оптимізувати сировинні зони молокопереробних підприємств шляхом розробки стратегічних програм нарощення обсягів виробництва молока-сировини та стимулювання споживчого попиту на молоко та молокопродукцію.

За оптимізації сировинних зон необхідно виявити та вирішити численну кількість проблем, основними із яких є підвищення матеріальної заінтересованості товаровиробників молока-сировини (постачальників), зменшення відстані доставки молока-сировини, забезпечення високої якості сировини та готової продукції, скорочення втрат за переробки, зберігання та транспортування продукції. Створення сировинних зон передбачає концентрацію молочної галузі. Кооперація є однією із форм концентрації, яка являє собою об'єднання організацій різних організаційно-правових форм з метою одержання кінцевого продукту, доходу та задоволення різного роду потреб. Очевидно, що кооперація сприятиме підвищенню економічної ефективності по всьому ланцюгу поставок молока та молокопродукції, від сільгоптоваровиробників молочного скотарства, переробників до кінцевих споживачів [12]. Вважаємо, що на основі зонування можливо створити галузеві кластери, які будуть відповідати принципам кооперації та інтеграції.

Зазначимо, що кластер являє собою специфічну форму організації взаємодії його економічних суб'єктів, що його утворюють, з одного боку, характеризується наявністю конкуренцією між ними, а з іншого – спільною діяльністю, спрямованої на досягнення конкурентних переваг кластера в цілому [13]. Основною характерною особливістю кластера від агрохолдингу є принцип добровільності, за якого формування здійснюється з ініціативи учасників кластера. Кластер не має правового статусу та об'єднує підприємства різних форм власності, а також розмірів. До кластеру можуть входити сільськогосподарські товаровиробники, переробні підприємства, торгові організації, науково-дослідні центри, племінні господарства, лабораторії ветеринарно-санітарної експертизи, органи державної влади, банки, страхові компанії та інші юридичні особи. Отже, кластерне утворення сприятиме розвитку молочної галузі на основі «здорової конкуренції», надасть змогу скоротити транспортні витрати на доставку молока-сировини до переробних організацій та готової продукції до торгових організацій, підвищити рівень забезпечення населення високоякісною продукцією, а також створити додаткові робочі місця, збільшити податкові надходження до місцевих бюджетів.

У нинішніх умовах сільськогосподарські підприємства молочного скотарства змушені здійснювати свою виробничу діяльність на умовах самофінансування та самоокупності у зв'язку із недостатньою фінансовою державною підтримкою [14]. Унаслідок недостатнього фінансування, відсутності системної державної підтримки молочного скотарства, у досліджуваному молокопродуктовому ланцюзі поставок сформувалася нераціональна структура із значними диспропорціями між сферами і галузями, основними та оборотними активами. На розвиток організаційно-економічних відносин щодо забезпечення продовольчої безпеки в сфері виробництва та переробки молока, на нашу думку, впливають такі чинники: рівень державної підтримки молочного скотарства; розвиненість та цивілізованість ринкової інфраструктури та ринків збуту (канали реалізації); ціноутворення та платоспроможність населення; інноваційно-інвестиційна політика; попит та пропозиція на ринку молока та молочної продукції; розміщення, спеціалізація та концентрація виробництва; обсяги ввезення молочної продукції; екологічні вимоги.

Окрім цього на організаційно-економічні відносини впливають чинники, які виділяють відповідно до видів ефективності: технологічні, економічні, соціальні, організаційні. Серед чинників, що впливають на виробництво продукції молочного скотарства виділяють технологічні, до яких належать, наприклад, способи утримання та годівлі тварин, відтворення стада, кваліфікований персонал, ветеринарне обслуговування, інноваційне обладнання та устаткування, технології, спеціально обладнані виробничі приміщення. Найбільший вплив на економічну ефективність виробництва молока мають технологічні чинники, у зв'язку із цим повніше ефективність молочного скотарства характеризує співвідношення затрат та результатів на використання худоби.

Водночас, ефективність переробки молока на переробних підприємствах визначають чинники, які враховують особливості виробництва молочної продукції. Економічні чинники, які впливають на ефективність, є частиною економічних відносин та визначають величину таких показників як: виробнича і повна собівартість, рентабельність продажів і затрат, тарифи і ціни, податки, вартість кредитів, бюджетні асигнування, заробітна плата, страхові внески і виплати та ін.

Соціальні чинники, що впливають на ефективність, зумовлюють соціальний розвиток галузі – демографія, рівень матеріального добробуту, кадрове забезпечення соціальної сфери, рівень та умови праці.

Фактори організаційної підсистеми відображають кадровий склад підприємства, систему матеріально-технічного забезпечення на кожному рівні ланцюга поставок молока і молочної продукції та систему організації збуту молочної продукції.

Ефективність виробництва – це економічна категорія, що характеризує одну із основних сторін виробництва – результативність. На основі цього сутність ефективності полягає не стільки в ефекті, як результаті яких-небудь дій або виробництва, але і в тому, наскільки цей ефект є виправданим. Очевидно, що з метою підвищення ефективності ланцюга поставок молока та молокопродукції доцільно нарости-ти обсяги виробництва та переробки молока, а також встановити взаємовигідні відносини між його учасниками (суб'єктами різних галузей), які пов'язані єдиним виробничим циклом (табл. 1).

Наведені розрахунки таблиці 1 свідчать, що найбільша частка витрат за виробництва молока 2,5 % жирності була у сільськогосподарських товаровиробників – 36,8 %, молока Premiale 2,5 % жирністю – 35,8 % , кефіру 2,5 % жирністю – 40,6 %. Частка молокопереробного підприємства у витратах коливалася від 31,9 % (по молоку ТМ Біла лінія 2,5 % жирністю) до

Таблиця 1 – **Розподіл витрат і доходу за виробництва, переробки і реалізації молока і молочної продукції ТОВ «Білоцерківський молочний комбінат»,** 2019 р.

Показник	Молоко 2,5 % жир. (бренд Біла лінія)		Молоко 2,5 % жир. (бренд Premiale)		Кефір 2,5 % жир. (бренд Біла лінія)	
	сума, грн	частка, %	сума, грн	частка, %	сума, грн	частка, %
Собівартість 1 т молока	7472	х	7472	х	7472	х
Закупівельна ціна 1 т молока	8470,1	х	8470,1	х	8470,1	х
Вартість переробки з урахуванням сировини	13890,9	х	14812,1	х	14102,1	х
Відпускна ціна 1 т	15404,7	х	17601,2	х	16065,1	х
Витрати в торгівлі	6370,1	х	7076,5	х	5311,5	х
Роздрібна ціна 1 т	26012,1	х	30663,1	х	29168,1	х
Витрати –	20321	100,0	20890,5	100,0	18415,5	100,0
у т. ч.: виробництва	7472	36,8	7472	35,8	7472	40,6
переробки	6478,9	31,9	6342	30,4	5632	30,6
торгівлі	6370,1	31,3	7076,5	33,9	5311,5	28,8
Прибуток (+), збиток (-) –	6809,2	100,0	9832,6	100,0	10812,6	100,0
у т. ч.: виробництва	1058,1	15,5	1058,1	10,8	1058,1	9,8
переробки	1513,8	22,2	2789,1	28,4	1963	18,2
торгівлі	4237,3	62,2	5985,4	60,9	7791,5	72,1

Джерело: розраховано за даними досліджуваного підприємства.

30,4 % (молоко ТМ Premiale 2,5 % жирністю). Водночас, сфера торгівлі за майже рівної із сільськогосподарськими підприємствами та переробними частки витрат у загальній їх сумі має найвищу частку доходу.

Аналіз структури доходів дав змогу встановити, що найнижчою є частка сільськогосподарських підприємств (відповідно 15,5; 10,8 і 9,8 %), а найвищою – торгівлі. Зазначимо, що незважаючи на підвищення закупівельної ціни на молоко-сировину у 2019 р. порівняно із 2018 р., все одно спостерігається незначне зниження частки доходу сільськогосподарських товаровиробників і зниження частки доходу молокопереробних підприємств у загальній сумі доходу за всіма видами молочних продуктів даного підприємства. Наведені розрахунки доводять про необхідність забезпечення еквівалентності обміну між учасниками молокопродуктового ланцюга поставок.

Економічну ефективність на рівні досліджуваного ланцюга поставок виробництва молока характеризує наступна система показників: надій молока на одну середньорічну корову, вихід телят на 100 корів, витрати кормів на 1 ц молока, прямі затрати праці на 1 ц молока (трудомісткість), повна собівартість одиниці продукції, прибуток від реалізації молока та рівень рентабельності затрат [15]. Вважаємо, що одним із найважливіших натуральних показників ефективності галузі молочного скотарства є продуктивність корів, від якого залежать величини та напрями зміни інших показників економічної ефективності. Валовий надій, якісні характеристики молока та економічна ефективність залежать від наступних чинників: збалансована годівля, способи утримання, породні та індивідуально-спадкові особливості корів, генетичний потенціал, кількісний та якісний склад стада великої рогатої худоби.

Ми поділяємо думку науковців, що із усіх аспектів інтеграційного процесу в молочній галузі, до яких відносять технологічний, економічний, біологічний, організаційно-управлінський, найбільш доцільним є комплексний, який дозволяє виявити вплив усіх чинників на кінцеві результати виробництва [16]. Очевидно, що всі процеси, пов'язані із виробництвом, переробкою молока, зберіганням, транспортуванням молочної продукції, утворюють єдиний технологічний ланцюг, повинні плануватися в комплексі та здійснюватися розробки заходів щодо удосконалення організаційно-економічних відносинах в молочній галузі, що буде сприяти узгодженню економічних відносин учасників ланцюга поставок та досягненню еквівалентності обміну [17]. Отже, кожний цілеспрямований процес розвитку виробництва та переробки молока вимагає планування, передбачення та прогнозування наслідків. Так, необхідність планування зумовлена процесом економічного розвитку молокопродуктового ланцюга та його основною ціллю – підвищенням ефективності виробництва усіх його учасників, який включає в себе наступні аспекти господарської діяльності: вкладення інвестицій, спроможних вирішити основні проблеми розвитку молочної галузі, у т.ч. молочного скотарства; поглиблення інтеграції та кооперації виробництва кінцевої продукції;

забезпечення розвитку галузевих зв'язків в молочній галузі, які сприяють відновленню еквівалентності міжгалузевого обміну; розробка організаційно-господарського механізму, який забезпечує рівні умови для товаровиробників, переробників та торгових організацій; реалізація в розвитку даного ланцюга поставок принципів сталого розвитку, що сприятиме збалансованості економічного, соціального та екологічного розвитку.

Основною проблемою розвитку молочної галузі є формування спеціалізованих зон для виробництва молока-сировини. Це першочергова умова забезпечення підприємств молочної галузі різних організаційно-правових форм молоком-сировиною та збалансованого розвитку всіх сфер за виробництва та переробки молока. На нашу думку, ці проблеми необхідно вирішувати на основі інноваційно-інвестиційного розвитку основної ланки молочної галузі – молочного скотарства, у якому невирішеним питанням є незбалансована годівля худоби, низька організація відтворення стада, зношеність техніки, обладнання та ін.

Одним із напрямів розвитку молочного скотарства є організація інтенсивного кормовиробництва, підвищення якості кормів, які забезпечують повноцінну годівлю тварин та одержання запланованого рівня продуктивності. Слабка кормова база не дозволяє підвищити генетичний потенціал багатьох порід великої рогатої худоби. З метою одержання продуктивності тварин, близької до генетичного потенціалу, корми мають відповідати трьом основним вимогам: якість (збалансованість за всіма поживними елементами); кількість (згідно з науково обґрунтованою нормою для кожної тварини із урахуванням її продуктивності); засвоюваність (перетравлення) близька до стовідсоткової.

Галузь кормовиробництва, як учасника ланцюга поставок молока та молочної продукції, у нинішніх умовах має орієнтуватися на більш значний рівень продуктивності худоби, більш високий рівень рентабельності, ресурсота енергозбереження. Сільськогосподарським товаровиробникам необхідно виробляти або закуповувати корми високої якості, оскільки збалансований раціон годівлі сприятиме підвищенню продуктивності корів, а, відповідно, й валових надоїв. Створення кормової бази для тваринництва пов'язано із розширенням виробництва кормових культур, зернобобових та бобових культур, однорічних та багаторічних трав, зі зміною структури сівозмін, раціональним використанням природних кормових угідь, створенням високопродуктивних сінокосів та пасовищ, із вирішенням питань заготівлі, зберігання та використанням кормів тощо [18].

Отже, узагальнюючи перелічені позиції, вважаємо, що відносно молокопродуктового ланцюга поставок інноваційне оновлення це процес циклічної діяльності, спрямованих на виробництво висококонкурентних молочних продуктів харчування нового покоління, які сприяють збільшенню товарообороту з метою одержання вищої величини прибутку учасників ланцюга та задовольняють попит споживачів із різним рівнем доходу.

Висновки. Отже, молокопродуктовий ланцюг поставок орієнтується на забезпечення продовольчої безпеки та підвищення рівня виробництва і переробки молока та характеризується наступним: складна динамічна система, яка об'єднує трудові, виробничі, технологічні, техніко-технологічні та інші ресурси для досягнення поставлених цілей; складна структура, що складається із численних елементів (ланок) та відносин між ними; відкрита система, яка функціонує у рамках внутрішнього та зовнішнього середовища, де відбувається взаємний обмін матеріальними ресурсами, знаннями, досвідом, інформацією та ін.; визначається критеріями ефективності його функціонування; взаємодіє із різними галузями економіки, торгівлі, а також контрагентами.

Організаційно-економічні відносини щодо забезпечення продовольчої безпеки в сфері виробництва та переробки молока базуються на розвитку інтеграції, заінтересованості суб'єктів господарювання у своїй діяльності, підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції, удосконалення технологічної бази, збалансованості економічного, екологічного та соціального розвитку, запровадження інновацій, додержання екологічних норм та ін.

Основними аспектами функціонування та подальшого розвитку організаційно-економічних відносин в молокопродуктовому ланцюзі поставок з метою забезпечення продовольчої безпеки є: узгодження інтересів учасників на всіх стадіях технологічного ланцюга; забезпечення еквівалентності обміну між учасниками ланцюга; посилення державної підтримки товаровиробників молочного скотарства; формування спеціалізованих зон виробництва молока; справедливий розподіл доходів між учасниками технологічного ланцюга; формування конкурентоспроможної кормової бази з метою забезпечення потреб молочного скотарства якісними кормами; поглиблення інтеграційних процесів та кооперації; ефективне управління збутом готової продукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Божидарнік Т.В. Молокопродуктовий підкомплекс як важливий фактор забезпечення продовольчої безпеки країни. Агросвіт. 2010. № 18, С. 32–35. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/18_2010/8.pdf.

2. Слюсар М.В., Ковальчук І.В. Молочне скотарство як сектор економіки України. Біологія тварин. Наук.-теор. журн. Львів, 2019. Т. 21, № 3. С. 150–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bitv_2019_21_3_72.

3. Варченко О.О. Теоретичні аспекти функціонування агропродовольчих ланцюгів та особливостей їх розвитку в Україні. Економіка та управління АПК: зб. наук. праць. Біла Церква: БНАУ, 2019. Вип. 1 (148). С. 6–20. DOI: 10.33245/2310-9262-2019-148-1-6-20.

4. Varchemko O.M., Krysanow D.F., Shust O.A. Innovations of agro-food chains. Agricultural science and practice. 2017. № 3. P. 73–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/asp_2017_3_11

5. Крисанов Д.Ф., Варченко О.М. Агропродовольчі ланцюги: ключові проблеми створення та розбудови. Економіка і прогнозування. Наук. журн. Київ, 2017. № 1. С. 72–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2017_1_7

6. Кондратюк О.І. Умови адаптаційного розвитку підприємств молочної промисловості. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 20. Ч 2. С. 56–61. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_2_2018ua/13.pdf

7. Федулова І. Ринок молочної продукції України: можливості та загрози. Товари і ринки. 2018. № 1. С. 15–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tovary_2018_1_4

8. Панкратова Л.Л. Структурні особливості формування ціни на молоко в продовольчому ланцюгу. Економіка і прогнозування. 2013. № 3. С. 116–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2013_3_10

9. Крисанов Д.Ф. Оптимізація інтеграційних зв'язків між підприємствами сільського господарства і переробно-харчових галузей в умовах посилення впливу євроінтеграційних процесів. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Економічні науки. 2016. №. 11. С. 137–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnuen_2016_11_20

10. Supply Chain Strategy in Modernization of State Support Instruments for Small Farms in Ukraine / O.M. Varchenko et all. International Journal of Supply Chain Management. 2020. Vol. 9, No. 1. P. 536–543. URL: http://repository.vsau.org/card.php?lang=en&id=23924

11. Митрофанова А.С. Роль організаційно-економічних відносин у взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин. Бізнес Інформ = Business Inform. 2014. № 8 (439). С. 157–162. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/37841

12. Сільськогосподарська кооперація: зарубіжний досвід та перспективи впровадження у вітчизняну практику: кол. монографія / А.С. Даниленко та ін. Біла Церква, 2011. 260 с.

13. Іванова Л.С. Кластеризація як напрям розвитку молокопереробних підприємств регіону. Вісник аграрної економіки. 2011. № 5. С. 80–82. URL: http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/2954/1/klasteryzaciya.pdf.

14. Іванова Л.С., Микитюк Д.М. Напрями удосконалення державного регулювання ринку молока і молочної продукції на основі використання зарубіжного досвіду. Агросвіт. 2017. № 23. С. 32–38. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/23_2017/6.pdf

15. Радько В.І., Свиноус І.В. Методичні підходи до визначення ефективності інтенсифікації молочного скотарства. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 23. С.53–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_23_12.

16. Крисанов Д.Ф. Інтеграція агрохарчового сектора України в єдиний нормативний простір Європейського Союзу: монографія. Київ, 2016. 368 с. URL: http://ief.org.ua/docs/mg/275.pdf ISBN 978-966-02-8069-4

17. Безсмертна О.В., Тарасюк Н.М. Інтеграційний підхід до управління ефективністю економічних взаємовідносин підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК. Збірник наукових праць ВНАУ. Серія «Економічні науки». 2013. № 2. С. 2–8. URL: http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/1562.pdf.

18. Лаврук В.В. Кормовиробництво як складник механізму економічної модернізації тваринництва. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 14(1). С. 178–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14%281%29__38.

REFERENCES

1. Bozhydarnik, T.V. (2010). Molokoproduktovyj pidkompleks jak vazhlyvyj faktor zabezpechennja prodovol'choi' bezpekykrai'ny. [Dairy subcomplex as an important factor in ensuring food security of the country]. Agrosvit. No 18, pp. 32–35. Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/18_2010/8.pdf

2. Sljusar, M.V., Koval'chuk, I.V. (2019). Molochne skotarstvo jak sektor ekonomiky Ukrai'ny. [Dairy farming as a sector of the Ukrainian economy]. Biologija tvaryn. [Animal biology]. Nauk.-teor. zhurn. Lviv Vol. 21, No 3, pp. 150–151. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bitv_2019_21_3_72.

3. Varchenko, O.O. (2019). Teoretychni aspekty funkcionuvannja agroprodovol'chyh lancjugiv ta osoblyvostej i'h rozvytku v Ukrai'ni. Ekonomika ta upravlinnja APK: zb. nauk. prac'. [Theoretical aspects of agro-food chains functioning and peculiarities of their development in Ukraine. Economics and management of agro-industrial complex: coll. Science. wash]. Bila Cerkva: BNAU. Iss.1 (148), pp. 6–20. Doi: 10.33245/2310-9262-2019-148-1-6-20.

4. Varchemko, O.M., Krysanow, D.F., Shust, O.A. (2017). Innovations of agro-food chains. Agricultural science and practice. No 3, pp. 73–83. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/asp_2017_3_11.

5. Krysanov, D.F., Varchenko, O.M. (2017). Agroprodovol'chi lancjugy: kljuchovi problemy stvorennja ta rozbudovy. [Agro-food chains: key problems of creation and developmen]. Ekonomika i prognozuvannja. Nauk. zhurn. Kyiv. No 1, pp. 72-91. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2017_1_7.

6. Kondratjuk, O.I. (2018). Umovy adaptacijnogo rozvytku pidpryjemstv molochnoi' promyslovosti. Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo nacional'nogo universytetu. [Conditions of adaptive development of dairy industry enterprises. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University]. Iss. 20. Part 2, pp. 56–61. Available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_2_2018ua/13.pdf.

7. Fedulova, I. (2018). Rynok molochnoi' produkcii' Ukrai'ny: mozhlyvosti ta zagrozy. Tovary i rynky.[Dairy market of Ukraine: opportunities and threats. Goods and markets]. No 1, pp. 15–28. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tovary_2018_1_4

8. Pankratova, L.L. (2013). Strukturni osoblyvosti formuvannja ciny na moloko v prodovol'chomu lancjugu. Ekonomika i prognozuvannja. [Structural features of milk price formation in the food chain. Economics and forecasting]. No 3, pp. 116–123. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2013_3_10

9. Krysanov, D.F. (2016). Optymizacija integracijnyh zv'jazkiv mizh pidpryjemstvamy sil's'kogo gospodarstva i pererobno-harchovyh galuzej v umovah posylennja vplyvu jevrointegracijnyh procesiv. [Optimization of integration ties between agricultural enterprises and processing and food industries in the conditions of strengthening the influence of European integration processes]. Visnyk Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universytetu im. Ivana Ogijenka. Ekonomichni nauky. [Bulletin of Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ogienko. Economic sciences]. No 11, pp. 137–151. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnuen_2016_11_20

10. Supply Chain Strategy in Modernization of State Support Instruments for Small Farms in Ukraine / O.M. Varchenko and at. International Journal of Supply Chain Management. 2020. Vol. 9, No. 1, pp. 536–543. Available at: http://repository.vsau.org/card.php?lang=en&id=23924

11. Mytrofanova, A.S. (2014). Rol' organizacijno-ekonomichnyh vidnosyn u vzajemodii' produktyvnyh syl i vyrobnychyh vidnosyn. Biznes Inform = Business Inform. [The role of organizational and economic relations in the interaction of productive forces and production relations. Business Inform = Business Inform]. No 8 (439), pp. 157–162. Available at: http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/37841

12. Sil's'kogospodars'ka kooperacija: zarubizhnyj dosvid ta perspektyvy vprovadzhennja u vitchyznjanu praktyku: kol. monografija [Agricultural cooperation: foreign experience and prospects for implementation in domestic practice: col. monograph] / A.S. Danylenko ta in. Bila Cerkva, 2011. 260 p.

13. Ivanova, L.S. (2011). Klasteryzacija jak naprjam rozvytku molokopererobnyh pidpryjemstv regionu. Visnyk agrarnoi' ekonomiky. [Clustering as a direction of development of dairy enterprises in the region. Bulletin of Agrarian Economics]. No 5, pp. 80–82. Available at: http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/2954/1/klasteryzaciya.pdf.

14. Ivanova, L.S., Mykytjuk, D.M. (2017). Naprjamyudoskonalennja derzhavnogo reguljuvannja rynku moloka i molochnoi' produkcii' na osnovi vykorystannja zarubizhnogo dosvidu. Agrosvit. [Directionsimprovement of state regulation of the market of milk and dairy products based on the use of foreign experience. Agrosvit]. No 23, pp. 32–38. Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/23_2017/6.pdf

15. Rad'ko, V.I., Svynous, I.V. (2015). Metodychni pidhody do vyznachennja efektyvnosti intensyfikacii' molochnogo skotarstva. Investycii': praktyka ta dosvid. [Methodical approaches to determining the effectiveness of intensification of dairy farming. Investments: practice and experience]. No 23, pp. 53–57. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_23_12.

16. Krysanov, D.F. (2016). Integracija agroharchovogo sektora Ukrai'ny v jedynyj normatyvnyj prostir Jevropejs'kogo Sojuzu: monografija. [Integration of the agri-food sector of Ukraine into the single normative space of the European Union: monograph]. Kyi'v. 368 p. Available at: http://ief.org.ua/docs/mg/275.pdf ISBN 978-966-02-8069-4

17. Bezsmertna, O.V., Tarasjuk, N.M. (2013). Integracijnyj pidhid do upravlinnja efektyvnistju ekonomichnyh vzajemovidnosyn pidpryjemstv molokoproduktovogopidkompleksu APK. Zbirnyknaukovyhprac' VNAU. Serija: Ekonomichni nauky. [Integration approach to managing the efficiency of economic relations of enterprises of the dairy subcomplex of agro-industrial complex. Collection of scientific works of VNAU. Economic Sciences Series]. No 2, pp. 2–8. Available at: http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/1562.pdf.

18. Lavruk, V.V. (2017). Kormovyrobnyctvo jak chkladnyk mehanizmu ekonomichnoi' modernizacii' tvarynnyctva. Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo nacional'nogo universytetu. Serija: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo. [Feed production as a component of the mechanism of economic modernization of animal husbandry. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy]. Iss. 14(1), pp. 178–182. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14%281%29__38.

Организационно-экономические отношения в цепи поставок молока и молокопродукции

Паска И.Н., Гринчук И.Ю., Артимонова И.В.

В статье рассмотрены организационно-экономические отношения между участниками цепи поставок молока и молочной продукции. Обобщено, что организационно-экономические отношения это совокупность отношений между участниками молокопродуктовой цепи, которые складываются в процессе производства продукции, ее распределения и реализации потребителям, в результате чего реализуются экономические интересы всех его участников. Систематизированы особенности молокопродуктовой цепи и определены основные принципы, условия их сбалансированного развития, что способствует согласованию экономических интересов всех его участников.

Доказано, что экономический интерес является важной составной частью организационно-экономических отношений в цепи поставок молока и молочной продукции, а его основными элементами являются: цены на сырье и готовую продукцию, затраты на производство, переработку сырья, транспортировку, условия взаиморасчетов, материальная заинтересованность персонала, нормы выполнения договорных обязательств, риски и тому подобное. Обобщено негативные факторы организационно-экономических отношений в молокопродуктовой цепи и их влияние на эффективность каждого его участника. Как инструмент увеличения объемов производства молока-сырья предложено провести оптимизацию сырьевых зон молокоперерабатывающих предприятий, разработки стратегических программ развития отрасли и стимулирования потребительского спроса, а также создание отраслевых кластеров.

Проведенные расчеты по распределению затрат и дохода между участниками цепи поставок молока и молокопродукции доказывают о необходимости обеспечения эквивалентности обмена. С целью повышения эффективности исследуемого предложено нарастить объемы производства и переработки молока, а также установить взаимовыгодные отношения между его участниками, связанных единым производственным циклом. Определены направления инновационно-инвестиционного развития участников молокопродуктовой цепи, особенно звена молочного скотоводства. Освещено, что инновационное обновление деятельности участников цепи это процесс циклической деятельности, ориентированной на производство конкурентоспособной молочной продукции нового поколения, которые будут способствовать увеличению товарооборота с целью получения высшей величины прибыли участников цепи и будет удовлетворять спрос потребителей с разным уровнем дохода.

Ключевые слова: молокопродуктовая цепь, участники цепи, эквивалентность обмена, организационно-экономические отношения.

Organizational and economic relations in the chain supply of milk and dairy products

Pasca I., Grinchuk I., Artimonova I.

The article discusses the organizational and economic relations between the participants in the supply chain of milk and dairy products. Generally, organizational and economic relations are a set of relations between the participants of the dairy products chain, which are formed in the process of production, distribution and sale to consumers, as a result of which the economic interests of all its participants are realized. The peculiarities of dairy products of the chain are systematized and the basic principles, conditions for their balanced development are determined, contributes to the coordination of the economic interests of all its participants.

It has been proved that economic interest is an important component of organizational and economic relations in the supply chain of milk and dairy products, and its main elements are: prices for raw materials and finished products, costs of production, processing of raw materials, transportation, terms of mutual settlements, material interest of personnel, norms of fulfillment of contractual obligations, risks and the like. Review of the negative factors of organizational and economic relations in the dairy product chain and their impact on the effectiveness of each of its participants. As a tool to increase the production of raw milk, it is proposed to optimize the raw material zones of dairy processing enterprises, develop strategic programs for the development of the industry and stimulate consumer demand, as well as create industry clusters.

The calculations for the distribution of costs and income between participants in the supply chain of milk and milk products prove the need to ensure the equivalence of exchange. In order to improve the efficiency of the researcher, it was proposed to increase the volume of milk production and processing, as well as to establish mutually beneficial relations between its participants, connected by a single production cycle. The directions of innovation and investment development of the participants in the dairy products chain, especially the link of dairy cattle breeding, are highlighted. It is highlighted that the innovative renewal of the activities of the chain participants is a process of cyclical activities focused on the production of competitive dairy products of a new generation, which will contribute to an increase in turnover in order to obtain the highest profit of the chain participants and satisfy the demand of consumers with different income levels.

Key words: dairy products chain, chain participants, exchange equivalence, organizational and economic relations.

Copyright: Паска І.М., Гринчук І.Ю., Артімонова І.В. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Паска І.М. ID: https://orcid.org/0000-0003-4453-8905
Гринчук І.Ю. ID: https://orcid.org/0000-0003-0297-7432
Артімонова І.В. ID:https://orcid.org/0000-0003-1054-1356

ЕКОНОМІКА

UDC 338.439.4(477)
JEL Q18, E23, L23

Economic aspects of efficient milk production in Ukraine

Svynous I.[1], Mykytyuk D.[2], Semysal A.[1]

[1]Bila Tserkva National Agrarian University
[2]Scientific Research Institute Ukragropromproduktyvnist

OPEN ACCESS

Svynous I., Mykytyuk D., Semysal A. Economic aspects of efficient milk production in Ukraine. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 83–94.

Рукопис отримано: 26.10.2020 р.
Прийнято: 03.11.2020 р.
Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-83-94

The article considers the issues of increasing the efficiency of dairy production in agricultural enterprises and households. The main stages and their features in dairy farming development of the country and their impact on the efficiency of milk production in agricultural enterprises and households were highlighted. The reasons which cause decrease of cow livestock in both agricultural enterprises and households were identified. The inhibitory factors in the development of dairy cattle breeding were identified and the directions of its revival were outlined.

It was substantiated that considering the current state and trends of dairy farming in Ukraine, its efficiency, government support measures should be aimed at increasing production mainly in farms of the corporate sector of the agricultural economy, which in the nearest future will become major producers of raw milk.

It was determined that without the introduction of an effective system of government support for milk producers, which firstly will include the restoration of the special VAT regime, financing of dairy breeding revival at the state and regional level, it is impossible to have positive changes in increasing cows amount and increasing production efficiency, in addition the population of cows will continue to fall in the households.

It is proved that today the system of breeding service, which was previously in Ukraine and allowed to conduct breeding at the appropriate level, is destroyed and does not work. It was concluded that further productivity growth and reproduction of animal's livestock is extremely problematic due to the lack of a modern selection system in animal husbandry.

It was established that the current level of profitability allows to ensure only simple reproduction in independent agricultural enterprises, mostly small and medium.It is true that in this situation, most farms in the corporate sector of the agricultural economy are trying to become part of vertically integrated structures of preserving and expanding their production activities on a qualitatively new material and technical base in the future.It was proved that the innovative type of dairy cattle breeding development will ensure the profitability of production and, accordingly, the growth of the income level of rural residents who are the employees of an agricultural enterprise.

Measures of state and regional support of milk production in Ukraine were offered.

Key words: dairy cattle breeding, agricultural enterprises, households, government support, milk processing plant.

Problem statement and analysis of recent research. Dairy farming, as the leading livestock industry provides the population with high-quality food (milk, meat) and industries (processing, food, pharmaceutical and some other) with valuable raw materials, which define its important role in ensuring food and economic security. Dairy farming has certain specific features.

Firstly, milk is a unique natural product in terms of nutritional value and importance for the human body. It contains easily digestible nutrients which are very necessary for life and normal development. Milk contains more than 250 most valuable components, including more than 20 favorably balanced amino acids, more than 147 fatty acids, 25 vitamins, casein and whey protein fractions, 30 macro- and microelements, 4 types of sugar, pigments, enzymes and others. Many of them are not reproduced by nature in any of other products, and the role of these components in human nutrition is extremely important [1].

Considering that milk and dairy products are essential products, the demand for it may not decrease with increasing prices for it, regardless of the social and economic situation.

Secondly, dairy products are produced and sold during all the year. This allows to receive benefits immediately, without waiting for money depreciating due to destructive phenomenon in the country's economy, which is not typical for other sectors of agriculture. Considering aforesaid, production rhythm in dairy farming should be considered as an economic advantage over other industries.

Thirdly, dairy farming economy is based on separate permanent expenses, the level of which does not change depending on the volume of the output, as well as on variable expenses that are closely correlated with the scale of production. Rational balance of permanent and variable expenses is an obligatory condition to determine the optimal number of livestock in each dairy farm. Unit production cost grows significantly in case of reduction animals' quantity, as a consequence of permanent cost increasing per each kilogram of milk. Bringing cow population to the optimal level makes it possible to reduce unit production costs, and thus increase the profitability of its production [2].

Aforesaid leads to the conclusion that an important task at both micro and macro levels is to ensure the effective development of dairy farming through innovative developments, which allows to create additional workplaces, replenish the budgets of rural communities and has positive impact on the dynamics of social and economic development of rural settlements and their development [3]. So, in the context of intensifying crisis, it is a necessity for the future research to justify measures for the effective development of the dairy industry.

The aim of the study is the assessment of development effectiveness of dairy farming in Ukraine and developing justification for the state and regional support and practical measures for the increasing efficiency of milk production in agricultural enterprises and households.

Material and research methods. For the theoretical basis we used scientific works of the classical economists, laws and regulations, fundamental works of national and foreign scientists who worked with this subject. The following basic techniques and methods were used in the research:dialectical; abstract and logical (theoretical generalization and formulation of conclusions); calculation and constructive, comparison (analysis of the current situation and the level of milk production efficiency in Ukraine); statistical grouping (studying of the influence of a number of factors on the level of milk production efficiency in agricultural enterprises of various forms and households); monographic (creation of the purpose, implementation of scientists generalization on the problems of milk production in agricultural enterprises and households as well as the conclusions) and others.

The information base of the research was the data of the State Statistics Service of Ukraine.

Research results and discussion. Dairy cattle breeding is traditionally important and is integral part of agriculture. The level of dairy farming is one of the indications of agricultural sector development progress. In 2018, percentage of dairy farming in the value of gross livestock production was 37,9 % and total Ukrainian agricultural production in constant prices of 2010 – 11,2 %.

Since 1990, dairy farming has declined, there has been a spontaneous breakup of existing collective farms (which accumulated experience for over several decades). Downsizing of large collective and state farms has led to growing number of farms, dispersion of main production assets, massive sale of cows, disruption of the feeding system, physical and moral aging of material and technical base, and impoverishment of previously successful enterprises [4]. The speed of increasing the prices of material and technical resources was far ahead than the milk purchase prices.

One of the reasons which led to the decrease of the number of cows in agricultural enterprises was accepting an unreasonable decision to export livestock outside Ukraine in 1995–1997. It actually destroyed the base of dairy herd reproduction in Ukraine due to a sudden reduction of the number of breeding stock. Consequences of such unconsidered solutions have the effects nowadays, when the demand exceeds supply on dairy breeding cattle market in the world. Domestic breeding farms were not able to meet the demand due to limited number and low quality of breeding stock and lack of targeted financial support of breeding subjects in animal husbandry [5]. All this is the result of destruction in current state tribal service, instead of creating a new structure of European type.

In our opinion, taking into account the current state and trends in the dairy farming development in Ukraine, government support measures should be aimed at increasing volumes of production, mainly in the farms of the corporate sector of the agricultural economy, which in the nearest future will become major producers of raw milk.

However, as we review the current state of milk production, it can be seen that a larger part of milk production belongs to households, but they remain ignored by the government. In addition, the innovations, which are reflected in the Tax and Budget Codes, weren't taken into account: the financing activities of transformation PPE (Personal

peasant economies), which have 3 or more cows, into small agribusiness entities; the creation of cooperatives; improving the program of livestock identification and creating information databases and the development of a legal framework that would regulate the activities of milk producers in accordance with EU requirements [6].

Nowadays the segment of milk production by agricultural enterprises decreased from 76 % in 1990 to 27 % in 2018, meanwhile the part of household's milk was increased what is due to the transformation processes in agriculture. In 2018 by comparison with 1990, the percentage of gross dairy production by households increased from 24 % to 73 %.

It is worth noting that the dynamics of cow's amount both in agricultural enterprises and households is a mirror representation of the attitude of state and local authorities to the dairy farming development in a particular category of agricultural producers (fig. 1).

As we can see, in addition to the cows reduction, which occurred within the norms of their natural decline, in the period of 2015–2019 (from 529 to 468 heads) the high decline rates of cows in corporate sector farms was caused by the abolition of special VAT regime, that was in force until 2015 and low profitability of milk production. The change in the mechanism of government support for milk producers led them to reduction of the cow amount in small and medium-sized businesses.

Here are the main economic reasons why agricultural enterprises have the reduction of cow's amount:

- disparity between milk purchase and production prices, which complicates managing the profitability of the industry and makes it unattractive to investors;
- unstable purchase prices;
- outdated technological conditions of the production, especially in small and medium agricultural enterprises, which cause a high cost price;
- lack of favorable credit policy for commodity producers aimed to upgrade means of production;
- weak integration of production, processing and distribution of dairy products, which increases the uneven receipt and distribution of profits;
- lack of financial effectiveness and economic mechanism of government support for dairy farming.

Several downward trends in cow amount in households should be interpreted as:

- unwillingness to keep livestock in personal peasant economies (PPE) of commodity trend was caused by the diversification process of production activities due to unprofitable production;
- the intensification process of milk production in PPE is also accompanied with a reduction of the number of cows in order to fully provide feeding;
- fall in livestock amount of cow in PPE is a result of complex socially-demographic processes which are taking place in rural areas.

It should be noted that without an effective government support system of milk producers, which will include first of all special VAT regime restoration, financing at the state and regional levels of breeding revival in dairy farming – there will not be any major increase of the amount of cows of the corporate farming sector and households will have a reduce tendency.

According to our research, households are the main producers of milk in Ukraine in the upcoming

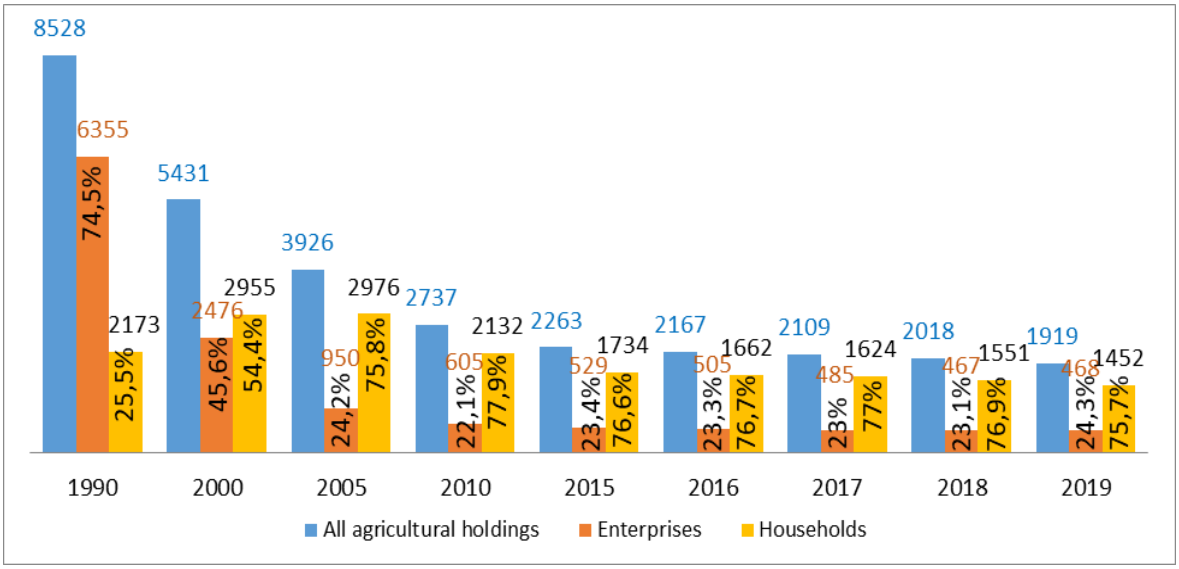

Fig. 1. **Number of cows at beginning of year,** thsd. heads.
Source: composed and estimated according to the data of the State Statistics Service of Ukraine.

years. The reason is that the basis for cow reproduction in agricultural enterprises with internal resources is actually lost. So, without acquiring of breeding products abroad it is impossible to increase rapidly the number of cows in the corporate sector [7].

Due to large decrease in the number of cows, gross milk production could have had much larger decline. And only due to the stable increase in the dairy productivity since 1995, in 2018 this index increased in all farm categories in 2,2 times. Notably, yield of milk per cow in agricultural enterprises increased in 3,2 times, in households in 1,8 times. This has made possible to keep annual milk production stable for the last four years within 10 million tons (fig. 2).

High productivity of cows in the most farms is provided by using intensive technologies, what decreases their profiting period in the cow's life. The cattle breeding efficiency and achievement the targets in milk production depends largely on the intensity of breading stock and calf crop per 100 cows – provides an opportunity to draw conclusions about the reproduction in the farms [8]. In this regard, the adoption of appropriate measures to eliminate repeat breeding of cows and heifers and their infertility is an important source of increasing milk production and meat resources of the country, as well as the basis for reducing production costs.

Calf crop per 100 cows in agricultural enterprises in 2018 was only 67 heads against 88 heads in 1990, which indicates the lack of organizational work in governmental tribal service. In addition, the intensive use of cows as a means of milk production leads to a significant reduction in the productive lifetime period (2–3 lactations) and an increase the rate of their infertility [9]. In this regard, we believe that it is very important to pay attention to the governmental and regional levels to develop breeding farms, which are sources of highly productive farm animals for agricultural enterprises – producers of milk. We consider that it is necessary to restore the system of targeted support of breeding farms in dairy farming for partial reimbursement of costs associated with keeping and raising breeding animals (fig. 3).

Today, the breeding service system, which existed previously in Ukraine and allowed to conduct breeding at the appropriate level, is destroyed and does not work. That's why further productivity growth and improvement of animal reproduction rates is extremely problematic due to the lack of a modern system of selection in animal husbandry.

Enterprises of Sumy, Dnipro, Rivne, Kyiv, Cherkasy and Poltava regions received a calf crop per 100 cows less than an average result in Ukraine, which is cannot be subjected to any explanation. Considering that all these regions had a strong breeding and genetic base, which have had a positive impact on the development of breeding livestock in other regions of Ukraine.

Also, most of genetic resources and modern imported equipment were purchased from the state budget.

Fig. 2. **Annual average milk yield per cow, as of January 1,** kg.

Source: composed and estimated according to the data of the State Statistics Service of Ukraine.

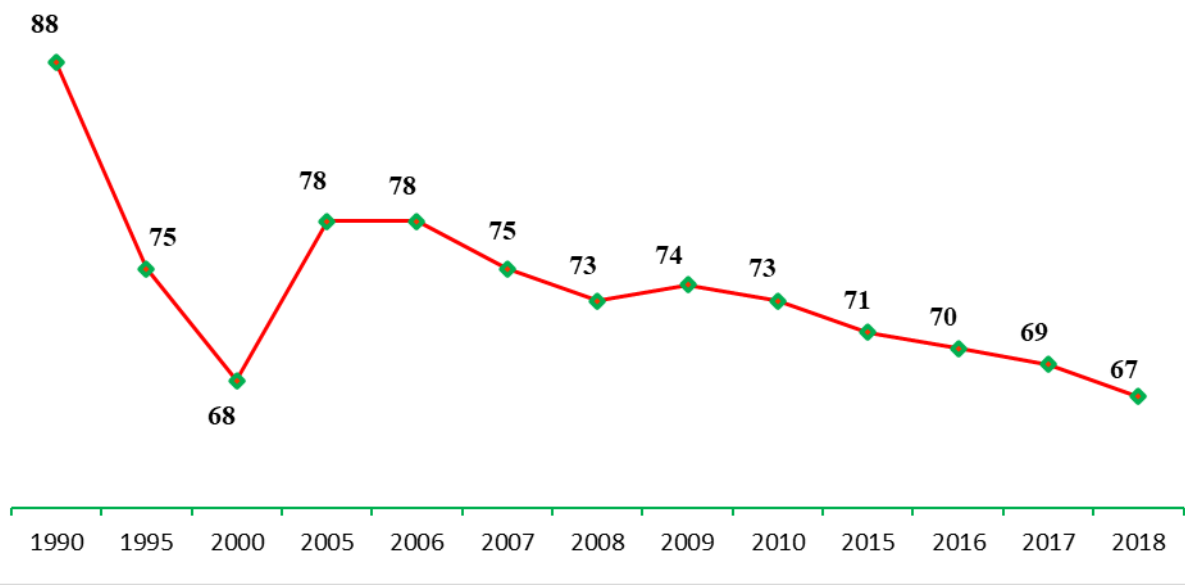

Fig. 3. **Number of calves' offspring per 100 cows in enterprises, heads.**

Source: composed and estimated according to the data of the State Statistics Service of Ukraine.

The situation at the 1st January 2019 shows that in Ukraine there are only 2130 enterprises that keep cows, it is just 5,2 % of all agricultural enterprises (40 735 units) against 8,7 % (50 648 units) in 2008. Compared to 2008, the amount of enterprises has catastrophically decreased by 2294 units (twice) that was the result of dairy farms destruction in agricultural enterprises.

The most significant decline is observed in enterprises with livestock: 50 heads – by 1167 units (2,6 times); from 5 to 99 heads – by 389 units (2,6 times); from 100 to 499 heads – by 748 units (1,9 times).

It is worth noting a slight decrease in the number of enterprises with livestock from 500 to 999 heads – by 22 units (11 %).

At the same time, there is an increase in farms by 32 units (86 %) with more than 1000 cows. This is a positive message of the dairy farming development, which indicates the development of local producers and the use of the latest technologies in the field of animal husbandry and using the highly productive livestock for high-quality production of dairy products that meet EU standards.Furthermore, this category of farms is the most stable in the conditions of underproduction of raw milk (fig. 4). It is therefore necessary to make emphasize on the central state and local executive branches in the dairy farming development of small and medium enterprises with up to 500 cows.At the same time, it is very important to focus on intensive (with a population of more than 3 heads) personal peasant economies (PPE). This farm category should become the basis for future family livestock farms, in case of appropriate measures of state and regional support.

We believe that companies that keep less than 50 cows should be considered as small and their profitable milk production have no prospects;small enterprises which keep from 50 to 200 cows only in short terms can provide management of the industry without loss;the basis for competitive milk production can be medium-sized enterprises, which keep from 200 to 500 cows and, most likely, even more (500 and more), because they not only compete, but also win the competition in the milk market.

Analyzing the trend of the reduction of the number of agricultural enterprises – milk producers, it should be noted that since 2008 the largest decrease of the number of enterprises, which kept cows, occurred in 2014 (399 units). Based on this information, we can conclude that mainly small and medium-sized farms of the corporate sector of economy, with number of cows under 500 heads, have closed down the milk production. One of the main factors which caused negative affect at the reduction of enterprises, which kept cows, was the abolition of the special VAT regime that had functioned until 2015 [11]. Today only economically durable and profitable agricultural enterprises producers of milk survived.

Accordingly, the number of cows has similar trend of declining in such categories of farms, apart from the category of farms with more than 1000 cows – the amount of livestock increased by 57,8 thsd. heads (in 2,1 times). The main factor of livestock growing is the high level of their profitability.

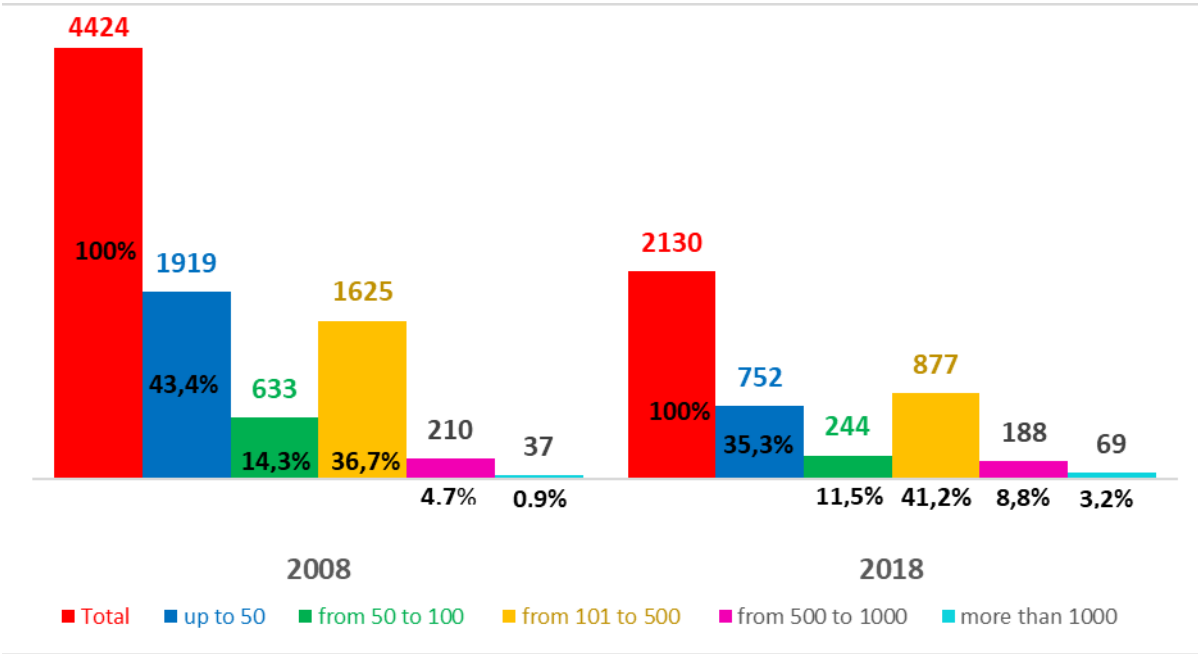

Fig. 4. **Groupings of enterprises by number of cows at the end of year, units.**

Source: composed and estimated according to the data of the State Statistics Service of Ukraine.

The number of enterprises with a population of 500 cows and more is 257 units (12,1 % of the total number of enterprises that kept cows in 2018). It is worth noting that there is a certain stabilization in farms amount with 500 cows and more, which are the main producers of quality raw milk for dairy enterprises. In thirteen regions the amount of farms in this category is from 40 units in Poltava, up to 7 units in Dnipro. At the same time Zakarpattia region doesn't have such enterprise, Ivano-Frankivsk and Lviv – each has just one, Luhansk, Odesa and Chernivtsi – each has two, Kirovohrad, Odesa and Ternopil regions – three enterprises in each region.

The proof of decreasing trends in the amount of cows in farms of all categories are the researches in personal peasant economies. With the decrease of personal peasant economies, which keep cows, we can notice the reduction of dairy herd (tabl. 1).

It is important to note that during 2016–2018 there was a decrease in the number of households that kept cows. According to the State Statistics Service of Ukraine, the number of cows per 10 farms decreased from 3,1 heads in 2016 to 2,9 heads in 2018 (by 6,5 %).

The largest part in the structure of rural households, which have cows, form the households with 1 head. This category of rural households has the main livestock of cows which are kept in rural households. These agricultural producers are primarily focused on meeting their own needs in milk and dairy products.

In our opinion, the production of milk in PPE, which keep 3 cows and more, forms a new type of producers – a small-scale family business. Germany shows the efficiency of milk production in family farms, which produces almost 20 % of EU milk. These private farms should be the main subject of governmental support in the future, and this can ultimately lead to the formation of small entities in agribusiness [12]. The current mechanism of governmental support does not facilitate the process of transformation of highly-marketable personal peasant economies into livestock family farms. Currently, there should be developed some criterion at the legislative level for livestock family farm, mechanisms for government support, tax and credit terms of their activities, as well as a set of measures to encourage them to participate in regional programs, such as "School Milk".

An important prerequisite for the development of the dairy subcomplex is the formation of long-term partnerships between entities engaged in milk production, processing and sale. Integration processes include the elimination of today's price disparity and have the purpose to obtain equivalent incomes per unit of capital expenditures [13].

However, now the relationship between milk producers and milk processing enterprises became strained. It is due to the expense of milk producers constitutes about 40,0 % of total input for final products and from the realization of final goods, by processing enterprises, they have only 25,0 % of proceeds in cash. Everyone works for themselves: the producer tries to produce more milk

Table 1 – **Distribution of rural households by number of cows, over the years**

	Year									2018 to 2016, %	
	2016			2017			2018				
	Households, million units	%	Numbers of cows, million heads	Households, million units	%	Numbers of cows, million heads	Households, million units	%	Numbers of cows, million heads	Households, million units	Numbers of cows, million heads
Households which do not keepcows	3,61	76,8		3,64	79,1		3,61	78,5		100,0	
Households, which keeping cows in total Including:	**1,09**	23,2 / 100	1,43 / 100	**0,96**	20,9 / 100	1,27 / 100	**0,99**	21,5 / 100	1,33 / 100	**90,8**	**93**
1 head	0,81	17,3 / 74,3	0,81 / 56,6	0,72	15,6 / 75	0,72 / 58,5	0,73	15,8 / 73,7	0,73 / 54,9	90,1	90,1
2 heads	0,21	4,5 / 19,3	0,42 / 29,4	0,19	4,2 / 19,8	0,38 / 30,9	0,20	4,3 / 20,2	0,4 / 30	95,2	95,2
3 heads	0,04	0,9 / 3,7	0,12 / 3,7	0,03	0,7 / 3,1	0,09 / 7,3	0,05	1,0 / 5	0,15 / 11,2	125,0	125
4 heads and more	0,02	0,5 / 1,8	0,08 / 1,8	0,02	0,4 / 2,1	0,08 / 3,3	0,01	0,4 / 1	0,05 / 3,9	50,0	62,5
Total	4,7	-		4,6			4,6			97,9	

Source: composed and estimated according to the data of the State Statistics Service of Ukraine.

and sale it at the most expensive price. Milk processing enterprises in its term tries to buy milk for processing at the lowest price to also have the benefit. And as a result, there is a misunderstanding between two dairy subcomplex participants and it worsens their economic situation.

The disparity between the output of milk and the power of milk processing enterprises has a negative impact on their efficiency. Some types of products have the rate of capacity utilization from 25,0 % to 35,0 % [14]. A huge percentage of milk (about 70 %) is recycled at enterprises which produce more than 100 tons per day. Small enterprises (10 tons per day) recycle only 1 % of milk.

Dairy enterprises want to expand their influence through increasing the number of raw materials suppliers. Logistics has to deal with larger distances and due to this the transport costs significantly increase and it enhances the cost of final products and raises the retail price, which has negative effect on the milk product market [15].

In general, the decreasing of the prime cost of sold production and the increasing of the profitability level could be accomplished by increasing the production of competitive products which are based on the new technologies, reduction expense where level of material and human resources are reflected, fixed assets, upgrading of equipment, organization of production and workforce, as well as the elimination of unproductive expenditure and unjustified overspending on the elements and calculation items. And this will increase the profits of enterprises.

In the current economic climate, which is characterized by a high level of competition and environmental dynamic, the industrial enterprise efficiency depends on many factors. One of such factors for dairy enterprises is the effective management of non-current assets. In this case, more attention should be given to the policy of fixed assets management, because they are the most important component of the enterprise and provide its production process [16]. In addition, effective fixed assets management helps to increase production and the level of profitability and economic viability. Recently, dairy industry products are in high demand, which encourages producers to increase capacity. At the same time, little support from the government, reduction of their own resources for production equipment, lack of willingness to invest their own funds in the reproduction has led to the fact that a significant part of businesses has almost physically and morally worn out fixed assets. According to the available Ukrainian State Statistics Service, the depreciation of processing enterprises fixed assets in 2017 was 64,6%, in the field of food production – 48,0 %, in the field of dairy production 50,0–60,0%. Under such circumstances, the issues related to the research of the ways to improve the

efficiency of use and reproduction of fixed assets for dairy enterprises become important.

Considering the current market trends and taking into account the Ukraine's integration into the EU, it is necessary to understand that the domestic market of milk and dairy products face with structural changes. The opening of borders and limiting state support for domestic producers implies an import increase to Ukraine, which would significantly raise competition for milk consumers.Under such conditions, it will be difficult for domestic enterprises to compete with foreign producers because the requirements for the quality of raw milk and dairy products in the EU are stronger and therefore dairy products have higher quality standards and are environmentally friendly [17]. All these problems have negative impact on the dairy enterprise's efficiency in nowadays and, accordingly, increase the risks of management.

Among major micro-level risks, there should be identified the resource risk, which means delay in the delivery of raw milk or its insufficient quantity, improper quality, etc. Choosing the milk suppliers, entrepreneurs should focus on the following key factors: keeping cows, their feeding, the collecting of raw materials system and its storage, the conditions of raw milk transportation to dairy plants, etc [18].

According to the official statistics for the period of 2005–2018, milk supplying at processing enterprises was decreased by 26,7 %. In 2018 compared to 2017 the volume of milk supplying at processing enterprises decreased by 3,9 % (from 4348,3 to 4179,2 thsd. tonnes), and the average purchase price increased by 3,9 % (from 6388,3 up to 6634,8 UAH per t). In addition, the sale price of agricultural enterprises is seasonal: in summer they are lower, in winter – higher, it means that not only the quality characteristics have effect on milk price formation.At the same time, it should be noted that the households milk price decreased by 3,5 % and is 4758 UAH/t, while the agricultural enterprises milk price increased by 4,6 % to 7385,9 UAH/t.

Since 2011, the milk and dairy product supply at processing enterprises from agricultural enterprises exceeds the income from households. Thus, in 2018, the processing plants received 2719,9 thsd. tons of milk (65 %) from agricultural enterprises and 1088,6 thsd tons (26 %) from households (fig. 5). It is a very positive factor in providing the processing enterprises with quality raw milk and the population with quality dairy products. This trend will increase the export potential of dairy products that meet EU standards.

One of the actions to increase the volume of milk revenues for processing enterprises is to increase the milk marketability in households. Starting from 2010, this figure decreased from 34,8 to 14,9 % in 2018 (2,3 times). This situation was caused by the lack of appropriate purchase conditions of quality raw milk from dairy processing enterprises by the households (fig. 6).

The production of necessary amount of raw milk for dairy processing enterprises, first of all, depends on the interest of agricultural producers of high-quality milk supply for processing. The basis in determining the cost of raw milk is considering its fat and protein contents. This approach will help to improve dairy farming technologies, the coordination of the interests of each participant in the production and processing chain, which will provide effective work of the dairy subcomplex in Ukraine [19].

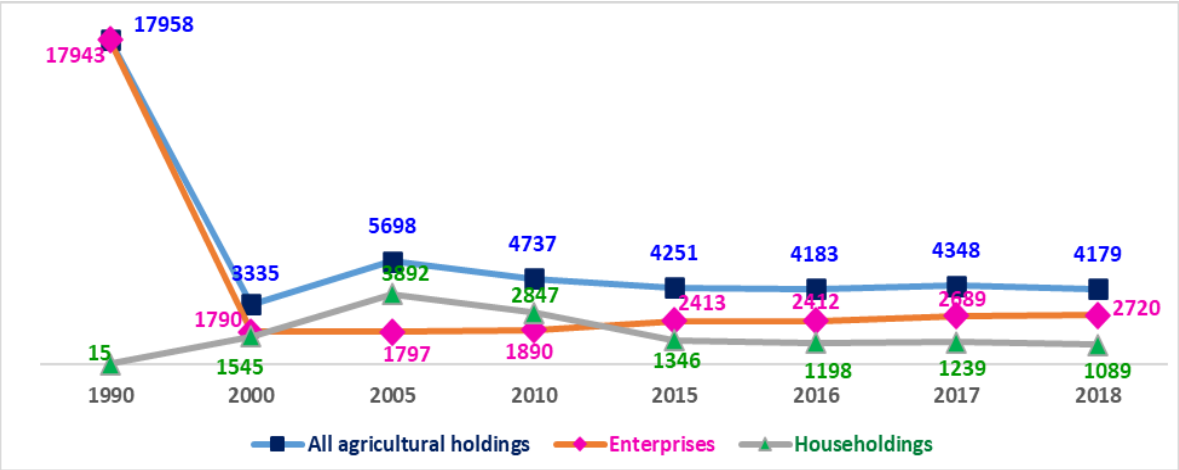

Fig. 5. **Dynamics of milk supplying from all kinds of farm to processing enterprises over the period 1990-2018,** thsd.t.

Source: composed and estimated according to the data of the State Statistics Service of Ukraine

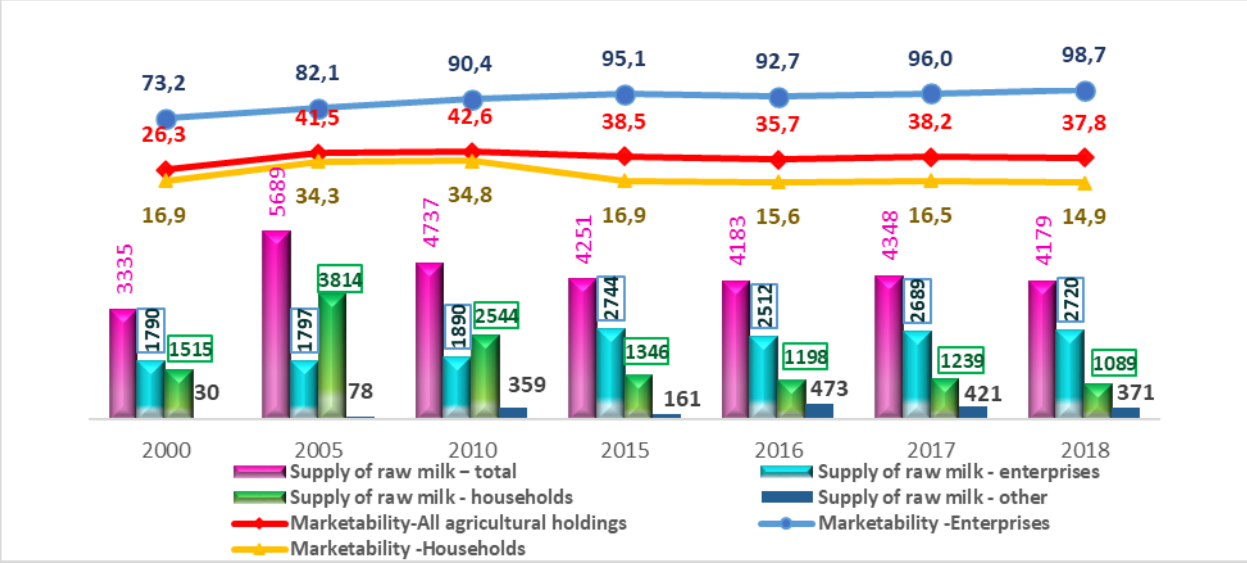

Fig. 6. **Supply of milk from all kinds of farm to processing enter prises** (thsd.t) **and their market ability** (%).

Source: composed and estimated according to the data of the State Statistics Service of Ukraine

Taking into consideration that Ukraine is on the road to EU, the issue of domestic products competitiveness is becoming particularly important. European standards for raw milk collecting and finale dairy products are much higher than domestic. It means that in Ukraine it is necessary to adjust the state standards of raw milk production and final products to international requirements, to implement a number of organizational and economic measures for improving the culture of milk production, delivery and sale to processing enterprises. In this regard, since January 1st, 2019 new milk quality standards (DSTU 3662: 2018 "Milk-raw cow's milk. Specifications") came into force what becomes very important and they contain the characteristics and specifications for the purchase and acceptance of cow's milk.

The basis for the dairy farming revival is profit. The relative indicator that characterizes earning capacity is profitability. It should be noted that the rate of milk profitability since 1990 was quite diverse and the results were positive as well as negative. The profitability indicator in 2018 was 16,1 %, which is less than 10,8 % in 2017. We should mention that in highly concentrated agricultural enterprises this index will reach 40–45 %, what allows to expand reproduction of the material and technical base of dairy farming.

High efficiency of dairy production in particular profitability is the main condition of agricultural enterprises success [20]. However, the current level of profitability helps to ensure only simple reproduction of agricultural enterprises, mostly small and medium. Now, most agrarian farms of corporate sector are trying to become part of vertically integrated structures in order to ensure their future business activities on a qualitatively new material and technical base. And that will guarantee profitability and increase the incomes of rural residents – agricultural workers.

Despite the slight positive trends in dairy farming, the situation is critical. And one of the main reasons that continues to impede the development of dairy production is traditionally low investment attractiveness of this sector compared to other agricultural sectors, which is also significantly complicated by total systemic problems of doing business in Ukraine.

Comparing with other agricultural sectors, the decision to invest in dairy farming is the most difficult considering the following factors:

- it is characterized by high capital intensity and, as a consequence, has the highest ratio of fixed and current assets and funds;
- it has the longest cycle of current assets turnover and accordingly, the lowest annual number of their turnover;
- due to the high investment intensity, dairy production gives less proceeds per unit of investment;
- it has the longest payback periods compared to other industries.

Also, a particular feature of dairy farming is that the reduction of investment due to cheaper and less technological equipment of poor quality, undercharged and simpler farm projects, using cheaper and less productive breeds of cows and so on. All this leads to a sharp loss of economic efficiency of dairy production.

In addition to traditional economic difficulties, the investment attractiveness of this sector is complicated by factors that determine the local investment climate:

– uncertainty with land property problems;

– high interest rates of constantly changing loan terms;

– lack of effective mechanisms for investment promotion;

– support and protection of investment by the state.

Despite the aforesaid problems, this sector has investment processes aimed at upgrading and creating new production facilities for dairy farming, introducing of innovative technologies and systematic development of modern dairy production. However, in general, these processes are still exceptional and don't significantly affect the overall condition of the dairy industry.

An important prerequisite for the effective dairy farming development is the formation of long-term partnerships between entities engaged in milk production, processing and sale. Nowadays integration processes include the price disparity elimination and are intended to receive equivalent incomes per unit of capital expenditures. State support is needed for the development of integrated cooperatives with their own dairy factory which provides much lower expenditures in the production and consumption chain. The support of integrated cooperatives is a priority for developed countries.

It should be noted that the dairy row producers' expenditures are about 40.0% of the final product cost, and they receive only 25.0% of cash proceeds from processing enterprises from the sale of finished products. Agricultural producers which are at the beginning of the price chain have the less leverages of commercial influence on other their sections and they need most of all the state support.

Conclusions. Ensuring food security within the physiological norms of dairy products consumption in Ukraine can be guaranteed on the basis of high technology production, by increasing the productivity of cows and the creation of specialized dairy zones in Ukraine. At the same time, it is necessary to provide state assistance on a corporate basis in the building and reconstruction of dairy enterprises according to the world standards. This will allow to produce export-oriented products and creating added value.

The existing system of animal husbandry selection on selected parameters (data-collection system, testing system and methodology of animal breeding value, exchanging of animal productivity, control and support mechanisms from the state, etc.) does not meet international standards and isn't practically functional. This in its turn leads to a decrease in the competitiveness of domestic breeding resources compared with foreign ones and results into increasing their imports. All that requires identifying of funding sources for the introduction of breeding systems in animal husbandry of Ukraine, which will meet international standards.

In order to develop effectively dairy farming, it is desirable to introduce the following measures at the state, local and self-governments levels:

• restoration of the special VAT tax regime for agricultural enterprises – milk producers;

• introduction of a contracting system, purchasing heifers in PPE to meet the needs of agricultural enterprises and young cattle for fattening;

• providing a state program support to the establishment of livestock family farms on the basis of highly marketable personal farms (with more than 3 cows);

• development and adoption of the Ukrainian Law about national breeding program in animal husbandry until 2030;

• providing targeted governmental support for cattle breeding subjects;

• providing the subsidies amount which is not less than UAH 3000 for keeping one cow both in agricultural enterprises and households;

• improvement of the support mechanism with interest rates compensation by dividing them into state and regional level on loans taken for the building and reconstruction of farms and livestock products processing;

• improvement of integration relations contractual base in a partnership activity of the production, processing and distribution chain;

• creating preconditions for motivating recyclers to establish raw material zones by providing producers with durable concessional loans, leasing and renting equipment for milk production;

• providing state subsidies for the cow's growth in agricultural enterprises, farms and private peasant entities.

REFERENCES

1. Nicenko, V.S. (2019). Rozvytok vyrobnyctva moloka v Ukrai'ni ta ekonomichna stijkist' molokoproduktovogo pidkompleksu. Ukrai'ns'kyj zhurnal prykladnoi' ekonomiky. [Development of milk production in Ukraine and economic stability of the dairy subcomplex. Ukrainian Journal of Applied Economics]. Ternopil'. Pat. 4. No 4, pp. 8–15. Available at: http://ujae.org.ua/suchasnyj-stan-molochnogo-skotarstva-v-ukrayini/.

2. Skopenko, N.S. (2019). Suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku rynku moloka ta molokoproduktiv Ukrai'ny. Prodovol'chi resursy. [Current state and prospects of development of the market of milk and dairy products of Ukraine.

Food resources]. No 13, pp. 279–290. DOI: https://doi.org/10.31073/foodresources2019-13-26.

3. Shyjan, D.V. (2019). Riven' rozvytku molochnogo skotarstva jak faktor formuvannja molokoproduktovogo pidkomleksu v regionah. Visnyk HNAU. [The level of development of dairy farming as a factor in the formation of the dairy subcomplex in the regions. Bulletin of KhNAU]. Serija: Ekonomichni nauky. No 1, pp. 82–90. DOI: 10.31359/2312-3427-2019-1-82.

4. Jurchenko, N.S. (2018). Stan popytu ta propozycii' moloka i molokoproduktiv u rozrizi regioniv Ukrai'ny ta svitu. [The state of demand and supply of milk and dairy products in terms of regions of Ukraine and the world]. Prodovol'chi resursy. No 10, pp. 269–275. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pr_2018_10_36.

5. Minjajlo, O. (2018). Molokoproduktovyj pidkompleks Ukrai'ny: tendencii' rozvytku. Tovary i rynky. [Dairy subcomplex of Ukraine: development trends. Goods and markets]. No 4, pp. 20–35. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tovary_2018_4_5.

6. Rossoha, V.V. (2018). Rozvytok rynku moloka ta molokoprodukcii' v Ukrai'ni. Ekonomika APK. [Development of the market of milk and dairy products in Ukraine. Economics of agro-industrial complex]. No 8, pp. 43–54. Available at: http://www.eapk.org.ua/contents/2018/08/43.

7. Petrychenko, O.A. (2018). Analiz tendencij rozvytku galuzi molochnogo skotarstva v lanci molokoproduktovogo lancjuga. Ekonomika APK. [Analysis of trends in the dairy industry in the dairy chain. Economics of agro-industrial complex]. No 5, pp. 33–40. Available at: http://eapk.org.ua/contents/2018/05/33.

8. Petrychenko, O.A. (2018). Tendencii' j osoblyvosti rozvytku molokoproduktovogo pidkompleksu Ukrai'ny. Ekonomika APK. [Trends and features of development of the dairy subcomplex of Ukraine. Economics of agro-industrial complex]. No 4, pp. 42–50. Available at: http://eapk.org.ua/contents/2018/04/42.

9. Petrychenko, O.A. (2018). Rozvytok syrovynnoi' bazy molokoproduktovogo pidkompleksu APK Ukrai'ny. Ekonomika APK. [Development of the raw material base of the dairy subcomplex of the agro-industrial complex of Ukraine. Economics of agro-industrial complex]. No 3, pp. 31–37. Available at: http://eapk.org.ua/contents/2018/03/31.

10. Ocinka efektyvnosti funkcionuvannja sub'jektiv molokoproduktovogo pidkompleksu Ukrai'ny [Estimation of efficiency of functioning of subjects of dairy product subcomplex of Ukraine]. I.M. Demchak and others. Kyiv: NDI "Ukragropromproduktyvnist'", 2017. 65 p.

11. Bjelosvjet, O.V. (2017). Instrumenty finansovoi' polityky v molokoproduktovomu pidkompleksi APK. Biznes Inform. [Financial policy instruments in the dairy subcomplex of agro-industrial complex. Business Inform]. No 3, pp. 181–188.

12. Mamchur, V.A. (2017). Instytucijno-ekonomichnyj mehanizm rozvytku rynku moloka i molokoproduktiv. Ekonomika APK. [Institutional and economic mechanism of milk and dairy products market development. Economics of agro-industrial complex]. No 4, pp. 41–49. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_4_7.

13. Krasnodjed, T.L. (2016). Vplyv syrovynnogo zabezpechennja molokopererobnyh pidpryjemstv Zaporiz'koi' oblasti na efektyvnist' i'h dijal'nosti na jevropejs'komu rynku. Zbirnyk naukovyh prac' Tavrijs'kogo derzhavnogo agrotehnologichnogo universytetu (ekonomichni nauky). [Influence of raw material supply of milk processing enterprises of Zaporizhia region on the efficiency of their activity on the European market. Collection of scientific works of Tavriya State Agrotechnological University (economic sciences)]. No 1, pp. 12–16. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2016_1_4

14. Bondarec', V.V. (2016). Osoblyvosti funkcionuvannja molokoproduktovogo pidkompleksu Cherkas'koi' oblasti. Zbirnyk naukovyh prac' Umans'kogo nacional'nogo universytetu sadivnyctva. [Features of functioning of dairy subcomplex of Cherkasy region. Collection of scientific works of Uman National University of Horticulture]. Uman'. Iss. 88(2), pp. 265–272.

15. Bjelosvjet, O.V. (2014). Analiz funkcional'nyh zv'jazkiv u molokoproduktovomu pidkompleksi APK. Ekonomichnyj analiz. [Analysis of functional connections in the dairy subcomplex of agro-industrial complex. Economic analysis]. Pat. 15(2), pp. 34–40.

16. Tymofii'v, T. (2016). Instytucijne zabezpechennja funkcionuvannja molokoproduktovogo pid kompleksu. Agricultural and resource economics: international scientific e-journal. [Institutional support for the functioning of the dairy complex. Agricultural and resource economics: international scientific e-journal]. Vol. 2. No 1, pp. 142–151. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/areis_2016_2_1_13

17. Ponomar'ova, M.S. (2016). Stan rozvytku pidpryjemnyctva v molokoproduktovomu sektori Ukrai'ny. Aktual'ni problemy innovacijnoi' ekonomiky. [The state of business development in the dairy sector of Ukraine. Actual problems of innovative economy]. No 1, pp. 29–32.

18. Zbars'kyj, V.K. (2015). Organizacijno-pravovi osnovy funkcionuvannja molokoproduktovogo pidkompleksu Ukrai'ny. Agrosvit. [Organizational and legal basis for the functioning of the dairy subcomplex of Ukraine. Agrosvit]. No 17, pp. 8–13. Available at: http://www.agrosvit.info/index.php?op=1&z=1975&i=1

19. Semenenko, V.V. (2013). Derzhavne upravlinnja rozvytkom molokoproduktovogo pidkompleksu APK Ukrai'ny. Ekonomika ta derzhava. [State management of the dairy subcomplex of the agro-industrial complex of Ukraine. Economy and state]. No 12, pp. 110–114.

20. Antoshhenkova, V.V. (2015). Eksportnyj potencial molokoproduktovogo sektoru Ukrai'ny. [Export potential of the dairy sector of Ukraine]. Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo tehnichnogo universytetu sil's'kogo gospodarstva im. Petra Vasylenka. Harkiv. Iss. 162, pp. 72–80.

Економічні аспекти ефективного виробництва молока в Україні

Свиноус І.В., Микитюк Д.М., Семісал А.В.

У статті розглянуто питання підвищення ефективності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення. Висвітлено основні етапи та їх особливості у розвитку молочного скотарства країни та їх вплив на ефективність виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення. Встановлено першопричини зниження поголів'я корів як в сільськогосподарських підприємствах так і господарствах населення. Ідентифіковано гальмівні чинники у розвитку племінного молочного скотарства та окреслено напрями його відродження.

Обгрунтовано, що враховуючи сучасний стан та тенденції розвитку молочного скотарства України, його ефективність, заходи державної підтримки мають бути спрямованими на нарощення обсягів виробництва, переважно у господарствах корпоративного сектору аграрної економіки, які в найближчій перспективі стануть основними товаровиробниками молочної сировини.

Встановлено, що без запровадження ефективної системи державної підтримки виробників молока, яка буде включати насамперед відновлення спеціального режиму ПДВ, фінансування на державному та регіональному рівні відродження племінної справи в молочному скотарстві, позитивних змін у нарощенні поголів'я корів та підвищенні ефективності виробництва в господарствах корпоративного сектору спостерігатися не буде, а в господарствах населення буде продовжуватися тенденція до зниження чисельності корів.

Доведено, що нині система племінної служби, яка існувала раніше в Україні і давала змогу вести племінну справу на належному рівні, зруйнована і не діє. Зроблено висновок про те, що подальше зростання продуктивності та покращення показників відтворення тварин є вкрай проблематичним через відсутність сучасної системи селекції у тваринництві.

Встановлено, що нинішній рівень рентабельності дозволяє забезпечити лише просте відтворення в самостійних сільськогосподарських підприємствах, здебільшого малих та середніх. Аргументовано, що саме за такої ситуації нині більшість господарств корпоративного сектору аграрної економіки намагаються ввійти до складу вертикально-інтегрованих структур зі збереження та розширення в подальшому своєї виробничо-господарської діяльності на якісно новій матеріально-технічній базі. Доведено, що інноваційний тип розвитку молочного скотарства забезпечить прибутковість виробництва і відповідно зростання рівня доходів сільських жителів – працівників сільськогосподарського підприємства.

Запропоновано заходи державної та регіональної підтримки виробництва молока в Україні.

Ключові слова: молочне скотарство, сільськогосподарське підприємство, господарство населення, державна підтримка, молокопереробне підприємство.

Экономические аспекты эффективного производства молока в Украине

Свиноус И.В., Микитюк Д.М., Семисал А.В.

В статье рассмотрены вопросы повышения эффективности производства молока в сельскохозяйственных предприятиях и хозяйствах населения. Освещены основные этапы и их особенности в развитии молочного скотоводства страны и их влияние на эффективность производства молока в сельскохозяйственных предприятиях и хозяйствах населения. Установлено первопричины снижения поголовья коров как в сельскохозяйственных предприятиях, так и хозяйствах населения. Идентифицировано тормозные факторы в развитии племенного молочного скотоводства и намечены направления его возрождения.

Обосновано, что учитывая современное состояние и тенденции развития молочного скотоводства Украины, его эффективность, меры государственной поддержки должны быть направлены на наращивание объемов производства, преимущественно в хозяйствах корпоративного сектора аграрной экономики, которые в ближайшей перспективе станут основными товаропроизводителями молочного сырья.

Установлено, что без внедрения эффективной системы государственной поддержки производителей молока, которая будет включать прежде всего восстановление специального режима НДС, финансирование на государственном и региональном уровне возрождение племенного дела в молочном скотоводстве, позитивных изменений в наращивании поголовья коров и повышении эффективности производства в хозяйствах корпоративного сектора наблюдаться не будет, а в хозяйствах населения будет продолжаться тенденция к снижению численности коров.

Доказано, что сегодня система племенной службы, которая существовала ранее в Украине и позволяла вести племенное дело на должном уровне, разрушена и не действует. Сделан вывод о том, что дальнейший рост производительности и улучшение показателей воспроизводства животных является крайне проблематичным из-за отсутствия современной системы селекции в животноводстве.

Установлено, что нынешний уровень рентабельности позволяет обеспечить лишь простое воспроизводство в самостоятельных сельскохозяйственных предприятиях, в основном малых и средних. Аргументировано, что именно в такой ситуации сейчас большинство хозяйств корпоративного сектора аграрной экономики пытаются войти в состав вертикально-интегрированных структур для сохранения и расширения в дальнейшем своей производственно-хозяйственной деятельности на качественно новой материально-технической базе. Доказано, что инновационный тип развития молочного скотоводства обеспечит прибыльность производства и соответственно рост уровня доходов сельских жителей – работников сельскохозяйственного предприятия.

Предложены меры государственной и региональной поддержки производства молока в Украине.

Ключевые слова: молочное скотоводство, сельскохозяйственное предприятие, хозяйство населения, государственная поддержка, молокоперерабатывающее предприятие.

Copyright: Svynous I., Mykytyuk D., Semysal A. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Svynous I. ID: https://orcid.org/0000-0002-0346-1596
Mykytyuk D. ID: https://orcid.org/0000-0003-3466-9717
Semysal A. ID: https://orcid.org/0000-0002-5918-4233

ЕКОНОМІКА

UDC 331.522/582:332.122 (1-22):37
JEL E24, I25, R51

Education as a factor in the formation of human capital in rural areas

Utechenko D.

Bila Tserkva National Agrarian University

dashautechenko@gmail.com

OPEN ACCESS

Utechenko D. Education as a factor in the formation of human capital in rural areas. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 95–105.

Рукопис отримано: 10.10.2020 р.
Прийнято: 24.10.2020 р.
Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-95-105

The article considers the influence of education on the formation of a qualitative component of human capital in rural areas.

The current state of educational training of the rural population is being assessed. The main root causes of the low share of residents of rural settlements with higher education have been identified. It is proved that the low level of prestige of agricultural work is almost the main factor that prevents young people from choosing agricultural education and stimulates them after graduation - to work in other sectors of the economy.

It is established that the relatively low educational level of the rural population of Ukraine is due not only to limited access to general secondary and higher education, but also to the constant migration losses of the most active part of young people who go to cities for higher education and try to stay there.

An assessment of the current state of scientific work of institutions of higher education in agriculture. The root causes of low activity in attracting private investment in the development of innovative products have been identified.

It is established that the current financial support of innovation in higher education institutions does not correspond to the real possibilities of their scientific potential. This situation limits the development and effectiveness of innovation, as well as the prospects for its commercialization.

On the basis of generalization of foreign and domestic experience of higher education institutions of agrarian profile the forms of development of public-private partnership of higher education institution with agrarian business are offered.

The root causes of the reluctance of scientists of higher education institutions to engage in the development of innovative products for the needs of business entities in the field of agribusiness have been clarified.

In order to form an entrepreneurial environment in agricultural universities, it is necessary to create conditions under which scientists will have the opportunity to develop innovative projects based on infrastructure support, namely: jobs, expert advice, opportunities to communicate with the business community. In the university - is the formation of a single educational research and innovation space, which will involve departments, research laboratories and small innovative enterprises created with the participation of scientists of the departments, as well as students, graduate students and doctoral students.

The necessity of forming a system of intensive human education on the basis of mass retraining both at the expense of personal human resources and at the expense of social investments of business groups is substantiated, which will allow to support the continuous process of "lifelong learning".

Key words: human capital, sustainable development, rural areas, expanded reproduction, socio-economic instruments, education, innovation infrastructure.

Problem statement and analysis of recent research. Modern conditions of society development change the place and role of man by transforming his intellectual potential into a major factor in scientific and technological progress, strengthening the humanization of economic relations, which requires the development of socio-economic tools to ensure reproduction and flexible adaptation of human capital to sustainable rural development. The choice of appropriate tools

should be based on the priorities of the model of economic growth, the transition from a technocratic to anthropocratic approach, which highlights the dominance of human capital as a factor of structural modernization in terms of synergies based on multipolarity of human capital. In the process of choosing tools to reproduce and stimulate human capital in the latest conditions, it is advisable to identify two components of reproduction and capitalization of human potential: formation and development of innovative components of human potential, namely: creative thinking and cross-functionality, ability to search and process large amounts of information; broad worldview thinking within the concept of sustainable development, the ability to generate new knowledge and use it in practice, have the skills to flexibly adapt to innovative technologies and integrate with them; formation of the environment of innovative qualities capitalization of human capital in the process of economic activity.

Theoretical, methodical, and applied works of many domestic and foreign scientists are devoted to the study of various aspects of the influence of education on the formation of human capital. Among them, the publications of such scientists as V.P. Antonyuk, A.M. Bidyuk, D.M. Zagirnyak, V.I. Kutyryova, I.F. Prokopenko, I.S. Kalenyuk, T.M. Vlasyuk, O.V. Pavlenko, Y. Bondarchuk, T. Rubel, and others highlight the urgency and depth of the researched problems.

Investing in human capital is one of the most researched scientific problems. Thus, the initial investment is realized within the institution of the family, and then the person realizes them based on the capitalization of his or her potential in the field of economic relations. The basis of opportunities and sufficiency of the investment component of human capital reproduction is the amount of remuneration for capitalized potential, and in terms of socio-economic transformation and their effectiveness is determined by human influence and is directly proportional to accumulated knowledge and capitalization of innovative components of human capital.

The aim of the study is to develop theoretical approaches and practical recommendations for strengthening the role of educational institutions, in particular agricultural institutions of higher education, in improving the quality of human capital in rural areas.

Material and research methods. The methodological and theoretical basis of the study are the scientific works of leading foreign and domestic scientists of classical and neoclassical direction, agricultural economists as well as legislative, legal and regulatory materials of Ukraine.

To achieve this goal, an appropriate system of research methods was used: monographic – in formulating the purpose and conclusions of the study, the results of which are reflected in the article. The method of theoretical generalization was used in the critical analysis of research results of domestic and foreign scientists on the justification of the level of education on the formation of human capital in rural areas. In the process of analyzing the level of human capital education in rural areas, the statistical and economic method was used, in particular its methods – comparison, dynamic, structural analysis, etc., which made it possible to clearly identify factors influencing the level of education of the rural population.

Research results and discussion. In the context of the policy of new industrialization, when innovative development is a multiplier effect of human abilities, to permanently increase their human potential and creative abilities for self-realization, it is necessary to create productive forces, primarily through education, which will promote flexibility of public policy, as the ability to reorient resource flows from traditional sectors of the economy to priority sectors in accordance with changes in long-term dynamics of the world economy. Here is the opinion of A. Smith, who explained the relationship between economic development and the education system as follows: economic development is a process that occurs in the minds of people, ie it can be called a learning process [1], and the transition to a new technological way is possible only with the professional growth of new specialists in combination with innovative technologies [2].

In recent years, agriculture has become one of the leading sectors in the socio-economic development of the country, as it invests large sums of money, a set of measures aimed at supporting an important sector of the Ukrainian economy. However, only organizational efforts, material and financial resources are not enough to ensure the growth of agricultural production. The availability of qualified personnel becomes the most important factor in the effective development of agriculture [3].

The results of the research indicate that there is a decrease in the population of rural areas who are educated (Table 1). This circumstance is caused to some extent by negative demographic processes, which are now observed in rural areas, caused primarily by economic factors.

Similar phenomena were negatively reflected in the structure of the rural population by level of education. It should be noted that over the last three years there has been a decrease in the share of the rural population with a completed higher

Table 1 – **Distribution of the rural population by level of education ***

Indicator	Year					2019 in %	
	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2018
Population aged 6 and over with education - total (thousands)	13055,1	12395,4	12390,3	12342,8	12289,8	94,1	99,6
Population distribution (%) at the age of 6 and older by level of education:							
completed higher education	9,8	11,5	10,8	10,2	9,9	0,1	-0,3
undergraduate degree (Bachelor`s degree)	0,7	0,9	1,0	0,9	0,6	-0,1	-0,3
incomplete higher education	14,7	15,9	16,2	16,6	16,2	1,5	-0,4
vocational and technical education	22,7	22,5	23,3	23,9	24,4	1,7	0,5
complete general secondary education	22,9	22,3	21,7	21,8	22,7	-0,2	0,9
basic general secondary education	14,0	14,2	13,8	14,1	12,6	-1,4	-1,5
primary general secondary education	9,4	7,6	8,0	7,4	7,8	-1,6	0,4
have no primary general secondary education and are illiterate	5,8	5,1	5,2	5,1	5,8	0	0,7

Source: compiled according to the State Statistics Service of Ukraine.

education. In our opinion, the main factors that influenced this situation are the lack of employment opportunities and the underdeveloped social infrastructure of higher education institutions in rural areas. Based on a questionnaire survey of students of agricultural education institutions, it was found out that the low level of prestige of agricultural work is almost the main factor that prevents young people from choosing agricultural education and encourages them to work in other areas of the national economy.

The main share of the rural population in terms of education is made up of people with vocational education, which they receive in vocational schools, in specialties that are in demand in the rural labor market – mechanics, electric and gas welders, truck drivers, etc.

However, as evidenced by the practical activities of highly concentrated agricultural enterprises – the training of today's young professionals is not high, which forces the management of the corporate sector of the agricultural economy to incur additional costs for their training in accordance with the existing technological level [4].

Of concern is the proportion of the rural population over the age of 6 who do not even have primary education and cannot write, with an increase in their share. A similar phenomenon observed among the rural population in the era of computerization and the development of digital telecommunications is evidence of the anachronism of society.

According to research, most households with a share of illiteracy are socially disadvantaged, with low aggregate incomes. Besides, most above-mentioned people have physical disabilities. Therefore, it is necessary to develop inclusive education among the rural population, using existing technical means of information transfer.

Most heads of rural households consider higher education as a way for rural youth to migrate to cities, where living standards differ significantly from those in rural areas. Given the concentration of higher education institutions in large cities and their almost complete absence in small towns and rural areas, it can be concluded that higher education is one of the main reasons for the constant migratory outflow of rural youth to cities [5]. According to the analysis, the redistribution of generations of young people by place of residence takes place at the appropriate age of admission to higher education institutions (15–16 years, and especially – 17–18 years): the number of rural residents decreases sharply and the number of urban increases. At the age when they usually graduate from a higher education institution (22–23 years old), there is a certain redistribution of young people from urban settlements to rural areas, but its volume does not compensate for a third of the previous one. That is, a temporary move to the city to study often causes a change of permanent residence [6]. As a result, modern urbanization processes in Ukraine occur mainly at the expense of people with higher education.

Thus, during 2015-2019 there is a decrease in the share of the rural population over 22 years and older who have completed higher education (Table 2).

Table 2 – **Dynamics of education in the age groups of the rural population**

Indicator	Year					2019 in %	
	2015	2016	2017	2018	2019	2015 p.	2018 p.
Share of the population (%) aged 22 and older who have completed higher education	13,0	12,3	11,9	12,4	12,4	-0,6	0
Share of the population (%) aged 21 and older who have a Bachelor`s Degree	1,2	1,0	0,7	1,9	1,9	0,7	0
Share of the population (%) aged 20 and older who have incomplete higher education	18,9	19,2	18,9	18,9	18,2	-0,7	-0,7
Share of the population (%) aged 18 and older who have the vocational and technical education	26,8	27,2	28,0	28,2	31,1	4,3	2,9
Share of the population (%) aged 18 and older who have complete general secondary education	24,5	24,5	25,5	28,2	56,0	31,5	27,8
Share of the population (%) aged 16 and older who have basic general secondary education and primary general secondary education	17,4	17,4	16,0	14,6	13,0	-4,4	-1,6

Source: compiled according to the State Statistics Service of Ukraine

It should be noted that the largest share in the structure of the rural population by level of education aged 18 years and older is occupied by persons with vocational and general secondary education. Currently, the state guarantees citizens universal access and free preschool, primary general, basic general, secondary (complete) general education and primary vocational education in state educational institutions. On a competitive basis, the state should provide secondary vocational, higher vocational and fundamental scientific, professional education in public educational institutions within the state educational standards, if a citizen receives the education of this level for the first time [7].

Formally, these constitutional guarantees are observed. Education in schools is free. All higher education institutions of the I-VI accreditation levels of the state form of ownership accept entrants at the expense of the state budget, although many of them also provide paid education. Due to lack of funds, most rural households provide financial access to young family members only to secondary general education and primary vocational education.

The relatively low level of education of the rural population of Ukraine is due not only to limited access to general secondary and higher education institutions, but also to the constant migration losses of the most active part of young people who go to cities for higher education and try to stay there. Mostly the irreversible nature of such migrations is due not only to the attractiveness of the urban way of life. This is primarily due to the possibility of realizing human potential, in particular, through participation in the labor market.

The world has recognized the model of the scientific community, in which the central place is occupied by educational institutions that ensure the connection of science, education and innovative business. Universities have become science and technology centers in many European countries [8]. Thus, in the world, educational institutions are full participants in the innovation process, resulting in a classic symbiosis: research and educational organizations develop innovative products, which are purchased by business structures, and the state creates the necessary infrastructure for innovation. In the process of implementing innovations, there is economic growth not only for the participants in the process, but also for the state as a whole [9].

Under such conditions, the agricultural university should ensure the formation of scientific-innovative and educational space to train specialists under modern requirements, and the state should create favorable conditions in the rural sector for the formation of various innovation structures, including small innovative enterprises, vertically integrated innovation structures, technology parks, structures for the implementation of social innovations, etc. At the same time, the absence of modern forms of innovative entrepreneurship will have the effect of inhibiting or preventing the emergence of new innovative practices and real positive results.

Currently, research work is conducted in agricultural higher education institutions by 14 re-

search institutes and 67 problem laboratories, almost 400 departments have been established in production, and information and consulting services for agricultural producers operate.

Practical training of students and research work takes place in 94 research farms and other production units, which use almost 105.4 thousand hectares of land and specialize mainly in seed production and breeding.

It should be noted that the costs of research in the field of scientific activities "agricultural sciences" occupy a small share in the structure of research in the country as a whole (table 3). This circumstance is caused to a certain extent by the priorities of the state for the development of a certain area of research.

The main areas of spending are basic and applied research. It should be noted that during 2017–2019, the costs of experimental development and applied research increased significantly, which in our opinion is focused on the satisfaction of agricultural producers in innovative developments.

It should be noted that during 2017–2019, the main source of funding for research in the field of "agricultural sciences" is budget funding, which occupies more than 80% in the cost structure (Table 4).

At the same time, insignificant amounts of costs are borne by business entities, which is evidence of the non-competitiveness of domestic innovative products compared to foreign counterparts.

The lack of sufficient financial resources and the presence of certain legal obstacles limit the research funding at the expense of higher education institutions.

At the same time, insignificant amounts of costs are borne by business entities, which is evidence of the non-competitiveness of domestic innovative products compared to foreign counterparts.

The lack of sufficient financial resources and the presence of certain legal obstacles limit the research funding at the expense of higher education institutions.

Despite the significant costs, there are some indications that the contribution of higher education and research in agriculture is insufficient for the agribusiness sector. Domestic agricultural scientists are not very visible in the international arena. They do not publish their studies in international ranking journals and almost do not present their works at international and European conferences, besides they are separated from the international research community. Thus, we share the view that education and research in agriculture and in the

Table 3 – **Dynamics of costs by type of scientific activity "natural sciences"** (thousand UAH)

Indicator	Total	Including		
		basic research	applied research	scientific and technical (experimental) developments
2017	821950,1	276084,9	388186,6	157678,6
in % to total	6,1	9,4	12,3	2,2
2018	975952,0	327045,9	460565,0	188341,1
in % to total	5,8	8,7	12,9	2,0
2019	963268,2	262636,0	489089,6	211542,6
in % to total	5,6	7,0	13,5	2,1
2019 in % till 2017 р.	117,2	95,1	126,0	134,2
2019 in % till 2018 р.	98,7	80,3	106,2	112,3

Source: compiled according to the State Statistics Service of Ukraine.

Table 4 – **Dynamics of costs for research work in the scientific field of "agricultural sciences" in terms of sources of formation** (thousand UAH).

Indicator	Total	Including		
		Business sector	Public sector	Higher education sector
2017	821950,1	78265,1	682342,4	61342,6
in % till total	6,1	1,0	14,8	6,3
2018	975952,0	78417,6	825730,3	71804,1
in % till total	5,8	0,8	14,1	6,4
2019	963268,2	81498,8	813114,8	68654,6
in % till total	5,6	0,8	13,6	6,5
2019 in % till 2017	117,2	104,1	119,2	111,9
2019 in % till 2018	98,7	103,9	98,5	95,6

Source: compiled according to the State Statistics Service of Ukraine.

agricultural economy in particular can be more effective. There is an urgent need to involve domestic scientists in research areas as well as for them to have the opportunity to get acquainted with the latest trends in technological development in the leading countries [10].

It should be noted that in contrast to the world's leading countries, Ukraine has much lower levels of public funding for higher education institutions in terms of spending on research and innovation. Thus, the share of total expenditures in GDP in 2018 was 0.47%, including 0.17% from the state budget. According to 2017 data, the share of R&D expenditures in the GDP of the EU-28 countries averaged 2.06%. The highest share of research and development expenditures was in Sweden – 3.4%, Austria – 3.16%, Denmark – 3.05%, Germany – 3.02%, Finland – 2.7 6%, Belgium – 2, 58%, France – 2.19%; lower – in Romania, Latvia, Malta, Cyprus and Bulgaria (from 0.5% to 0.75%) [11].

We believe that the current financial support for innovation in higher education institutions does not correspond to the real possibilities of their scientific potential. This situation limits the development and effectiveness of innovation as well as the prospects for its commercialization. As a result, there is a significant gap in the number of innovative enterprises created by groups of classical, technical, technological, agricultural universities. It is worth noting that the most successful are technical universities. Today, almost every institution of higher education is looking for tools and mechanisms to ensure the intensification of scientific and innovative activities, which requires appropriate adjustments to the organizational structure of their research units.

It is important to note that the results of innovation are not yet widely demanded by business structures of the real sector of the economy, therefore, ways should be sought to strengthen integration ties in the chain "university-business" [12]. Thus, the underdevelopment of long-term economic relations of innovation units of higher education institutions is one of the reasons for the low rates of innovative developments implemented by the business sector. The analysis gives grounds to assert the presence of the following main inhibitory factors, namely:

the lack of a modern mechanism that balances the long-term economic interests of developers of innovative products and their consumers during the transfer of new technologies to enterprises. This is primarily due to the lack of long-term links in higher education institutions and business structures that mediate all phases of the innovation process (research – research production – implementation – use);

insufficient funding of innovation infrastructure of universities, lack of targeted programs for the development of partnerships between educational institutions and business as well as other participants that provide research, on the one hand, and regional development institutions (Investment Fund, Venture Finance Fund) – on the other;

low professional level of personnel for innovation infrastructure, lack of orders for their training by business structures and the state;

limited economic incentives for business structures in the introduction of innovative technologies is largely due to the lack of investment resources needed to finance and implement innovative developments in production processes.

In addition, the process of creating a modern innovation infrastructure in each university is complicated. It is obvious that for its creation it is necessary to reach certain scales and incomes from innovative activity. That is why the process of creation and development of inter-university centers for collective use of equipment and facilities on the initiative of the Ministry of Education and Science of Ukraine is currently underway in the country.

It is expedient to identify the factors of low activity of university lecturers in the processes of creation and functioning of scientific and innovative structures of higher education institutions. The key ones are:

significant intensification of lecturers` educational activities in recent years (introduction of new standards of educational qualification levels and specialties, which requires the development of educational programs, constant updating of academic and methodological complexes, preparation of electronic textbooks and manuals, Moodle system and distance learning courses, etc.);

increasing the requirements for scientific printed products (preparation of articles for publication in peer-reviewed scientific journals included in the scientometric databases Scopus and Web of Science, professional publications);

introduction of educational courses in the English language;

high labor costs associated with the organization of innovation units at low incomes or free of charge at the initial stage of its life cycle, etc.

The lack of experience in marketing innovation can be explained by the fact that it could not be formed in an environment where there are only a few attempts to successfully commercialize university innovations [13]. One of the unresolved issues is the shortage of equipment and the lack of rent, which is used in research and innovation. One of the reasons for this situation, in our opinion, is the improper practice of higher education institutions to use leasing agreements under which

universities and the innovative units created by them could gain access to the necessary equipment. Another reason is the lack of examples of the organization and operation of inter-university centers in Ukraine, which provide expensive and unique equipment for rent.

In generalizing the foreign experience of commercialization of university innovations, it is necessary to focus on organizational forms through which the integration of resources and activities takes place as well as environmental factors that contribute to the development of innovative activities of universities. Our comparative analysis of modern practice of development of innovative activity of higher education institutions, the processes of its commercialization testifies to the diversity of approaches to solving these problems.

Thus, typical approaches in the United States are as follows:

1. Development by regional public authorities of strategic plans for the development of territories, which include the following main and interrelated areas: the creation and development of intellectual capital in state universities; formation of clusters; creating a favorable tax environment; improving the system of training entrepreneurs [14].

2. The intensification of research in universities, the use of their results by business is associated with the adoption in 1980 of the Bayh-Dole Act according to which universities become the owners of inventions funded by the federal government. Similar laws were later passed at the state level [15].

3. A fundamentally important point is the focus of universities on certain business sectors. Most of them are science-intensive clusters, primarily in such areas of knowledge as biology, pharmaceuticals, information and communication technologies, new media and telecommunications. Among the industries targeted by educational institutions are electronic engineering, aerospace, automotive.

4. Creation of an effective infrastructure of innovative activity in universities. Scientists consider the experience of Kent State University in Ohio the most successful example [16].

Another example of an effective innovation infrastructure is the experience of the University of Texas at Austin, where the Department of Technology Commercialization has been established with the main areas of activity: evaluation, protection, marketing and licensing of innovative developments and software at the university; assistance in creating startups; development of cooperation with companies, investors, and other stakeholders in the field of technology commercialization; advising university staff on patent protection and commercialization [17].

5. The use of various forms of cooperation between universities and business structures within the framework of public-private partnership, which contributes to the innovative development of the economy. Such forms include public-private cooperation agreements in the field of research and development to transfer technology from the public sector to private production, innovation, and technology partnerships. The state not only promotes the establishment of such partnerships, but also directly participates in their activities on behalf of national agencies, research centers, and universities. This form is designed to attract venture capital to finance science and technology projects, industry research centers, and universities. The goals of their formation are the intensification of joint research of business and universities; strengthening the link between research and technological development; simplifying procedures for the transfer and commercialization of innovative technologies by pooling the financial resources of industry, universities, and state governments.

The experience of cooperation between universities and enterprises of the real sector of the economy in Sweden deserves attention, in particular the practice of creating and developing a modern innovation center in Linköping, specializing in information technology, medicine and pharmacology [18].

The main element of this system is the university holding company on the territory of which the research centers of large companies are located. The first step of the university in the field of innovation was the introduction of a technical program for students in the specialty "Innovation Management". In addition to conducting research, the holding initiates the creation of companies by students and lecturers and even provides them with small start-up capital. More than a third of the technopark's enterprises work based on ideas that originate directly at the university. The path from idea to commercialization of the product takes several years. If a graduate or lecturer has an idea, he or she is sent to an entrepreneurship training center to find out how economically viable it is for entrepreneurship. If during the training, the initiator of the idea prepares a business plan and he has a desire to create a company, he moves to a business incubator, where his newly created company receives office, marketing, accounting, legal and other support for a minimum fee. Two specialized business incubators "Collegium" and "Berzelius" support the cluster priorities of Linköping. The municipality funds all support structures (entrepreneurship training centers, business incubators, etc.).

It should be noted that it is difficult for mid-level universities to create and maintain their own technology transfer centers or pay for the services of external organizations. One way to solve this problem is to create technology transfer centers on a collective basis. In this regard, it is worth considering the example of France, where the National Research Agency has set up a special fund to create accelerating companies for technology transfer in order to fragment such services at the regional level. Today there are already 11 such enterprises belonging to a consortium of universities and state scientific organizations, which finance the "substantiation of the concept" and commercialization of intellectual property [19].

For domestic educational institutions of the agricultural profile is of interest to the innovation center "Vitagora" of the National Superior Institute of Agronomic Sciences, Food and the Environment AgroSup Dijon (France), which aims to develop and implement various projects in the field of food technology. The most interesting projects are developed not only independently, but also jointly with foreign partners, including Japan, South Korea, Russia, and Portugal. Among the latest developments of "Vitagora" are three projects. The first is the development of special packaging that allows you to extend the shelf life of food. Due to this, manufacturers have the opportunity to export their products to the countries furthest from France – Japan, South Korea, and others. Another project is the production of the so-called "currant pepper". Based on the processing of black currant twigs, scientists have managed to develop another new local product, which is used as an organic food additive for cooking. The pride of Vitagora food producers is the project of making special bakery products, which are recommended for elderly people. Due to the content of special substances, this bread is not only useful but also has excellent taste. Bread promotes digestion, so instead of pills, people can eat this bread and thus take care of their health.

Note that in other Western European countries, the development of innovation in universities is associated with the creation of technical implementation zones (technology parks), which develop fundamentally new technologies, materials and products, experimental small-scale production of science-intensive products [20]. The inflow of capital from outside, the creation of investment funds in technology parks, which finance the efforts of many small firms, are designed to facilitate the efficient transfer of technological developments for mass industrial use. On a preferential basis, employees of companies are provided with premises for rent, consulting with leading scientists, appropriate equipment and the opportunity to use the library funds of universities. Note that the key participant in technology parks, their basic structure are universities. By participating in joint commercial projects with private businesses, educational institutions create new opportunities for themselves. They receive:

– an additional and significant source of income, and, accordingly, expand funding for their innovative activities;

– the opportunity to participate in all phases of the innovation process (research – research production – implementation – use).

Besides, they provide jobs for graduates and Ph.D. students, secondary employment of faculty [21].

Constraining factors and obstacles in the development of innovative activities of agricultural universities and, accordingly, their positive impact on human capital formation is the imperfection of legislation in the field of regulation of small innovative enterprises (SIE), namely – change of organizational and legal form of educational institution causes the loss of the status of small business entities; the complexity of the procedure for organizing the SIE and approval of activities; the current legislation does not provide transparent benefits for participants in innovation activities; problems of finding an intellectual property that has a commercial demand and can be included in the statutory fund (mostly protection documents on the results of intellectual property are focused on compliance with formal features in candidate and doctoral dissertation research); staff issues (insufficient readiness of the faculty of universities to take responsibility for the establishment of enterprises as a founder); the current tax legislation is not adapted for innovative enterprises with the participation of educational institutions and does not take into account their features; financial difficulties in creating the SIE (priority sources of funding should be considered grants, government contracts, subsidies, income from their own business and the implementation of scientific developments); high level of business risk in the activities of SIE; lack of a wide range of consumers of innovative products (services); the imperfection of SIE information support; organizational problems in the process of functioning of the SIE (conclusion of lease agreements, if the company is registered on the territory of the university; problems of intellectual property protection).

Conclusions. In order to form an entrepreneurial environment in agricultural universities, it is necessary to create conditions under which scientists will have the opportunity to develop innovative projects based on infrastructure support:

jobs, expert advice, and opportunities to communicate with the business community. In the university one can form a single educational research and innovation space, which will involve departments, research laboratories and small innovative enterprises created with the participation of scientists of the departments, as well as students, Ph.D. students and postdoctoral students. This approach will provide a full cycle of training of highly qualified specialists, generation of new knowledge, innovative developments, and production of innovative products.

At the same time, it is necessary to pay attention to the issue of new approaches in the field of agricultural education in accordance with the requirements of modern development based on the provision of higher education standards in terms of general cultural competencies. Since we study the issue of reproduction of human capital in rural areas, in the current conditions of constant changes and the need to implement the principles of sustainable development, it is important to form the competencies of innovative culture of consumption – "green" consumption, as the ability to reduce adverse effects of the consumption of innovative goods or services on humans and the environment, as well as to instill skills of active use of information, which will allow for a rational search and synthesis of information sources with the subsequent generation of innovative ideas. In general, this will promote the emergence of competitive professionals in the labor market. We believe that such specialists will be able to quickly and flexibly update the potential of human capital in accordance with the pace of scientific and technological progress and the needs of agriculture and rural areas, as well as independently improve professional skills, justify sound decisions to reduce transaction costs in the process of professional and daily activities.

Another important condition for increasing the human capital potential of rural areas is the consolidation of higher education standards, namely in terms of current professional competencies – the development of innovative skills, i.e. the ability to produce new scientific knowledge, and innovative – the ability to anticipate economic benefits and adhere to principles of sustainable development. There is also a need for agricultural education institutions to develop a set of measures to implement educational programs for the professions of the future. Today, the list of such professions should include the following: virtual reality designer, which will create a comfortable environment for social infrastructure (museums, offices, medical institutions, etc.); a robotics engineer in agricultural production, services, etc. to create ethical standards for the rational combination of robots and humans; virtual guide; designer of environmentally friendly and "smart rural area"; city farmer, i.e. a specialist in organizing the production of farm products in the city; ecosystem restoration specialist; recycling specialist as a developer of new environmental and low-cost technologies.

Introduction of the block of humanities in curricula for all areas of training of agricultural specialists, for example, "Man and his needs" to form in the future specialist knowledge about human nature, understanding of its needs, conditions of rational existence and development in society. This will make it possible to obtain a multiplier effect of the agricultural science and technology development not for the sake of science and production, but of science for man. Such a transformation will allow to produce cognitive knowledge in the conditions of formation of functional connections in science and to concentrate them (knowledge) for further practical use, thus creating preconditions for the collective innovation process.

Another important condition for improving the educational component of human capital in rural areas is to conduct quality career guidance in order to attract potential applicants to study in higher education institutions. It is the establishment of a link "rural school – agricultural institution of higher education" will show young people living in rural areas the importance of higher education in the life of every person.

In the current conditions, it is necessary to form a system of intensive human education based on mass retraining at the expense of both personal resources and social investments of business groups, which will support the continuous process of "lifelong learning".

REFERENCES

1. Smyt, A. (2016). Yssledovanye o pryrode y prychynah bogatstva narodov [Research on the nature and causes of the wealth of nations]. Moscow: Эksmo. 1056 p.

2. Sidenko, V.R. (2018). Global'ni strukturni transformacii' ta trendy ekonomiky Ukrai'ny. [Global structural transformations and trends of Ukraine's economy]. Ekonomika i prognozuvannja. No 2, pp. 8–28.

3. Onoprijenko, V.P. (2010). Systema ekologichnoi' osvity v pidgotovci specialistiv sil's'kogo gospodarstva. [The system of ecological education in the training of agricultural specialists]. Visnyk Sums'kogo nacional'nogo agrarnogo universytetu: nauk.-metod. zhurnal. No 4 (19). 50 p.

4. Antonjuk, V.P. (2019). Vyshha osvita Ukrai'ny na shljahu modernizacii'. [Higher education in Ukraine on the path of modernization]. Biznes Inform. No 4, pp. 198–204.

5. Bidjuk, A. (2019). Vyshha osvita v Ukrai'ni: tendencii' rozvytku. [Higher education in Ukraine: development trends]. Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo torgovel'no-ekonomichnogo universytetu. Kyiv. No 2, pp. 153–166.

6. Kutyr'ova, V.I. (2012). Vyshha osvita jak chynnyk politychnoi' socializacii' molodi [Higher education as a factor in the political socialization of youth]. Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo universytetu im. V.N. Karazina. Serija: Sociologichni doslidzhennja suchasnogo suspil'stva: metodologija, teorija, metody. No 999. Iss. 30, pp. 204–209.

7. Zagirnjak, D. (2017). Bazova vyshha osvita: ocinjuvannja pragmatyzmu vyshhyh navchal'nyh zakladiv na rynku osvitnih poslug. [Basic higher education: assessing the pragmatism of higher education institutions in the market of educational services] Ekonomichnyj chasopys Shidnojevropejs'kogo nacional'nogo universytetu im. Lesi Ukrai'nky. No 2, pp. 52–63.

8. Prokopenko, I.F. (2017). Vyshha osvita jak chynnyk ekonomichnogo zrostannja Ukrai'ny: suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku. [Basic higher education: assessing the pragmatism of higher education institutions in the market of educational services]. Zbirnyk naukovyh prac' Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu im. G.S. Skovorody. Ekonomika. Kharkiv. Iss. 17, pp. 5–14.

9. Vlasjuk, T.M. (2017). Vyshhyj navchal'nyj zaklad jak sub'jekt ekonomichnoi' dijal'nosti. [Higher education institution as a subject of economic activity]. Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu tehnologij ta dyzajnu. Serija Ekonomichni nauky. Kyiv. No 1(107), pp. 7–15.

10. Bondarchuk, Ju., Chujko, G. (2005). Udoskonalennja form i metodiv navchannja vidpovidno do vymog Bolons'kogo procesu. [Improving forms and methods of teaching in accordance with the requirements of the Bologna Process]. Vyshha shkola. No 2, pp. 35–41.

11. Orlova-Kurylova, O.V. (2019). Teoretyko-metodologichni aspekty upravlinnja innovacijamy u nacional'nij ekonomici. [Theoretical and methodological aspects of innovation management in the national economy]. Problemy systemnogo pidhodu v ekonomici. Iss. 3(1), pp. 95–100. DOI: https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-3-14.

12. Kuz'min, O.Je. (2017). Formuvannja ta vykorystannja systemy naukovoi' dijal'nosti u vyshhyh navchal'nyh zakladah Ukrai'ny. [Formation and use of the system of scientific activity in higher educational institutions of Ukraine]. Biznes Inform. No11, pp. 168–173.

13. Jegorchenko, I. (2015). Nauka u "vakuumi" ukrai'ns'kyh universytetiv. [Science in the "vacuum" of Ukrainian universities]. Osvitnja polityka. Portal gromads'kyh ekspertiv. Available at: http://education-ua.org/ru/articles/521-nauka-v-vakuumi-ukrajinskikh-universitetiv.

14. Rubel, T., Palladino, S. (2000). Nurturing Entrepreneurial Growth in State Economies. The National Governors' Association. Washington. pp. 22–24. Available at: https://www.energizingentrepreneurs.org/file_download/inline/90a09065-07a5-4315-88ed-cd2fc959a205.

15. Rubel, T., Palladino, S. (2000). Nurturing Entrepreneurial Growth in State Economies. The National Governors' Association. Washington. pp. 25–31. Available at: https://www.energizingentrepreneurs.org/file_download/inline/90a09065-07a5-4315-88ed-cd2fc959a205.

16. John R. Kasich, Jim Petro. The Condition of Higher Education in Ohio: Advancing Ohio's Innovation Economy. Ohio Board of Regents. Report, 2012. 216 p. Available at: https://www.philanthropyohio.org/sites/default/files/resources/2012%20Condition%20Report_ FINAL _WEB.pdf.

17. Gibson David V. and Butler John S. Sustaining the Technopolis: The Case of Austin, Texas. World Technopolis Association. 2013. Available at: http://www.wtanet.org/ds_imgs/sub04/wtr6/WTR02020602AT.pdf.

18. Cristina Chaminade, Claudia de Fuentes. (2012). Competences as drivers and enablers of globalization of innovation: Swedish ICT industry and emerging economies. October 2012. Innovation and Development. DOI: 10.1080/2157930X.2012.713195.

19. Servantes, M., Majsnsner, D. (2013). Servantes M., Majsnsner D. Kommercjalyzacyja nauchnyh yssledovanyj v gosudarstvennom sektore po modely «otkrytyh ynnovacyj»: novye tendencyy. [Commercialization of Research in the Public Sector on the Open Innovation Model: New Trends]. Forsajt. No 3. Vol. 8, pp. 70–81.

20. Voloshyna, S.V. (2017). Rozvytok tehnoparkiv jak osnova formuvannja innovacijnoi' ekonomiky krai'ny z konkurentospromozhnym ljuds'kym kapitalom. [Development of technology parks as a basis for the formation of an innovative economy of a country with competitive human capital]. Innovacijna ekonomika. No 11–12, pp. 40–47.

21. Gubernyk, A.A. (2015). Problemy formyrovanyja tehnoparkov v Ukrayne. [Problems of the formation of technoparks in Ukraine]. Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky. Iss. 11(2), pp. 86–89.

Освіта як чинник формування людського капіталу сільських територій

Утеченко Д.М.

У статті розглянуто вплив освіти на формування якісної складової людського капіталу сільських територій.

Здійснено оцінку сучасного стану освітньої підготовки сільського населення. Встановлено основні першопричини низької питомої ваги жителів сільських населених пунктів, які мають вищу освіту. Доведено, що низький рівень престижності сільськогосподарської праці є чи не основним чинником, що перешкоджає вибору молоддю аграрної освіти і стимулює їх після закінчення – працювати в інших сферах господарства.

Встановлено, що відносно низький освітній рівень сільського населення України зумовлений не лише обмеженістю доступу до закладів повної загальної середньої та вищої освіти, а й постійними міграційними втратами найактивнішої частини молоді, яка виїздить у міста для здобуття вищої освіти і після закінчення навчання намагається там залишитися.

Здійснено оцінку сучасного стану ведення наукової роботи закладів вищої освіти аграрного спрямування. Визначено першопричини низької активності до залучення приватних інвестицій в розробку інноваційних продуктів.

Встановлено, що поточне фінансове забезпечення інноваційної діяльності у закладах вищої освіти не відповідає реальним можливостям їхнього наукового потенціалу. Така ситуація обмежує розвиток і результативність інноваційної діяльності, а також перспективи її комерціалізації.

На основі узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду діяльності закладів вищої освіти аграрного профілю запропоновано форми розвитку державно-приватного партнерства ЗВО з аграрним бізнесом.

З'ясовано першопричини небажання науковців ЗВО аграрного профілю займатися розробками інноваційних продуктів для потреб суб'єктів господарювання в сфері агробізнесу.

З метою формування в аграрних університетах підприємницького середовища необхідно створити умови, за яких науковці матимуть можливість розвивати інноваційні проєкти на основі інфраструктурної підтримки, а саме: робочими місцями, консультаціями фахівців, можливостями спілкування із бізнес-спільнотою. В умовах університету – це формування єдиного освітнього науково-інноваційного простору, до якого залучатимуть кафедри, науково-дослідні лабораторії та малі інноваційні підприємства, створені за участю науковців кафедр, а також студентів, аспірантів і докторантів.

Обґрунтовано необхідність формування системи інтенсивної освіти людини на основі масової перекваліфікації як за рахунок особистих ресурсів людини, так і соціальних інвестицій бізнес-груп, що дасть можливість підтримувати неперервний процес «освіта упродовж життя».

Ключові слова: людський капітал, сталий розвиток, сільські території, розширене відтворення, соціально-економічні інструменти, освіта, інноваційна інфраструктура.

Образование как фактор формирования человеческого капитала сельских территорий

Утеченко Д.М.

В статье рассмотрено влияние образования на формирование качественной составляющей человеческого капитала сельских территорий.

Осуществлена оценка современного состояния образовательной подготовки сельского населения. Установлены основные первопричины низкого удельного веса жителей сельских населенных пунктов, имеющих высшее образование. Доказано, что низкий уровень престижности сельскохозяйственного труда является едва ли не основным фактором, препятствующим выбору молодежью аграрного образования и стимулирует их после окончания – работать в других сферах хозяйства.

Установлено, что относительно низкий образовательный уровень сельского населения Украины обусловлен не только ограниченностью доступа к учреждениям полного общего среднего и высшего образования, но и постоянными миграционными потерями активной части молодежи, которая выезжает в города для получения высшего образования и после окончания учебы пытается там остаться.

Осуществлена оценка современного состояния ведения научной работы высших учебных заведений аграрного направления. Определены первопричины низкой активности к привлечению частных инвестиций в разработку инновационных продуктов.

Установлено, что текущее финансовое обеспечение инновационной деятельности в учреждениях высшего образования не соответствует реальным возможностям их научного потенциала. Такая ситуация ограничивает развитие и результативность инновационной деятельности, а также перспективы ее коммерциализации.

На основе обобщения зарубежного и отечественного опыта деятельности учреждений высшего образования аграрного профиля предложены формы развития государственно-частного партнерства высших учебных заведений с аграрным бизнесом.

Выяснено первопричины нежелания ученых высших учебных заведений аграрного профиля заниматься разработками инновационных продуктов для нужд субъектов хозяйствования в сфере агробизнеса.

С целью формирования в аграрных университетах предпринимательской среды необходимо создать условия, при которых ученые смогут развивать инновационные проекты на основе инфраструктурной поддержки, а именно: рабочими местами, консультациями специалистов, возможностями общения с бизнес-сообществом. В условиях университета – это формирование единого образовательного научно-инновационного пространства, к которому привлекать кафедры, научно-исследовательские лаборатории и малые инновационные предприятия, созданные с участием ученых кафедр, а также студентов, аспирантов и докторантов.

Обоснована необходимость формирования системы интенсивного образования человека на основе массовой переквалификации как за счет личных ресурсов человека, так и социальных инвестиций бизнес-групп, что позволит поддерживать непрерывный процесс «образование в течение жизни».

Ключевые слова: человеческий капитал, устойчивое развитие, сельские территории, расширенное воспроизводство, социально-экономические инструменты, образование, инновационная инфраструктура.

Copyright: Utechenko D. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Utechenko D. ID: https://orcid.org/0000-0002-1162-0083

ЕКОНОМІКА

UDC 330.336
JEL O 15, R 11, D 63

Inclusive growth flagship initiatives: EU vs Ukraine

Chaikin O.

Head of Economics and Entrepreneurship Department
Kyiv Institute of Business and Technology Zhytomyr Branch

e-mail: chaikin.oleksandr@gmail.com

OPEN ACCESS

Chaikin O. Inclusive growth flagship initiatives: EU vs Ukraine. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 106–114.

Рукопис отримано: 10.10.2020р.
Прийнято: 24.10.2020р.
Затверджено до друку: 24.11.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-106-114

Significant imbalances of existing development models are demonstrated by global economic growth, and outlines the need to move to a new more flexible and balanced model that is able to maintain the declared high and long-term growth rates together with the preservation of social equality and population general welfare. The purpose of the study is to identify EU comprehensive growth opportunities through of EU flagship initiatives achievement current EU situation in the field of poverty, unemployment, youth and women's unemployment and their involvement as labor force geographical aspects analysis; current state and prospects of EU inclusive development analysis; possibility of the sustainable development goals and inclusive growth based on the EU's flagship initiatives achievement substantiation. The object of the study is the process of inclusive economic growth within the EU through the EU flagship initiatives practical implementation.

It is determined that along with traditional economic growth indicators it is necessary to take into account the human capital equality, ecological state of the environment, social protection, food security and social cohesion. Imperative knowledge on the interconnection of EU policy priorities and flagship initiatives, sustainable development goals and their compliance with inclusive economic development are systematized. The expediency of European inclusive economic growth model, declared in the "Europe 2020" strategy, design and implementation was grounded. Modern trends and geographical aspects of state of unemployment and poverty in the European region countries is determined. The level of women's participation in the European economy is analyzed.

The level of women employment in comparison with men in the EU countries is analyzed, which made it possible to determine that this indicator is consistently lower, however, there is no significant disparity in most member states. It is substantiated that at the new cross-border economic order conditions, proposed by the EU, inclusive growth allows all member countries enjoy the progressive results of the union, economic integration and economic growth.

Key words: inclusive growth, sustainable development, employment.

Problem statement and analysis of recent research. At the present stage of global economy development, the progress of real public good growth is rather slow and inequality deepening have created the conditions forpolitical polarizationand social cohesion erosion as in a number of developed countries, so in developing countries. Economic development in the XXI century. is determined by the transition of most developed countries from focusing on general country efficiency indicators, that characterize its economic development, to sustainable and inclusive growth indicators, whose main priorities are the population life quality and equal access to all economic and social opportunities.The benefits of economic growth, that is basised on inclusion, should apply to all countries, while strengthening territorial unity.

Currently, the need of inclusive growth understanding implementation through the socio-economic issues set on income inequality between

countries and their particular territories increase, poverty in some European geographical region countries (Ukraine, Moldova) deepening is clear. Which in the long run will cause the social gapincrease and negative consequences as for individual countries, so for sustainable economic growth of the region in general. The characteristic of the general tendencies motivates to qualitatively new model of economic growth search - radically different from extensive, which provides fast results, however, it does not ensure the sustainability of the results. Economic growth models, taking into account social and environmental factors, demonstrate high results of living standards and population life quality.

The globalization processes provoked changesnot only in the national economies structures and relations vectors between its economic entities, but also resulted in the new integration groups at the macro and regional level soccurrence. Among the world regions Europe is characterized by the highest percentage of national sustainable development strategies, because currently all member states of the European Union (EU) have adopted strategies. The Europe 2020 strategy promotes a smart, sustainable and inclusive European economy. There are some major priorities to be pursued, as follows: employment, innovation, education, social inclusion and climate/energy. The targets are set for the European Union (EU), overall, as well as for each EU member. Out of the four dimensions of the Europe 2020 strategy, we will focus only on inclusive growth; it aims to increasing Europe's employment rate, investing in skills and training, and ensuring that the benefits of growth reach all parts of the EU.

Contradiction between the interests of economic growth of EU countries in global terms and the need of social equality insurgent is one of the most difficult at the present stage. The evidence that growth differentials in European regions are positively related to social capital measured as associational activity has been presented by Beugelsdijk S. and Schaik T. [3]. Referring to the concept of inclusive growth the transition economies of the Central and Eastern European countries, which are the current EU members (Bulgaria, Croatia, the Czech Republic, Estonia, Latvia, Lithuania, Hungary, Poland, Romania, Slovakia and Slovenia) and are characterized by comparable historic and economic background but now they seem to reach diversified stages of development have been analyzed by Cichowicz E., Rollnik-Sadowska E. [10].The prominent role of eco-innovation and investigation of still scarcely explored impact assessment of GDP growth, quality of institutions, and recycling rates on the eco-innovation index in the EU member states has been highlighted by Andabaka A., Sertić M. and Harc M. [1].

Achieving sustainable development has been hampered by trade-offs in favour of economic growth over social well-being and ecological viability, which may also affect the sustainable development goals, but in contrast, the concept of inclusive development emphasizes the social, ecological and political dimensions of development [14]. The main characteristics and mechanisms of productive employment, focusing on the interrelationships between productive employment, and inclusive and sustainable development in European Union countries have been studied by Georgescu M. and Herman E. [13]. People with low or basic skills require higher qualifications, so the EU needs inclusive growth, that means more and better jobs, investment in skills and training, modernizing the labor market. The influence of the investment in training on others macroeconomic indexes, such as unemployment rate, GDP, lifelong learning, medium wage for the EU countries have been tested by Manafi I. and Marinescu D. [15]. However, some research aspects of inclusive growth through the sustainable goals achievement EU opportunities demand additional study.

The aim of the study. The purpose of the study is to investigate the opportunities of EU inclusive growth through the sustainable development goals achievement. The objectives of the study are: the EU inclusive economic growth through the sustainable development goals achievement process generalization; current situation in the area of poverty, unemployment, youth unemployment and female as labor force involvement in the EU geographical aspects analysis; the EU inclusive growth perspective current state and perspective analysis; EU Flagship Initiative and Sustainable development goals at inclusive growth through the sustainable development goals achievement justification. The object of study is the process of the EU inclusive economic growth through the sustainable development achievement.

Material and research methods. The methodological basis of the research is general scientific and specific methods of economic phenomena and processes cognition. Therefore, the following methods have been applied: logical generalization (while current EU situation on social, demographic and employment issues defining); comparison (when actual world poverty geography EU countries aspect, analysis in particular); abstract-logical (when EU polices priorities and EU Flagship Initiatives intercourse and their complianceadequacy to the Sustainable development goals design); monographic (while

the recent research on inclusive growth through the sustainable development goals achievement EU perspectives study); economic and statistical (when youth unemployment in the European union analysis by member countries conduction); graphic (for visual presentation world poverty and unemployment EU countries regional aspect); heuristic (when key scientific and research findings generalization and highlighting the future research area).

Research results and discussion. Thematic axes of the European development model (competitiveness of member countries and individual territories; high employment; equal opportunities; environmental management; diversification and intellectualization of the economy; ensuring the life quality and cohesion of the population) reflect the inclusive model goals, which currently acts as the guarantor and the effective mechanism for population welfare ensurment, maintaining decent living conditions and high incomes.

It is important to outline a number of prioritiesin the process of European strategy for inclusive economic growthsearch and design - high level of employment; new skills, anticipation and changes management; fight against poverty, that are practically reflected in the approved EU Flagship Initiatives, which in turn correlate with the sustainable development goals (Table 1). For example, “High level of employment” prioritymeets EU Flagship Initiatives - "Anindustrial policy for the globalization era" and "Youth on the move", which are also aimed at achieving the Sustainable development goals 8. “Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all” and 17. “Partnerships for the goals”.

In the macroeconomic context, on the new cross-border rational economic order background, proposed by the EU, inclusive growth allows all member countries to enjoy the progressive results of the union, economic integration and economic growth. The emergence of eco-

Table 1 – **EU polices priorities and Flagship Initiatives intercourse and their compliance adequacy to the Sustainable development goals**

Priority	Current situation	EU Flagship Initiative	Sustainable development goals
High level of employment	470 million people worldwide are currently unemployed or underemployed. Due to demographic change, our workforce is about to shrink. Only 65 % of EU working age population is currently employed, compared to over 70% in the US and Japan. The employment rate of women and older workers are particularly low. Young people unemployment rate is over 21%.	"An industrial policy for the globalization era"; "Youth on the move"	Goal 8. Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all; Goal 17. Partnerships for the goals
New skills, anticipate and manage change	About 100 million people have low or basic skills, but taking into account current labourmarket conditions, lifelong learning benefits mostly the more educated. By 2021, approximately 15 million more jobs will require high qualifications, while the demand for low skills will permanently drop. Achieving longer working lives will also require the possibility to acquire and develop new skills throughout the lifetime.	"Innovation Union"; "A Digital Agenda for Europe"; "Resource efficient Europe"; "An Agenda for new skills and jobs"	Goal 4. Quality education; Goal 9: Build resilient infrastructure, promote sustainable industrialization and foster innovation
Fighting poverty	Under 600 million people across the world live in extreme poverty. By 2030, this figure is expected to fall to some 436 million. 80 million people in EU are currently at risk of. About 20 million of them are children. More than 10 % people worldwide do not earn enough to make it above the poverty threshold.	"European Platform against Poverty"	Goal 1. End poverty in all its forms everywhere; Goal 2. End hunger, achieve food security and improved nutrition and promote sustainable agriculture; Goal 12: Ensure sustainable consumption and production patterns;

Source: generalized by the author.

nomic development inclusive model introduction need is the evidence that global economy needs structural adjustment. However, along with traditional indicators of economic growth, it is necessary to take into account human capital equality, environment ecological state, social protection, food security and social cohesion as factors of regional security in a broad sense.

It should be noted, that the benefits of economic growth based on inclusion should extend to all member states of the union, strengthening the territorial unity of the EU. In the context of inclusive development, it is necessary to focus on the poor, especially in the part of the workforce that is involved in low-productivity activities, or completely excluded from the growth process. The EU experts identify three features of poverty, namely:$ 1.90 / per day; $ 3.20 per day and $ 5.5 per day, which are calculated at the purchasing power parity level. According to the World Poverty Mapdata [21] as of 2020 EU member states and other countries in the European region belong to the group of countries with a poverty rate below 3 % (Fig. 1.).

Inclusive growth approach as anti-crisis policy instrument has been taken into account by many countries and regional associations, such as the EU. Currently, in accordance with the approved EU strategy «Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth» [12] economic growth is considered as complex phenomenon, which covers economic development, scientific and educational potential and direct inclusive development, that stimulates the economy due to high employment rates, which in turn ensures social and territorial integrity.

Though, that EU member states are countries with developed economies, currently many socio-economic problems, related to crisis phenomena, unemployment, too fast migration processes and social discontentment can be observed. The overall unemployment rate as of 2019 is shown at Fig. 2.

Economic growth is compared to an employment increase, however, it does not transformed into employment growth or a fair income and resources distribution. Inclusive growth is about equitable opportunities provision for economic participants during economic growth and equality of sectors of the economy and population segments. The emphasis is on productive employment of all groups of the working population(including women),as an important condition for poverty reduction. The key tactical goal declared in the roadmap of this strategy is “Goal 1. 75% of population aged 20-64 must be employed”.

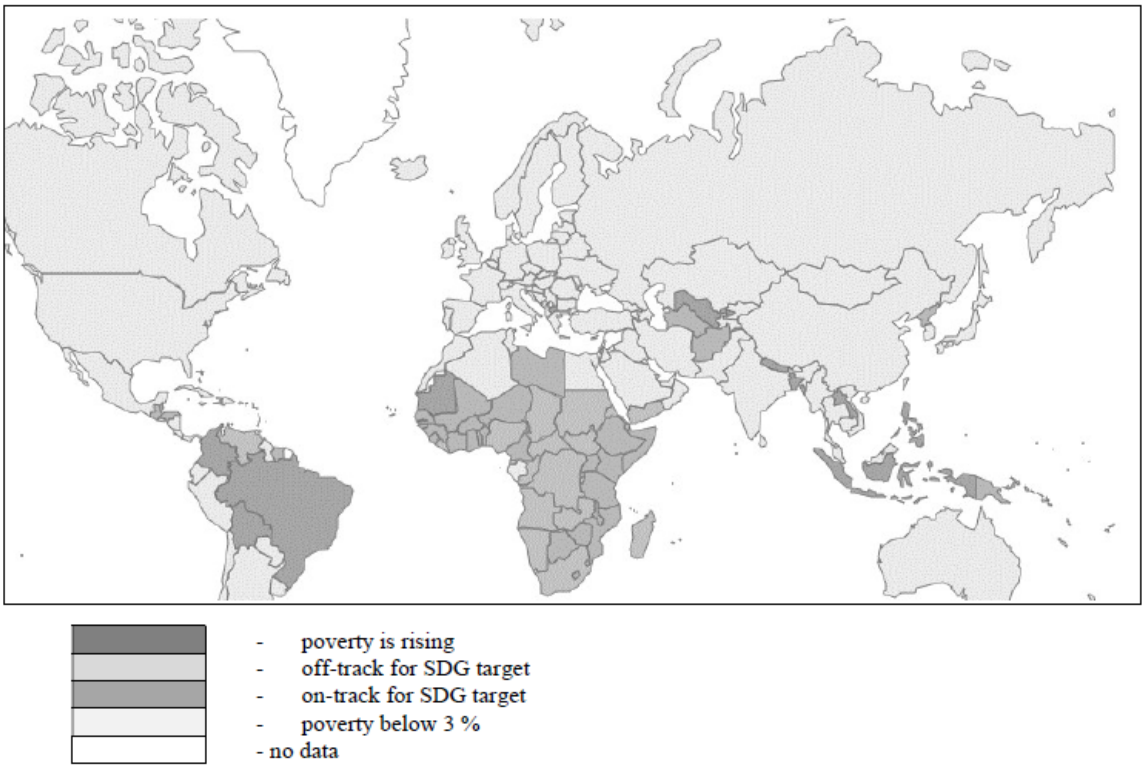

Fig. 1. **World poverty geography EU countries aspect, 2020.**

Source: [21].

Fig. 2. **Unemployment, total, 2019, % of total labor force.**

Source:[19].

It is empirically proved that during the financial crisis, the unemployment rate is rising, and at the same time the demand for jobs. Employment rate of young graduates (from 20 to 34 years old), who were employed after graduation changed significantly during the financial crisis of 2008,however for today, considering pre-crisis situation in the world caused by the COVID-19 epidemic and its consequences, it is predicted that this positive trend will change dramatically. However, already today in some EU countries we can observe the level of youth unemployment presence (Fig. 3). Greece (39 %), Italy (29 %), Croatia (24 %), France (21 %) and Cyprus (18 %) are the leaders in the ranking of countries with the largest share of unemployed youth.

In the context of globalization, the labor market is significantly affected by the economy openness, foreign economic relations intensification, international labor migration and although the employment rate of women, compared to men, in EU countries is permanently lower, however, there is no significant disparity in most member countries(Fig. 4.). Nevertheless, as of 2019, some countries have shown a slightly larger gap between women's and men's employment. Thus, the largest gap of 10% was recorded in Malta, Italy (8 %) and Romania (7 %). In most other countries, this figure remained within range of 2 -5 %, which caused by some cultural and socio-demographic reasons.

There is a permanent progress at the legislative level in addressing gender inequalities in the EU countries, however, in ordinary life, the realization of women's and men's equal rights still faces some problems. As a result of globalization changes, informal labor relations are becoming more and more widespread, which reduce social guarantees of employment, and to which young workers and women are inclined. It should be noted, that significant progress has been made in EU member countries to eliminate gender inequalities at the legislative level.

By the virtue of to the EU Directives, most of the countries of the union have implemented in their labor legislation the statements, that guarantee compliance with the principle of equality in wages. The EU's strategy in this area includes women employment increase, labor market segregation reduction and equal pay for equal work and opportunities.

Currently, for most EU countries higher gender gaps are typical for private sector of the economy compared to the state. Part-time employment, which has recently tended to grow constantly, is one of the means of solving the problems of women's employment in the EU countries. Part-time employment, as well as flexible working condi-

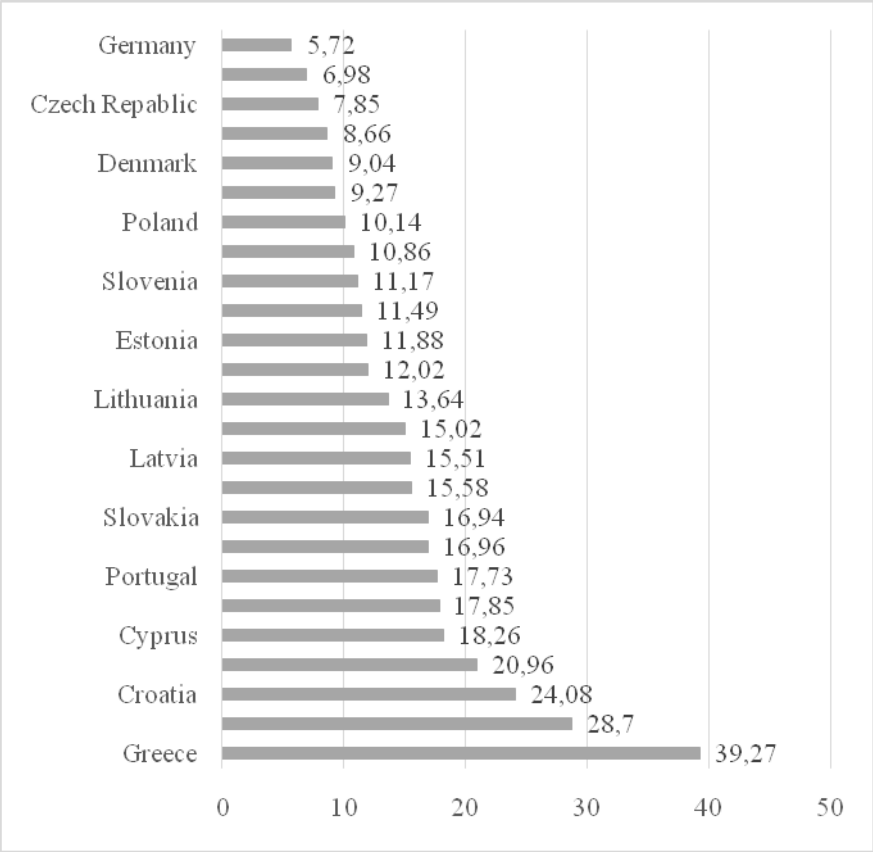

Fig. 3. **Youth unemployment, ages 15-24 in the European union 2019, %.**
Source:[18].

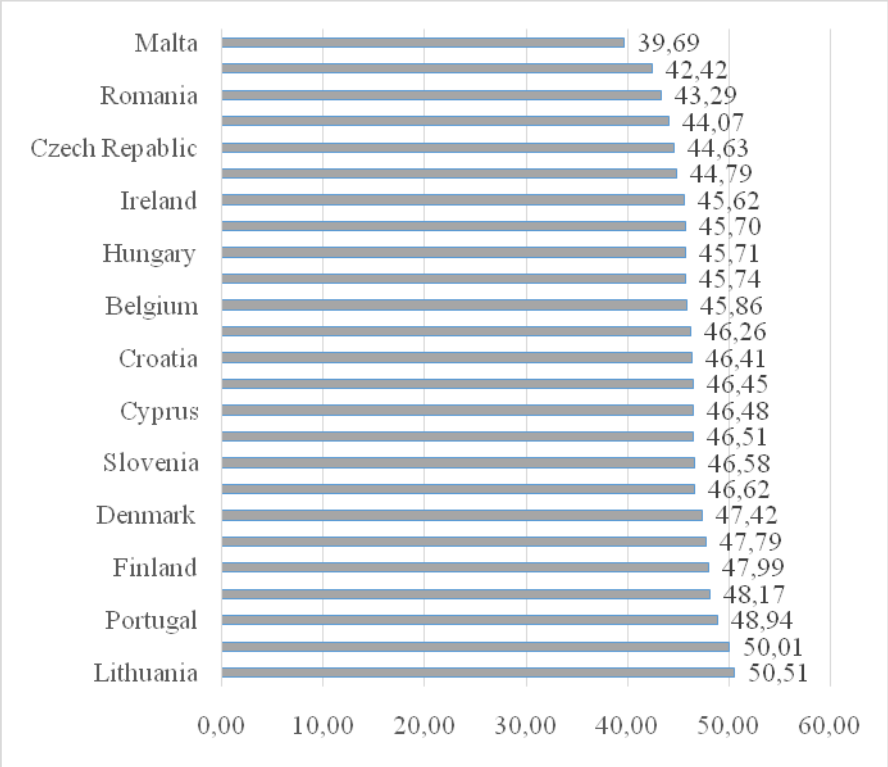

Fig. 4. **Laborforce, percentfemaleintheEuropeanunion 2019, %.**
Source:[18].

tions are the most common forms among part-time employment, however, this type of employment leads to gender segregation of employment, that is, the concentration of men and women in different sectors of the economy.

Under the new cross-border economic order that is proposed by the EU, the primary task of the union is to unite the nations and peoples of Europe, which meets the inclusive growth goals, namely social cohesion, which is able to ensure sustainability of all member countries economic performance increase. Although the EU is one of the largest financial donors in the world, but also focuses on helping member countries to increase the efficiency of their trade activities by providing more open access to the single market, which in the long run can become the foundation for job creation and economic growth through high employment provision. The single European labor market will enable all citizens to move freely within the territory of the EU member states, study or work in any of these countries that will provide equal access to education, which is in line with inclusive growth policies. In addition, European integration has a very positive budgetary effect, especially at the initial stage of accession to the union. Actually, the EU budget serves the effective functioning of the single market provision, and therefore involves the elimination of the negative manifestations of enlargement regardless of whether it concerns a region, an economic sector or a member country. Thus, the EU has the historic opportunity to consolidate society around the ideas of smart, sustainable and inclusive growth.

Conclusions. The inclusive growth model has gained a broad understanding in various aspects its essence is reflected and acquires practical use in EU policy on territorial development, social initiatives and anti-discrimination issues conduction in particular. Equal use and economic development benefits consumption by all population segments opportunities provision leads to gaps reduction and disparities in income and welfare, which in turn, brings not only social benefits, but also accelerated and balanced economic growth.

It was determined during the study conduction that, at the present stage, the European strategy of inclusive economic growth is outlined by a number of validatев priorities – "High level of employment"; "New skills, anticipate and manage change"; "Fighting poverty". After the current state of inclusive growth of the EU economy analysis performance, it has been determined, that these initiatives are reflected in the approved EU Flagship Initiatives which in turn correlate with the sustainable development goals.

While ensuring the positive pace dynamics of inclusive growth, the level of poverty in the whole territory of the union is decreasing at the expense of jobs number increase and each individual member state industrial development intensification. In case of inclusive economic growth, sustainable and long-term life improvement of all population segments is ensured, which not only stimulates the acceleration of GDP growth, but also takes into account the existing difference in income, and state regulation should be aimed at subsidies redistribution and targeted use of public investment on social infrastructure networks, education and health systems, cultural and personal development expansion. The future research will be aimed at further development of inclusive growth through EU Flagship Initiative implementation issues and their sustainability opportunities.

REFERENCES

1. Andabaka, A., Sertić, M., Harc, M. (2019). Eco-innovation and Economic Growth in the European Union. Zagreb. International Review of Economics and Business. Vol. 22(2), pp. 43–54. DOI: 10.2478/zireb-2019-0019.

2. Baiardi, D., Morana, C. (2018). Financial development and income distribution inequality in the euro area. Economic Modelling. Vol.70, pp. 40–55. Available at: https://doi.org/10.1016/j.econmod.2017.10.008.

3. Beugelsdijk, S., Schaik, T. (2005). Social capital and growth in European regions: An empirical test. European Journal of Political Economy, Vol. 21(2), 301–324 p. DOI: 10.1016/j.ejpoleco.2004.07.004.

4. Chaikin, O. (2014). Corporate responsibility, ecological certification aspect. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. Vol. 36. No 3, pp. 463–470. DOI: http://dx.doi.org/10.15544/mts.2014.043.

5. Chaikin, O. (2019). Food Security Through the Rural Inclusive Growth Opportunities. Sustainable Development of Rural Areas: monograph: collective monograph / ed. T. Zinchuk, J. Romanauskas. Klaipeda: Klaipeda University; Kyiv: Center of Educational Literature, pp. 255–264.

6. Chaikin, O. (2019). Global Wealth and Inclusive Growth. Inclusive Community-Based Rural Development Strategy: Projects, Realities and European Perspectives for Ukraine: monograph: collective monograph / ed. T. Zinchuk. Kyiv: Center of Educational Literature, pp. 343–352.

7. Chaikin, O., Usiuk, T. (2019). The Imperatives of Inclusive Economic Growth Theory. Scientific Horizons. Zhytomyr. No 11, pp. 3–12. doi: 10.33249/2663-2144-2019-84-11-3-12

8. Chaikin, O., Kirieieva, E., Slobodeniuk, O. (2018). Environmental Management Certification: Socio-Economic Monitoring. Management Theory andStudies for Rural Business and Infrastructure Development. Vol. 40. No 3, pp. 297–306. DOI: https://doi.org/10.15544/mts.2018.28.

9. Charron, N., Dijkstra, L., Lapuente, V. (2015). Mapping the regional divide in Europe: A measure for assessing quality of government in 206 European regions. Social Indicators Research. Vol. 122(2), pp. 315–346. doi: 10.1007/s11205-014-0702-y.

10. Cichowicz, E., Rollnik-Sadowska, E. (2018). Inclusive Growth of the CEE Countries as a Determinant of Sustainable Development. DOI: 10.20944/preprints201809.0344.v1.

11. Despotovic, D., Cvetanovic, S., Nedic, V., Despotovic, M. (2016). Economic, social and environmental dimension of sustainable competitiveness of European countries. Journal of Environmental Planning and Management. Vol. 59, pp. 1656–1678. Available at: https://doi.org/10.1080/09640568.2015.1085370

12. European Commission (EC). Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. Communication from the Commission; Publications Office of the European Union: Luxemburg, 2010; Available online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&from=EN (accessed on 29Feb 2020).

13. Georgescu, M., Herman, E. (2019). Productive Employment for Inclusive and Sustainable Development in European Union Countries: A Multivariate Analysis. Sustainability. Vol. 11(6), 1771 p. DOI: 10.3390/su11061771

14. Gupta, J., Vegelin, C. (2016). Sustainable development goals and inclusive development. Int. Environ. Agreem.-Polit. Law Econom. Vol.16. pp. 433–448. Available at: https://doi.org/10.1007/s10784-016-9323-z.

15. Manafi, I., Marinescu, D. (2013). The Influence of Investment in Education on Inclusive Growth – Empirical Evidence from Romania vs. EU. Procedia - Social and Behavioral Sciences. Vol. 93, pp. 689-694. DOI: 10.1016/j.sbspro.2013.09.262.

16. McCann, P., Ortega-Argilés, R. (2015). Smart specialization, regional growth, and applications to European union cohesion policy. Regional Studies. Vol. 49(8), pp. 1291–1302. doi: 10.1080/00343404.2013.799769.

17. Soava, G., Mehedintu, A., Sterpu, M. (2020). Relations between income inequality, economic growth and poverty threshold: new evidences from EU countries panels. Technological and Economic Development of Economy. Vol. 26(2), pp. 290-310. https://doi.org/10.3846/tede.2019.11335.

18. The Global Economy. Business and Economic Data. Available online: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/youth_unemployment/European-union/(accessed on 29 Feb 2020).

19. The World Bank. Available online: https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?view=map (accessed on 29 Feb 2020).

20. UN-United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development; A/RES/70/1; United Nations General Assembly: New York, NY, USA, 2015; Available online: https://sustainabledevelopment.un-.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf(accessed on 20 Feb 2020).

21. World Poverty Map. Available online: https://worldpoverty.io/map (accessed on 29 Feb 2020).

Ініціативи-флагмани інклюзивного зростання: ЄС vs Україна

Чайкін О.В.

Глобальне економічне зростання демонструє суттєві дисбаланси існуючих моделей розвитку і окреслює необхідність переходу до нової більш гнучкої і збалансованої моделі, здатної підтримувати задекларовані високі та довгострокові темпи зростання разом із збереженням соціальної рівності та загальним добробутом населення. Метою дослідження є визначення можливостей всебічного зростання в ЄС через досягнення флагманських ініціатив ЄС. Завдання дослідження полягають в узагальненні процесу інклюзивного економічного зростання в межах ЄС через реалізацію флагманських ініціатив ЄС; аналізі географічних аспектів поточної ситуації ЄС у сфері бідності, безробіття, безробіття серед молоді та жінок та їх залучення у якості робочої сили; аналіз поточного стану та перспектив інклюзивного розвитку ЄС; обґрунтування можливості досягнення цілей сталого розвитку та інклюзивного зростання на основі флагманських ініціатив ЄС. Об'єктом дослідження є процес інклюзивного економічного зростання в межах ЄС через практичне впровадження флагманських ініціатив ЄС.

Визначено, що поряд із традиційними показниками економічного зростання, необхідним є врахування рівності людського капіталу, екологічного стану довкілля, соціального захисту, продовольчої безпеки та соціальної згуртованості. Систематизовано імперативні знання щодо взаємозв'язку пріоритетів політики ЄС та «Флагманських ініціатив», цілей сталого розвитку та їх відповідність інклюзивному розвитку економіки. Обґрунтовано доцільність розробки та імплементації європейської моделі інклюзивного зростання економіки, задекларованої у стратегії «Європа 2020». Визначено сучасні тенденції та географічні аспекти стану безробіття та бідності в країнах європейського регіону. Проаналізовано рівень участі жінок у європейській економіці.

Проаналізовано рівень зайнятості жінок, порівняно з чоловіками, у країнах ЄС, що надало можливість визначити, що цей показник є стабільно нижчим, проте в більшості країн-членах не спостерігається значної диспропорції. Обґрунтовано, що в умовах нового транскордонного економічного порядку, який пропонує ЄС, інклюзивне зростання дозволяє усім країнам-членам користуватись прогресивними результатами союзу, економічної інтеграції та економічного росту.

Ключові слова: інклюзивне зростання, сталий розвиток, зайнятість.

Инициативы-флагманы инклюзивного роста: ЕС vs Украина

Чайкин А.В.

Глобальный экономический рост демонстрирует существенные дисбалансы существующих моделей развития и определяет необходимость перехода к новой более гибкой и сбалансированной модели, способной поддерживать задекларированные высокие и долгосрочные темпы роста на ряду с сохранением социального равенства и общим благосостоянием населения. Целью исследования является определение возможностей всестороннего роста в ЕС через достижение флагманских инициатив ЕС. Задачи исследования заключаются в обобщении процесса инклюзивного экономического роста в пределах ЕС через реализацию флагманских инициатив ЕС; анализе географических аспектов текущей ситуации ЕС в сфере бедности, безработицы, безработицы среди молодежи и женщин, их вовлечения в качестве рабочей силы; анализе текущего состояния и

перспектив инклюзивного развития ЕС; обосновании возможности достижения целей устойчивого развития и инклюзивного роста на основе флагманских инициатив ЕС. Объектом исследования является процесс инклюзивного экономического роста в пределах ЕС через практическое внедрение флагманских инициатив ЕС.

Определено, что наряду с традиционными показателями экономического роста, необходимым есть учет равенства человеческого капитала, экологического состояния окружающей среды, социальной защиты, продовольственной безопасности и социальной сплоченности. Систематизированы императивные знания о взаимосвязи приоритетов политики ЕС и «Флагманских инициатив», целей устойчивого развития и их соответствие инклюзивному развитию экономики. Обоснована целесообразность разработки и имплементации европейской модели инклюзивного роста экономики, задекларированной в стратегии «Европа 2020». Определены современные тенденции и географические аспекты состояния безработицы и бедности в странах европейского региона. Проанализирован уровень участия женщин в европейской экономике.

Проанализирован уровень занятости женщин, по сравнению с мужчинами, в странах ЕС, что позволило определить, что этот показатель стабильно ниже, однако в большинстве стран-членов не наблюдается значительной диспропорции. Обосновано, что в условиях нового трансграничного экономического порядка, который предлагает ЕС, инклюзивный рост позволяет всем странам-членам пользоваться прогрессивными результатами союза, экономической интеграции и экономического роста.

Ключевые слова: инклюзивный рост, устойчивое развитие, занятость.

Copyright: Chaikin O. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Chaikin O. ID: https://orcid.org/0000-0003-2985-0407

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 657.37:006
JEL M40, F15, F30

Розвиток та вплив міжнародних норм обліку на формування фінансової звітності в банківських установах України

Хомовий С.М.[1], Хомяк Н.В.[1], Томілова-Яремчук Н.О.[1], Литвиненко В.С.[2]

[1] Білоцерківський національний аграрний університет
[2] Національний університет біоресурсів і природокористування України

Хомовий С.М. E-mail: 2serik2@ukr.net; Хомяк Н.В. E-mail: nvh878@ukr.net;
Томілова-Яремчук Н.О. E-mail: ntomilova1984@gmail.com; Литвиненко В.С. E-mail: vladimir005@ukr.net

OPEN ACCESS

Хомовий С.М., Хомяк Н.В., Томілова-Яремчук Н.О., Литвиненко В.С. Розвиток та вплив міжнародних норм обліку на формування фінансової звітності в банківських установах України. Економіка та управління АПК. 2020. № 2. С. 115–123.

Homovyj S.M., Homjak N.V., Tomilova-Jaremchuk N.O., Lytvynenko V.S. Rozvytok ta vplyv mizhnarodnyh norm obliku na formuvannja finansovoi' zvitnosti v bankivs'kyh ustanovah Ukrai'ny. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 115–123.

Рукопис отримано: 08.10.2020р.
Прийнято: 28.10.2020р.
Затверджено до друку: 24.11.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-115-123

В статті проаналізовано тенденції щорічного збільшення кількості країн, які стимулюють використання МСФЗ на своїх територіях у різних компаніях та в різних сферах діяльності.

Опрацьована система впровадження МСФЗ, їх прозорість та відкритість, що в подальшому приведе до значного покращення відносин з інвесторами та збільшить їх довіру до банків. Здійснено порівняння статусу використання МСФЗ для організацій різних країн світу. Показано безпосередній зв'язок між ефективною діяльністю банківських установ у зарубіжних країнах та введенням МСФЗ. Виділено чинники наближеності країн до політичних сил, що формуються в КМСФЗ, та наведено показники ймовірних національних стратегій імплементації МСФЗ в різних країнах світу. Україна при цьому належить до країн що має досить слабкий політичний вплив на управлінські рішення КМСФЗ.

З'ясовано, що в Україні процес узгодження бухгалтерського обліку з МСФЗ в банківській сфері було розпочато ще з 1998 року, проте як суб'єкт регулювання їх стали розглядати нещодавно. На сьогодні МСФЗ є вже підґрунтям П(с)БО та інших нормативно-правових актів, що вказує на ефективність процесів поєднання національних особливостей ведення бізнесу в Україні з міжнародними.

Встановлено, що важливим чинником коригування української банківської облікової системи є забезпечення правдивої фінансової інформації про справжню ціну активів банку, їх прибутковість, прозорість бухгалтерських дій, створення ефективних в управлінні методологічно-правових документів, що регулюють ведення обліку фінансових інструментів за міжнародними правилами.

Розглянуто плани рахунків в банках до та після реформування, окреслено їх переваги та недоліки.

У ході дослідження було проаналізовано й загальні проблеми, які виникають у банківських установах в процесі впровадження міжнародних стандартів, а також можливі шляхи вирішення цих проблем. Важливим також є процес моніторингу якості складання фінансової звітності в банках. Аналіз закордонних систем даного процесу показав, що найбільш сприятливою для українських банків є структура контролю, яку використовують у Німеччині.

Серед основних ризиків повного впровадження МСЗФ в банківських установах України ми виділили: 1) внутрішні – збільшення кількості користувачів фінансової інформації; зміст корпоративної звітності (інтегрованої, нефінансової, управлінської); політика перевірки корпоративної звітності; 2) зовнішні – фінансові ризики; небезпека швидкої інтеграції на міжнародні фінансові ринки; процентні ризики.

Ключові слова: бухгалтерський облік, МСФЗ, банки, організація обліку, план рахунків, П(с)БО, фінансова звітність.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Задекларовані Україною пріоритети на зближення з Європейським співтовариством і інтенсивний перехід до побудови вільноекономічних відносин у реалізації господарської діяльності спонукають до реформування існуючого фінансового обліку та відповідності вимог міжнародним стандартам фінансової звітності. Нині банківська система України відіграє важливу роль не лише в середині країни, але й поза її межами, адже наші банки постійно користуються закордонними інвестиціями. Значна кількість національних банків має зв'язки із закордонними фінансовими установами, тому формування ними міжнародної звітності є особливо актуальним.

Ґрунтовні дослідження у напрямку вивчення методів ведення бухгалтерського обліку в банківських установах здійснено такими вченими як Єлисєєва О. [3], Кондрашев П. [5], Литвин Н. [6], Мельник Н. [7], Фурсова В. [14], Ясменко Г. [16]. Питанням адаптації міжнародних стандартів до особливостей національних економік були присвячені праці Голова С. [2], Єфименко Т. [4], Степової Т. [10], Хомового С.М. [15], Ramana K. [18].

Проте залишається не вирішеною проблема результативного впровадження на рівні з міжнародними стандартами позитивних організаційних елементів, що були намічені в обліку банківських установ.

Мета дослідження. Виділення міжнародних норм, що на сьогодні формують особливості обліку в банківських установах та на їх основі запропонувати систему контролю якості фінансової звітності в банківських установах України**.**

Матеріал і методи дослідження. Підґрунтям даного дослідження стали історичні особливості розвитку та формування міжнародних стандартів обліку, затверджені міжнародні та національні стандарти бухгалтерського обліку, національні концепції, парадигми бухгалтерських світових шкіл та визнаних організацій що спеціалізуються на фінансовій звітності.

Результати дослідження та обговорення. У процесі розвитку методів бухгалтерського обліку та звітності змінювались як обсяги висвітлення фінансової інформації, так і якісні характеристики систем і способи представлення звітних даних. Серед основних чинників, що впливали на їх розвиток можна виділити наступні:

• введення подвійного запису, що проявляється в фіксації господарських об'єктів за дебетом і кредитом рахунків, застосуванні принципів бухгалтерського обліку та зведенні даних у систематизованій формі [5, с. 37];

• узагальнення даних про об'єкти бухгалтерського обліку в фінансовій звітності через використання аналітичних та синтетичних рахунків [15, с. 364];

• розвиток міжнародних корпорацій спонукав до узгодження різних національних облікових систем багатьох країн світу для обробки інформаційної складової, що висвітлюється у звітності [7, с. 510];

• формування міжнародних фахових асоціацій з регулювання бухгалтерського обліку та звітності (Комітет з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та Міжнародна федерація бухгалтерів) [3, с. 147];

• визнання та застосування МСФЗ урядами розвинених країн (Великобританія, ЄС, США, Німеччина, Франція, Канада та ін.) і міжнародних організацій (СОТ, МВФ, IOSCO, OESD та ін.), що сприяло покращенню економічних зв'язків даного спрямування між господарськими суб'єктами різних країн світу через можливість порівняння їхньої звітності [16, с. 2].

Теперішні ознаки розвитку бухгалтерського обліку та фінансової звітності є результатом запровадження МСФЗ в облікові системи різних країн світу (рис. 1).

На сьогодні у світі спостерігається тенденція до щорічного збільшення кількості країн, які стимулюють використання МСФЗ на своїх територіях у різних компаніях та в різних сферах діяльності. Їх кількість станом на 2018 рік сягнула 166 [17]. Проте найбільш інтенсивним регіоном розвитку станом на 2018 рік залишається Європа (рис. 2).

Правильне впровадження МСФЗ, їх прозорість та відкритість приведе до значного покращення відносин з інвесторами та збільшить їх довіру до банків. Саме тому було здійснено порівняння статусу використання МСФЗ для організацій різних країн світу (табл. 1).

Дані таблиці 1 показують безпосередній зв'язок між ефективною діяльністю банківських установ у зарубіжних країнах і введення МСФЗ. Показовим є також те, що майже всі країни, висвітлені у таблиці 1, мають своїх речників у різних органах Комітету з міжнародних стандартів фінансової звітності.

Керівник бухгалтерського об'єднання експертів Великобританії Найджел Слей-Джонсон висловив думку про те, що досвід його країни та країн ЄС дозволяє стверджувати, що найкращим є варіант з одночасним переходом на всі міжнародні стандарти та обов'язково встановленим остаточним терміном [1].

Рис. 1**. Місце МСФЗ у процесі розвитку банківської системи.**

Джерело: узагальнено авторами.

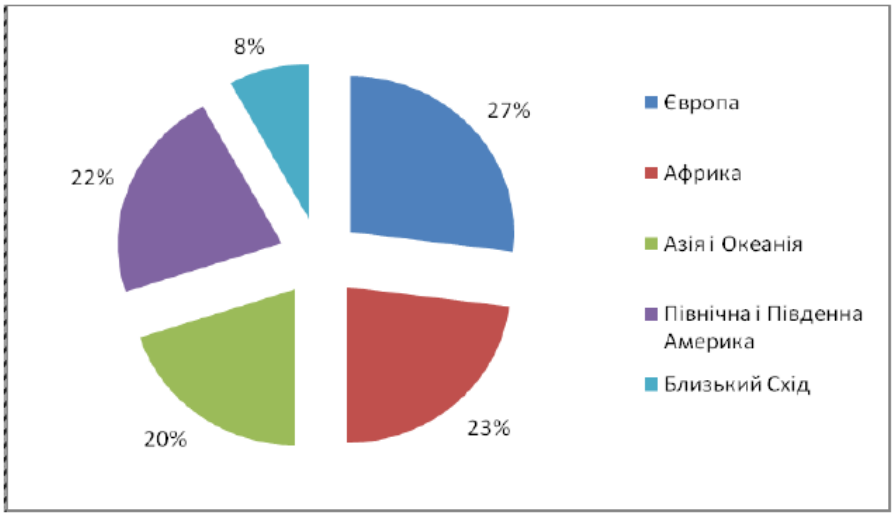

Рис. 2**. Структура країн світу, які використовували МСФЗ у 2018 році.**

Джерело: розроблено авторами на основі [13].

Таблиця 1 – **Причинно-наслідкові зв'язки статусу МСФЗ для організацій різних країн світу**

П\п	Країна	Статус МСФЗ в організаціях
1	Великобританія	Впровадження МСФЗ почалося у 2005 році
2	США	Спочатку були допустимі для іноземних емітентів починаючи з 2007 року. Терміном остаточного запровадження МСФЗ у США став 2011 рік
3	Китай	Майже повністю комплементовані до національних стандартів обліку
4	Франція	Впровадження почалося в 2005 році у зв'язку з входом країни до ЄС
5	Канада	Дозволяється застосування МСФЗ для приватних підприємств, в т.ч. некомерційних організацій
6	Австралія	МСФЗ застосовують у всіх організаціях приватного сектору економіки та в державному секторі ще з 2005 року
7	Японія	Схвалені для ведення в міжнародних організаціях з 2010 року, але законодавчо затверджені лише у 2016 році
8	Іспанія	Необхідні при входженні країни до Євросоюзу, а їх впровадження розпочалося з 2005 року

Джерело: узагальнено авторами.

Цікавою також є думка власника Гарвардської бізнес-школи, що здійснив специфічний аналіз, під час якого виявився певний зв'язок політичних чинників та стратегії запровадження МСФЗ [18]. Серед політичних чинників були виділені наближеність країни до політичних сил, що формуються в КМСФЗ. Так, у таблиці 2 було наведено показники ймовірних національних стратегій імплементації МСФЗ в різних країнах світу. Україна при цьому належить до країн останньої групи, оскільки вона має досить слабкий політичний вплив на управлінські рішення КМСФЗ.

В Україні процес узгодження бухгалтерського обліку з МСФЗ в банківській сфері розпочато ще з 1998 року. Проте як суб'єкт регулювання їх стали розглядати нещодавно. На ранніх стадіях реформування бухгалтерського обліку нормативна база Національного банку України включала тільки загальні правила Міжнародних стандартів. На сьогодні МСФЗ є вже підґрунтям П(с)БО та інших нормативно-правових актів, що регулюють бухгалтерський облік та формування звітності банківських установ. На теперішньому етапі Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку вже мало в чому відрізняються від міжнародних, що вказує на ефективність процесів поєднання національних особливостей ведення бізнесу в Україні з міжнародними [12]. Процес поновлення законодавчих положень з бухгалтерського обліку та звітності банків у нашій країні відбувається безперервно, що в свою чергу варто пов'язувати із покращенням процедури бухгалтерського обліку і зменшенням неточностей між Національними та Міжнародними стандартами.

Важливим чинником коригування української банківської облікової системи є забезпечення правдивої фінансової інформації про справжню ціну активів банку, їх прибутковість, прозорість бухгалтерських дій, створення ефективних в управлінні методологічно-правових документів, що регулюють ведення обліку фінансових інструментів за міжнародними правилами.

Велике значення в процесі запровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності як суб'єкта політики регулювання мало розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні» 2007 року [10, с. 991].

Цією стратегією було встановлено декілька основних передумов для запровадження офіційного статусу Міжнародних стандартів фінансової звітності у нашій країні. Основною її метою було покращення законодавчого порядку в бухгалтерському обліку і звітності з урахуванням умов МСФЗ та правил ЄС. З-поміж найважливіших завдань, що перелічені в Стратегії виділяють такі:

1) висвітлення організаційних передумов поступового впровадження МСФЗ в звітності підприємств і організацій;

2) затвердження Міністерством фінансів України влучних пропозицій, що були подані науковими установами, практиками, експертами і громадськими бухгалтерськими організаціями на обговорення до КМСФЗ, що спрямовані для вирішення проблем, які не описані в положеннях та роз'яснення [6, с. 276].

На наш погляд, дана стратегія описує Міжнародні стандарти фінансової звітності не тільки як суб'єкт урядового управління, але й як об'єкт вивчення економічних явищ.

Згодом у 2011 році між Міністерством фінансів та НБУ був узгоджений Меморандум про взаємодію, співпрацю і координацію дій з впровадження в банківську сферу нашої держави МСФЗ. Відповідно до якого передбачалося створення Концепції методологічного регулювання бухгалтерського обліку відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності. Мотивом затвердження цього документа ста-

Таблиця 2 – **Стратегії переходу банківських установ з національних стандартів на МСФЗ у різних країнах світу**

Держава	Стратегія переходу	Політична складова	Вплив в органі управління КМСФЗ
Великобританія, США, Німеччина	Створення власних шляхів впровадження МСФЗ	досить відчутна	потужний
Японія, Китай	Узгодження МСФЗ та національних стандартів з деякими винятками	слабка	потужний
Канада, Австралія, Нова Зеландія	Повне запровадження МСФЗ	досить відчутна	слабкий
Україна, Індія	Прийняття МСФЗ з подальшим коригуванням ряду принципів	слабка	слабкий

Джерело: розробка авторів.

ло внесення уточнень до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», яким визначалося можливе використання Міжнародних стандартів фінансової звітності на території нашої держави, при умові, що вони не будуть суперечити основному Закону та будуть офіційно перекладені і висвітлені на сайті Міністерства фінансів України.

У 2017 році Верховною Радою України були прийняті важливі зміни до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [8], що узгоджували правила національного законодавства та умови Директиви Європейського співтовариства [11]. Відповідно до яких українські банки мають формувати звітність за Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку [9]. Зміни у банківській системі розпочалися із затвердження нового Плану рахунків.

Під час дослідження проаналізували й загальні проблеми, які виникають у банківських установах в процесі впровадження міжнародних стандартів [4, с. 89], а також можливі шляхи вирішення цих проблем (рис. 3).

З огляду на ці дані, прерогативою міжнародних стандартів фінансової звітності можна визначити можливість отримувати оперативну інформацію для ефективних управлінських рішень, що особливо потрібна на сьогодні. Обґрунтований підхід в запровадженні даних стандартів у банках України в майбутньому приведе до підвищення довіри зі сторони компаньйонів, збільшить суми закордонних інвестицій та сприятиме покращенню економічної ефективності банків.

Важливим також є процес моніторингу якості складання фінансової звітності в банках [2, с. 12]. Аналіз закордонних систем даного процесу показав, що найбільш сприятливою для українських банків є структура контролю, яку використовують у Німеччині (рис. 4).

Серед основних ризиків повного впровадження МСЗФ в банківських установах України, на наш погляд, варто виділити: 1) внутрішні – збільшення кількості користувачів фінансової інформації; зміст корпоративної звітності (інтегрованої, нефінансової, управлінської), політика перевірки корпоративної звітності; 2) зовнішні – фінансові ризики; небезпека швидкої інтеграції на міжнародні фінансові ринки; процентні ризики.

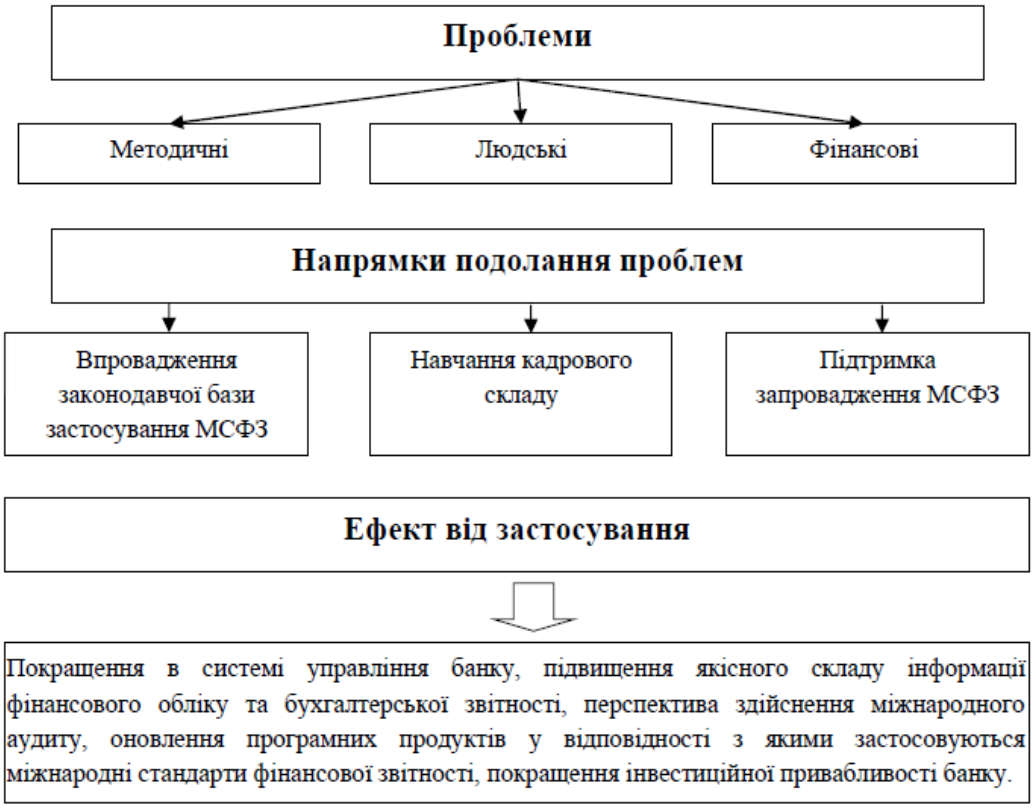

Рис. 3. **Пропоновані елементи процесу коригування національної банківської звітності до потреб МСФЗ.**

Джерело: розробка авторів.

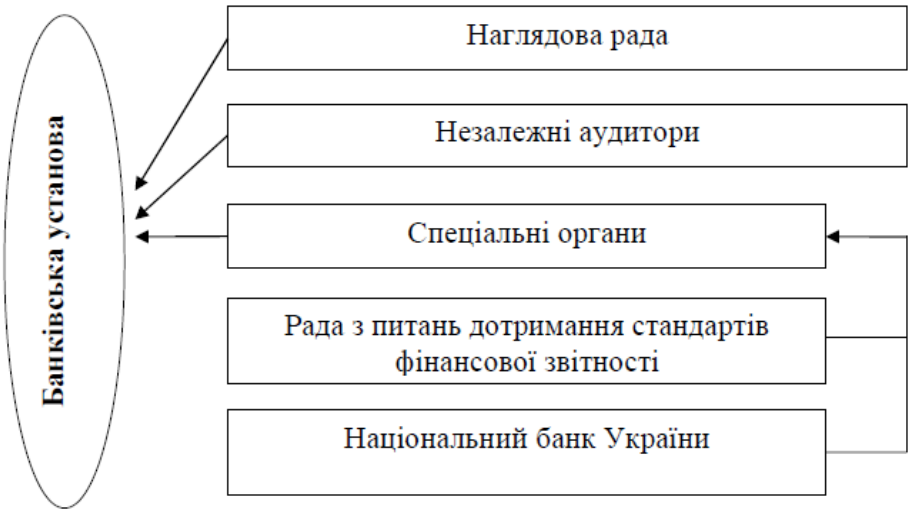

Рис. 4. **Запропонована система контролю якості фінансової звітності в банківських установах України.**

Джерело: розробка авторів.

Висновки. Прагнення українських банків повною мірою перейняти особливості Міжнародних стандартів фінансової звітності не завжди призводить до позитивних результатів на теренах нашої країни. Серед основних проблем які виникають при цьому нами виділені такі: методичні, людські та фінансові. З-поміж варіантів вирішення таких проблем найбільш результативними вважаємо коригування законодавчої бази застосування МСФЗ, підтримку ефективних систем які позитивно показали себе раніше, навчання кадрового складу працівників та створення системи контролю якості фінансової звітності в банківських установах, яка надасть можливість підвищити ступінь довіри до банків та посприяє удосконалити їх організацію бухгалтерського обліку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. "Внедренция" МСФО по-американски раскритикована британскими экспертами. GAAP.ru. 31.10.2011. URL: http://gaap.ru/news/123441.

2. Голов С.Ф. Вдосконалення бухгалтерського обліку і звітності в Україні в контексті євроінтеграції. Бухгалтерський облік і аудит. 2014. № 1. С. 3–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2014_1_2.

3. Єлисєєва О.К., Нетета А.О. Особливості складання фінансової звітності банківськими установами України. Наук. вісн. Херсонського державного університету. 2015. Вип. 11. Ч. 3. С. 147–150. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/ economic_11/119.pdf.

4. Єфименко Т.І., Ловінська Л.Г., Ястремський О.І. Моніторинг дотримання та забезпечення міжнародних стандартів фінансової звітності: кращі світові практики та перспективи запровадження в Україні / за ред. Т. І. Єфименко. Київ: ДННУ «Акад. фін. управління», 2016. 170 с. URL: http://www.afu.kiev.ua/getfile.php?page_id=461&num=3.

5. Кондрашев П.А. Исторический аспект формирования отчетности в соответствии с МСФО в коммерческих банках. Аудит и финансовый анализ. 2012. № 3. С. 36–39. URL: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=18226275.

6. Литвин Н.Б. Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ): підручник; 2-ге вид. доп. і перероб. Київ: «Центр учбової літератури», 2017. 676 с. URL: http://posek.km.ua/biblioteka.pdf.

7. Мельник Н. Історія виникнення і розвитку міжнародної системи обліку. Журнал європейської економіки. 2013. Т. 12. № 4. С. 507–518. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ jee_2013_12_4_8.

8. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: Постанова Правління Національного банку України 29.01.2019 № 24. Зміни до Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ v0024500-19.

9. Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку: Постанова Правління НБУ від 11 вересня 2017 р. № 89. ООО "ЛІГА ЗАКОН". URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/PB17131.html.

10. Степова Т. Г. Реформування системи обліку в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 22. С. 990–992. URL: http://global-national.in.ua/archive/22-2018/185.pdf.

11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтова-

риством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Редакція від 30.11.2015. Набрання чинності 01.09.2017. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/984_011

12. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку. Електронна газета «Інтерактивна бухгалтерія». URL: https://interbuh.com.ua/ua/documents/onemanuals/35131.

13. Фінзвітність за міжнародними стандартами: роз'яснення щодо складання звітності в єдиному електронному форматі за 2019 рік та проміжної фінансової звітності у 2020 році. За матеріалами Системи фінансової звітності. Вісник "Офіційно про податки". 10.01.2020. URL: http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100015943-finzvitnist-za-mizhnarodnimi-standartami-rozyasnennya-schodo-skladannya-zvitnosti-v-yedinomu-elektronnomu-formati-za-2019-rik-ta-promizhnoyi-finansovoyi-zvitnosti-u-2020-rotsi.

14. Фурсова В.А., Шалун І.М., Лазебна І.Р. Реформування системи бухгалтерського обліку в банківських установах. Економіка та суспільство. 2018. №18. С. 1034–1044. DOI: 10.32782/2524-0072/2018-18-143.

15. Хомовий С.М. Євроінтеграція в Україні: проблеми розвитку і стандартизації бухгалтерського обліку: зб. наук. праць Луцького національного технічного університету. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». 2013. № 10 (37). Ч.4. С. 362–368. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%284%29__58.

16. Ясменко Г.Н. Исторические аспекты развития бухгалтерской отчетности хозяйствующих субъектов. Научный журнал КубГАУ. 2014. № 97 (03). С. 1–13. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/25527677.pdf.

17. Analysing the use of IFRS Standards. April, 2018. URL: http://www.ifrs.org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standards-by-jurisdiction/#analysis.

18. Ramana Karthik. The international politics of IFRS harmonization Harvard Business School First Drafkjune 28, 2011. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id= l875682.

REFERENCES

1. "Vnedrencija" MSFO po-amerikanski raskritikovana britanskimi jekspertami ["Implementation" of IFRS in American style criticized by British experts]. GAAP: vebsajt. Available at: http://gaap.ru/news/123441.

2. Golov, S.F. Vdoskonalennja buhgalters'kogo obliku i zvitnosti v Ukrai'ni v konteksti jevrointegracii' [Improving accounting and reporting in Ukraine in the context of European integration]. Buhgalters'kyj oblik i audyt [Accounting and auditing], 2014, no 1. pp. 3–17. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2014_1_2.

3. Jelysjejeva, O.K., Neteta, A.O. Osoblyvosti skladannja finansovoi' zvitnosti bankivs'kymy ustanovamy Ukrai'ny [Features of preparation of financial statements by banking institutions of Ukraine]: nauk. visn. Hersons'kogo derzhavnogo universytetu [Scientific Bulletin of Kherson State University], 2015, no 11. Vol. 3. pp. 147–150. Available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_11/119.pdf.

4. Jefymenko, T.I., Lovins'ka, L.G., Jastrems'kyj, O.I. (2016). Monitoryng dotrymannja ta zabezpechennja mizhnarodnyh standartiv finansovoi' zvitnosti: krashhi svitovi praktyky ta perspektyvy zaprovadzhennja v Ukrai'ni [Monitoring compliance with and ensuring international financial reporting standards: best global practices and prospects for implementation in Ukraine]. Kyiv: DNNU «Akad. fin. upravlinnja», 170 p. Available at: http://www.afu.kiev.ua/getfile.php?page_id=461&num=3.

5. Kondrashev, P.A. Istoricheskij aspekt formirovanija otchetnosti v sootvetstvii s MSFO v kommercheskih bankah [Historical aspect of reporting in accordance with IFRS in commercial banks]. Audit i finansovyj analiz [Audit and financial analysis], 2012, no 3, pp. 3–39. Available at: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=18226275.

6. Lytvyn, N.B. (2017). Finansovyj oblik u bankah (u konteksti MSFZ) [Financial accounting in banks (in the context of IFRS)]. 2nd ed., ext. and processing. Kyiv: «Centr uchbovoi' literatury». 676 p. Available at: http://posek.km.ua/biblioteka.pdf.

7. Mel'nyk, N. Istorija vynyknennja i rozvytku mizhnarodnoi' systemy obliku [History of the origin and development of the international accounting system]. Zhurnal jevropejs'koi' ekonomiky [Journal of the European Economy], 2013. Vol. 12, no 4, pp. 507–518. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ jee_2013_12_4_8.

8. Pro zatverdzhennja Zmin do dejakyh normatyvno-pravovyh aktiv Nacional'nogo banku Ukrai'ny: Postanova Pravlinnja Nacional'nogo banku Ukrai'ny 29.01.2019 No 24. Zminy do Planu rahunkiv buhgalters'kogo obliku bankiv Ukrai'ny. [Pro zatverdzhennja Zmin do dejakyh normatyvno-pravovyh aktiv Nacional'nogo banku Ukrai'ny: Postanova Pravlinnja Nacional'nogo banku Ukrai'ny 29.01.2019. No 24. Zminy do Planu rahunkiv buhgalters'kogo formu bankiv Ukrai'ny. Verkhovna Rada of Ukraine]. Verhovna Rada Ukrai'ny. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/v0024500-19.

9. Pro zatverdzhennja normatyvno-pravovyh aktiv Nacional'nogo banku Ukrai'ny z buhgalters'kogo obliku [On approval of normative legal acts of the National Bank of Ukraine on accounting]: Postanova Pravlinnja NBU vid 11 veresnja 2017 r. No 89. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/PB17131.html.

10. Stepova, T.G. Reformuvannja systemy obliku v Ukrai'ni [Reforming the accounting system in Ukraine]. Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky [Global and national economic problems], 2018, no 22. pp. 990–992. Available at: http://global-national.in.ua/archive/22-2018/185.pdf.

11. Ugoda pro asociaciju mizh Ukrai'noju ta Jevropejs'kym Sojuzom [Association Agreement between Ukraine and the European Union]. Redakcija vid 30.11.2015 r. Nabrannja chynnosti 01.09.2017. Verhovna Rada Ukrai'ny [Verkhovna Rada of Ukraine]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/984_011.

12. Nacional'ni polozhennja (standarty) buhgalters'kogo obliku Elektronna gazeta «Interaktyvna buhgalterija». [National accounting regulations (standards) Electronic newspaper "Interactive Accounting"]. Available at: https://interbuh.com.ua/ua/documents/onemanuals/35131 .

13. Finzvitnist' za mizhnarodnymy standartamy: roz'jasnennja shhodo skladannja zvitnosti v jedynomu elektronnomu formati za 2019 rik ta promizhnoi' finansovoi' zvitnosti u 2020 roci [Financial reporting according to international standards: clarification on the preparation of reports in a single electronic format for 2019 and interim financial statements in 2020]. Visnyk oficijno pro podatky

[Bulletin officially about taxes]. Available at: http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100015943-finzvitnist-za-mizhnarodnimi-standartami-rozyasnennya-schodo-skladannya-zvitnosti-v-yedinomu-elektronnomu-formati-za-2019-rik-ta-promizhnoyi-finansovoyi-zvitnosti-u-2020-rotsi.

14. Fursova, V.A., Shalun, I.M., Lazebna, I.R. Reformuvannja systemy buhgalters'kogo obliku v bankivs'kyh ustanovah [Reforming the accounting system in banking institutions]. Ekonomika ta suspil'stvo [Economy and society], 2018, no 18. pp. 1034–1044. DOI: 10.32782/2524-0072/2018-18-143.

15. Homovyj, S.M. Jevrointegracija v Ukrai'ni: problemy rozvytku i standartyzacii' buhgalters'kogo obliku [European integration in Ukraine: problems of development and standardization of accounting]: zb. nauk. prac' Luc'kogo nacional'nogo tehnichnogo universytetu [Collection of scientific works of Lutsk National Technical University]. Ekonomichni nauky. Serija «Oblik i finansy», 2013. no 10 (37). Part 4, pp. 362–368. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%284%29__58.

16. Jasmenko, G.N. Istoricheskie aspekty razvitija buhgalterskoj otchetnosti hozjajstvujushhih sub#ektov [Historical aspects of the development of financial statements of business entities]. Nauchnyj zhurnal KubGAU [Scientific journal KubSAU], 2014, no 97 (3), pp. 1–13. Available at: https://core.ac.uk/download/pdf/25527677.pdf.

17. Analysing the use of IFRS Standards. April, 2018. Available at: http://www.ifrs.org/ use-around-the-world/use-of-ifrs-standards-by-jurisdiction/#analysis.

18. Ramana Karthik. The international politics of IFRS harmonization Harvard Business School First Drafkjune 28, 2011. Available at: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id= l875682.

Развитие и влияние международных норм учета на формирование финансовой отчетности в банковских учреждениях Украины

Хомовой С.М., Хомяк Н.В., Томилова-Яремчук Н.А., Литвиненко В.С.

В статье проанализировано тенденции ежегодного увеличения количества стран, которые стимулируют использование МСФО на своих территориях в различных компаниях и в различных сферах деятельности.

Проработана система внедрения МСФО, их прозрачность и открытость, что в последующем приведет к значительному улучшению отношений с инвесторами и увеличит их доверие к банкам. Проведено сравнение статуса использования МСФО для организаций разных стран мира. Показано непосредственную связь между эффективной деятельностью банковских учреждений в зарубежных странах и введением МСФО. Выделены факторы близости стран к политическим силам, которые формируются в КМСФО, и приведены показатели вероятных национальных стратегий имплементации МСФО в разных странах мира. Украина при этом относится к странам, имеющим довольно слабое политическое влияние на управленческие решения КМСФО.

Установлено, что в Украине процесс согласования бухгалтерского учета по МСФО в банковской сфере было начато еще с 1998 года, однако как субъект регулирования их стали рассматривать недавно. На сегодня МСФО являются уже основанием П(с)БУ и других нормативно-правовых актов, указывают на эффективность процессов сочетание национальных особенностей ведения бизнеса в Украине с международными.

Установлено, что важным фактором корректировки украинской банковской учетной системы является обеспечение правдивой финансовой информации о настоящей цене активов банка, их доходности, прозрачности бухгалтерских действий, создание эффективных в управлении методологически-правовых документов, регулирующих ведение учета финансовых инструментов по международным правилам.

Рассмотрены планы счетов в банках до и после реформирования, определены их преимущества и недостатки.

В ходе исследования были проанализированы и общие проблемы, которые возникают в банковских учреждениях в процессе внедрения международных стандартов, а также возможные пути решения этих проблем. Важным также является процесс мониторинга качества составления финансовой отчетности в банках. Анализ зарубежных систем данного процесса показал, что наиболее благоприятной для украинских банков является структура контроля, которую используют в Германии.

Среди основных рисков полного внедрения МСЗФ в банковских учреждениях Украины мы выделили: 1) внутренние – увеличение количества пользователей финансовой информации; содержание корпоративной отчетности (интегрированной, нефинансовой, управленческой), политика проверки корпоративной отчетности; 2) внешние – финансовые риски; опасность быстрой интеграции на международные финансовые рынки; процентные риски.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, МСФО, банки, организация учета, план счетов, Положение стандарт бухгалтерского учета, финансовая отчетность.

Development and influence of international accounting standards on the formation financial statements in banking institutions of Ukraine

Khomovyi S., Khomyak N., Tomilova-Yaremchuk N., Litvinenko V.

The article analyzes the trends of annual increase in the number of countries that encourage the use of IFRS in their territories in different companies and in different spheres of activity.

Developed system of IFRS implementation, their transparency and openness will further lead to a significant improvement in relations with investors and increase their confidence in banks. The comparison of the status of the IFRS use for organizations around the world has been conducted. The immediate connection between the effective activity of banking institutions in foreign countries and the introduction of IFRS has been demonstrated. The factors of proximity of countries to the political forces formed in IASB have been highlighted, and the indicators of probable national strategies of IFRS implementation in different countries of the world have been given. While Ukraine is one of the countries that has quite weak political influence on the management decisions of the IASC.

It was found out that in Ukraine the process of harmonization of accounting with IFRS in the banking sector began in 1998, however they began to be considered as a subject of regulation only recently. Nowadays, IFRS is already the basis

of UAS and other regulations, which indicates the effectiveness of the process of combining national characteristics of doing business in Ukraine with international ones.

It has been established that an important factor in adjusting the Ukrainian banking accounting system is to provide real financial information about the true price of assets of the bank, their profitability, transparency of accounting activities, creating effective methodological and legal documents governing the accounting of financial instruments under international rules.

The plans of bank accounts before and after the reform have been considered, their advantages and disadvantages have been outlined.

In this research the general problems in banking institutions in the process of implementing international standards, as well as possible ways to solve them have been also analyzed. The process of monitoring the quality of financial reporting in banks is also important. The analysis of foreign systems of this process has shown that the most favorable for Ukrainian banks is the control structure used in Germany.

Among the main risks of full implementation of IFRS in banking institutions of Ukraine, we have identified: 1) internal – an increase in the number of users of financial information; content of corporate reporting (integrated, non-financial, management); corporate auditing policy; 2) external – financial risks; the danger of rapid integration into international financial markets; interest rate risks.

Key words: accounting, IFRS, banks, organization of accounting, chart of accounts, regulation of accounting standard, financial statements.

Copyright: Хомовий С.М. та ін. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Хомовий С.М. ID: https://orcid.org/0000-0001-7483-7426
Хомяк Н.В. ID: https://orcid.org/0000-0003-3002-9659
Томілова-Яремчук Н.О. ID: https://orcid.org/0000-0001-6409-7487
Литвиненко В.С. ID: https://orcid.org/0000-0002-6495-0537

МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 005.52/.6:167.2:378
JEL M1, I21, C81

Моніторинг діяльності аграрного закладу вищої освіти інструментами бізнес-аналітики

Василенко О.І.

Білоцерківський національний аграрний університет

vasylenko521@gmail.com

Василенко О.І. Моніторинг діяльності аграрного закладу вищої освіти інструментами бізнес-аналітики. Економіка та управління АПК. 2020. № 2. С. 124–133.

Vasylenko O.I. Monitoryng dijal'nosti agrarnogo zakladu vyshhoi' osvity instrumentamy biznes-analityky. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 124–133.

Рукопис отримано: 05.10.2020 р.
Прийнято: 25.10.2020 р.
Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-124-133

Опрацьовано вітчизняні та зарубіжні джерела і визначено основні тенденції застосування бізнес-аналітики в управлінні бізнесом. У найближчі 3 роки передбачають 10-кратне зростання об'єму і темпів змін інформації. Успіх прийняття управлінських рішень буде залежати від швидкості реагування на нові технологічні можливості і якісної аналітики із застосуванням сучасних систем для одержання оптимальних управлінських рішень.

Досліджено досвід застосування сучасних інструментів бізнес-аналітики у сфері ведення бізнесу та здійснення підприємницької діяльності. Доведено доцільність застосування методик та інструментів бізнес-аналітики й механізмів оптимізації бізнес-процесів за організації управління аграрним закладом вищої освіти.

Встановлено інструменти бізнес-аналітики, які можуть бути використані для моніторингу діяльності аграрного ЗВО. Застосовано он-лайн візуалізатор і BI-платформу Tableau Public для аналітики ринку освітніх послуг аграрної сфери за різними критеріями конкурентоспроможності.

Перевагами застосування даного інструментарію є можливість імпорту даних з он-лайн джерел і різних форматів документів, можливість одночасної візуалізації за декількома критеріями з застосуванням різних форм презентації даних і фільтрів, а також миттєві автоматичні зміни аналітики при зміні даних.

Змодельовано алгоритм конкурентної стратегії в симуляторі бізнес-процесів BP Simulator, що включає шість етапів розробки: дослідження ринку освітніх послуг і визначення потреб споживачів різних груп стейкхолдерів; визначення лідерів на ринку освітніх послуг; встановлення сильних і слабких сторін конкурентів; самоаналіз діяльності ЗВО, встановлення власних сильних і слабких сторін; диференціація послуг з метою створення унікального; розробка конкурентної стратегії.

Ключові слова: бізнес-аналітика, бізнес-процес, заклад вищої освіти, конкурентоспроможність, внутрішня система управління якістю, ринок освітніх послуг, здобувач вищої освіти, стейкхолдери.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Бізнес-аналітика є невід'ємною складовою ведення бізнесу, яка передбачає аналіз аналітичних показників широкого кола використання статистичних і математичних методів, сучасних комп'ютерних технологій і спеціалізованого програмного забезпечення для прийняття управлінських рішень відповідно до визначеної стратегії і політики підприємства (організації), які спрямовані на забезпечення і підвищення конкурентоспроможності підприємства чи організації. Дослідженнями методів і інструментів бізнес-аналітики займаються різні науковці: Гофіяк А.М., Яременко З.М., Клепікова О.А., Білошапка В.А., Лаурсен Г., Торланд Г., Харіс Р., Моркісон Р. Зокрема,

у С. Сінг є праця, присвячена ролі бізнес-аналітики в управлінській освіті: "Освіта в галузі управління зазнала значних реформ через наслідки глобалізації, нових технологій навчання та економічної невизначеності" [1].

Ідеї сучасного бізнесу потребують не лише професійних знань, але й застосування технічних засобів та залучення кваліфікованого персоналу [2–3]. Згідно з даними джерела [4], найближчим часом прогнозується 10-кратне зростання об'єму цифрової інформації, що потребує обробки і аналізу Big Data для швидкого і ефективного реагування в управлінні на зміни. Аналогічні дослідження і висновки подані в джерелах [5–9]. Відповідно до міжнародних досліджень, 72 % виконавчих директорів вважають, що наступні 3 роки будуть більш критичними, ніж останні 50 років; успіх бізнесу буде залежати від швидкості реагування на нові технологічні можливості [10].

Сучасні тенденції управління аграрним закладом вищої освіти все більше стають подібними до моделей ведення бізнесу. Оскільки основною метою освітньої діяльності закладів вищої освіти є не лише якісна підготовка здобувачів вищої освіти, а й забезпечення конкурентоспроможності закладу на ринку освітніх послуг з метою залучення інвесторів, спонсорів, партнерів, споживачів нових сегментів ринку. Тому застосування методик бізнес-аналітики і механізмів оптимізації бізнес-процесів за управління аграрним закладом вищої освіти, є доцільним і необхідним.

Дослідження вітчизняних та зарубіжних джерел [11–15], дозволило визначити найпопулярніші інструменти бізнес-аналітики, їх характеристику, специфіку і сферу застосування. Незважаючи на великий перелік інструментарію бізнес-аналітики та значний досвід його застосування у сфері ведення бізнесу й здійснення підприємницької діяльності, дуже мало публікацій щодо аналізу застосування у сфері освітніх послуг, особливо в Україні. Лише найкращі та прогресивні університети можуть собі дозволити послуги професійного бізнес-аналітика, а більшість вітчизняних закладів вищої освіти навіть не визнають потребу в послугах такого спеціаліста чи застосуванні спеціалізованого інструментарію.

Метою дослідження є аналіз сучасних інструментів бізнес-аналітики, визначення переліку програмних продуктів, що можуть бути застосованими в управлінні закладом вищої освіти аграрного профілю та обґрунтувати напрями їх практичного використання в аспекті розробки конкурентної стратегії, проведенні моніторингу діяльності аграрного закладу вищої освіти.

Матеріал та методи дослідження. Проведене дослідження базується на теоретичних принципах всесвітньо визнаного стандарту з практики бізнес-аналізу BABOK Guide v.3 [16], аналітичних звітах світових лідерів і розробників сучасного інструментарію бізнес-аналітики, власних спостереженнях автора. Для моделювання конкурентної стратегії аграрного закладу вищої освіти використане програмне забезпечення симулятора бізнес-процесів BP Simulator, для аналітики аграрних ЗВО – он-лайн візуалізатор і BI-платформа Tableau Public 2020.2.

Результати дослідження та обговорення. Запропоновано алгоритм прийняття управлінських рішень з метою підвищення конкурентоспроможності організації. Оскільки бути конкурентним означає бути готовим до постійних змін відповідно до викликів часу і потреб споживачів, то даний алгоритм має передбачати врахування цих змін, вибір методик збору, обробки і аналізу даних та прогнозування ситуації на ринку освітніх послуг.

Алгоритм представлено на рисунку 1 за умови чітко визначеної політики, стратегії та структури і механізмів внутрішньої системи управління якістю аграрного закладу вищої освіти. Модель створено за допомогою симулятора бізнес-процесів BP Simulator (рис. 2) – веб-ресурсу імітаційного моделювання для аналізу бізнес-процесів підприємства.

Наведений алгоритм розробки конкурентних стратегій передбачає створення освітньої послуги з унікальними властивостями, причому визначений елемент унікальності обов'язково має стати цінним для покупця (споживача) настільки, щоб він був готовий за нього сплатити. Обрана диференціація має бути стійкою, щоб конкурентам було важко відтворити її в найближчому часовому періоді.

За розробки конкурентної стратегії потрібно передбачити просування нової освітньої послуги на ринку та забезпечити формування і підтримку довгострокових конкурентних переваг. Особливе місце за розробки конкурентної стратегії займає реклама. Виникає потреба в необхідності інвестицій в рекламу, а отже і необхідності застосування сучасних інструментів презентації бізнес-процесів та оцінки рентабельності витрат на рекламу.

Отже, розробка конкурентної стратегії аграрного ЗВО неможлива без якісної бізнес-аналітики управлінських процесів закладу.

Рис.1. **Алгоритм розробки конкурентної стратегії.**

Джерело: розроблено автором.

Рис. 2. **Модель "Розробка конкурентної стратегії" в симуляторі бізнес-процесів BP Simulator.**

Джерело: розроблено автором.

З моделі рисунка 1 видно, що кожен етап алгоритму розробки конкурентної стратегії передбачає використання певних інструментів. Зокрема, етап визначення лідерів на ринку освітніх послуг передбачає застосування інструментів бізнес-аналітики. В моделі закладено, що дослідження ринку освітніх послуг, звіт самоаналізу діяльності закладу вищої освіти і визначення потенційних конкурентів здійснює відділ забезпечення якості вищої освіти та групи забезпечення якості університету. Розробку конкурентної стратегії, зосередженої на унікальних властивостях освітніх послуг закладу здійснює Вчена рада університету.

Розглянуто сучасні інструменти бізнес-аналітики, сфери їх застосування та наведено найпопулярніші з них в таблиці 1, які можуть бути застосовані для аналітики закладів вищої освіти.

Дослідивши ринок освітніх послуг і визначивши потреби споживачів різних груп стейкхолдерів, необхідно встановити лідерів на ринку освітніх послуг, які є конкурентами або потенційними конкурентами для аграрного закладу вищої освіти, який поставив собі за мету розробити конкурентну стратегію відповідно до політики закладу для підвищення конкурентоспроможності закладу. На даному етапі слід визначити джерела інформації та дані, які будуть взяті за основу аналізу. Джерелами інформації і збору даних можуть бути рейтинги закладів вищої освіти, звіти самоаналізу їх діяльності, звіти експертів акредитаційних комісій Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, а також результати анкетування різних груп стейкхолдерів.

Останнім часом популярністю серед міжнародних рейтингів крім Webometrics і QS World University Rankings користується міжнародний рейтинг університетів U-Multirank, що реалізується Європейським центром розвитку вищої освіти в консорціумі з переліком дослідницьких організацій на чолі з Центром дослідження вищої освіти в Німеччині (CHE Centre for Higher Education). Дана рейтингова система дозволяє оцінити діяльність ЗВО в цілому і за окремою освітньою програмою; за одним чи декількома критеріями на вибір. Загалом всі критерії групуються у 5 категорій: навчання і викладання; трансфер технологій; дослідження; міжнародна орієнтація; регіональна співпраця.

У рейтингу U-Multirank зареєструвалося три аграрні ЗВО: Білоцерківський НАУ, Сумський НАУ, Херсонський ДАУ. Відповідно до результатів аналізу Multirunk оцінку "A" ("very good") Білоцерківський НАУ отримав з показників у двох категоріях: "Регіональна співпраця", "Міжнародна співпраця"; Сумський НАУ – з 8 показників у 5 категоріях; Херсонський ДАУ – з 5 показників у трьох категоріях: "Навчання", "Дослідження", "Трансфер технологій" [20].

Аналітику аграрних закладів вищої освіти здійснено у середовищі он-лайн візуалізатора на BI-платформі Tableau Public 2020.2 за даними академічного рейтингу "Топ-200 Україна 2020" (табл. 2). На рисунку 3 візуалізовано рейтинг Google Scolar Citations різних ЗВО, на рисунку 4 – суму індексів університетів за допомогою інструментарію бізнес-аналітики. Перевагами цього інструментарію є можливість імпорту даних з он-лайн джерел і різних форматів документів, можливість одночасної візуалізації за декількома критеріями із застосуванням різних форм презентації і фільтрів.

Таблиця 1 – **Інструменти бізнес-аналітики**

№ з/п	Інструмент	Характеристика	Сфера застосування
1	Tableau Public	Он-лайн візуалізатор і BI-платформа (Business Intelligence) для аналізу бізнес-процесів	Обробка, візуалізація і презентація даних з використанням дашборду. Dashboard (аналітична панель) – інструмент аналізу бізнес-процесів, контролю проєктів, візуалізації важливих даних і короткого представлення інформації
2	BP Simulator	Веб-ресурс класу систем імітаційного моделювання для аналізу бізнес-процесів підприємства	Просте і візуальне моделювання бізнес-процесів, дискретне моделювання подій бізнес-процесу в заданому часовому інтервалі, оцінка вартості виконання бізнес-процесів
3	Google Analytics	Інструмент веб-аналітики за результатами взаємодії користувачів з веб-ресурсами	Оцінка ефективності реклами веб-ресурсів
4	Roistar	Інструмент веб-аналітики за даними бізнесу	Визначення прибутковості рекламних каналів, аналітика рентабельності інвестицій в рекламу
5	Microsoft SQL Server	Платформа Microsoft Business Intelligence	Управління, аналіз і візуалізація даних на базі технологій Microsoft SQL Server

Джерело: сформовано автором за даними [16–19].

Таблиця 2 – **Дані аграрних ЗВО відповідно до академічного рейтингу ЗВО України "Топ-200 Україна 2020" у 2020 р.**

№ з/п	ЗВО	Місце	Сума індексів університету	Рейтинг QS	Індекс для QS	Рейтинг Scopus	Індекс для Scopus	Рейтинг Webometrics	Індекс для Webometrics	Рейтинг переможців за сумою Erasmus+	Індекс для Erasmus+	Рейтинг Google Scolar Citations	Індекс для Google Scolar Citations	Рейтинг UniRank	Індекс для UniRank	Разом переможців студентських олімпіад, конкурсів робіт
1	БНАУ	147	76,78	7	0,95	96	12,96	190	25,65	15	2,03	68	9,18	150	15	19
2	ВНАУ	102	61,55	7	0,95	119	16,07	120	16,2	21	2,84	68	9,18	74	7,4	32
3	ЖНАЕУ															
4	ДДАЕУ	135	72,01	7	0,95	98	13,23	159	21,47	21	2,84	68	9,18	136	13,6	26
5	ЛНАУ	195	91,18	7	0,95	168	22,68	179	24,17	21	2,84	68	9,18	157	15,7	2
6	ЛНУВМБ	101	61	7	0,95	42	5,67	153	20,66	20	2,7	36	4,86	154	15,4	8
7	ЛНАУ	173	84,37	7	0,95	122	16,47	241	32,54	18	2,43	68	9,18	152	15,2	100
8	МНАУ	77	51,43	7	0,95	118	15,93	78	10,53	19	2,57	47	6,35	88	8,8	143
9	ОДАУ	185	88,41	7	0,95	168	22,68	193	26,06	21	2,84	68	9,18	132	13,2	11
10	ПДАТУ	182	87,43	7	0,95	168	22,68	183	24,71	20	2,7	68	9,18	148	14,8	20
11	ПДАА	123	68,22	7	0,95	132	17,82	139	18,77	19	2,57	68	9,18	98	9,8	38
12	СНАУ	114	64,95	7	0,95	54	7,29	177	23,9	19	2,57	52	7,02	142	14,2	59
13	ТДАТУ	48	41,26	7	0,95	126	17,01	40	5,4	20	2,7	41	5,54	24	2,4	58
14	УНУС	94	58,96	7	0,95	142	19,17	77	10,4	18	2,43	40	5,4	93	9,3	12
15	ХДЗВА	198	91,37	7	0,95	168	22,68	184	24,84	21	2,84	66	8,91	163	16,3	0
16	ХНАУ	113	64,71	7	0,95	131	17,69	97	13,1	20	2,7	44	5,94	131	13,1	39
17	ХНУСГ	81	53,77	7	0,95	100	13,50	89	12,02	21	2,84	35	4,73	121	12,1	79
18	ХДАУ	138	73,34	7	0,95	137	18,50	119	16,07	21	2,84	62	8,37	141	14,1	11
19	НУБіП	14	20,14	7	0,95	25	3,38	19	2,57	8	1,08	68	9,18	8	0,8	159

Продовження таблиці 2

№ з/п	ЗВО	Разом переможців студентських олімпіад, конкурсів наукових робіт	Рейтинг переможців студентських олімпіад, конкурсів наукових робіт за сумою балів місць	Індекс для переможців студентських олімпіад, конкурсів наукових робіт за сумою балів місць	Стипендії для молодих вчених	Рейтинг стипендії для молодих вчених	Індекс для стипендії для молодих вчених	Разом кількість отриманих патентів	Рейтинг за кількістю отриманих стипендій	Індекс для отриманих патентів	Рейтинг заяв усього 2019	Рейтинг СКБ 2019	Середнє арифметичне рейтингових місць за заявами вступників та СКБ	Індекс для заяв усього та СКБ
1	БНАУ	19	64	4,16	1	9	0,59	20	42	2,73	123	113	118	3,54
2	ВНАУ	32	53	3,45	2	8	0,52	32	32	2,08	54	138	96	2,88
3	ЖНАЕУ													
4	ДДАЕУ	26	58	3,77	1	9	0,59	16	46	2,99	101	126	113,5	3,41
5	ЛНАУ	2	80	5,2	0	10	0,65	0	62	4,03	216	170	193	5,79
6	ЛНУВМБ	8	74	4,81	1	9	0,59	16	46	2,99	94	65	79,5	2,39
7	ЛНАУ	100	15	0,98	2	8	0,52	18	44	2,86	108	109	108,5	3,26
8	МНАУ	143	8	0,52	0	10	0,65	47	23	1,5	113	130	121,5	3,65
9	ОДАУ	11	71	4,62	1	9	0,59	2	60	3,9	158	136	147	4,41
10	ПДАТУ	20	63	4,1	1	9	0,59	11	51	3,32	164	131	147,5	4,43
11	ПДАА	38	49	3,19	1	9	0,59	24	39	2,54	88	101	94,5	2,84
12	СНАУ	59	36	2,34	2	8	0,52	23	40	2,6	124	114	119	3,57
13	ТДАТУ	58	37	2,41	0	10	0,65	204	3	0,2	129	139	134	4,02
14	УНУС	12	70	4,55	1	9	0,59	30	33	2,15	128	141	134,5	4,04
15	ХДЗВА	0	82	5,33	0	10	0,65	2	60	3,9	192	140	166	4,98
16	ХНАУ	39	48	3,12	1	9	0,59	0	62	4,03	106	128	117	3,51
17	ХНУСГ	79	24	1,56	3	7	0,46	18	44	2,86	67	118	92,5	2,78
18	ХДАУ	11	71	4,62	1	9	0,59	18	44	2,86	135	163	149	4,47
19	НУБіП	159	7	0,46	11	1	0,07	199	5	0,33	14	76	45	1,35

Джерело: сформовано автором за даними [21].

Рис. 3. **Аналітика рейтингу Google Scolar Citations в середовищі Tableau Public 2020.2**.
Джерело: сформовано автором за даними джерела [21].

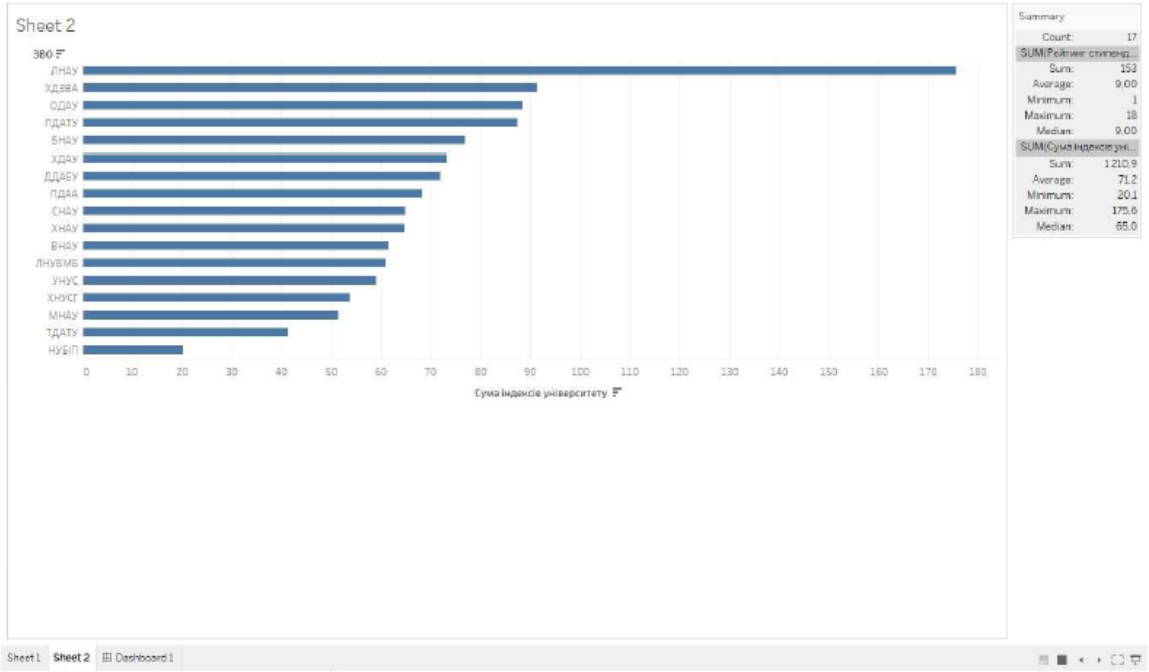

Рис. 4. **Аналітика суми індексів аграрних університетів в середовищі Tableau Public 2020.2**.
Джерело: побудовано автором за даними [21].

Бізнес-аналітика аграрного закладу вищої освіти включає аналітику діяльності закладу за різними показниками конкурентоспроможності, а також порівняльний аналіз з показниками партнерів і конкурентів на ринку з метою прийняття управлінського рішення щодо підвищення ефективності діяльності за певним показником або подальшої доцільності певного виду діяльності.

Прикладом може бути інформація про ефективність використання земельних угідь аграрних ЗВО (рис. 5) за даними [22]. З рисунка 5 видно, що серед сільськогосподарських культур, які вирощуються в аграрних ЗВО, найбільшою популярністю користуються пшениця озима, соняшник, кукурудза і ячмінь ярий. Причому середня урожайність з 1 га у навчальних закладах значно нижча від середньої

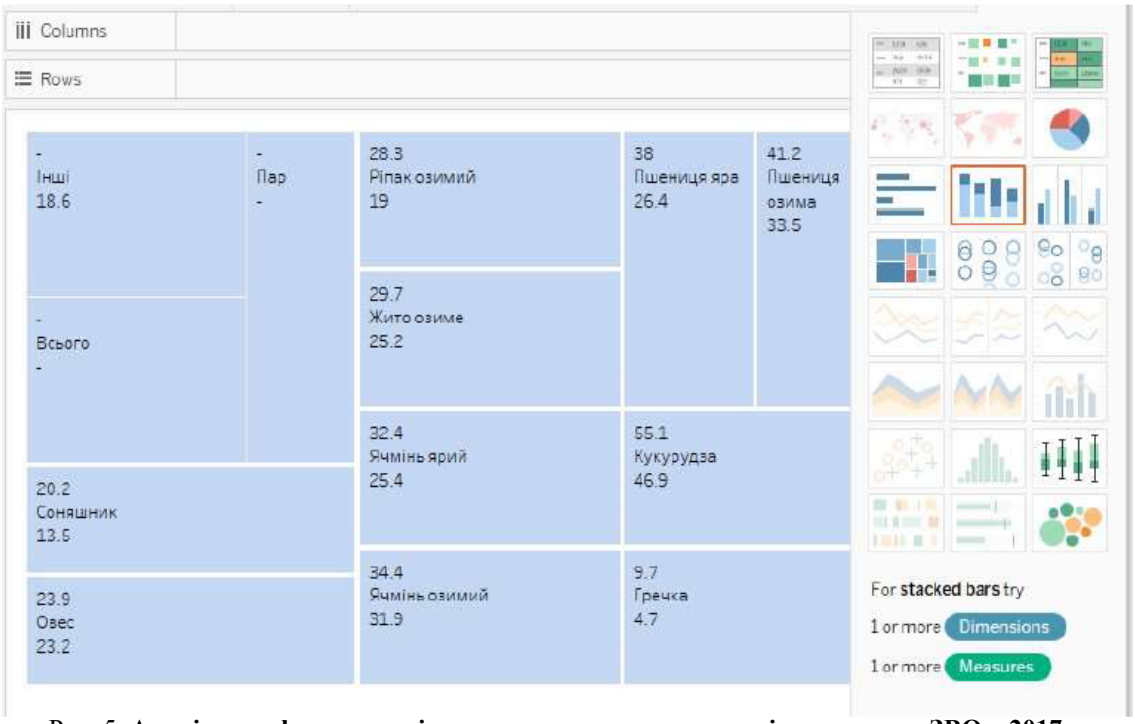

Рис. 5. **Аналітика ефективності використання земельних угідь аграрних ЗВО у 2017 р. в середовищі Tableau Public 2020.2**.

Джерело: побудовано автором за даними [22].

врожайності з 1 га по Україні: пшениці озимої – на 19 %, соняшнику – на 33 %, кукурудзи – на 15 %, ячменю ярого – на 22 %. Наступним етапом аналітики має бути встановлення причин низької урожайності культур з метою пошуку можливостей її підвищення або зміни на інші, що мають більшу ефективність використання земельних угідь.

Висновки. За результатами досліджень охарактеризовано і систематизовано складові інструменти бізнес-аналітики для проведення моніторингу діяльності аграрного закладу вищої освіти, які можуть бути використані для аналізу ринку освітніх послух аграрної сфери, якості послуг за окремими критеріями чи ефективності бізнес-процесу закладу. Встановлено, що результати моніторингу діяльності сприяють розробці та прийняттю обґрунтованих управлінських рішень аграрного закладу вищої освіти з метою підвищення конкурентоспроможності університету, зокрема: Tableau Public, BP Simulator, Google Analytics, Roistar, Microsoft SQL Server.

Обґрунтовано алгоритм розробки конкурентної стратегії для аграрного ЗВО, який включає: дослідження ринку освітніх послуг і визначення потреб споживачів різних груп стейкхолдерів; визначення лідерів на ринку освітніх послуг; встановлення сильних і слабких сторін конкурентів; самоаналіз діяльності ЗВО, встановлення власних сильних і слабких сторін; диференціація послуг з метою створення унікальної пропозиції та посилення конкурентних переваг; розробка конкурентної стратегії.

Доведено важливість застосування методик бізнес-аналітики у якості інструменту оптимізації бізнес-процесів (освітнього, науково-дослідного та інноваційного, культурно-просвітницького, виховного та ін.), результативність яких залежить від якості підготовки аналітичних звітів та безпосередньо організації процесу управління на рівні закладу вищої освіти.

На сьогодні кожний аграрний університет використовує власний інструментарій проведення аналізу результатів діяльності, що потребує вивчення цієї практики та розробки напрямків їхнього удосконалення. Очевидно, що універсальні рекомендації щодо використання інструментів та методик складно розробити, оскільки вони залежать від багатьох чинників внутрішнього середовища закладу вищої освіти. Це дозволяє зробити висновок про необхідність додержання індивідуального підходу при розробці складових системи бізнес-аналітики. Водночас, дана система має орієнтуватися на забезпечення наступних вимог: гнучкості у використанні існуючої практики моніторингу в поєднанні із модернізованими інструментами бізнес-аналітики; оперативності та системності у проведенні аналізу, а також чіткості, порівняльності одержаних результа-

тів; системності та встановленої періодичності проведення аналізу; обов'язкового доведення результатів аналізу до всього колективу ЗВО, що забезпечуватиме розробку дієвих управлінських рішень, а також сприятиме пошуку напрямів удосконалення методик з метою посилення конкурентних переваг аграрних закладів вищої освіти на ринку освітніх послуг.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Singh S. Role of Business Analytics in Management Education. International journal of Business Management Insight & Transformations, 2017, vol. 1.

2. Гофіяк А.М. ІТ-технології та бізнес-аналітика. Економіка і суспільство, 2018. № 15. С. 933–937. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/143.pdf (дата звернення 28.09.2020).

3. Столярчук І., Чайковська О., Саяпіна Т. Сучасні інструменти бізнес-аналізу в ERP-системах на прикладі ERP лінійки BUSINESS AUTOMATION SOFTWARE. Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері. 2019. Т. 2 № 1. С. 86–94. doi:10.34866/2617-796x.2.1.2019.175657. URL: http://infotechsoccult.knukim.edu.ua/article/view/175657/176895 (дата звернення 28.09.2020).

4. Брускин С.Н. Методы и инструменты продвинутой бизнес-аналитики для корпоративных информационно-аналитических систем в эпоху цифровой трансформации: Труды XI Международной научно-практической конференции "Современные информационные технологии и ІТ-образование" (SITITO'2016). 2016. С. 234–239.

5. Яременко З.М. Модель бізнес-аналітики підприємства в контексті стратегічного управління. Інноваційна економіка, 2013. № 3(41). С. 328–333.

6. Davenprot T., Harris R., Morcison R. Analytics at Work: Smarter Decisions, Better Results. Harvard Business School Press, 2010. 225 p.

7. Identifying the Education Need of Business Analyst: Australian Study. Australian Journal of Information System, 2014. № 2 (18). doi: 10.3127/ajis.v18i2.803.

8. Laursen G., Thorland J. Business Analytics for Managers. Taking Business Intelligence Beyond Reporting, 2010. 273 p.

9. Клепікова О.А. Інформаційно-аналітичні системи прийняття рішень в управлінні підприємством, 2017. № 1 (62). С. 196–204.

10. Business Analysis – positioning for success. IBM International Institute of Business Analysis, 2016. 16 p. URL: https://www.iiba.org/globalassets/standards-and-resources/reports--research/research-and-study-impact2016.pdf (дата звернення 28.09.2020).

11. Джон Шук, Майкл Ротер. Вміння бачити бізнес-процеси: створення цінності та зменшення втрат. Pabulum, 2017. 132 с.

12. Єфімова О.В. Фінансовий аналіз. Сучасний інструментарій для прийняття економічних рішень. Москва: Омега-Л, 2013.

13. Білошапка В.А. Оцінка бізнес-моделі та управління зростанням в умовах глобальної конкуренції. Формування ринкових відносин в Україні, 2017. № 6. С. 14–19.

14. Бортніков Г.П. Порівняльний аналіз бізнес-моделей державних банків в Україні. Фінанси України. Київ, 2019. № 1. С. 80–101.

15. A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge (BABOK Guide) Version 3.0 International Institute of Business Analysis, Toronto, Ontario, Canada, 2015.

16. Agile Business Analysis Planning Horizons. International Institute of Business Analysis. URL: http://www.iiba.org (дата звернення 28.09.2020).

17. Управління бізнес-процесами. IT Enterprise. URL: https://www.it.ua/products/dokumentooborot-i-bpm/upravlenie-biznes-processami-bpm1- (дата звернення 28.09.2020).

18. Data everywhere Tableau for everyone. URL: https://www.tableau.com/products/our-platform (дата звернення 28.09.2020).

19. Free Business Process Simulation Modeling Software. URL: https://www.bpsimulator.com (дата звернення 20.09.2020).

20. Три аграрні ЗВО потрапили до престижного міжнародного рейтингу. AGRI-GATORNEWS. URL: https://agri-gator.com.ua/2020/06/15/try-ahrarni-zvo-potrapyly-do-prestyzhnoho-mizhnarodnohorejtynhu/?fbclid=IwAR3V3iixdDrOAKjbjwymQC33G5Y4OV46Bg-Twh7AKlFxm0Nm8vqco0EVR_s (дата звернення 20.08.2020).

21. Незалежне оцінювання університетів: академічний рейтинг "Топ-200 Україна 2020". URL: http://euroosvita.net/index.php/?category=11&id=6556 (дата звернення 20.08.2020).

22. Рибицький А.В. Інформаційно-аналітичний збірник щодо стану земельних відносин та основних результативних показників господарської діяльності в Україні та аграрних закладах освіти за 2015-2017 рр. Агроосвіта, 2018. 14 с.

REFERENCES

1. Singh S. (2017). Role of Business Analytics in Management Education. International journal of Business Management Insight & Transformations, vol. 1.

2. Gofijak, A.M. (2018). IT-tehnologii' ta biznes-analityka. Ekonomika i suspil'stvo. [IT technologies and business analytics. Economy and society]. No 15, pp. 933–937. Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/143.pdf (Accessed 28 September 2020).

3. Stoljarchuk, I., Chajkovs'ka, O., Sajapina, T. (2019). Suchasni instrumenty biznes-analizu v ERP-systemah na prykladi ERP linijky BUSINESS AUTOMATION SOFTWARE. Cyfrova platforma: informacijni tehnologii' v sociokul'turnij sferi. [Modern tools of business analysis in ERP-systems on the example of ERP line BUSINESS AUTOMATION SOFTWARE. Digital platform: information technologies in the socio-cultural sphere]. Vol. 2, no 1, pp. 86–94. doi:10.34866/2617-796x.2.1.2019.175657.

Available at: http://infotechsoccult.knukim.edu.ua/article/view/175657/176895 (Accessed 28 September 2020).

4. Bruskin, S.N. (2016). Metody i instrumenty prodvinutoj biznes-analitiki dlja korporativnyh informacionno-analiticheskih sistem v jepohu cifrovoj transformacii: Trudy XI Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii "Sovremennye informacionnye tehnologii i IT - obrazovanie" (SITITO'2016) [Methods and tools of advanced business analytics for corporate information and analytical systems in the era of digital transformation: Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference "Modern Information Technologies and IT Education" (SITITO'2016)], pp. 234–239.

5. Jaremenko, Z.M. (2013). Model' biznes-analityky pidpryjemstva v konteksti strategichnogo upravlinnja. Innovacijna ekonomika. [The model of business intelligence of the enterprise in the context of strategic management. Innovative economy]. No 3(41), pp. 328–333.

6. Davenprot, T., Harris, R., Morcison, R. (2010). Analytics at Work: Smarter Decisions, Better Results. Harvard Business School Press. 225 p.

7. Identifying the Education Need of Business Analyst: Australian Study. Australian Journal of Information System, 2014, no. 2 (18). doi: 10.3127/ajis.v18i2.803.

8. Laursen, G., Thorland, J. (2010). Business Analytics for Managers. Taking Business Intelligence Beyond Reporting. 273 p.

9. Klepikova, O.A. (2017). Informacijno-analitychni systemy pryjnjattja rishen' v upravlinni pidpryjemstvom. [Information and analytical decision-making systems in enterprise management]. No 1 (62), pp. 196–204.

10. Business Analysis – positioning for success. IBM International Institute of Business Analysis. 2016. 16 p. Available at: https://www.iiba.org/globalassets/standards-and-resources/reports--research/research-and-study-impact2016.pdf (Accessed 28 September 2020).

11. Dzhon Shuk, Majkl Roter. (2017). Vminnja bachyty biznes-procesy: Stvorennja cinnosti ta zmenshennja vtrat: Pabulum. [Ability to see business processes: Creating value and reducing losses: Pabulum]. 132 p.

12. Jefimova, O.V. (2013). Finansovyj analiz. Suchasnyj instrumentarij dlja pryjnjattja ekonomichnyh rishen'. [Financial analysis. Modern tools for making economic decisions]. Moscov: Omega-L.

13. Biloshapka, V.A. (2017). Ocinka biznes-modeli ta upravlinnja zrostannjam v umovah global'noi' konkurencii'. Formuvannja rynkovyh vidnosyn v Ukrai'ni. [Evaluation of business model and growth management in the conditions of global competition. Formation of market relations in Ukraine]. No 6, pp. 14–19.

14. Bortnikov, G.P. (2019). Porivnjal'nyj analiz biznes-modelej derzhavnyh bankiv v Ukrai'ni. Finansy Ukrai'ny. [Comparative analysis of business models of state-owned banks in Ukraine. Finance of Ukraine]. Kyiv, no 1, pp. 80–101.

15. A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge (BABOK Guide) Version 3.0 International Institute of Business Analysis, Toronto, Ontario, Canada, 2015.

16. Agile Business Analysis Planning Horizons. International Institute of Business Analysis. Available at: http://www.iiba.org (Accessed 28 September 2020).

17. Upravlinnja biznes-procesamy. IT Enterprise. [Business process management. IT Enterprise]. Available at: https://www.it.ua/products/dokumentooborot-i-bpm/upravlenie-biznes-processami-bpm1-. (Accessed 28 September 2020).

18. Data everywhere Tableau for everyone. Available at: https://www.tableau.com/products/our-platform (Accessed 28 September 2020).

19. Free Business Process Simulation Modeling Software. Available at: https://www.bpsimulator.com (Accessed 28 September 2020).

20. Try agrarni ZVO potrapyly do prestyzhnogo mizhnarodnogo rejtyngu. AGRI-GATORNEWS. [Three agricultural free economic zones have been included in the prestigious international rating. AGRI-GATORNEWS]. Available at: https://agri-gator.com.ua/2020/06/15/try-ahrarni-zvo-potrapyly-do-prestyzhnoho-mizhnarodnohorejtynhu/?fbclid=IwAR3V3iixdDrOA KjbjwymQC33G5Y4OV46Bg-Twh7AKlFxm0Nm8vqco0EVR_s (Accessed 20 August 2020).

21. Nezalezhne ocinjuvannja universytetiv: akademichnyj rejtyng "Top-200 Ukrai'na 2020". [Independent evaluation of universities: academic rating "Top-200 Ukraine 2020"]. Available at: http://euroosvita.net/index.php/?category=11&id=6556 (Accessed 20 August 2020).

22. Rybyc'kyj A.V. Informacijno-analitychnyj zbirnyk shhodo stanu zemel'nyh vidnosyn ta osnovnyh rezul'tatyvnyh pokaznykiv gospodars'koi' dijal'nosti v Ukrai'ni ta agrarnyh zakladah osvity za 2015-2017 r. Agroosvita, 2018. 14 p.

Мониторинг деятельности аграрного заведения высшего образования инструментами бизнес-аналитики

Василенко Е.И.

Обработано отечественные и зарубежные источники и определены основные тенденции применения бизнес-аналитики в управлении бизнесом. В ближайшие 3 года предусматривают 10-кратный рост объема и темпов изменений информации. Успех принятия управленческих решений будет зависеть от скорости реагирования на новые технологические возможности и качественной аналитики с применением современных систем для получения оптимальных управленческих решений.

Исследован опыт применения современных инструментов бизнес-аналитики в сфере ведения бизнеса и осуществления предпринимательской деятельности. Доказана целесообразность применения методик и инструментов бизнес-аналитики и механизмов оптимизации бизнес-процессов при организации управления аграрным заведением высшего образования.

Установлены инструменты бизнес-аналитики, которые могут быть использованы для мониторинга деятельности аграрного вуза. Применен он-лайн визуализатор и BI-платформа Tableau Public для аналитики рынка образовательных услуг аграрной сферы по различным критериям конкурентоспособности.

Преимуществами применения данного инструментария является возможность импорта данных из он-лайн

источников и различных форматов документов, возможность одновременной визуализации по нескольким критериям с применением различных форм презентации данных и фильтров, а также мгновенные автоматические изменения аналитики при изменении данных.

Смоделирован алгоритм конкурентной стратегии в симуляторе бизнес-процессов BP Simulator, включающий шесть этапов разработки: исследования рынка образовательных услуг и определения потребностей потребителей различных групп стейкхолдеров; определение лидеров на рынке образовательных услуг; установление сильных и слабых сторон конкурентов; самоанализ деятельности вуза, установление собственных сильных и слабых сторон; дифференциация услуг с целью создания уникального; разработка конкурентной стратегии.

Ключевые слова: бизнес-аналитика, бизнес-процесс, высшее учебное заведение, конкурентоспособность, внутренняя система управления качеством, рынок образовательных услуг, стейкхолдеры.

Monitoring the activities of the agricultural institution of higher education business intelligence tools

Vasylenko O.

The article studies domestic and foreign papers and defines the main tendencies of applying business analytics in business management. The information volume and change space is expected provide for tenfold increase in 3 years. The success of management decisions will depend on the speed of response to new technological opportunities and quality analysis using modern systems.

The experience in modern tools of business analytics application in the field of running business and entrepreneurship is investigated. The expediency of business analytics tools and methods application and mechanisms of business processes optimization in management organization of an agricultural institution of higher education is proved.

Business analytics tools that can be used to monitor the activities of agricultural institution of higher education were identified. The online visualizer and BI-platform Tableau Public were used to analyze the market of agricultural education services according to various competitiveness criteria.

The ability to import data from online sources and various document formats, the ability to simultaneously visualize several criteria using different forms of data presentation and filters, as well as instant automatic changes in analytics when changing data are the advantages of using these tools.

The algorithm of competitive strategy in the BP Simulator business process simulator is developed. It includes six stages of development: studying the educational services market and defining the needs of consumers of various groups of stakeholders; identification of leaders in the educational services market; identification of strengths and weaknesses of competitors; self-analysis of the institution running, identification of its own strengths and weaknesses; differentiation of services in order to create a unique service; designing a competitive strategy.

Key words: business analytics, business process, institution of higher education, competitiveness, internal quality management system, educational services market, student, stakeholders.

Copyright: Василенко О.І. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Василенко О.І. ID: https://orcid.org/0000-0002-5076-4805

МЕНЕДЖМЕНТ

UDC 330.322.2:631.11
JEL E22, Q12

The organizational and economic components of investment support in agricultural enterprises activity

Svynous N.

Bila Tserkva National Agrarian University

Svnadia94@gmail.com

OPEN ACCESS

Svynous N. The organizational and economic components of investment support in agricultural enterprises activity. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 134–144.

Рукопис отримано: 25.10.2020 р.
Прийнято: 04.11.2020 р.
Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-134-144

In this article we systematized the components of organizational and economic support of investment activity in agricultural enterprises as structured system of goal-oriented system for capitalization and modernization of production potential. The concept of investment and investment process in agricultural production was specified, their features in the researched branch were defined.

The author considers the development of investment activity of the enterprise as a qualitative evolution, which involves modernization, renewal of production capacity, increasing its productivity and is accompanied by dynamic changes in significant parameters of the enterprise. It was proposed to consider the system of mutually agreed instruments of influence on the participants of the investment process under the organizational and economic support of investment activity in agricultural enterprises, which promote harmonization of their economic interests and ensure growth of its value (capitalization) and qualitative improvement of production potential.

The following elements were pointed out as components of organizational and economic support of investment activity in agricultural enterprises:

object and subject;

goals and management tasks;

criterion of efficiency;

methods and tools of regulation which are implemented in the form of tools (levers).

The criterion of the organizational levers block efficiency of investment support system was substantiated - growing dynamics of investment intakes at constant preservation of all participants interests and economic levers - positive influence on set of industrial, economic, ecological and social relations at the enterprise level. It was highlighted that in order to increase the effectiveness of organizational and economic support components of agricultural enterprises investment activities, it is advisable to take into account the economic interests of all its participants.

It was offered to consider as the main efficiency criterion of organizational and economic support system in investment activity of agricultural enterprises to increase the value of the enterprise (capitalization) and qualitative improvement of production potential, which will strengthen the competitive position in target markets. The functions of the components of organizational and economic support of investment activity: motivational, prohibitive and compensatory were systematized.

Keywords: investment activity, organizational and economic tools, agricultural enterprises, subjects and objects of management.

Problem statement and analysis of recent research. In the current conditions of agricultural enterprises, the role of investment in improving the efficiency and development of the agricultural sector of the country is growing in general, which makes agricultural production a priority area of investment. The unresolved issue, which exacerbates the negative trends in the agricultural enterprises functioning, is the low profitability of agricultural production, and due to it a large part of its producers is unable to generate investments from their own sources of funding and also it has limited opportunities to attract borrowed funds, which hinders the processes of technical and technological modernization of production to increase their efficiency and competitiveness. The result of this situation is the unattractive investment of agricultural enterprises and the lack of expanded reproduction of production potential.

One of the main areas to overcome the crisis phenomena that arise in the development of agricul-

tural enterprises is the intensification of investment processes and enhancement of their impact, which requires justification of effective organizational and economic support components. The generalization of scientific works of domestic researchers convinces that the increased emphasis is placed on the investment attractiveness of agricultural enterprises, macro level investment climate, forms of investment, organizational and economic mechanism of investment regulation. However, the issues related to the tools of organizational and economic support at the macro level require further studying in the direction of systematization of components and the allocation of investment objectives, coordination of economic interests of the investment process, etc.

The aim of the study is to systematize the components of organizational and economic support of investment activities of agricultural enterprises for the creation and coordination of relations in the system, as well as the interaction of objects with the macroenvironment, as well as argumentation their impact on activation of investment processes.

Material and research methods. The methodological basis of the study were fundamental principles and concepts, which are substantiated in the foreign and domestic scientist works in the field of general management theory, researchers who study the methodology of regulation and investment activities management in agricultural enterprises, implementation of investment processes in modern conditions. General scientific methods of cognition, such as dialectical, analysis and synthesis, induction and deduction, system complex approach were used in argumentation of organizational and economic support components for realization agricultural enterprises investment activity and for generalization of conclusions.

Research results and discussion. The study is aimed at the development of theoretical and conceptual foundations of the organizational and economic support formation of the development of agricultural enterprises investment activities. In connection with it, there appears a need to generalize the terminology, to consider the components of organizational and economic support and approaches to their structuring, to analyze and refine its tools.

In order to fully examine such economic phenomenon as the investment activities of the enterprise and to increase its efficiency in agriculture, it is necessary to give a precise definition. The generalization of researchers' views on the concept of "investment activity" in the scientific literature indicates the lack of consensus on this issue. It is to be mentioned that among the common definitions of investment activity there isn't any foreign origin, as foreign scholars do not point out such a concept.

In the Law of Ukraine "About Investment Activity" the term "investment activity" is considered as a set of practical actions of citizens, legal entities and state to invest [1]. According to the law, it is being proceeded in the following forms:

- investments made by citizens, non-governmental enterprises, business associations, unions and societies as well as by public and religious organizations, other legal entities are based on collective property;
- investments carried out by the authorities and government at the expense of budgets, extrabudgetary funds and loans, as well as by state enterprises, associations and institutions at the expense of own and borrowed funds;
- investments made by foreign citizens, legal entities and states;
- investment carried out by citizens and legal entities of Ukraine and foreign countries.

In the domestic economic literature, the approaches to interpretation of this concept were analyzed and it was defined that the most widespread are the following:

"…as a form of profit" [2, c. 281];

"…as a set of measures and practical actions of legal entities and individuals (residents or non-residents), as well as the state to make investments in any form in order to make a profit or achieve a social effect" [3, c. 28];

"…the process of investment, that is to say investment of material, financial resources and intellectual values in the economy and social sphere" [4, c. 8];

"… consistent set of its subjects' actions (investors, participants) to make investments in order to generate income …" [5, c. 168];

"… multi-pronged process, because on the one hand it is about a variety of external and internal investment sources, and on the other - about the many areas of investment" [6, c. 18].

At the same time, A. Peresada, in a narrower sense, considers investment activity as an investment process that includes the following stages:

- motivation of investment activity;
- investment forecasting and programming;
- substantiation of investments expediency;
- investment insurance;
- state regulation of the investment process;
- planning of the investments;
- financing of the investment process;
- projecting and pricing;
- providing investments with material and technical resources;
- mastering investment;
- preparation for production;
- previous transmission and acceptance for exploitation;
- final object transfer to exploitation [7].

According to the National Thesis (Standards) of Accounting (T(S)A 1) "General financial reporting requirements" under investment activities it means "the acquisition and realization of non-current assets, as well as those financial investments that are not an integral part of the monetary funds (cash)". That means, the result determination from investment activities expects comparing incomes from investment activities: "acquisition of non-current assets and financial investments that are not an integral part of cash equivalents" with the expenditures of investment activities: "realization of non-current assets and financial investments that are not an integral part of equivalents cash" [8].

In accordance with paragraph 6 of IFRS (IAS) "Statement of Cash Flows", investment activities are characterized by operations of acquisition and disposal of long-term assets and other investments that do not belong to the cash equivalents [9].

In view of the aforesaid, we can conclude that according to the formation of reporting indicators of both domestic and international standards, investment activity includes not only the acquisition of non-current assets, but also the operations of their disposal.

Thus, to the most important characteristics of investment activities we can include the following:

- subordination of production (operational) activities to create conditions for economic growth of the entity;
- lower degree of dependence on branch features in comparison with production activity;
- uneven volumes in certain periods;
- the presence of an "investment lag" in the formation of enterprise profits (as well as other forms of effect);
- forms an independent type of enterprises different cash flows in certain periods;
- investment risk: the indicator of net investment rates (the difference between gross investment and depreciation) characterizes the rates of economic enterprise growth.

We believe that the universal definition of investment activity will be in the following approach: purposeful specific process of regulatory, organizational, economic and financial influence of economic entities on the consolidation and transformation of resources from one form to another, which contributes to additional profits, achieving another economic, productive or non-economic long-term effect, creating conditions for expanded reproduction.

Considering the main areas of agricultural enterprises investment activity, first of all, it is advisable to consider it in the following areas:

- internal development – technical re-equipment, reconstruction, modernization, creation of new products, increasing production capacity, reducing production costs and realization;
- external development – new construction, acquisition of an integral property complex, acquisition of securities and derivatives, integration.

The economy of the agricultural sector is specific and it has influence on many economic and social phenomena and processes, including the investment activities of agricultural enterprises, among which it is appropriate to highlight the following:

- long duration of technological and financial cycles due to the objective properties of agriculture in comparison with other industries;
- the close relationship of production processes in agriculture with natural processes;
- the high level of investment risks in the agricultural sector of the economy, in addition to the natural factor, is largely determined by the instability of domestic agricultural markets;
- strategic importance of agriculture in the socio-economic development of the country and rural areas requires active state intervention in investment activity;
- multiplier effect which occurs not only in the economy but also in the social sphere, as well as in the ecology;
- the specificity of the institutional environment due to the complexity of modern agriculture.

Summarizing previously mentioned, we suppose that underinvestment activity of agricultural enterprises it is implied a purposeful specific process of regulatory, organizational, economic and financial influence of the entity on the formation (not related to current consumption) and the transformation of resources from one form to another, which contributes obtaining additional income, achieving other economic, production or non-economic potential long-term effect, creating conditions for expanded reproduction and sustainable development of rural areas.

We believe that it is reasonable to consider another economic concept related to investment activity which is the investment process. We agree with the scientists that this term in the economic literature is almost identified with investment activity. It should be noted that at the macro level the investment process is considered as a mechanism of interaction between supply and demand of investments, in particular:

"…bringing together those who offer money (those who have temporarily free funds) with those who demand (need it)" [10, p. 29.];

"…a specific mechanism for each environment to attract the fund owner or other tangible assets to the object of investment in order to obtain income" [11 p. 87].

It is noteworthy that the term investment process means the movement of capital, namely:

"…the reproduction process and accumulation of production means and finances to ensure the movement and reproduction of capital" [12];

"...the main stages of the investment flows or investment process:

firstly, the realization of investment demand (accumulation);

secondly, the process of production (investment or consumer goods, work and services);

thirdly, sales and profit;

fourthly, the profits distribution and the investment demand formation".

The set of these investment stages is its circulation [13, p. 13].

It is logical to understand by this term the process of repeating investment cycles:

"…investment cycle (period) covers one investment turnover, that is the movement of value advanced to capital assets from the moment of accumulation of funds to the actual refund" [14, p. 132];

"…investment process as a continuous process of capital investment realization and reflects the essence of the expanded reproduction of fixed assets and the investment cycle is an individual turnover of capital investments" [15, p. 37];

"…a set of measures, from the decision to invest till the final stage of the investment project is defined as the investment cycle ..." [16, p. 90–91].

At the same time, the investment process is considered as a component of investment activity "in the narrower interpretation of the concept "investment activity", is used "investment process" term.This concept is usually associated with the argumentation and realization of investment projects [16, p. 13]. It should be noted that the most common approach to understand the investment process is its interpretation as an investment decision-making process, in particular,"...the process of making and implementing investment decisions ... the investment process arises and takes place in the internal environment of the enterprise ...".

Stages of the investment process:

- search for the ideas;
- project formulation and basic selection;
- financial analysis and decision making;
- project implementation;
- monitoring and post-investment control [17, p. 10–11];
- "investment process in the implementation of financial investment lies in investor's decision regarding the securities in which the investment will be made as well as the amount and terms of investment" [18, p. 10].

We share the view that the investment process in the agricultural sector is understood as a continuous investment of tangible and intangible resources in progressive changes of the system "man – machine – nature – scientific and technological progress", which ensure the reproduction of basic factors (land, labor, capital, information) and increase of their effective use [19, p. 101]. Thus, in this case, the investment process is associated with a mechanism of financing, the use and reproduction of fixed assets which are a set of forms and methods of using the enterprise's investments and other costs to implement tasks relating with the functioning and replacing fixed assets.

In our opinion, the main thing in the concept of investment activity is the business entity and its interaction with other entities for carrying out this activity. The main meaning of the word "process", in the concept of investment process, is the reciprocal interaction of different forms and levels of the investments. The form of the investment process is the set of economic relations, according to the content – an organic part of the reproduction process.

It should be noted that the classical understanding of the tools of organizational and economic ensuring is considered as a complex interdependent set of tools which are organizationally, economically and even technologically related to each other, and focused on regulating the system, particularly investment activities. It implies the presence of a subsystem of a lower level. At the same time, the final outcome of the work of each link (or element) of the lower level system is the initial resource for the higher-level system, etc. In general, the presence of clear relationships that can be classified and grouped is a defining attribute of economic systems of any level, therefore, there is an element of organization that allows us to consider the system of organizational and economic support.

The development of a modern agricultural enterprise, in terms of the organization theory, is characterized by the dynamic development of the whole system and continuous changes of its individual components. These deviations occur over time and ensure the growth of the main economic and other enterprise indicators that are associated with the reproduction process, which depends directly on the enterprise investment activity. It is clear that the prospective growing development of the enterprise, regardless of the nature of its origin, should be characterized by maximum predictability and verifiability by the enterprise management. At the same time, it is necessary to minimize the negative consequences, based on managerial influence.

Process management is the basic concept of XXI century management, however the necessity of a process approach was realized much earlier. This concept was reflected on the vision of the components of organizational and economic support. Thus, on the one hand, the development of A. Kulman's direction who considered the mecha-

nism from a functional point of view had continued. On the other hand, the direction of the "information" approach was formed, which received interpretation of economic mechanisms and had been developed in the work of L. Hurwitz, R. Myerson and E. Maskin, for which they received the Nobel Prize in Economics in 2007 for their contribution to the theory of economic mechanisms. According to L. Hurwitz, the economic mechanism sets a large number of possible choices for economic subjects associated with each of these output options. In other words, the mechanism sets the system of incentives and therefore can be actually considered as an economic institution, which structures the gains from certain strategies and forms a system of incentives by creating rules [20]. However, it is inappropriate to use this approach regarding the object of our study (investment processes), as it is based on the compatibility of economic entities equilibrium behavior according to the incentives. The information approach in the theory of economic mechanisms is based on the concepts of information asymmetry and institutional structure of the economic system [21].

The concepts mentioned above prove that the different knowledges of market participants, for example, about the good qualitative characteristics and quantitative parameters in the markets do not allow to determine the equilibrium prices and bring the markets into equilibrium. Moreover, the possible actions of market participants, which specifically lead to an unbalanced state of the markets and it allows to benefit due to inflated prices. Agriculture, in particular, is in this state and it is where there are frequent manipulative actions regarding the price level of monopoly enterprises that supply production means to agriculture and monopoly enterprises that purchase agricultural raw materials from agricultural enterprises. In this case economic entities actions take place which are aimed at disfiguration of the manifestation of market forces. Consequently, it is the unevenness and information distribution at the market that makes this approach irrational.

At the same time, the functional approach to the economic instruments understanding is characterized by the following:

- understanding of economic regulation as a chain reaction of interaction from the original phenomenon to related economic issues;
- attention is paid to the influence of external environmental factors on economic instruments [22].

At the same time, within the framework of this approach, the issues of formation and operation of economic instruments remain unresolved, in particular, in the following aspects:

- the relationship between the elements is not established;
- features of general, special and individual combinations in specific mechanisms;
- the results of the mechanisms' work are not determined.

It should be mentioned that the development of enterprise investment activities is considered by us as a qualitative evolution, which involves modernization, renewal, re-equipment of production technical capacity, increase of its productivity and which is accompanied by dynamic changes of key, significant parameters of the enterprise. The indicators which are critical for the development are those that determine the company's ability to respond to changes in external and internal environment. They determine the equilibrium state of the enterprise, its security, stable implementation of reproduction processes and sufficient level of growing dynamics of financial and economic indicators.

It is known that the organization of enterprise management can be carried out on the basis of two approaches: process and system. Under this approach, the objects of management are business processes or stages of enterprise development. The systematic approach is based on the studying of an object as a single structure, which is characterized by a combination of an elements' set. This approach provides a concept in which management is considered as an organizational and economic category. The mechanism, its components, formation features and functioning are being studied comprehensively. Under this approach, factors are considered as organizational and economic tools that determine the position of the system to be managed. They have a significant impact on the object, they lead to transformation, and ultimately, change the iterations of development.

In the system approach, the components of organizational and economic support are a set of means, methods, tools and as the object are the enterprise functional subsystems and its structural elements. The subject of management is an individual manager, a specially created division or enterprise management, which influence on the management system in order to achieve the goals. The influence of the management subject on the object of management occurs through the use of management methods and tools. We believe that it is reasonable to use a comprehensive systematic approach to study the issue of organizational and economic support of investment activities.

It is also important to emphasize that the tools development of organizational and economic support for the growth of investment activity is a multistage sequence of systematic actions.

The formation of components is directly influenced by exogenous and endogenous factors, which are characterized by significant variability

of control, regulation and forecasting, as well as stochastic influence forces and ambiguity of consequences. The system of organizational and economic support consists of the following elements:

- assessment and analysis of the enterprise development level;
- means of development managing of investment activity, which include organizational and instrumental elements;
- special tools of influence on the development of enterprise investment activities, areas of influence aimed at certain indicators and aspects of the enterprise, specific forms of investment and sources of funding, which are the main tools of enterprise management: planning, organization, motivation and control.

It is obvious that for the implementation of the components of organizational and economic management of enterprise investment activities it is necessary to provide appropriate information, analytical, regulatory, legal, personnel, software, technical, organizational support. If we consider the components of organizational and economic support of investment activities, we can identify a number of key elements, in particular:

- the object and the subject;
- management goals and objectives;
- efficiency criteria;
- methods or ways of regulation, which are implemented in the form of tools (levers).

This approach allows to identify the active elements, the subjects of management that have effect on the implementation of investment processes, it also helps to distinguish "input" and "output". In this case, by term "input" it is meant the current state of the system, i.e., the enterprise investment activities, by term "output" – the expected results. In other words, the components of organizational and economic support for these entities become a functional element of management, its instrumental part, through which investment processes are implemented.

For the argumentation of organizational and economic maintenance components of agricultural enterprises investment activity it is necessary to specify its purposes:

firstly, its use should ensure the achievement of certain system indicators (volume and structure of investment resources);

secondly, it must ensure the sustainable development of the agricultural enterprise on the basis of expanded reproduction of industrial potential, its balanced development, thereby contributing to the increase of production and economic potential of the business entity.

In the current conditions of world economic relations' globalization, strengthening of competition and intensive informational and resource-saving technologies' development, complex organizational and economic systems rely primarily on a system of their own goals in its development. This takes into account all the necessary, available and accessible resources, as well as the compliance of the selected performance criteria with the end result in the balance of interests of investment processes participants. As an object of management, we consider the investment activities of agricultural enterprises, and as a subject - the management of enterprises and their owners, although they are joined indirectly by financial and investment institutions, as well as government and local self-government structures, if they are investors. It is obviously that these entities may have different economic interests, so one of the characteristics of organizational and economic support of investment activities of agricultural enterprises should be a rational combination of goals, objectives and interests of all involved subjects.

As the investment processes of participants have different economic interests, it is impossible to ignore the single vector of the purposes concerning improvement of a financial and economic condition of the agricultural enterprises and modernization of their material and technical base. We believe that the interest in improving the material and technical base of agricultural enterprises is relevant both for the business entity and for the government, because it will increase the productivity of the main means of production, product quality and accordingly - its competitiveness at internal and external market. In addition, the goal of improving the financial condition of agricultural enterprises will also help to reduce bankruptcy procedure, social support for the unemployed rural population, loss of tax revenues to the budgets of various levels.

Regarding financial and investment institutions, for them the main purpose of investing is to find the most effective areas of investment, and the accompanying task for investors is to reduce investment risks. For this purpose, in the construction of investment activities components of organizational and economic support of agricultural enterprises it is necessary to provide risk insurance tools that will enhance investment attractiveness, that would increase the interest in financing of investment processes.

The main economic interest of agricultural enterprises is the modernization and renewal of the components of the material and technical base, which will increase the products competitiveness and production activities efficiency. That is a guarantee of obtaining the appropriate indexes of enterprise financial performance and, as a result, financial stability and solvency. Foregoing is a condition

for attractiveness to investors, as well as for attracting skilled workers to stable agricultural enterprises. Financially stable agricultural enterprises, as a rule, create the appropriate production infrastructure around themselves, participate in the formation and maintenance of social sphere, as well as they implement measures to cleaner production and preserving the environment. All this ensures the preservation of rural areas and their sustainable development, which is a strategic task for the government. Aforesaid proves that in the components of organizational and economic support of agricultural enterprises investment activities it is desirable to envisage the economic interests of all participants.

In this regards it is reasonable to consider a complicated set of procedures, rules, regulations, instructions which regulate the participants behavior in the investment processes of agricultural enterprises in order to identify areas for improvement of the instrumental part of organizational and economic support. In other words, it is necessary to form a set of tools that would ensure the effective and sustainable development of agricultural enterprises in a changing environment, based on coincidence of different economic state interests, financial and investment organizations and agricultural enterprises. The main effectiveness' criterion of organizational and economic support system in agricultural enterprises investment activities is an increase of enterprise value (capitalization) and qualitative improvement of production potential, which will strengthen the competitive position at target markets. Developing the components of the assurance system, it is necessary to divide it into organizational and economic parts in accordance with the specific results of the instruments on investment processes. However, it is also necessary to take into account the specific features of investment processes, which demand special requirements for the construction of organizational and economic support components of investment activities. Thus, in relation to the organizational unit, it is necessary to identify tools to stimulate investment activity, which should take into account the following aspects:

- relations that are common for the industry,
- forms and methods of interaction,
- complexity and mainly, duration of the production process,
- dependent condition of agricultural raw materials manufacturers from suppliers and recyclers,
- the necessity of state support,
- badly developed production and social infrastructure,
- depending on natural and climatic factors,
- which increases the risks of crop failure and makes agricultural enterprises unattractive for investment.

In general, stimulation is a motivating action, and the stimulus is a tool which provides the purposeful influence on the object. Methods of stimulating investment activity at the level of economic entities are practically not included in the system of organizational and economic support, which does not allow to develop optimal options for investment resources' use in project implementation that provide the highest output.

The specific character of stimulating investment activity of agricultural enterprises demands taking into account numerous factors which include the enterprise life cycle, the risk level, the product range structure, financial performance indicators, value of operating and financial leverage, the amount of initial investment and frequency of incoming cash flows. It is obvious that the leading role in stimulating investment activity belongs to the government which forms the investment policy, the procedure of its implementation, market and production infrastructure, investment culture, as well as other levers that form the investment stimulation model. Financial resources and personnel are the instruments for stimulating investment activity at the agricultural enterprises level.

As an efficiency criterion of organizational levers' block of investment activity system' maintenance, it is possible to define growing dynamics of investments with constant preservation of all participants' interests that will positively influence on efficiency of economic levers.

The foundation of economic component for the system of organizational and economic support in investment activities of agricultural enterprises are economic levers each of which is characterized by variability in use. And some of them have the ability to be use in an integrated manner, which enhances their synergistic effect and it not only stimulates the growth of investment in the industry and increases their return but also has a positive effect on the whole set of production, economic, environmental and social relations at the enterprise level.

Thus, under the organizational and economic support of investment activities of agricultural enterprises we can understand a system of mutually agreed tools for affecting the participants in the investment process, which contribute to the harmonization of their economic interests, ensure the growth of its value (capitalization) and qualitative improvement of production potential. Summarizing previously mentioned, component and organizational supply scheme of providing investment activity in agricultural enterprises in terms of increased dynamism of the external and internal environment is presented in Figure 1.

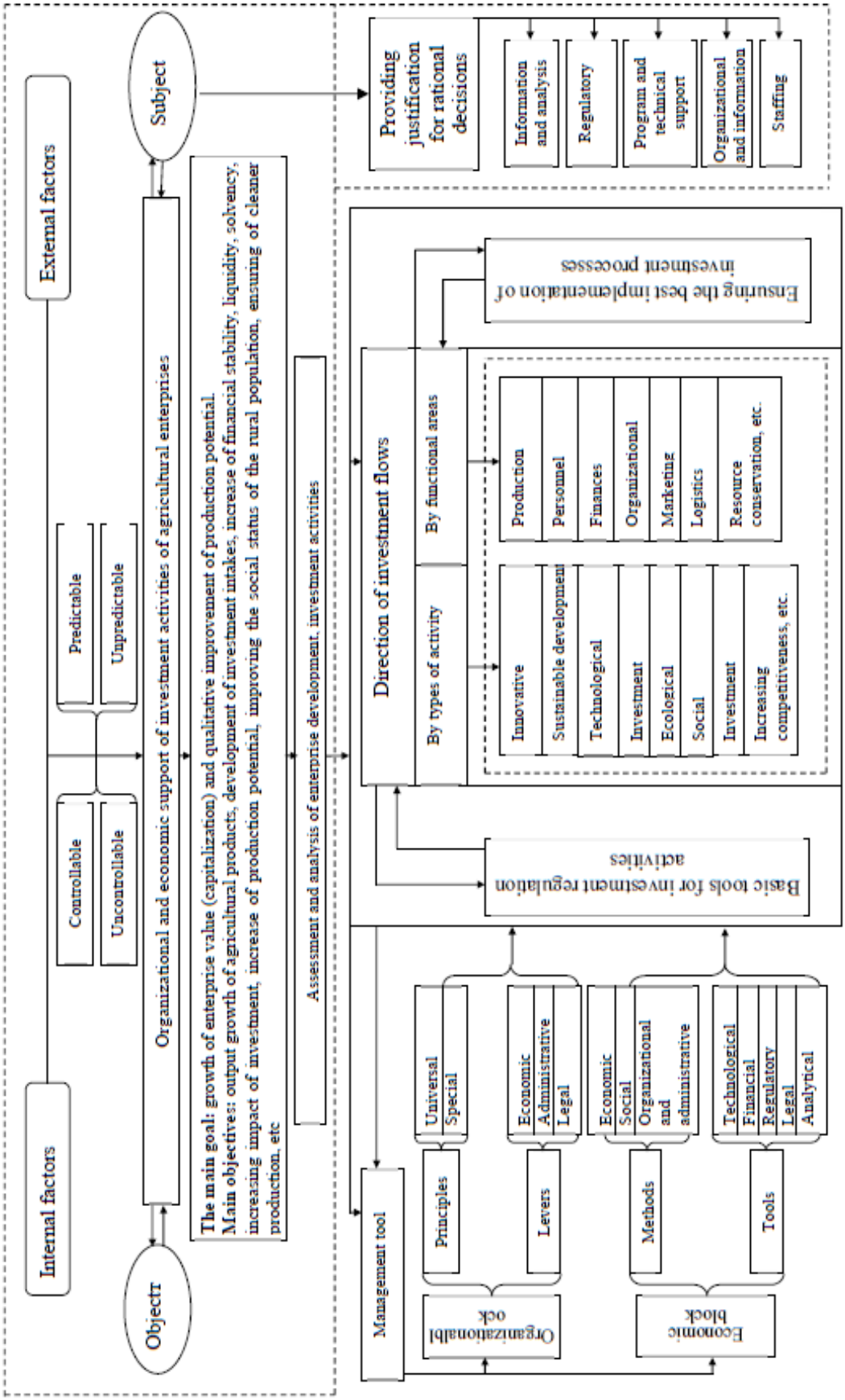

Fig.1. **Organizational and economic support of investment activities development in agricultural enterprises.**
Source: developed by the author.

Components of organizational and economic support of investment activities perform the following functions: motivational, prohibitive and compensatory. Motivational function is based on the use of material interests, i.e. any participant's investments which forms income for the investor, entrepreneur and the state (in the form of tax revenues), creates motivation for further development of investment relations. Thus, the coordination of economic interests of participants in investment processes is achieved.

The prohibitive function foresees economic (in some cases - administrative or criminal) liability through legal, organizational and economic sanctions for non-compliance with certain norms, rules, regulations, contractual obligations and responsibilities that led to losses.

The compensatory function is closely related to the previous two and means that when one of the investments process' participants suffers losses, they will be eliminated, leveled or compensated by the tools in the system of organizational and economic support which creates certain positive motivational attitudes focused on stimulating investment activity in the long term.

In the process of implementation of organizational and economic supply tools, failures may occur, which are manifested in the contradiction between the ultimate goals of investment activities (different performance indicators for participants of the investment process). This requires a certain flexibility and aggregation in the formation of a system of tools for organizational and economic support of investment activities, which must be taken into account during argumentation of its components and methods of their use

In order to develop sound proposals for its components it is necessary to conduct a detailed analysis of agricultural enterprise state, to characterize investment processes in animal industry, crop production, processing and ancillary areas, to highlight the dynamics of its development and investment activity.

Conclusions. The investment activity of agricultural enterprises is a constantly regenerative process which is built into the complex of various tools interaction of organizational and economic content and has an impact on the business entity development and the economy of the industry as a whole. The actions of the business entity, which are related to investment processes, should ensure the long-term operation of the enterprise and achieve high financial and economic results through the use of available resources of the enterprise, as well as the rational attraction of borrowed funds. These aspects are closely related to the formation of a sound system of components of organizational and economic support in investment activities of agricultural enterprises.

The constituent tools of organizational and economic support in investment activities of agricultural enterprises are substantiated and its theoretical concept is generalized, which consists in the following: it is a system of methods and levers of regulation which affect the object of management – investment processes in agricultural production on the basis of which the growth of capitalization and qualitative improvement of the production potential of the enterprise is achieved.

It is proved that in the practical use of the components of organizational and economic support of investment activities there may be some failures due to inconsistencies between the ultimate goals of the agricultural enterprise which requires flexibility to build a holistic system of its activation.

REFERENCES

1. Pro investycijnu dijal'nist': Zakon Ukrai'ny [On investment activity: Law of Ukraine] vid 18.09.1991 r. № 1560HII. Verhovna Rada Ukrai'ny. Zakonodavstvo Ukrai'ny. Available at: http://zakon.rada.gov.ua

2. Zatonac'ka, T.G. (2012). Bjudzhetno-podatkove reguljuvannja investycijnoi' dijal'nosti v Ukrai'ni: monografija [Budget and tax regulation of investment activity in Ukraine: monograph]. Kyi'v: Zadruga, 299 p.

3. Investycijnadijal'nist' agrarnyh pidpryjemstv: instrumenty ta upravlinnja: kol. monografija [Investment activities of agricultural enterprises: tools and management: count. monograph] / S.I. Dem'janenko, V.M. Koval', V.M. Davydenko, O.O. Sas; za zag. red. S.I. Dem'janenka. Kyi'v: KNEU, 2015. 250 p.

4. Kachur, R.P. (2015). Derzhavne reguljuvannja investycijnoi' dijal'nosti v transformacijnij ekonomici Ukrai'ny [State regulation of investment activity in the transformational economy of Ukraine]: avtoref. dys... kand. ekon. nauk. L'viv. 24 p.

5. Muzychenko, T.O. (2014). Investycii' ta investycijna dijal'nist': ponjatijnyj aparat. Stalyj rozvytok ekonomiky. [Investments and investment activity: conceptual apparatus. Sustainable economic development]. No 3(25), pp. 161–167. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2014_3_28

6. Ozerchuk, O.V. (2015). Sutnist', rol' ta naprjamy derzhavnoi' finansovoi' polityky reguljuvannja investycijnoi' dijal'nosti v Ukrai'ni [The essence, role and directions of the state financial policy of regulation of investment activity in Ukraine]. Naukovi praci NDFI. No 1, pp. 16–24. Available at: http://npndfi.org.ua/?page_id=723&aid=732

7. Peresada, A.A. (2002). Upravlinnja investycijnym procesom: monografija [Investment process management: a monograph]. Kyi'v: Libra. 472 p.

8. Nacional'ne polozhennja (standart) buhgalters'kogo obliku 1 «Zagal'ni vymogy do finansovoi' zvitnosti» [National Regulation (Standard) of Accounting 1 "General Requirements for Financial Reporting"]: nakaz Ministerstva finansiv Ukrai'ny 07.02.2013 № 73. Verhovna Rada Ukrai'ny. Zakonodavstvo Ukrai'ny. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text.

9. Mizhnarodni standarty finansovoi' zvitnosti (MSFZ) [International Financial Reporting Standards (IFRS)], redakcija vid 12.03.2013 r. Verhovna Rada Ukrai'ny. Zakonodavstvo Ukrai'ny. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_010#Text

10. Investologija: nauka pro investuvannja: navchal'nyj posibnyk [Investigation: the science of investing: a textbook] / Reverchuk S.K. ta in.; za red. S.K. Reverchuka. Kyi'v: ATI-KA, 2001. 264 s.

11. Gitman, L.Dzh., Dzhonk, M.D. (1997). Osnovy investirovanija: uchebnik [Fundamentals of investing: textbook] / per. s angl. Moskva: Delo. 1008 p.

12. Ul'janchenko, O.V. (2010). Investycijnyj proces i jogo skladovi elementy. Efektyvna ekonomika [Investment process and its constituent elements. Efficient economy]. No 11. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_11_31.

13. Shevchuk, V.Ja., Rogozhyn P.S. (1997). Osnovy investycijnoi' dijal'nosti [Basics of investment activity]. Kyi'v: Geneza. 384 p.

14. Chervan'ov, D.M., Nejkova L.I. (1999). Menedzhment innovacijno-investycijnogo rozvytku pidpryjemstv Ukrai'ny [Management of innovation and investment development of Ukrainian enterprises]. Kyi'v: Znannja, KOO. 514 p.

15. Fedorenko, G.V. (1999). Investycijnyj menedzhment: navch. posibnyk [Investment management: textbook. manual]. Kyi'v: MAUP. 184 p.

16. Gubs'kyj, B.V. (1998). Investycijni procesy v global'nomu seredovyshhi: monografija [Investment processes in the global environment: a monograph]. Kyi'v: Naukova dumka. 390 p.

17. Nortkott, D. (1997). Prinjatie investicionnyh reshenij [Adoption of investment decisions] /per. s angl. pod. red. A.N. Shohina. Moskva: Banki i birzhi, JuNITI. 247 p.

18. Sharp, U., Aleksander, G., Bejli Dzh. (1998). Investicii [Investments] / per. s angl. Moskva: Infra. 1028 p.

19. Levandivs'kyj, O.T. (2019). Teoretychna sutnist' investycijnogo procesu sil's'kogospodars'kyh pidpryjemstv: zarubizhnyj dosvid ta vyklyky dlja Ukrai'ny [Theoretical essence of the investment process of agricultural enterprises: foreign experience and challenges for Ukraine]. Ekonomika ta upravlinnja APK. No 2, pp. 96–103. ID: https://orcid.org/0000-0002-5819-8377.

20. Karagiannis, Y. (2007). Economic Theoriesand the Scienceof the Inter-Branch Relations. EUI Working Paper RSCAS.

21. Zinchenko, O.A., Darijush, P., Zinchenko, D.S. (2019). Informacijna ekonomika: koncepcija, sutnist' ta rozvytok [Information economy: concept, essence and development]. Ekonomichnyj visnyk NTUU «KPI», pp. 3–13. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2019_16_3

22. Izmalkov, S., Sonin, K., Judkevich, M. (2008). Teorija jekonomicheskih mehanizmov [The theory of economic mechanisms. Voprosyjekonomiki. No 1, pp. 4–26.

Складові організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств

Свиноус Н.І.

У статті систематизовано складові інструменти організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств як впорядкованої цілеорієнтованої системи на капіталізацію та модернізацію виробничого потенціалу. Уточнено поняття інвестиції та інвестиційний процес у сільськогосподарському виробництві, визначено їх особливості у досліджуваній галузі.

Автором розвиток інвестиційної діяльності підприємства розглядається як якісна еволюція, яка передбачає модернізацію, оновлення виробничого потенціалу, підвищення його продуктивності та супроводжується динамічними змінами значимих параметрів діяльності підприємства. Запропоновано під організаційно-економічним забезпеченням інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств розглядати систему взаємоузгоджених інструментів впливу на учасників інвестиційного процесу, які сприяють гармонізації їх економічних інтересів і забезпечують ріст його вартості (капіталізації) та якісне поліпшення виробничого потенціалу.

Виділено як складові організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств наступні елементи: об'єкт та суб'єкт; цілі та задачі управління; критерії ефективності; методи та інструменти регулювання, які реалізуються у формі інструментів (важелів). Обґрунтовано критерій ефективності блоку організаційних важелів системи забезпечення інвестиційної діяльності – зростаючу динаміку інвестиційних вкладень за незмінного збереження усіх інтересів учасників, а економічного – позитивний вплив на сукупність виробничих, економічних, екологічних та соціальних відносин на рівні підприємства. Висвітлено, що з метою підвищення дієвості складових організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільгосппідприємств доцільно передбачити урахування економічних інтересів усіх її учасників.

Запропоновано як основний критерій ефективності системи організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств розглядати підвищення вартості підприємства (капіталізації) та якісне поліпшення виробничого потенціалу, що посилить конкурентну позицію на цільових ринках. Систематизовано функції складових організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності: мотиваційна, заборонна та компенсаційна.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, інструменти організаційно-економічні, сільськогосподарські підприємства, суб'єкти та об'єкти управління.

Составляющие организационно-экономического обеспечения инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий

Свиноус Н.И.

В статье систематизированы составляющие инструменты организационно-экономического обеспечения инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий как упорядоченной целеориентированных системы на капитализацию и модернизацию производственного потенциала. Уточнено понятия инвестиции и инвестиционный процесс в сельскохозяйственном производстве, определены их особенности в исследуемой области.

Автором развитие инвестиционной деятельности предприятия рассматривается как качественная эволюция, которая предусматривает модернизацию, обновление производственного потенциала, повышение его

производительности и сопровождается динамическими изменениями значимых параметров деятельности предприятия. Предложено под организационно-экономическим обеспечением инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий рассматривать систему взаимосогласованных инструментов воздействия на участников инвестиционного процесса, которые способствуют гармонизации их экономических интересов и обеспечивают рост его стоимости (капитализации) и качественное улучшение производственного потенциала.

Выделены как составляющие организационно-экономического обеспечения инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий следующие элементы: объект и субъект; цели и задачи управления; критерии эффективности; методы и инструменты регулирования, реализуемые в форме инструментов (рычагов). Обоснованно критерий эффективности блока организационных рычагов системы обеспечения инвестиционной деятельности – растущую динамику инвестиционных вложений при неизменном сохранении всех интересов участников, а экономического – положительное влияние на совокупность производственных, экономических, экологических и социальных отношений на уровне предприятия. Освещено, что с целью повышения действенности составляющих организационно-экономического обеспечения инвестиционной деятельности сельхозпредприятий целесообразно предусмотреть учет экономических интересов всех ее участников.

Предложено в качестве основного критерия эффективности системы организационно-экономического обеспечения инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий рассматривать повышение стоимости предприятия (капитализации) и качественное улучшение производственного потенциала, что усилит конкурентную позицию на целевых рынках. Систематизированы функции составляющих организационно-экономического обеспечения инвестиционной деятельности: мотивационная, запретная и компенсационная.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, инструменты организационно-экономические, сельскохозяйственные предприятия, субъекты и объекты управления.

Copyright: Svynous N © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Svynous N. ID: https://orcid.org/0000-0003-3640-0519

МЕНЕДЖМЕНТ

UDC 338.43:636.034:005.21
JEL Q12, L1

Conceptual principles of strategic management of dairy enterprises

Shupyk S.

Bila Tserkva National Agrarian University

s.shupic@ukr.net

OPEN ACCESS

Shupyk S. Conceptual principles of strategic management of dairy enterprises. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 145–156.

Рукопис отримано: 25.10.2020 р.
Прийнято: 04.11.2020 р.
Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-145-156

The article examines the strategy development framework of dairy enterprises, which provide a gradual and consistent change in production activity principles in the direction of growth.It is proved that the development strategy can be effective only through the introduction of organizational and economic mechanism of interaction of the structural centers creating income, which provides a reproductive process within the business unit on the extended type.

The feasibility of strategic development justification of dairy enterprises in conditions of uncertainty and strengthening of crisis phenomenon was highlighted, for the following reasons: the dairy industry is represented by a set of economic entities, the majority of which does not belong to large integrated structures; the sectoral specificity of milk production complicates the possibility of influencing on the determination of business priority parameters.It is argued that in agriculture the most acceptable is the strategy of differentiated growth at the individual economic entity level, which contributes to the fuller use of production and resource potential, reduces the risk of commercial losses, increases sustainability, etc.).

It is proved that strategic management in dairy farms is a process of developing a promising model of the future organization' condition, which allows to take into account the impact of environmental factors and includes a set of adaptation and growth strategies to neutralize and flexibly adapt to their negative impact.It is shown that the model of strategic management in dairy farming should focus on the intensive type of development on the basis of introduction of innovative technologies and includes six consistent stages.

It is highlighted that the dairy farming development strategy in agricultural enterprises should be focused on maximizing the "return" of the incentive characteristics of the industry basing on the flexible use of all strategy elements.It is argued that one of the measures to mitigate the negative impact of environmental factors on the dairy farming development is to increase the internal potential of innovation in both production and marketing environments of agricultural enterprises.

Key words: strategic management, development strategy, enterprise, dairy cattle breeding, innovations.

Problem statement and analysis of recent research. In the conditions of increasing turbulence of environmental factors prior to agribusiness enterprises, in particular dairy agricultural enterprises, there appear the tasks to elaborate development strategies which would ensure their sustainable growth. That can be achieved through the transition from domestic commodity producers to highly effective methods of organizing agricultural production on the basis of innovative developments' introduction. It is clear that the strategy of an agricultural enterprise in the choice of its development vector must be built and defined according to market laws (needs, demand, offer, rising of additional costs, declining profitability, economies of scales, time saving, competition, etc.), the agrarian economy laws (the law of intensification, declining fertility, land rent, scientific and technological progress, etc.), as well as taking into account the gradual transition to an innovative development type.

The development strategy concept should take into account the necessity for gradual and consistent change in the principles of management, where the first stage is the ability to follow the development vector, and the second - to ensure advanced development, without which it is impossible to solve strategic problems of agriculture in ensuring the country's food security.

Basing on the classical understanding of development as an irreversible and directed change of an object or process, the strategy of any economic entity (or their combination) should be considered as a movement towards achieving the desired state in a dynamic environment [1]. In its turn, the progressiveness (complication, improvement) or regressivity (simplification, deterioration) of object development (or process) is its criterion, in the economic space it will be determined by the carrier of economic interests (state, owner, employee). All this largely identifies the need to analyze the elemental base of development strategy as a management tool that will allow to establish and explore its adaptability, viability and goal vision, in other words – efficiency based on implementation of resource intensity.

The generalization of development research results of strategic management ideas has led to the formation of such a structure in which the main structural elements of scientists single out only the goals, missions and behavior of an economic entity [2, 3]. We believe that this is not enough, since flexibility in the use of resource potential and the formation of strategic assets is not allowed. In this regard, proceeding from the logic of "strategic development", we consider it expedient to expand the list of elements of the development strategy of an economic entity, including procedures - strategic analysis, planning, adjustments; opportunities arising in the management process; and resources which are used in the balanced allocation process. It should be emphasized that strategic development procedures include all stages of strategic management technology: from planning the parameters of the prospective state of the object to assessment of the effectiveness of production activities, management, business development as a whole, which are closely interconnected.In fact, opportunity is both a condition and a tool necessary to achieve something, and, therefore, with regard to entrepreneurship, the possibility of an economic entity, regardless of the scale of its activity, can be considered as a necessary and sufficient amount of influence on it by the forces of the external and internal environment, capable of prompting actions aimed at achieving the desired state in the presence of a resource base corresponding to the needs.

The aim of the study is to generalize the theoretical foundations of the strategic management of an enterprise, to systematize the tools of strategic analysis and to substantiate the components of a growth strategy for business entities in the dairy cattle breeding, focused on an innovative type of development.

Material and research methods. The theoretical basis of the research was the fundamental foundations and concepts which are substantiated in the works of foreign and domestic scientists in the field of general management theory, researchers studying the issues of strategic management methodology, management of enterprise development strategy in modern conditions. In order to substantiate the components of the enterprise development strategy and to generalize the conclusions, general scientific methods of cognition were used, such as the dialectical method, analysis and synthesis, induction and deduction, and a systemic complex approach.

Research results and discussion. Summarizing the results of research on the nature of the strategic development of an enterprise, environmental factors and forces which affect it, target guidelines for an indefinite time interval, it worth noting that it is considered as the freedom to choose a rational direction of development, which provides for a qualitative change in the state of the production component, taking into account the operation of the laws of development of a different nature, which contributes to the formation of sufficient potential for sustainable growth. Thus, it can be stated that the development strategy will be effective only if such an organizational and economic mechanism of interaction between the structural centers of profit creation is introduced, which ensures the reproduction process within the division according to the extended type. The economic opportunities for expanded reproduction form a strategic potential, the growth of which is characterized by an increase in strategic assets, which will lead to an increase in the sustainability of an economic entity in the long term, including through the acquisition of a certain margin of economic strength and elements of stability.

It should be noted that despite a significant number of studies on the theoretical foundations of the strategic development of economic entities, today, a unified classification of basic strategies has not been formed, the possibilities of their combined implementation have not been determined, and, in addition, industry features are not taken into account in the main approaches to their implementation.

That is why it is relevant to substantiate the strategic development of dairy cattle breeding en-

terprises in conditions of uncertainty and intensification of crisis phenomena. Firstly, the dairy breeding industry is represented by a set of economic entities, the overwhelming majority of which does not belong to large integrated structures and is not able to have an effective impact on the environment. Secondly, the sectoral specificity of milk production (long production lag, seasonality, the need to combine industries, etc.) complicates the possibility of influencing on the determination of business priority parameters. The researchers note that the differentiated growth strategy is the most acceptable in agriculture. At the level of implementation of the economic interest of an individual economic entity, it has positive aspects (more complete use of production and resource potential, reduced risks of commercial losses, increased stability of functioning, etc.). However, at the macro level, it can cause disruptions in the stability of agricultural food supplies.

There is no significant disagreement among scientists regarding the sequence algorithm for strategy formation. The main stages of development strategy formation of the enterprise are: analysis of the environment and forecasting; analysis of enterprise potential; defining the goals of the enterprise; formation of a basic strategy and selection of alternative options; formation of functional strategies; implementation of the strategy; strategy evaluation [4–6]. However, the choice of a strategy based on the known tools of strategic analysis is carried out mainly empirically, which reduces the reliability and validity of management decisions being made. The well-known tools of strategic analysis, such as the BCG matrix, Shell, McKinsey/GE, Arthur D. Little, the matrix of I. Ansoff, M. Porter, do not give an answer as how to achieve the goals set, the need to reorganize certain types of activities, do not disclose what kind of internal potential an enterprise should own when choosing a particular strategy. For example, M. Porter's matrix describes possible competitive strategies, depending on the enterprise intentions to carry out price or non-price competition, as well as to cover the entire market or its segment, without revealing the enterprise capabilities to enter new markets, to introduce the production of new types of products using one or another competitive strategy. The use of the Boston Consultative Group (BCG) method loses its significance in a non-increasing market and high enterprise diversification, when a low market share in any type of activity cannot determine its potential, since there is a possibility of reallocation of resources. A more complete set of characteristics is used in Shell, McKinsey / GE matrices. However, a significant number of indicators characterizing the attractiveness of the market sector makes it difficult to obtain integral assessments, which can be partially solved using expert assessments.The methodology for assessing the strategic position, proposed by Arthur D. Little consulting company, assesses the market position of the company and the maturity of the industry, but the competitive position of the company in each type of activity is determined without taking into account the general financial condition, the possibility of supporting financial potential is not considered [7].

The well-known methods of strategic analysis have limitations in practical use; they cannot be the basis for a complex diagnostic assessment of the development of an enterprise by types of its activities, in particular, determining the financial potential of a company. The presented methods do not have a formalized algorithm for obtaining assessments. D. Norton and R. Kaplan proposed a qualitatively different approach to the formation and implementation of the strategy, developed a balanced scorecard which combines elements of strategic planning, economic and financial analysis, and a process approach [8]. The system makes it possible to assess the degree of economic growth of an enterprise at the current moment, to select a limited number of interrelated indicators which characterize comprehensively the activities of an enterprise and to manage on the basis of these indicators. The balanced metrics includes four components: financial, customers, internal business processes, personnel development, and its important feature is the relationship between goals and indicators of their achievement.

One of the advantages of this system is the ability to implement the strategy in a tactical and operational mode when monitoring indicators, and the disadvantages are that it is difficult to implement the system, there are difficulties in determining non-financial indicators. Linking the strategy to the life cycle of the enterprise causes additional difficulties associated with the correct stage determination of life cycle, the need to display characteristics that will make it possible to identify one stage or another. In addition, in the scientific literature, management models are considered that are analogs of a balanced scorecard, for example, "management by objectives" [9], "business management window" [10], "concept of the Hewlett-Packard internal market" [11], "pyramid of efficiency" [12] and others, less common.

Consideration of the enterprise from the position of a systems approach allows us to conclude that its functioning is due to a set of interrelated processes that contribute to the growth of an enterprise which uses strategic tools. Thus, the idea of representing an enterprise in the form of a process

belongs to E. Deming and is considered as an axiom on which the process approach is based. The elements of this approach are processes, flows of resources, the incoming result of the process, and reactions to the fulfillment of requirements [13].

According to the definition of the ISO 9000: 2000 standard, a process is understood as a sustainable purposefully set of interrelated activities, which, according to a certain technology, transforms inputs into outputs which are valuable to the consumer [14]. The process approach occupies a special place among the known methodological approaches to the management of social and economic systems. Generalization of scientific literature made it possible to systematize the main provisions of the process approach:

– structuring the production and management activities of the enterprise in the form of numerous processes;

– organization of cross-functional processes in order to create products with the necessary parameters to meet customer needs;

– continuous improvement of processes to achieve adequate adaptation of the organization to changing conditions.

In this regard, strategic planning is an important formalized approach to achieving strategic goals. At the same time, the formation of scenarios is based on resources (under the influence of a combination of strengths and weaknesses of the enterprise), operating conditions (primarily under the influence of opportunities and threats of the external environment) and strategic priorities, based on a prediction of future goals.

Strategic management at agricultural enterprises of dairy breeding is the process of developing a promising model of the future organization condition, which allows taking into account the influence of environmental factors and includes mechanisms for adapting to them and allows neutralizing their negative impact through a set of adaptation and growth strategies. We share the opinion of scientists that an important component of the growth strategy of dairy cattle breeding enterprises is the transition to an innovative economic model [15,16]. The main direction of strategic development and increasing the level of efficiency of dairy cattle breeding is the intensification of production, the development of complex mechanization and automation of production processes, the availability of borrowed funds for the development of the material and technical base, the use of investment and innovation potential, which will help to increase the volume of production, and in turn, to reduce the cost of production and to increase profits, the effective use of which will further ensure a high level of competitiveness of enterprises and strengthen their economic position.

We believe that the model of strategic management in dairy breeding should be based on the intensification of the industry through the introduction of innovative technologies and shall provide for the following stages: 1 stage – setting strategic benchmarks – goal setting; 2 stage – strategical analysis; 3 stage – development of strategies focused on innovative technologies for the dairy breeding industry; 4 stage – development of mechanisms for the implementation of the strategy; 5 stage – increasing the level of competence of developers and executors of strategic plans; 6 stage – efficiency assessment and control over the implementation of strategic plans (Fig. 1).

Thus, the first stage of strategic management is the definition of strategic goals in enterprise development, the quality of the development of which determines the clarity and concreteness of their formulation, as well as the viability and effectiveness of the strategy. The determination of goals is based on a developed mission that characterizes the purpose of the business, its philosophy. After setting the main goal of the mission, a strategic goal is identified which will need to be achieved. Then it is necessary to build a "tree of goals", which is based on strategic objectives. Solving them will allow to move gradually from one goal to another higher level. Basically, when defining goals, they are limited to setting only qualitative ones (trajectory, that is, guiding goals are developed), and not quantitative ones, and also without taking into account the time factor.

The strategic tasks of agricultural enterprises of dairy cattle breeding include increasing the competitiveness of raw milk, increasing the economic efficiency of production, improving the breed of cows, modernizing the production base based on the innovative renewal of its constituent elements.

The second stage of strategic management should be the analysis of the internal and external enterprise environment, the main task of which is to assess external threats and search for potential development opportunities, which will further develop a joint set of measures that will ensure sustainable development and enhance the production potential of the manufacturer. The set of methodological techniques that are used for conducting strategic analysis can be divided into two groups: general scientific and applied [17]. General scientific ones include: analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, observation, comparison, modeling, abstraction, system analysis and other applied techniques. Depending on the objects of study, they can be combined into the following

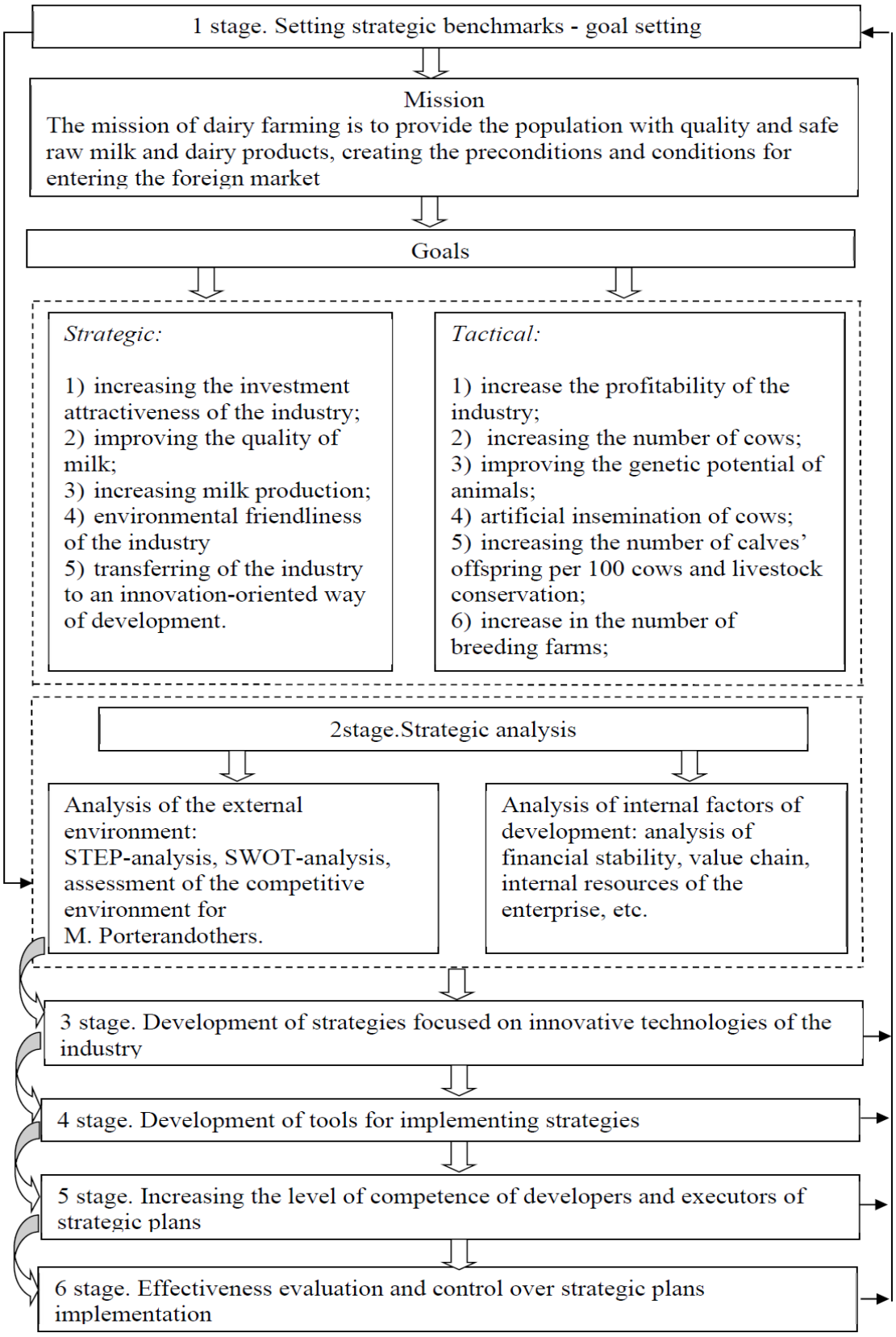

Fig. 1. **Algorithm of strategic management stages of dairy cattle breeding development in agricultural enterprises.**

Source: developed by the author.

groups: strategic analysis of the macro environment, strategic analysis of the internal environment, strategic analysis of competitors, strategic product analysis, strategic financial analysis, investment analysis, decision-making strategy.

At the third stage of strategic management, it is necessary to develop strategies focused on innovative technologies, the intensity of implementation of which depends on the resource provision for the enterprise. It should be noted that a strategy is a detailed, all-round complex plan to achieve the goals set. In terms of content, strategic innovation management has a pragmatic manifestation, in which real facts and potential opportunities are priority and which an enterprise must take into account in order to obtain commercial success. At the same time, strategic innovations do not have quantitative characteristics, they are usually formulated in the form of declarations or agreements on innovative intentions, on the basis of which the business concept of the enterprise is built, its basic and functional strategies are determined, and a formal system of operational plans is developed. The choice of a particular strategy depends on the state of the innovative potential, which in this case is the "degree of readiness" to fulfill the goals set in the field of innovative development of the enterprise. For making a decision on the selection and implementation of innovations in the activities of the farm, the management of the enterprise calculates the risks of cost recovery and future profitability of the business. The main most significant features that determine the type of innovative behavior of milk producers include the following: level of innovation novelty (radical, combined and improving); types of innovations (technological, product, organizational, economic, social); orientation on the type of producer (mini-farms, medium, large farms); use of an improvement strategy for agricultural enterprises with low resource availability; use by enterprises of their own and borrowed funds for the introduction of innovative technologies. It is obvious that the strategy for the development of agricultural enterprises of dairy cattle breeding using innovative tools is based on the introduction of product and technological innovations, which are supported by appropriate investments.

The fourth stage, associated with the development of mechanisms for implementing the strategy, is the most difficult and time consuming.

The generalization of scientific literature on strategic planning issues asserts that there is no generally accepted approach, methodology for the formation of a strategic plan and the mechanism for its implementation, which would allow achieving a highly competitive position of an economic entity. That is why, it is necessary to search for approaches related to improving strategic business planning in the direction of ensuring competitiveness.

Various methods are used to develop a strategic plan – specific and universal. One of the universal methods is program-target, which is based on the orientation of activities to achieve the goals set. The program-target planning is built according to the logical scheme "goals-paths-methods-means". The main peculiarity of this planning method is not just forecasting the future state of the system, but drawing up a specific program to achieve the desired results. In addition, a scenario approach can be used to develop a strategic plan.

It is known that I. Ansoff singles out the so-called strategic zones of enterprise management, under which he considered those market sectors or product groups, the concentration of entrepreneurial efforts on which gives the enterprise the maximum effect [18]. The formation of strategy can be carried out by authoritarian methods (when the strategy is developed by business owners) and in a democratic way (when the strategy is a balance of owners, personnel and top management).

However, in our opinion, in the process of strategic management there should be creative interaction between leaders of different levels, managers and specialists, and the degree of formalism in their relations should be extremely low. Accordingly, internal communications should be horizontal, functional or networked, and the nature of control - free, focused on the implementation of goals and plans.

The fifth stage of strategic management should be increasing the competence of developers and executors of strategic plans.

Today, when scientific and technological progress is developing rapidly, for the effective development of dairy cattle breeding, it is necessary to provide continuous training for developers and executors of strategic plans. This idea is confirmed by a foreign scientist's study who found that the effectiveness of the introduction of innovative developments is higher on those dairy farms in Germany where farmers have a higher level of education in this area [19]. Interesting for domestic practice are the results of a study by German scientists who identified 3 groups of farmers who are mastering innovations in Germany and have calculated the return on them. The first group of farmers is engaged in an independent search for innovations, constantly learns and increases their insufficiently high level of received agricultural education. The investments made by this group of farmers in innovative technologies lead to increased efficiency, but the positive effect

is not sustainable. The second group of farmers has a master's degree; their innovative activities are mostly effective. The farms of this group of farmers are relatively large (up to 130 cows) and specialize in milk production. The third group of farms is headed by "young managers" with mostly university education. On such farms, they usually introduce both improving and radical innovations that give a high economic effect. Therefore, for the effective strategic development of dairy cattle breeding, it is necessary to invest both in the innovative development of the farm and in the education of farmers, which is the main condition for ensuring profitable dairy farming [20].

An important aspect of the modern approach to strategic management is understanding how to control the implementation of the strategic plan. The subject of strategic control is the business model and the main organization capabilities, the strategic initiatives of the participants, the system of motivating top management to achieve strategic goals, the influence of corporate culture on planning processes, scenario conditions. Strategic control is aimed at monitoring the implementation of the strategy for achieving the goals set.

An assessment of the effectiveness of strategies depends on the type of tasks that are being solved; it can be carried out in the following areas: determination of the economic efficiency of strategies; assessment of the social effectiveness of strategic decisions; determination of the technical efficiency of the decisions made; assessment of the environmental performance of strategies; complex assessment of the effectiveness of strategic decisions taking into account the economic, technical, social and environmental consequences. The important criteria in assessment of the efficiency of milk production are profit maximization and environmental safety of the final product.

It should be noted that for conditions that are characterized by a high degree of variability, scientists pointed out the temporary uncertainty of a development strategy implementation, its alternativeness in the process of implementation [21] should be supplemented by a provision on the need to ensure high efficiency in the use of the resource base in combination with a positive increase in the economic potential of any economic entity.

It should be pointed out that the category of efficiency in the development strategy is determined by a recognized methodological framework based on the ratio of the results of production and economic activities and the costs of obtaining them. In the Balanced Scorecard (BSC) model, the main directions for which it is necessary to assess the strategic activities of the organization are determined, and a certain list of assessment indicators is established: financial and economic indicators which characterize the efficiency in dynamics from the standpoint of an economic entity, shareholders and owners; indicators which characterize the level of demand for the company's products; business process quality indicators [8]. Thus, today there is a need to develop a universal system of indicators for assessing the effectiveness of the developed strategy of agricultural enterprises for milk production.

Consequently, the strategy for the development of dairy breeding in agricultural enterprises should be focused on maximizing the "return" of the stimulating characteristics of the industry based on the flexible use of all elements of the strategy. It should be noted that there is a gap in the motivational chain of the strategic development of dairy cattle breeding by levels, due to the inconsistency of the goals of the agricultural enterprise and public interests in terms of self-sufficiency in milk and dairy products. One of the measures to neutralize the negative impact of environmental factors on the development of dairy cattle breeding is to build up the internal potential of innovation both in the production and marketing environment of agricultural enterprises. Dairy breeding has proven in practice a positive response to the introduction of innovations into production, however, changes in the market situation have dramatically reduced the number of farms engaged in dairy breeding. In this regard, the issues of searching for directions of innovative development of the industry, which cover, to one degree or another, agricultural enterprises with varying degrees of concentration of dairy cattle breeding, have acquired particular relevance.

As it has been proved above, the intensive type based on the introduction of innovative developments should become the strategic priorities for the development of dairy cattle breeding in agricultural enterprises. Innovations in dairy breeding are considered as the results of intellectual activity, which have received practical use, and are aimed at improving milk production processes, which increase the technical and technological level of production in the corresponding world analogues, the use of which contributes to the strengthening of competitive advantages in the form of economic or other benefits and the development of reproductive processes based on investments. There is a ramified system of signs of classification of innovative developments, on the basis of which a typology of innovations is formulated, which simplifies the adoption of strategic innovative decisions. We believe that the most important areas of innovative development of dairy breeding should be: innovations in the human factor, the interaction

of which is possible with the priority development of education, research activity, the creation of innovative products databank, etc.; biological innovations related to the development and mastering of innovations that increase the productivity of cows; technological innovations, which ensure the improvement of the technical and technological potential of the sub-sectors; innovations in organization and management based on digitalization, staff motivation, planning and budgeting improvements, and the like; innovations in feed production, preparation and storage; innovations in the construction of modern environmentally friendly manure storages, an energy and resource-saving system. Thus, for dairy breeding, five main types of innovations can be distinguished: selection and genetic, production and technological, organizational and management, economic and environmental. In current conditions, in order to increase the production potential of the industry in agricultural enterprises, it is important to use the selection and biological block of innovations, the achievements of Ukrainian and foreign selection, which include priority areas for improving the genetic potential, the use of which directly depends on the level of animal productivity, the effective use of feed resources, the development of resource-saving technologies aimed at increasing the level of intensity and efficiency of production [22]. One of the main directions of the innovation use is biotechnological systems of animal breeding using methods of genetic and cell engineering, aimed at creating and using new types of transgenic animals with improved qualities of productivity, resistant to diseases.

The development of veterinary medicine is of great importance for dairy breeding, where the following priorities are considered: development of a new generation of biological products for diagnostics, therapy and prevention of animal diseases, taking into account the achievements of physicochemical biology, biotechnology and molecular immunology; improvement of existing and development of new technologies for ensuring veterinary and sanitary welfare of animal breeding, production of high-quality and environmentally friendly products. The technological and scientific and technical innovations are of no less importance, since the introduction of highly adaptive, resource-saving technologies for milk production based on innovative activities for the use of automation and computerization of production, new generation machinery and equipment, robotics and electronic technologies, restoration and improvement of production and technical the potential of livestock complexes are the defining directions of increasing the efficiency of milk production.

Systems for ensuring optimal conditions for animal rest, in the process of which a complex of physiological, biological processes of converting feed energy into products useful to humans is carried out, acquire an important innovative direction. Avoiding stress, creating comfortable stalls, avoiding draughts, ensuring the necessary air exchange and temperature – all these goals are achieved through the use of modern building materials, optimization of space-planning solutions of buildings and structures, which must correspond to the latest achievements of animal physiology and livestock technology.

Thus, if selection and genetic innovations are associated with breeding new or improving the existing breed of cows, increasing their resistance to diseases, intensifying the reproductive function of cows, improving the breeding composition of the main herd, then technical and technological innovations are focused on the use of new technologies for keeping, feeding, watering cattle and milking cows, modernization of the system of machines and equipment, automation and informatization of individual working operations and technological processes.

New organizational and economic solutions provide the transition to new forms of production organization, industry management, labor organization and motivation, maintenance and resource provision, active research in the open innovation market and the selection of the most acceptable innovations from a set of alternative latest developments. Social investments ensure the improvement of working conditions and the system of its protection, as well as the formation of an innovative system for training personnel with the necessary qualifications. Environmental innovations are aimed at creating a system for ensuring environmental safety, modernization of the storage and disposal system of animal bio-waste and localization and minimization of the negative consequences of the functioning of dairy cattle breeding enterprises.

Summarizing the above, we can conclude that the main types of innovations in the study area are the need to change the conditions of the main link of the production system in animal breeding – namely, to change the conditions of keeping livestock, for which the main features should be: good health and a developed immune system, good adaptation to modern production technologies; high reproductive qualities and long term of productive use; efficient conversion of nutrients and feed energy.

Thus, an innovative approach to the development of dairy breeding involves: the use of innovative systems and methods of keeping livestock and milking equipment; increasing the efficiency

of milk production, in particular by improving milk quality use of effective tools for stimulating labor and organizing production; reducing the share of manual labor; improving the environmental safety of the territory where dairy farms and complexes are located.

An analysis of the theoretical aspects of the strategic development of dairy cattle breeding in agricultural enterprises on an innovative basis allows us to make the following conclusions: the strategy for the development of dairy cattle breeding, in addition to agreeing on targets for different hierarchical levels, should provide for the unity of the motivational chain, covering the economic possibilities of increasing milk production in a high-intensity basis of the proportions of the combination of market influence forces and state regulation instruments; the strategy for the development of dairy cattle breeding should be focused on the effective use of conditions which provide for the creation of conditions for increasing the economic potential of agricultural producers.

An innovative approach to the development of dairy farming, in our opinion, should be based on the following principles: systematic monitoring of livestock health, product quality at all stages of production; formation of a closed technological cycle for the production of milk and dairy products, including the production and processing of raw milk; continuous external and internal audit of costs; optimization of costs for external logistics of finished products.

It is obvious that when preparing a strategic plan for the development of dairy cattle breeding in agricultural enterprises, it is necessary to take into account the peculiarities of the studied area. Among them are the following: peculiarities of the herd reproduction organization; peculiarities of the food supply organization; heterogeneity of the structure of investments in the implementation of projects for the development of dairy cattle breeding; significant differences in the levels of production efficiency in agricultural enterprises of various sizes and other factors, which leads to the heterogeneity of the development potential of dairy cattle breeding in economic entities. In addition, there are organizational differences characterized by the following: for dairy cattle breeding, a long reproduction cycle of the main herd is characteristic; lower animal yield per cow, which requires increased attention to ensuring a minimum level of efficiency in the use of brood stock; duration of the reproduction cycle significantly limits the growth rate of the genetic potential of a herd of cattle, and hence its productive potential; reducing the time of production use of productive cows requires a significant increase in the share of replacement calves in the herd structure and an increase in the cost of reproduction of the main herd.

The peculiarities of the livestock feed organization primarily associated with the physiological specifics of cattle, which determine a lower level of feed conversion compared to poultry and pig breeding, but make it possible to effectively use rough and green feed. In addition, it should be noted that the peculiarity of dairy cattle breeding is also due to the technical and technological lag in the procurement, storage of large feed and their feeding, which leads to a high degree of their losses both in quantitative and qualitative terms, and an increase in the cost of livestock products. At the same time, the achievement of a high level of milk productivity cannot be ensured without the use of new technologies for the preparation of feed (preparing and feeding), their balancing in terms of the content of nutrients, micro and macro elements, as well as rationed feeding.

It also should be noted that the existing technical and technological base of dairy cattle breeding is characterized by a low level of mechanization and automation of technological processes in comparison with the poultry and pig industries. The transfer of the research area to an innovation-oriented path requires a significant amount of investment, the structure of which is determined by the size of the livestock, the specialization of economic entities, the type of selected technologies (from robotic farms and mega complexes to small farms with modern technological equipment). The high cost of one cattle stall in dairy farming significantly reduces the investment attractiveness of the industry, even with effective government support.

Therefore, the preparation of a strategic plan for the development of dairy cattle breeding in agricultural enterprises should take into account the following factors: natural and climatic factors, which determine the possibilities of using specific breeds of livestock, technologies for their maintenance, the formation of a forage base; social and economic factors, which determine the financial capabilities of agricultural producers of dairy products, their innovation and investment potential, the level of providing the industry with labor resources of the necessary qualifications; administrative and political factors, which determine the level of support for dairy cattle breeding at the national and regional levels, protection of the national milk and beef market; organizational and economic factors, which determine the form of interaction between commodity producers and processors of dairy products, organizational and technological processes at the level of economic entities, a set of measures to increase the productivity of cattle and the competitiveness of products.

Conclusions. The main difficulties accompanying the formation of a strategy for the development of agricultural enterprises of dairy cattle breeding are due to the multivariate development scenarios, as well as the orientation of the overwhelming majority of economic entities to short-term strategic programs that do not contribute to their growth. The process of formation and implementation of the development strategy contains the characteristics of a process approach: the cyclical nature of the process, the presence of feedbacks, implementation through a set of targeted, interrelated activities. The combination of strategic and process approaches will create additional opportunities for the multi variance of the production system, ensuring its stability, promptly identifying deviations in the process of strategy implementation, control and regulation. An integrated approach will provide an opportunity to build and to use a combination which corresponds to development trends and an appropriate response to new opportunities and threats in the internal environment of enterprises in the industry, to overcome the crisis phenomena which arise in conditions of uncertainty in the external environment and the target orientation of the activities of business entities towards the formation of prerequisites and conditions for development.

The algorithm of strategic management of the dairy cattle breeding development in agricultural enterprises has been substantiated, which is focused on an intensive type of development based on innovative technologies and includes the following stages: setting strategic benchmarks; strategical analysis of external and internal environment; development of strategies, focused on innovative technologies for increasing the level of competence of developers and executors of strategic plans, efficiency assessment and control over the implementation of strategic plans.

REFERENCES

1. Petuhova, O.M., Stavyc'kyj, O.V. (2015). Evoljucija teorii' strategichnogo upravlinnja. [Evolution of the theory of strategic management]. Agrosvit. No 2, pp. 10–14. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2015_2_3.

2. Zheludenko, K.V. (2017). Strategichne upravlinnja v zabezpechenni konkurentospromozhnosti agrarnyh pidpryjemstv. Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo nacional'nogo universytetu. Serija: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo. [Strategic management in ensuring the competitiveness of agricultural enterprises. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy]. Iss. 14. Part 1, pp. 89–92. Available at: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/16734.

3. Muljar, T.S. (2013). Formuvannja i realizacija strategii' pidpryjemstv. Zbirnyk naukovyh prac' Tavrijs'kogo derzhavnogo agrotehnologichnogo universytetu. Ekonomichni nauky. [Formation and implementation of enterprise strategy. Collection of scientific works of the Tavriya State Agrotechnological University. Series: Economic sciences]. Iss. 2(6), pp. 289–300. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_2%286%29__35.

4. Jermakov, O.Ju., Lajko, O.O. (2014). Metodologija formuvannja strategij rozvytku sil's'kogospodars'kyh pidpryjemstv. Naukovyj visnyk Nacional'nogo universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannja Ukrai'ny. Serija: Ekonomika, agrarnyj menedzhment, biznes. [Methodology of formation of strategies of development of agricultural enterprises. Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Economics, agricultural management, business]. Iss. 200 (2), pp. 107–114. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2014_200%282%29__21

5. Sviridova, S.S., Tolstova, S.A. (2017). Suchasni instrumenty strategichnogo upravlinnja sil's'kogospodars'kymy pidpryjemstvamy. Ekonomika: realii' chasu. Naukovyj zhurnal. [Modern tools of strategic management of agricultural enterprises. Economy: the realities of time. Scientific journal]. Iss. 2(30), pp. 109–116. Available at: http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/109.pdf.

6. Thompson, A.A., Strickland, A.J. (2007). Strategic management: consepts and cases. NewYork: McGraw Hill, 1088 p.

7. Boguslavskaja, S.B. Sistemnoe strategicheskoe upravlenie kompaniej: podhody i jetapy postanovki: monografija. [Systemic strategic management of the company: approaches and stages of production: monograph]. Sankt-Peterburg: Politehnicheskij universitet. 170 p. Available at: http://www.pdf.knigi-x.ru/21tehnicheskie/404865-1-sb-boguslavskaya-sistemnoe-strategicheskoe-upravlenie-kompaniey-podhodi-etapi-postanovki-sankt.php

8. Kaplan, R.S., Norton, D.P. (2005). The Office of Strategy Management. Harvard. Business Review. October, pp. 72–80. Available at: https://hbr.org/2005/10/the-office-of-strategy-management/

9. Druker, P. (1998). Jeffektivnoe upravlenie. Managing for Results: Jekonomic heskie zadachi i optimal'nye reshenija [Effective management. Managing for Results: Economic tasks and optimal solutions] / per. s angl. M. Kotel'nikovoj. Moskva: Fair-press, 288 s. Available at: https://dbm.maryland.gov/Documents/MFR_documents/MFRGuidebook.pdf.

10. Kozak, N. Sbalansirovannaja sistema ocenochnyh indikatorov kak instrument upravlenija biznesom. [A balanced system of performance indicators as a business management tool. From materials Management.com.ua]. Available at: http://subschet.ru/subschet.nsf/docs/29BF8B83613C-8117C325710B0049CCBB.html.

11. Kashheev, R. (2010). Balanced Scorecard: novoe zaklinanie ili strategija upravlenija? [Balanced Scorecard: New Spell or Control Strategy?]. Available at: https://quality.eup.ru/MATERIALY2/bs.html.

12. Nili, E., Adams, K., Kenerli, M. (2003). Prizmaj effektivnosti. Karta sbalansirovannyh pokazatelej dlja izmerenija uspeha v biznese iupravleniiim [Efficiency prism. A balanced scorecard for measuring and managing business success] / per. s angl. Dnepropetrovsk: Balans-klub, 400 p.

13. Deming, Je. Vyhod iz krizisna. Novaja paradigma upravlenija ljud'mii processami [Way out of the crisis.

A new paradigm for managing people and processes]. Moskva: Al'pina Biznes Buks, 2009. 419 p. P. 94.

14. DSTU ISO 9000-2001. Systemy upravlinnja jakistju. Osnovni polozhennja ta slovnyk. [Quality management systems. Basic provisions and vocabulary]. Kyiv: Derzhstandart Ukrai'ny, 2001. 32 p.

15. Rad'ko, V.I. (2018). Pidvyshhennja stijkost vyrobnykiv produkcii' molochnogo skotarstva: teorija, diagnostyka ta funkcional'ne zabezpechennja: monografija [Improving the sustainability of dairy producers: theory, diagnosis and functionality: a monograph]. Kyiv. 384 p.

16. Shevchenko, A.A., Koval'chuk, Ju.P. (2019). Intensyvnyj rozvytok molochnogo skotarstva – majbutnje Ukrai'ny. Suchasnyj menedzhment v agrobiznesi: problemy ta rishennja [Intensive development of dairy farming is the future of Ukraine. Modern management in agribusiness: problems and solutions]: materialy mizhvuz. nauk.-prakt. internet-konferencii' za mizhnarodnoju uchastju (21 chervnja 2019 r.). Odesa, pp. 134–139.

17. Romanenko, O.O. (2015). Analiz suchasnyh metodiv ta instrumentiv strategichnogo upravlinnja pidpryjemstvamy. Ekonomichnyj nobelivs'kyj visnyk. [Analysis of modern methods and tools of strategic management of enterprises. Economic Nobel Herald]. No 1, pp. 93–99. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2015_1_15.

18. Ansoff, I. (2012). Strategicheskoe upravlenie [Strategic management]. Sankt-Peterburg: Piter Kom. 453 p.

19. Kellerman, M., Salhofer, K., Wintzer, W., Stockinger, C. (2011). The Relation shipbetween Technical Efficiency and Economic Success: The Case of Bavarian Dairy Farms. German Journal of Agricultural Economics. Iss. 60,4, pp. 230–242.

20. Sauer Johannes, Uwe Latacz-Lohmann. Efficient Innovationin Dairy Production – Empirical Findings for Germany.Vortraganlässlichder 52. Jahrestagungder GEWISOLA "Heraus for derungendes globalen Wandelsfür Agrarentwicklungund Welternährung" Hohenheim, 26.09.–28.09.2012. P. 17.

21. Ansoff, H.I. (1965). Corporate strategy. McGraw-Hill. New York. 241 p.

22. Palij, And. P., Palij, A.P., Naumenko, O.A. (2015). Innovacijni tehnologii' ta tehnichni systemy u molochnomu skotarstvi. [Innovative technologies and technical systems in dairy farming]. Harkiv, 323 p.

Концептуальні засади стратегічного управління підприємствами молочного скотарства

Шупик С.М.

У статті розглядаються концептуальні засади розробки стратегії розвитку підприємств молочного скотарства, які передбачають поступову та послідовну зміну принципів ведення виробничої діяльності у напрямі зростання. Доведено, що стратегія розвитку може бути ефективною лише за умови впровадження організаційно-економічного механізму взаємодії структурних центрів створення прибутку, за якого забезпечується відтворювальний процес всередині господарської одиниці за розширеним типом.

Висвітлено доцільність обґрунтування стратегічного розвитку підприємств молочного скотарства в умовах невизначеності та посилення кризових явищ, оскільки: галузь молочного скотарства представлена сукупністю господарюючих суб'єктів, переважна більшість яких не належить до великих інтегрованих структур; галузева специфіка виробництва молока зумовлює обмеження щодо можливості впливу на визначення параметрів пріоритетних напрямів бізнесу. Аргументовано, що в сільському господарстві найбільш прийнятною є стратегія диференційованого росту на рівні окремого господарюючого суб'єкта, що сприяє більш повному використанню виробничого та ресурсного потенціалу, зниженню ризиків комерційних втрат, підвищенню стійкості функціонування та ін.

Обґрунтовано, що стратегічне управління на сільськогосподарських підприємствах молочного скотарства – це процес розробки перспективної моделі майбутнього стану організації, яка дозволяє враховувати вплив чинників зовнішнього середовища, та включає сукупність адаптаційних стратегій і стратегій росту щодо нейтралізації та гнучкого пристосування до негативного їх впливу. Доведено, що модель стратегічного управління в молочному скотарстві має орієнтуватися на інтенсивний тип розвитку на основі впровадження інноваційних технологій та включає шість послідовних етапів.

Висвітлено, що стратегія розвитку молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах має бути зорієнтованою на максимізацію «віддачі» стимулівних характеристик галузі на основі гнучкого використання усіх елементів стратегії. Аргументовано, одним із заходів щодо нівелювання негативного впливу чинників зовнішнього середовища на розвиток молочного скотарства є нарощування внутрішнього потенціалу інновацій як у виробниче, так і маркетингове середовище діяльності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: стратегічне управління, стратегія розвитку, підприємство, молочне скотарство, інновації.

Концептуальные основы стратегического управления предприятиями молочного скотоводства

Шупик С.Н.

В статье рассматриваются концептуальные основы разработки стратегии развития предприятий молочного скотоводства, которые предусматривают постепенную и последовательную смену принципов ведения производственной деятельности в направлении роста. Доказано, что стратегия развития может быть эффективной только при условии внедрения организационно-экономического механизма взаимодействия структурных центров создания прибыли, при котором обеспечивается воспроизводственный процесс внутри подразделения по расширенному типу.

Освещено целесообразность обоснования стратегического развития предприятий молочного скотоводства в условиях неопределенности и усиления кризисных явлений, поскольку: отрасль молочного скотоводства представлена совокупностью хозяйствующих субъектов, подавляющее большинство которых не относится к крупным интегрированным структурам; отраслевая специфика производства молока приводит к ограничению по возможности влияния на определение параметров приоритетных направлений бизнеса. Аргументировано, что в сельском хозяйстве наиболее приемлемой является стратегия дифференцированного роста на уровне отдельного хозяйствующего субъекта, что способствует более полному использованию производственного и ресурсного по-

тенциала, снижению рисков коммерческих потерь, повышению устойчивости функционирования и др.

Обосновано, что стратегическое управление на сельскохозяйственных предприятиях молочного скотоводства – это процесс разработки перспективной модели будущего состояния организации, которая позволяет учитывать влияние факторов внешней среды, и включает совокупность адаптационных стратегий и стратегий роста по нейтрализации и гибкого приспособления к негативному их влиянию. Доказано, что модель стратегического управления в молочном скотоводстве должна ориентироваться на интенсивный тип развития на основе внедрения инновационных технологий и включает шесть последовательных этапов.

Освещено, что стратегия развития молочного скотоводства в сельскохозяйственных предприятиях должна быть ориентированной на максимизацию «отдачи» стимулирующих характеристик отрасли на основе гибкого использования всех элементов стратегии. Аргументировано, одной из мер по нивелированию негативного влияния факторов внешней среды на развитие молочного скотоводства является наращивание внутреннего потенциала инноваций как в производственную, так и маркетинговую среду деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: стратегическое управление, стратегия развития, предприятие, молочное скотоводство, инновации.

Copyright: Shupyk S. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Shupyk S. ID: https://orcid.org/0000-0002-2603-7229

МАРКЕТИНГ

UDC 339.138:659.118
JEL M20, M31

Methodical approach to evaluation of commodities' advancement efficiency using online-instruments

Kapinus L., Rozumei S., Skrygun N., Semenenko K.

National University of Food Technologies, Ukraine

Kapinus L. E-mail: larisa.kapinus@gmail.com; Rozumei S. E-mail: rozsveta@ukr.net;
Skrygun N. E-mail: natalia_skrygun@ukr.net; Semenenko K. E-mail: kateryna.semenenko@gmail.com

OPEN ACCESS

Kapinus L., Rozumei S., Skrygun N., Semenenko K. Methodical approach to evaluation of commodities' advancement efficiency using online-instruments. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 157–167.

Рукопис отримано: 03.09.2020 р.
Прийнято: 26.09.2020 р.
Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-157-167

This article summarizes arguments and counter-argument within the limits of scientific discussion through the question of efficiency of the use of online-instruments of commodities advancement to the market. Primary purpose of undertaken research was the development of the methodical approach to the efficiency evaluation of commodities advancement with the use of online-instruments and research of practical aspects of application of online-instruments of new commodity advancement to the market.

In accordance with the aim the material in the article is carried out in the logical sequence: first methodical approach offers theoretical level in relation to the efficiency evaluation of the use of online-instruments of commodities advancement, the feature of that is systematization of evaluation process in threestages: preparatory, analytical and administrative, that all owstoaccept effective administrative decisions oneachlevel. As part of the preparatory stage it is necessary to define the aims, tasks, terms, methods, receptions of efficiencyevaluation of the use of online-instruments of commodities advancement.

The analytical stage is characterizedby the extensive work. According to the offered methodology, there will be the evaluation and analysis of communication indexesand economic efficiency of online-advancement and calculation of integral index of evaluation efficiency of the use of online-instruments of commodities advancementon the basis of the system of evaluation indexes.

The third type is administrative. On the basis of generalization of results of efficiency evaluation of the use of online-communications it is expedient to work out suggestions in relation to the increase of commodities' efficiency advancement of online-instruments and work out the complex of events in relation to the removal of the educed lacks of complex on-line-advancement. Development of strategies, control after implementation of the events and their coordination, will provide efficiency of management of policycommoditiesadvancement in the Internet.

Researches empiric confirm the necessity of the use of online-instruments of new commodity launching to the market and creation of synergy effect at the use of online- and offline instruments of commodities'advancement. The results of undertaken research can be useful to the enterprises of food industry that plan to enter to the competitive market with a new commodity.

Keywords: online-instruments, online-advancement, efficiency, internet-communications, internet marketing.

Problem statement and analysis of recent research. Annually the Internet-marketing is changing swiftly, new tendencies are taking off in advertisement, business is developing in the digital world. Enterprises, if they want to remain competitive state at the market, begin to give advantages to the context advertisement, mobile marketing, adaptive design, marketing internet-channels of commodity's advancement. The modern tendencies of business-activity require from market participants

to be flexible, quickly adapt to environment changes, to keep watch modern marketing innovative tendencies and study to work with new commodity's advancement instruments to the market with the aim of productivity increase of the enterprise's activity due to the use of adapted to consumer's need by the Internet-marketing system.

For providing of effective marketing enterprises' activity it is needed to conduct the constituents evaluation of the Internet-marketing complex, one of elements of that is commodities' advancement, that comes true by the means of on-line-instruments.

Nowadays very often administrative decisions are accepted on the basis of experience and intuitions of top-managers, who underestimate the innovative marketing Internet-technologies and their charges. Taking into account the considerable advantages of on-line-advancement instruments (concentration of information on one web-resource, reduction of charges on the Internet-advertisement comparatively with traditional, large scope of target audience and other) businessmen have the possibility to use instruments of commodities' on-line-advancement in the Internet more effectively, and also to attract consumers' attention, due to increasing the products sales' volumes and getting additional profit.

The questions of efficiency of online-instrument suse in marketing activity of the enterprises many scientists were engaged. In particular, in the researches of T. Novak and D. Hoffman much attention is paid to the marketing stimuli of influence on on-line consumer behavior. Within the framework of quantitative design the structural model of the main variables of consumers' behavior were worked out (Novak et al., 2000). S. Schwarzl considers that the use of internet-marketing instruments must depend on the selected strategy of online-behavior of the enterprise, including strategies of on-line-advancement (Schwarzl et al., 2015). Complements conceptual bases of marketing online-strategies of P. Yannopoulos, who distinguishes minimizations of charges and strategy of loyalty of internet-clients among the basic marketing online-strategies strategies (Yannopoulos, 2011). Sh. Kabany the key elements of advancement of brands of social medias are studied, this question was complemented and developed by R. Felix, who offered strategies of brands advancement through social networks and called to carry out stage-by-stage control after its realization (Felix et al., 2017). A. Parabellum formed the main approaches to the use of social networks as platform for advancement of commodities and collection of information about a target audience (Parabellum et al., 2013). Many researches of internet-users'behavior in social medias are studied andapproaches to the improvement of interconnections between trademarks and a special purpose segments are generalized (Malthouse et al., 2013).

J. Levin the principles and mechanisms of the use of internet-advertisement are investigated, methodology of evaluation of its efficiency (Levin et al., 2010) is developed.

Conceptual government base of the use of internet-marketing instruments at home enterprises were investigated by the Ukrainian scientists, such as Ye. Golysheva, O. Gumenna, I. Lytovchenko. Examining the features of the use of internet-marketing instruments, some aspects of instruments use of on-line-advancement of commodities to the market are studied (Golysheva, 2014). Much attentionis paid to technologies of the digital marketing that is the constituent of the system of the integrated marketing online-communications (Gumenna, 2016).The theoretical and applied aspects of internet-marketing development in the Ukrainian segmentare deepen; the methods of evaluation of some online-instruments of commodities advancement (Lytovchenko, 2008) are systematized. S. Illiashenko and T. Ivanov offered classification of instruments and methods of products advancement in the Internet (Illiashenko et al., 2015).

O. Soliar distinguishes the presence of web site of the enterprise as an important instrument of on-line-advancement of commodities (Soliar, 2014). N. Illiashenko supports her point of view and suggests to conduct events for SEO-optimization of web site for more effective advancement of commodities in the Internet (Illiashenko et al., 2012). S. Sapigura describes the importance of informative filling of web site and develops conceptual bases of the content marketing (Sapigura, 2015).

The authors of these researches pay attention to the progress of instruments trends of on-line-advancement, their comparative description and terms of expediency of their use are carried out in a business-environment, influence of online-instruments of advancement is considered on forming of consumers' behavior in the Internet. Recognizing the given researches, we will mark that universal general accepted methodology of efficiency evaluation of the use of online-instrument advancement is not worked out in modern theory that would assist the acceptance of reasonable decisions at the development of marketing politics principles in the Internet.

The aim of the study. The aim of the article is the development of methodical approach to the efficiency evaluation of commodities advancement with the use of online-instruments and research of practical aspects of application of online-in-

struments of new commodity advancement to the market.

Materials and research methods. The beverage market is researched in the context of the use online-instruments of commodities advancement. A logical-abstract method was used to group analytical results.

Research results and discussion. The change of market conditions, expansion of consumers' possibilities in the commodities' selecting through market globalization, decline of traditional marketing tool efficiency and appearance of innovative marketing Internet-technologies promote the personal interest of the enterprises of food industry to marketing activity in the Internet. There is the necessity to do activity in the sphere of Internet-marketing maximal effective.

The feature of our worked out methodology of efficiency evaluation of online-instruments of commodities' advancement usage, that is represented on Figure 1, where the evaluation process is systematized in three stages: preparatory, analytical and administrative, that allows to accept effective administrative decisions on each of them.

On the preparatory stage it is important to define the aims and tasks of efficiency evaluation of on-line-advancement of commodities, to work out the program and define the terms of work implementation.

An important moment in this process is the choice of work performers. We consider that on realization of complex of advancement influence level of organization efficiency functioning of Internet-marketing service, use of expedient online-instruments of commodity's advancement, use of progressive technologies and scientific methods of analysis of market environment. Exactly the project performers select methods and receptions of efficiency evaluation of online-instruments advancement, collect necessary information on each of online-instrument and preliminary process its for the sake of use in analitics.

Now most popular methods of decision problem are:

- quantitative;
- qualitive;
- sociological, that envisage the use of the instruments of applied sociology with the aim of online-instruments of commodities'advancement efficiency evaluation to the market;
- informative that allow more exactly to use marketing Internet-information and automatize the process of management mutual relations with consumers.

Consider that combination of different methods will allow to find out problems in the sphere of Internet-communications more effectively and accept administrative decisions in relation to further strategy of on-line-advancement development in the Internet. The efficiency evaluation is related to the level of charges on the instruments on-line-advancement usage.

The next stage of the worked out methodology is analytical. Consider that there is the necessity to research the influence of external and internal factors of the enterprise, that influence on choice of online-instruments of commodities' advancement.

To the external factors belong: social factors, as the choice of online-instruments must be oriented on customers, their necessities, base values, advantages in perception of commodities through the different online-channels of advancement; scientific and technical factors that are based on the exposure of tendencies in technological development and use of new instruments of on-line-advancement, and also to readiness to perception of innovations by potential customers; political factors are regulated by powr by the means of normatively-legal documents; market factors include the state of market affairs (level of different promo-channels' competition, intensity of online-space competition), profile of consumers and customers.

To the internal factors belong: level of functioning efficiency organization of service of the Internet-marketing; presence of sufficient level of competenses and abilities of employees of the enterprise for realization of communication strategy in the Internet; financial possibilities (budget on the complex of communications); balanced of media investments between off-line and online-channels; presence of material and technical resources and specialized software for making content and selling aids for commodities' advancement and services of the enterprise in the Internet.

Also, it is expedient to conduct the analysis of activity results of the enterprise (commodity turnover, profit, sale volumes and other), for balancing the use of on-line-tool advancement in future.

In our view, the largest research of offered methodology will be an evaluation and analysis of communication indexes and economic efficiency of on-line-advancement and calculation of integral index of efficiency evaluation of the use of online-instruments of commodities' advancement on the basis of the evaluation indexes system.

Communication efficiency (psychological efficiency) of on-line-advancement is the degree of influence of online-instruments advancement on the person, id est bringing attention to customers, feature to be memorized, operating on reason of purchase and other. Communication efficiency of online-instruments is investigated by means of marketing online-researches, supervisions, experiments and questioning.

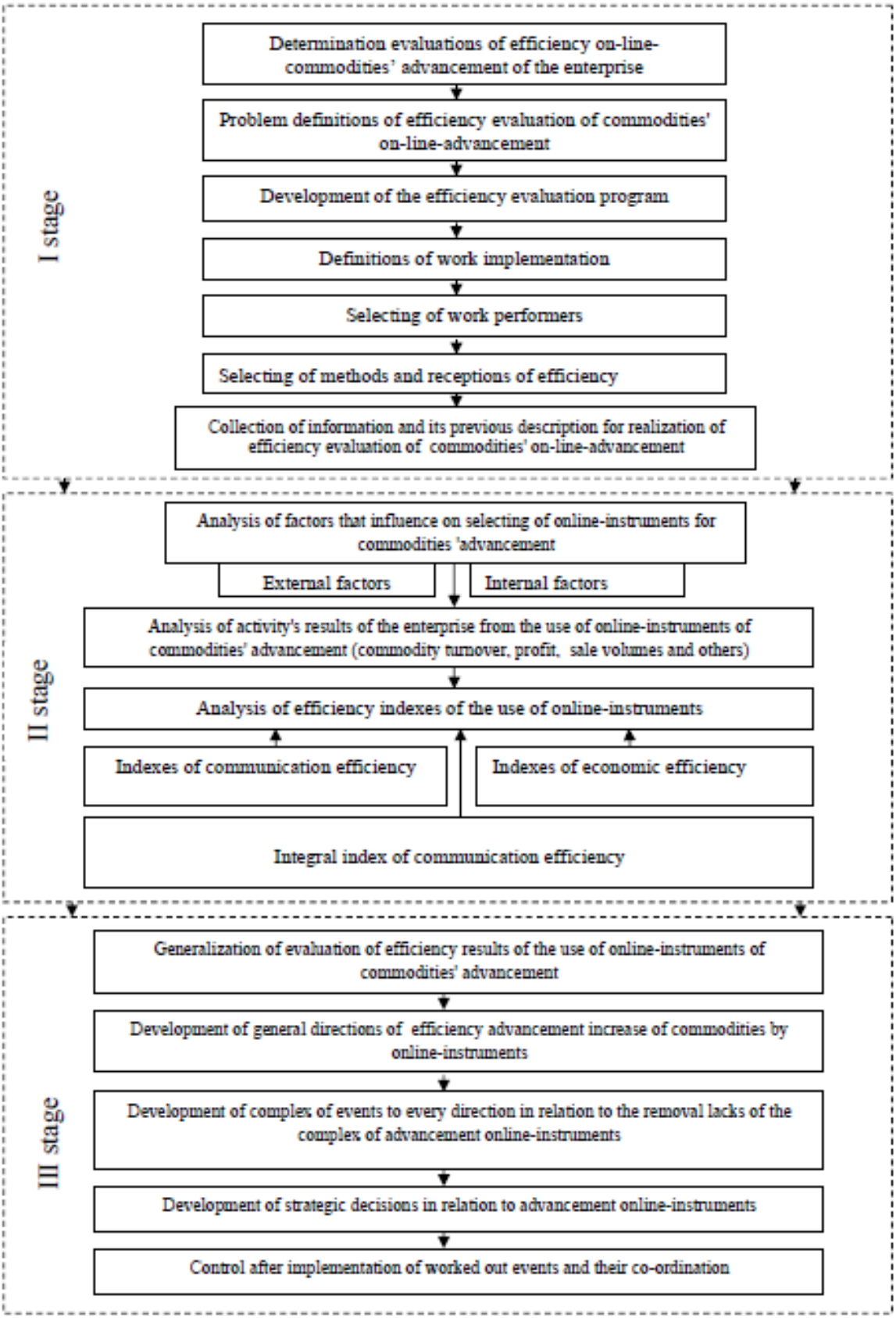

Fig. 1. **The stages of efficiency evaluation of online-instruments usage in politics of commodities' advancement of the enterprise**

Sources: developed by the authors.

To the communication indexes belong: amount of shows, amount of unique shows, audience meeting, amount of clicks, amount of unique clicks, recognition, noticeableness, amount of unique users, amount of visits, amount of new users, users' geographical location, amount of pages revision, amount of actions, ways on the website, CTR, frequency of clicks, frequency of visit, depth of revision, length of visit.

Economic efficiency (commercial efficiency) is indexes that represent the estimation of expediency charges on the online-instruments of advancement from the point of view of profit receipt. As a rule, economic efficiency depends on communication efficiency, id est the amount of sales and profit will depend on the degree of psychological influence of online-instruments of commodities' advancement on consumers' behavior. To the indexes of economic efficiency belong: cost of Internet-communications, amount of actions, amount of clients, amount of orders, amount of sales, frequency of orders, middle sum of purchase, middle sum of sales on one client, charges on one client, cost of show, cost of click).

Consider that the important stage in the offered method is forcing of the system of evaluation indexes and calculation of integral index of efficiency evaluation of the use of online-instruments of commodities' advancement to the user market.

Generally accepted approaches to the efficiency evaluation of on-line-advancement instrument are:

1) model of conversions estimation (analysis of searching traffic, that comes true on the basis of analytical data of the special programs (Google Analytics), that is set on the web-sites of the enterprises. The increase of conversion talks about efficiency advancement of web-site;

2) model of ROI (evaluation of conversions on recoupment of the inlaid monetary resources, so-called marketing investments). The increase of ROI can be provided by correct selection and rational use of online-instruments advancement;

3) LVT, life cycle of client (determination of time, during that the web-site cooperates with a client, profit evaluation that brings client during a certain period. It is considered that permanent clients bring considerable returns in a long-term prospect).

The third stage is administrative. On the basis of generalization of efficiency evaluation results of online-communications usage is expedient to work out suggestions in relation to the increase of commodities' advancement efficiency of online-instruments and to work out the complex of events in relation to the removal of the educed lack of complex of on-line-advancement. Consider that on-line-instruments must be exceptionally client-oriented. For this purpose it is necessary to apply the additional levels of influence of online-marketing on consumers. It is expedient correctly to determine the aims and more exactly to focus on target audience; to pick up the online-instruments of advancement, thus, if they complemented each other, creating the effect of synergy; optimally to distribute events on online-advancement in time, providing events synchronization; to fold exact budget on advancement both general and distribution to the marketing instruments. To our opinion, it costs to pay much attention to SMM- instruments: content marketing, community-management; collaboration with bloggers, organic advertisement, activating in the games of social networks, suggestions in the line of news in Facebook, vidgets, advancement on the circle; competitions, kross-promo, hashtag, video translations and ephemeral content; searching optimization into social networks, social web-sites, targeting distributions of reports in Facebook.

After planning the complex of on-line-advancement strategy of Internet-communications development, forming of that envisages purposeful activity on determination of tasks and priorities of strategic development of the enterprise and use of complex Internet-advancement for their achievement on the basis of online-instruments is developed.

The rocess of strategies on-line-advancement development, to our opinion, must include a few stages:

1) preparatory (forming of the bank of analytical data, that includes research of brand's strengths and weaknesses; review of current marketing on-line-strategy of advancement, stage of product life cycle; volume, trends, tendencies and features of market where the enterprise works; research of audience and its behavour features; market segmentation; strategies study of competitors' on-line-advancement and other);

2) determinations of method of budget stowage of on-line advancement (method of budget determination on the basis of aims and tasks; method of determination budget in percents from the sum of online-sales, method of parity with competitors in online-environment, method of budget calculation from present money) and development of strategies, taking into account the recommendations on media-budget;

3) media of advancement on-line-strategy, that, to our opinion, must include such blocks (Figure 2).

The acceptance of strategic decisions is based on the balanced use of commodities' advancement instruments in the Internet. Modern instruments of on-line-advancement today are: web-site, context advertisement, carefully thought out optimization of web-site (SEO), banner advertisement, social networks, e-mail- marketing, video marketing, mobile marketing, retargeting, viral marketing,

Digital-marketing strategy	**Content strategy**
- global aims; - on-line-strategy of market conquest; - recommendations on work with the crater of online-sales, purchasing experience; - recommendations in relation to the improvement of conversions on the web-site.	- structuring of necessary materials for on-line-advancement; - technical and stylistic requirements; - content-plan for social networks; - methodical recommendations in relation to content creation.
Mediamix - map of channels cooperation of on-line-advancement; - examples of adverts; - mediaplan (budget, terms calculation and results prognosis); - Gantt diagram.	

Fig. 2. **Component of advancement online-strategies.**

Sources: developed by the authors.

online-games, forming of public idea (PR in the Internet), partner programs, native advertisement. The correctly chosen instruments of commodities' advancement of the enterprise in the Internet-environment through sinergistical effect will allow to leave up positions of web-resources in the searching systems, to increase the amount of new clients and decrease the cost of consumers' bringing.

In addition, it is important to take into account the next aspects at the choice of online-instrument:

1. On the basis of efficiency evaluation of on-line-instruments usage of commodities' advancement it is necessary to define the index that has the most subzero value, pay attention to it and to provide its improvement by means of marketing technologies with the aim of enterprise achievement.

2. Using online-instruments for commodities' advancement on services in the Internet, it is important to support the principle of consistency. Often the effect from valid occasion actions does not bring results unlike system actions, that provide the result for a long period of time.

3. It is important to estimate the advancement instruments correctly in the Internet, taking into account its duration. In fact such Internet-instruments of advancement, as content-marketing or searching optimization bring the effect only in a few years.

4. Defining conversion and lead cost, it is possible to withdraw those online-instruments of advancement, that is not written into business model. There is the necessity to take into account temporal charges.

5. Evaluation of commodities' efficiency of on-line-advancement gives the opportunity to learn the ways of brand recognition (to correct positioning and destroy negative reviews, promote clients' loyalty, inform the audience about the events and actions, to increase sales, bring down charges in consumers support, to conduct testing of new product).

6. Nowadays, very important trend for determination optimal set of online-instruments is the active use of analytic web-geometry. In the modern world of Internet-technologies to the enterprises for advancement in the Internet must be used modern methods and software products of analytic geometry with the aim of effective optimization of charges. It will allow to understand the features of visitors' behavior of web-site and educe dependence between sales and actions of clients on web-resources, and also it is balanced to divide budgets for online-instruments advancement.

In our time the desire to move forward the company by means of social media increases more active and stronger, in particular, by means of various social networks, such as: Facebook, VK, Twitter, various YouTube channels, forums, blogs and other. The same type of advancement can do the enterprise noticeable at the target market and to attract potentially interested ones. However, in spite of imaginary simplicity, many mistakes are often assumed at bringing the audience (Levin et al., 2010). Many people are set by questions about what is needed to create, what descriptions have his/her potential clients, and certainly, how to do all qualitatively. Often there are some mistakes that sometimes very simply can be avoided.

Research showed, that basic mistakes at SMM- advancement are: frequency of posts, ignoring of readers, unpoliteness, uncuriosity of content, abuse of references, advertisement, moving away of negative comments, large linens of text information, use of chatbots, absence of design, introduction in deception, closed, absence of feed-back, passivity, absence of plan or strategy

at posts placing, spam of subscriber, aspiration from every post to do literary masterpiece, wrong selected volume of advertisement, wrong determined target audience's interest, overvalue or underestimation instrument, aspiration to economize on quality traffic, absence result analysis from advertisement campaign, wrong selected area for placing and many other (Araujo et al., 2015). And, certainly, material must not go out without visualization, in fact for a present epoch is characterized with visual culture that plays an important role. Readers are not ready to perceive text without visual accompaniment, that is why its absence is another basic error of SMM-advancement.

Marketing in social media envisages is clever approach for the sake of attaining maximum benefit and do brand more attractive for a consumer. And it does not cost to be everywhere. It is needed always to analyse those subscribers that most sensible to the brand, and encourage them to be divided with experience of brand. Operating so, it is possible to get large experience from successful marketing campaigns, that will not simply increase the number of subscribers, but also will result in creation of plenty of brand's fans. It costs to remember, that realization of SMM- project is permanent work that claims attention and time. To charge its «in loading» to the least concerned manager of company, that has an account in social networks and owns a language freely, another, basic and very large error of companies. There are some exceptions and touch they, as a rule, projects, socially active people that live by their business (Schwarzl et al., 2015). However, in another cases it is needed to call to the specialist that has large experience in this sphere. It is desirable, that such specialist worked in close collaboration with community manager, writer (journalist) and designer.

Consider that control after implementation of the worked out events and their co-ordination will provide efficiency management of commodities' advancement of politics in the Internet, will allow to find out blanks and weak points in the process of the use of online-communications, to feel changes, adapt oneself and develop parallelly to technical progress.

Co-ordination of advertisement can occupy the Internet-environment, the enterprise that conducts the campaign on Internet-advancement and advertising agency that formed the system of online instruments of commodities' advancement.

It is important to mark that in practice efficiency of the use of online-strategies combines with offline-strategies. For example, the analysis of media charges on online- and offline-instruments at the launching of new brand of hard drink "Seth&Riley`s Garage" (Carlsberg Ukraine) in the conditions of highly competition growing industry of FMCG of Ukraine marketwas conducted by authors.

The new brand appearedin Ukrainian market in 2016 but due to successful strategy of advancement it grew its part on the volume of market more than twice; here in the general structure of segment of analogical commodities on the end of 2018 the index overcame the mark of 40% and has a positive dynamics in the next period (Figure 3).

At advancement of novelty to the market the combined strategy was used offline and online. Without regard to that the target audience is persons in age of 18-35, exceptionally the internet-instruments the advertisement campaign was not limited, as successful go-to-market (launch) of novelty needs creation of sufficient level of informative noise, that in the conditions of market of Ukraine without the use of TV to attain practically impossible.

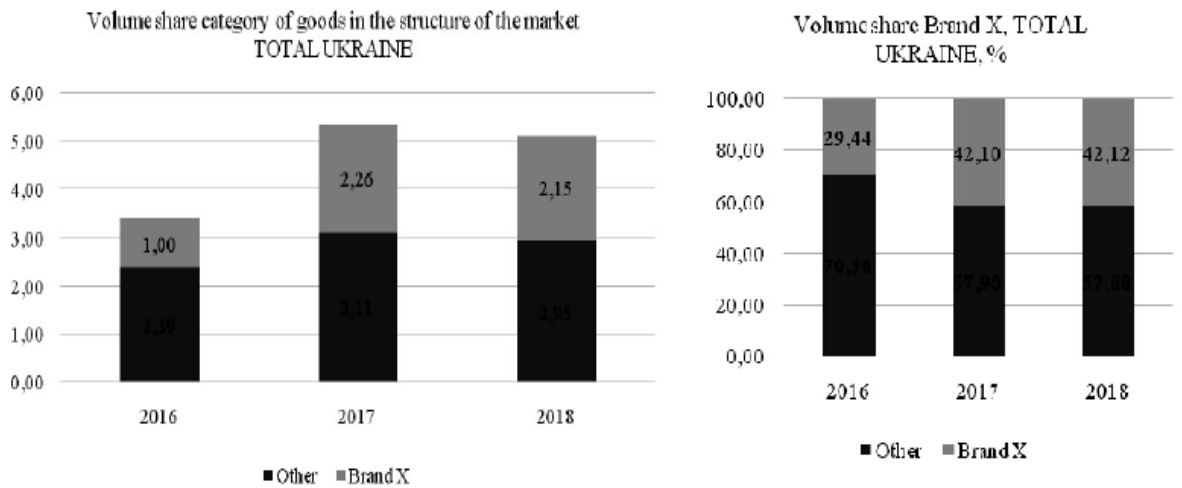

Fig. 3. **Dynamics of market share and change of segment structure of hard drink "Seth&Riley`s Garage" during 2016-2018.**

Sources: developed by the authors with RetailAudit AC Nielsen.

It should be noted that the volumes of realization of Brand take influence on seasonal constituent, arrive at peak in spring, and summer period. Coming from this specific media-plan was corrected. In TV placing passed in an active season - April-August, in the Internet from June to December that was direct on the increase of knowledge of indexes of brand knowledge (Brand Awareness).

TV-activity began at the end of May 2016. In 2016 about 48% of shows were complete roller by the time study of 30 sec.; 52% - 10 sec. version to the roller. In 2017: 51%were 30 sec. version and 49% were 10+15 sec. of version. In 2018 communication begins to take the features of supporting part of shows complete 30 sec. of roller reduce to 25%.

At imposition of quantity of GRP on the indexes of dynamics of market share (Figure 4), we can see that there was not dramatic influence on increase of media TV pressure on the indexes of market share during the investigated period.

Activity in the Internet started in 2016. The accent was done on video formats (58% of shows), on the grounds with large traffic, without limitations (location, target audience, divisions), as it was important to build maximally possible scope on the new project. 3 formats were used, two of which, are video: Video, Display. Text. Periodically support took place through social medias (Facebook).

Authors investigated one of indexes of internet-communication efficiency - Impressions. From the data of analysis (Figure. 5) in 2016 there was thebiggest volume of shows for 3 years - 47%, in 2107- 41%, and in 2018 it was only 12%.

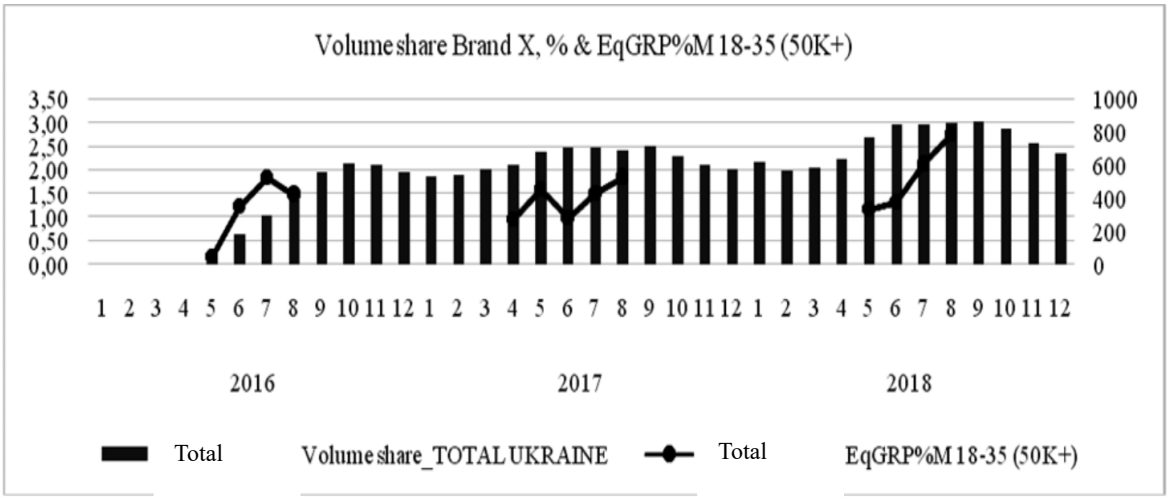

Fig. 4. **Dependence of dynamics of market share with the index of GRP.**

Sources: developed by the authors with RetailAudit AC Nielsen / TV Nielsen.

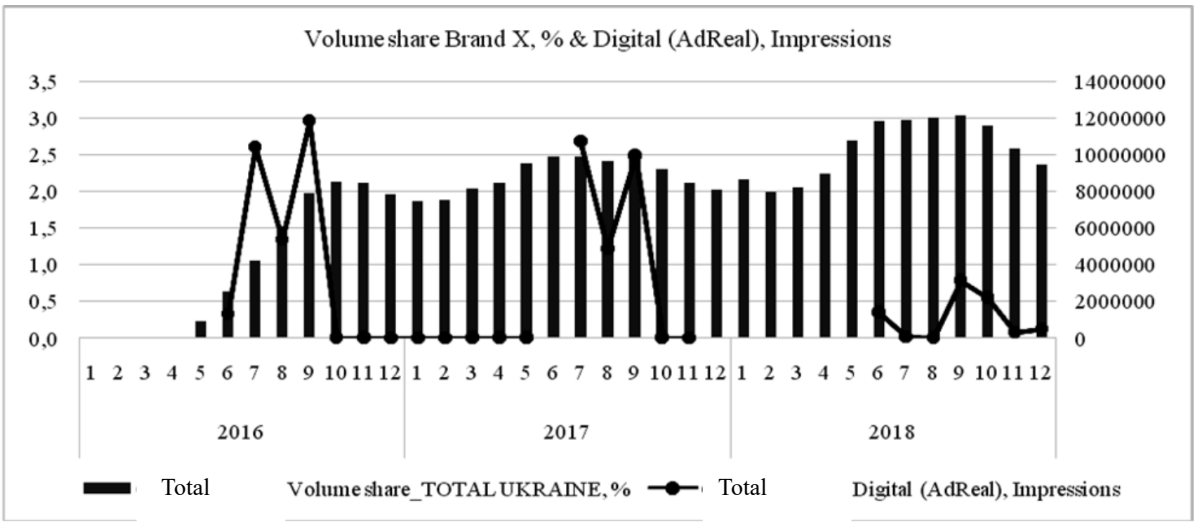

Fig. 5. **Dependence of market share of new Brand of media online-activity.**

Sources: developed by the authors with RetailAudit AC Nielsen / TV Nielsen.

As we can see from imposition of media, on-line-activity on the indexes of market share the given type of communication largely had an influence onmarket success forming of new Brand on the market (2016) and at investigationon the market (2017). At the same time in 2018, after the stabilizing of indexes of online communication in the complex from TVadvertisement successfully began to carry out the role of reminding and supporting of leading position of brand "Seth&Riley`s Garage" and gives an opportunity of incremental increase together with a category.

Conclusion. Effective use of on-line-advancement instruments is connected with the marketing politics management of Internet-communications, with professional activity of managers that realize complex of marketing Internet-communications, arriving at the effect of synergy, and also with control after the budget of communication online-instruments.

Consider that efficiency of the use of on-line-tool must be based not only on research of communication Internet-marketing charges but also on the evaluation of non-material assets of brand, relation and loyalty of consumers to the commodities, association of consumers that is related to the brand. Id est the choice of key indexes must be formed on perception of online-communications by the consumer.

Such ideas are fixed in the basis of offered methodical approach to the evaluation of efficiency of the use of online-instruments advancement of commodities of the enterprise, that consists of three stages: preparatory, analytical and administrative. Realization of implementation sequence of these stages will give an opportunity to understand blanks in the use of instruments of on-line-advancement, to define marketing that will provide effective co-operating with clients and will result in creation of additional profit of the enterprise' online-strategies.

The analysis of media charges on online- and offline instruments to the market launching of new brand in the conditions of strong competition is conducted.Online- and offline-media activity of new drink for 2016-2018 is studied. On the basis ofmedia online-activity imposition on the indexes of market share the internet-advertisement largely had the influence on forming of brand market success to the market launching (2016) and at investigation at the market (2017) is studied. At the same time in 2018 after stabilizing of indexes online-communication combining with TV successfully began the advertisement to carry out theremindingroleand called to support leading position of new commodity and gave the opportunity of incremental increase together with a category.

Researches empiric confirm the necessity of the use of online-instruments of new commodity launching to the market and creation of synergy effect at the use of online- and offline instruments of commodities'advancement. The results of undertaken research can be useful to the enterprises of food industry that plan to enter to the competitive market with a new commodity.

With the aim of increase of the enterprises' communication politics efficiency in the Internet there is the necessity of using modern Internet-technologies for products' advancement in accordance with perception and behavour of customers' models, that is the basic idea for further scientific researches.

REFERENCES

1. Araujo, T., Neijens, P., & Vliegenthart, R. (2015). What motivates consumers to re-tweet brand content? The impact of information, emotion and traceability on pass-along behavior. Journal of Advertising Researc. No 55 (3), pp. 284–295. doi: 10.2501/jar-2015-009.

2. Calder, B. J. & Malthouse, E. C. (2005). Managing Media and Advertising Change with Integrated Marketing. Journal of Advertising Research. doi: 10.1017/s0021849905050427.

3. Felix, R., Rauschnabel, P. A., & Hinsch, C. (2017). Elements of strategic social media marketing. Journal of Business Research. No70 (1), pp. 118–126.

4. Keegan, B. J., & Rowley, J. (2017). Evaluation and decision making in social media marketing. Management Decision. No 55 (1), pp. 15–31. doi: 10.1108/MD-10-2015-0450.

5. Levin, J., Mildrom, P. (2010). Online Advertising: Heterogeneity and and Conflation in Market Design. American Economic Review Papers and Proceedings. No 100, pp. 603–607. doi: 10.1257/aer.100.2.603.

6. Malthouse, E., Haenlein, M., Skiera, B., Wege, E., & Zhang, M. (2013). Managing customer relationships in the social media era: Introducing the social CRM house. Journal of Interactive Marketing. No 27 (4), pp. 270–280. doi: 10.1016/j.intmar.2013.09.008.

7. Novak, T., Hoffman, D., Yung, Y.-F. (2000). Measuring the customer experience in online environments: structural modeling approach. Marketing Science. No 19 (1), pp. 22–42.

8. Park, M., Lennon, Sh. (2009). Brand name and promotion in online shopping contexts. Journal of Fashion Marketing and Management. No 13 (2), pp. 149–160.

9. Pinzaru, F., & Mitan, A. (2012). Social media and marketing of the "Popcorn" music wave: The success of Romanian musicians analysed throught their perceived image on Facebook and Youtube. Economics and sociology. No 5(2), pp. 125–139.

10. Schwarzl, S., Grabovska, M. (2015). Online marketing strategies: the future is here. Journal of International Studies. No 2 (8), pp. 187–196. doi: 10.14254/2071-8330.2015/8-2/16.

11. Tauder, R. (2005). Getting Ready for the Next Generation of Marketing Communications. Jour-

nal of Advertising Research. No 45 (1). doi: 10.1017/s0021849905050117.

12. Watrobski, J., Jankowski J., & Ziemba, P. (2016). Multistage performance modelling in digital makketing management. Economics and sociology. No 9(2), pp. 101–119. doi: 10.14254/2071-789X.2016/9/2/7.

13. Yannopoulos, P. (2011). Impact of The Internet on Marketing Strategy Formulation International. Journal of Business and Social Science. Available at: https://pdfs.semanticscholar.org/0ce5/c799898b4696e-24518ba27e0f457f3e1df19.pdf

14. Golysheva, Ye., Kyrychenko, N., Kovalenko, Ya. (2014). Osoblyvosti vykorystannia instrumentiv internet-marketyngu na pidpryiemstvi [Features of using of internet-marketing instruments depending on the enterprise]. Naukovyj zhurnal "Molodyj vchenyj". No 10 (13), pp. 53–56.

15. Gumenna, O. (2016). Suchansi instrument tsyfrovogo marketyngu v systemi integrovanykh marketyngovyh komunikatsii [Modern instruments of digital marketing in the system of integrated marketing communications]. Naukovi zapysky NaUKMA. No185, pp. 48–53.

16. Illiashenko, N., Savchenko, O. (2012). SEO-optymizatsiia yak suchasnyi instrument internet-marketynhu [SEO-optimization as a modern tool of Internet Marketing]. Marketynh i menedzhment innovatsii [Marketing and Management of Innovations]. No 3, pp. 63–74.

17. Illiashenko, S., Ivanova, T. (2015). Instrumenty ta metody prosuvannia productsii i Internet: analitychnyi ogliad [Internet promotion tools and techniques: analytical review]. Marketynh i menedzhment innovatsii [Marketing and Management of Innovations]. No 3, pp. 20–32.

18. Lytovchenko, I. (2008). Metodologichni aspect Internet-marketyngu. 196 p.

19. Paderin, I., Romanov, O., Tytovets, Ye. (2016). Internet-marketyngu na pidpryyemstvakh malogo ta serednuigo biznesu [Development of Internet Marketing at Small and Medium Business Enterprises]. Economichanyi visnyk Donbasu [Donbas Economic reporter]. No 1 (43), pp. 120–124.

20. Parabellum A., Mrochkovskyi, N. (2013). Sotsialnyie sieti. Istochniki novykh klientov dlia biznesa. 47 p.

21. Ravikovych, I. (2015). Otsinka efektyvnosti vprovadzhennia instrumentiv internet-marketyngu [Efficiency estimation of internet marketing tools implementation in trade enterprise activity]. Economika: realii chasu [Economics: time realities]. No 5(21), pp. 161–166.

22. Sapigura, S. (2015). Kontent-marketyng [Content marketing]. Economichnyi analiz [Economic Analysis]. No 2, pp. 186–191.

23. Semenenko, K., Scrygun, N., Kyrylenko, I. (2017). Osoblyvosti zastosuvannia instrumentiv onlain-marketyngu pid chas prosuvannia tovariv v merezhi Internet [Peculiarities of online-marketing instruments' implication during the products' advancement in the Internet]. Visnyk Odeskogo natsionalnogo universytetu [Reporter of Odesa National University]. Economics. No 12 (65), pp. 136–140.

24. Soliar, O. (2014). Sait yak marketyngovyi instrument prosuvannia tovaru v merezhi Internet [Site as marketing instrument of products advancement in the Internet]. Available at: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/22746/1/56.pdf.

Методичний підхід до оцінювання ефективності просування товарів з використанням онлайн-інструментів

Капінус Л.В., Розумей С.Б., Скригун Н.П., Семененко К.Ю.

Узагальнено аргументи та контраргументи в межах наукової дискусії з питання ефективності використання онлайн-інструментів просування товарів на ринок. Основною метою проведеного дослідження було розроблення методичного підходу до оцінювання ефективності просування товарів з використанням онлайн-інструментів та дослідження практичних аспектів застосування онлайн-інструментів для просування товару-новинки на ринок.

Відповідно до мети матеріал в статті подано в наступній логічній послідовності: спочатку запропоновано на теоретичному рівні методичний підхід щодо оцінювання ефективності використання онлайн-інструментів просування товарів, особливістю якої є систематизація процесу оцінювання в три етапи: підготовчий, аналітичний та управлінський, що дозволяє приймати ефективні управлінські рішення на кожному з них. В рамках підготовчого етапу необхідно визначити цілі, завдання, терміни, методи, прийоми оцінювання ефективності використання онлайн-інструментів просування товарів.

Аналітичний етап характеризується наймасштабнішою роботою. Відповідно до запропонованої методики буде оцінювання та аналіз показників комунікаційної й економічної ефективності онлайн-просування та розрахунок інтегрального показника оцінювання ефективності використання онлайн-інструментів просування товарів на основі системи оціночних показників.

Останній третій етап – управлінський. На основі узагальнення результатів оцінювання ефективності використання онлайн-комунікацій доцільно розробити пропозиції щодо підвищення ефективності просування товарів онлайн-інструментами та розробити комплекс заходів щодо усунення виявлених недоліків комплексу онлайн-просування. Розроблення стратегій, контроль за виконанням розроблених заходів та їхня координація забезпечить ефективність управління політикою просування товарів в мережі Інтернет.

Дослідження емпірично підтверджують необхідність використання онлайн-інструментів за виходу товару-новинки на ринок та створення ефекту синергії за використання онлайн- та офлайн-інструментів просування товарів. Результати проведеного дослідження можуть бути корисними для підприємств харчової промисловості, які планують виходити на конкурентний ринок з новим товаром.

Ключові слова: онлайн-інструменти, онлайн-просування, ефективність, інтернет-комунікації, інтернет-маркетинг.

Методический подход к оценке эффективности продвижения товаров с использованием онлайн-инструментов

Капинус Л.В., Розумей С.Б., Скригун Н.П., Семененко К.Ю.

Обобщены аргументы и контраргументы в научной дискуссии по вопросу эффективности использования онлайн-инструментов продвижения товаров на рынок.

Основной целью проведенного исследования была разработка методического подхода к оценке эффективности продвижения товаров и онлайн-инструментов и исследования практических аспектов применения онлайн-инструментов для продвижения товара-новинки на рынок.

Согласно цели материал в статье представлен в следующей логической последовательности: сначала предложено на теоретическом уровне методический подход к оценке эффективности использования онлайн-инструментов продвижения товаров, особенностью которой является систематизация процесса оценки в три этапа: подготовительный, аналитический и управленческий, что позволяет принимать эффективные управленческие решение на каждом из них. В рамках подготовительного этапа необходимо определить цели, задачи, сроки, методы, приемы оценки эффективности использования онлайн-инструментов продвижения товаров.

Аналитический этап характеризуется масштабной работой. Согласно предложенной методики будет оценивания и анализ показателей коммуникационной и экономической эффективности онлайн-продвижения и расчет интегрального показателя оценки эффективности использования онлайн-инструментов продвижения товаров на основе системы оценочных показателей.

Последний третий этап – управленческий. На основе обобщения результатов оценки эффективности использования онлайн-коммуникаций целесообразно разработать предложения по повышению эффективности продвижения товаров онлайн-инструментами и разработать комплекс мероприятий по устранению выявленных недостатков комплекса онлайн-продвижения. Разработка стратегий, контроль за выполнением разработанных мероприятий и их координация обеспечит эффективность управления политикой продвижения товаров в сети Интернет.

Исследования эмпирически подтверждают необходимость использования онлайн-инструментов при выходе товара-новинки на рынок и создания эффекта синергии за использование онлайн- и офлайн-инструментов продвижения товаров. Результаты проведенного исследования могут быть полезными для предприятий пищевой промышленности, которые планируют выходить на конкурентный рынок с новым товаром.

Ключевые слова: онлайн-инструменты, онлайн-продвижения, эффективность, интернет-коммуникации, интернет-маркетинг.

Copyright: Kapinus L. et al. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Kapinus L. ID: https://orcid.org/0000-0002-6135-7885
Rozumei S. ID: https://orcid.org/0000-0002-0044-7043
Semenenko K. ID: https://orcid.org/0000-0002-6773-9489

МАРКЕТИНГ

UDC 338.487:659.1(477)
JEL M31, L83

Research on brand marketing based on Ukrainian tourist destination

Lianfeng Zhang[1], Danko Y.[1], Zhuanqing Chen[2]

[1]Sumy National Agrarian University, Ukraine
[2]Henan Institute of Science and Technology, China

Lianfeng Zhang, Danko Y., Zhuanqing Chen. Research on brand marketing based on Ukrainian tourist destination. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 168–176.

Рукопис отримано: 05.10.2020 р.
Прийнято: 20.10.2020 р.
Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-168-176

Tourist destination is a place to attract tourists to make a short stay and visit here. The competition of tourism is increasing day by day, and the competition between tourist destinations has turned to brand competition. Tourism destination brand marketing refers to the brand marketing activities that take the government departments and tourism enterprises as the marketing subject and take the cultural resources, natural landscape and tourism services of the tourism destination as the marketing content. Brand marketing plays an important role in tourism destination marketing, but the current research on the related problems of brand marketing is still relatively shallow, lack of theoretical and empirical research on the characteristics of tourism destination brand marketing. The brand marketing system of tourism destination based on the overall interests of the region has important guiding significance to the marketing practice of tourism destination. Based on the theory of marketing, this paper constructs the brand marketing theory system of tourism destination based on the overall interests of the region. This paper introduces the brand marketing of tourism destination in Ukraine as a case study, Starting from the status quo of tourism brand marketing in Ukraine, this paper expounds the existing problems of tourism in Ukraine, and finally puts forward some countermeasures to improve the brand marketing of tourism destination in Ukraine.And tries to apply the conclusion of brand marketing of tourism destination based on the overall interests of the region to tourism practice.

Key words: Ukraine, tourism destination, integrated marketing, new media marketing, internet plus, tourism brand, brand marketing.

Problem statement and analysis of recent research. Tourism is the product of the development of social productive forces to a certain stage and the higher level of consumption demand formed by people on the basis of meeting the basic living needs. When people are in the stage of well-off, the desire for tourism is gradually strengthened, and the demand for tourism is increasingly individualized and diversified. When the stage of prosperity is reached, the demand for tourism is gradually brand. Tourism has entered the stage of brand development and transferred to brand consumption, which represents a cultural symbol.

Tourism is recognized as the first sunrise industry in the world, and it is also one of the most dynamic emerging industries and new economic growth points in various industries of China's national economy in recent years. With the vigorous development of tourism, we find more and more that image is one of the key factors to attract tourists. The deep development of tourism resources, the effective promotion of tourism market and the efficient operation of tourism industry can not be separated from marketing. Obviously, tourism marketing will play an increasingly important role in the development of tourism in the future. Tourism marketing includes: brand marketing in order to enhance the overall competitiveness, many provinces and cities in China have regard tourism industry as the leading industry and priority development industry, tourism development momentum is very rapid, tourism market competition is becoming increasingly fierce. Tourism marketing competition presents an important feature: the

stage of "product marketing" of tourism is gradually giving way to "brand marketing ", tourism marketing has entered the era of brand competition, and" brand power has become the core competitiveness of modern tourism industry.

According to Mr. Liu Yongju ," the brand is something that satisfies the emotional value of the consumer corresponding to the product, not a simple symbol, a trademark or packaging. Brand is the added value of the product, the identity of an emotional benefit attached to the product, and the satisfaction of the emotional value of the corresponding group of the product ".The connotation of tourism brand is different because of the different understanding of brand connotation. The tourism brand in a narrow sense refers to the brand of a certain tourism product, and the tourism brand in a broad sense has the brand of a single product, the brand of a tourism enterprise, the brand or chain brand of a tourism group, the brand of a public product, the brand of a tourist destination, and so on, which is structured to include a single product "brand ". According to Yao ," Tourism brand is a kind of benefit commitment which can bring unique spiritual enjoyment to tourists. It is based on the uniqueness of tourism resources or tourist regions and is related to a specific tourism product or tourism product group and shows the source and standard of this commitment. Tourism brand is mainly operated by tourism enterprises and takes the corresponding tourism products as the carrier, but it has a close relationship with tourism resources and tourism regions ".

Deng Hui and Lu Weimo believe that "tourism brand is a comprehensive concept that integrates the quality, characteristics, name, logo, personality image and market influence of tourism products. It is an important factor to further consolidate and expand the tourism market, enhance market competitiveness, enhance the overall image of tourism, and promote the healthy and rapid development of tourism in a country or region ". Wang Chunlei believes that "tourism brand refers to the product or service pattern or its combination used to identify one or a group of tourism enterprises, which is a comprehensive embodiment of the quality, value and reliability of tourism products or services to meet the utility of tourists ". According to the nature of the main body, they divide the tourism brand into tourism destination brand, tourism enterprise brand, tourism product brand and tourism service brand.

Liang Mingzhu believes that "tourism brand is the sum of tourists' cognition of tourism area, the individualized expression of regional tourism, which can bring unique spiritual enjoyment to tourists and bring social, economic and environmental benefits to tourist destinations. From the consumer's point of view, brand is a comprehensive concept formed by consumers' perception of products, services or spatial scope under the influence of relevant information ". Wang Qiong and others think that brand is a kind of name of tourism product, brand also shows as tourism brand name, mark, symbol or their comprehensive application.

From the current research, most researchers mistakenly equate the destination tourism image with the destination tourism brand. In fact, the destination tourism image and the destination tourism brand are two concepts that are both related and different. In many cases, the two overlap, because to some extent, the destination brand also refers to the image of the destination in the eyes of tourists. Image is the psychological carrier of brand, and the process of building brand is also the process of establishing image. But destination image can not be simply equivalent to destination brand, the concept of destination image is diverse, generalized and abstract and the concept of destination brand is unified, distinct and concrete.

The aim of the study. Tourism destination brand marketing refers to the brand marketing activities with government departments and tourism enterprises as the main marketing body and the human resources, natural landscape, tourism service and so on as the marketing content of tourism destination. Ukraine is rich in tourism resources. In the brand marketing of tourist destination, the marketing process is analyzed from the perspective of regional overall interests, and the brand marketing strategy of tourist destination is formulated, which is helpful to make up for the deficiency of brand marketing in scenic spots. Enhance the brand awareness of tourist destinations. From the perspective of the overall interests of the region, this paper analyzes the successful experience and shortcomings of tourism destination marketing in Ukraine, explores the methods and strategies to promote tourism destination marketing, and better promotes the development of tourism in Ukraine. At the same time promote the rapid growth of the economy.

Material and research methods. ***Empirical Analysis Brand Marketing of Tourism Destinations in Ukraine.*** Tourism is a kind of pre-consumption product. Consumers can not choose goods intuitively like traditional consumption activities and form rapid consumption after payment. Therefore, the influence of tourism product brand on consumer purchase decision is particularly important. In the modern marketing concept, brand can be said to be the core and soul of marketing. As one of the important factors to attract consumers to buy, brand should convey to consumers the unique image and the attraction of tourism prod-

ucts. Brand is the sum of the relationships between products and services and consumers. It is not only a sign, symbol, but also the experience and feeling of consumers consuming a certain product. Behind each brand is a product and service to support the brand image and concept, but at the same time, the brand must go beyond this product or service, and exist relatively independently. Brand integration marketing has many successful precedents in the world, and Hong Kong has launched a theme every few years, which has successfully attracted a large number of tourists. The stage of "product marketing" of tourism is gradually giving way to "brand marketing ", tourism marketing has entered the era of brand competition ," brand power has become the core competitiveness of modern tourism ", that is, who can build the most powerful and well-known tourism brand, Who has the future tourism market. In the 21st century, the global economy is integrated into the trend of brand economy development, Ukraine tourism ushered in the era of brand management, we should seize this form to develop their own tourism.

Research results and discussion. ***Tourism development in Ukraine*** is conducive to the increase of local employment opportunities. For every 1,000 tourists, there are 1,000 jobs guaranteed (200 in tourism enterprises and 800 in related industries), while the cost of establishing a job in tourism enterprises is about 20 times lower than that in the industrial range. Tourism is a major source of foreign exchange earnings because it exports services to foreigners.

The two pictures above show the large number of foreign tourists in Ukraine in recent years, which shows that the tourist attractions in Ukraine are still very attractive. In 2016, the simplified visa process for Chinese tourists was started at the airports of "borispol" (Kiev) and “Odessa” in Ukraine, and the visa processing time was equal to 15 to 20 minutes. As a result, the flow of tourism from China has soared. At a press conference marking the 25th anniversary of China's diplomatic relations with Ukraine, Chinese ambassador John Dewey said the number of Chinese citizens visiting Ukraine from China in 2016 was 20,600, the highest number in the past 10 years. However, it must be admitted that most of the Chinese visitors to Ukraine are businessmen, while the number of tourists is only 536. If Ukraine underestimate China's huge market and Ukraine will lose hundreds of billions of dollars in profits. According to the world travel and tourism council, Chinese people increased their spending in foreign countries by more than 10 percent after 2004, and by 25 percent in 2019 to $2920 billion. According to this, the flow of outbound tourism in China is expected to exceed 200 million people by 2021, and the relevant investment will reach 3 trillion yuan (over 3.4 billion us dollars).The simplification of the visa system has boosted tourist flows from China. Historically, the largest number of foreigners entering Ukraine has been from border countries, whose share has gradually declined from 85.5 percent to 80.7 percent since 2016.

Data released by the China tourism academy shows that it has become easier for Chinese tourists to travel to Europe as a number of new routes to Europe have been opened across China. In the first half of 2019, 3 million Chinese tourists visited Europe. Central and eastern Europe and the silk road countries are getting a lot of attention. Key silk road hubs such as Georgia, Armenia and Azerbaijan and Ukraine are also becoming popular destinations for Chinese tourists, according to booking data from brilliance CITS.

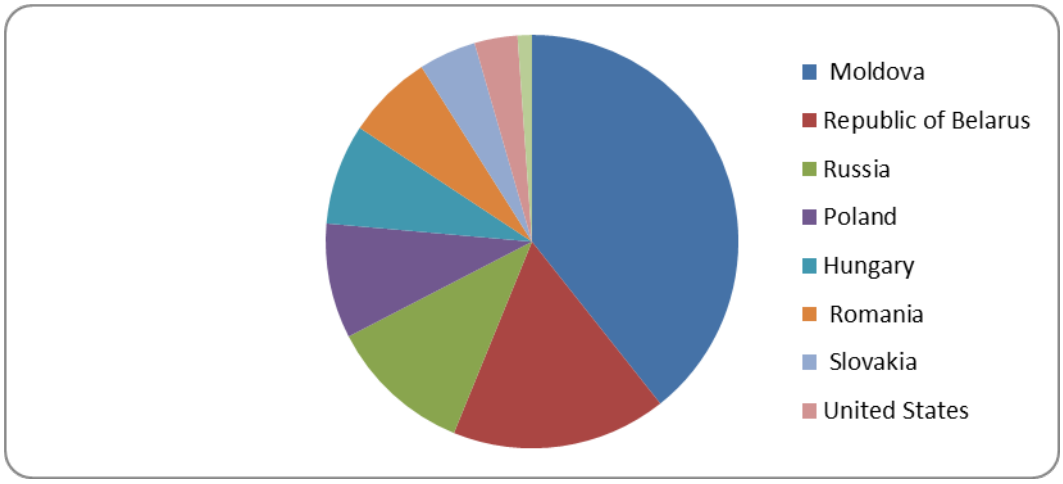

Fig. 1. **Distribution of inbound tourism in Ukraine.**

Source: the State Statistics Service of Ukraine.

Table 1 – **Top10 Number of tourists to Ukraine in 2018**

The serial number	country	The number of people
1	Egypt	902600
2	Turkey	515582
3	Turkmenistan	297744
4	India	284956
5	China	243729
6	USA	230462
7	Lebanon	229484
8	United arab emirates	115887
9	Belarus	66400
10	Germany	41576

Source: the State Statistics Service of Ukraine.

Table 2 – **Number of tourists who served tourist firms of Ukraine, by type of tourism** (persons)

	Number of tourists who served tourist firms of Ukraine, total	Of which by		
		foreign tourists	outbound tourists	domestic tourists
2000	2013998	377871	285353	1350774
2001	2175090	416186	271281	1487623
2002	2265317	417729	302632	1544956
2003	2856983	590641	344,332	1922010
2004	1890370	436311	441798	1012261
2005	1825649	326389	566942	932318
2006	2206498	299125	868228	1039145
2007	2863820	372455	336049	2155316
2008	3041655	372752	1282023	1386880
2009	2290097	282287	913640	1094170
2010	2280757	335835	1295623	649299
2011	2199977	234271	1250068	715638
2012	3000696	270064	1956662	773970
2013	3454316	232311	2519390	702615
2014	2425089	17070	2085273	322746
2015	2019576	15159	1647390	357027
2016	2549606	35071	2060974	453561
2017	2806426	39605	2289854	476967
2018	4557447	75945	4024703	456799
2019	6132097	86840	5524866	520391

Source:

1. Data exclude the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol and temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk regions.

2. 2000-2010 based on data from the Ministry of Infrastructure of Ukraine, since 2011 based on data from to the State Statistics Service of Ukraine.

The impact of COVID-19 on demand for mass tourism

Sensitie to the development of tourism, tourism product has the vulnerability, easily affected by various factors, such as natural, social, political, economic and policy aspects of influence, but throughout the development of tourism, is affected by the epidemic is not a lot of see, SARS in 2003 has on tourism brings shocks, but compared with the 2020 COVID - 19 is not very great. New type of pneumonia outbreak spread all over the world, made a great impact of tourism at home and abroad, Ukraine issued suspended tourist enterprise management activity, include transportation, hotel, tourism attractions, almost all enter a state of stagnation, as a typical representative of tourism, the outbreak of tourism income of tourism, tourist visitors and tourism image, tourism

employment caused serious influence. The impact of coVID-19 is widespread, and the entire social and economic development has undergone a major adjustment, including tourism. Despite the desire to travel, the scope of travel remains limited, according to the McKinsey report. After COVID-19, there have been significant changes in mass tourism demand, which are mainly reflected in the following aspects:

1. Tourism consumption is still a growing trend

According to the 2019 national economic data, China's gross domestic product is close to 100 trillion yuan, or us $10,276 per capita in terms of the average annual exchange rate. The general rule of tourism development is that when a country's per capita GDP reaches us $3,000-5,000, it will enter a period of explosive growth of tourism consumption. According to the Big Data Report of China Tourism Consumption 2018, the travel capacity index of Domestic residents reached 17.8% in 2018, and the popularity of tourism consumption has become a trend. In the household consumption expenditure, the proportion of development and enjoyment consumption expenditure has greatly exceeded the proportion of survival consumption expenditure, and China's consumption structure has on the whole shifted from subsistence to development and enjoyment, which has created conditions for the rapid growth of tourism consumption.The data in China Tourism Consumption Big Data Report 2018 shows that from 2016 to 2018, the high net worth customer group, urban leisure group and mass consumer group have contributed nearly 50% of the total amount of tourism consumption. It can be seen that the potential of tourism consumption needs to be further explored.

2. Change of mass tourism consumption distance

On July 9, 2020, BigData Research released an analysis Report on China's Tourism Industry in the first Half of 2020, which investigated users' travel intentions after the epidemic.Since the outbreak of the epidemic, people's willingness to choose short and medium distance travel has more than doubled, from 20.8 percent before the epidemic to 75.9 percent.Ctrip released the Report on The Renaissance of Peripheral Tourism within The Province. In April, the number of tourists within the province and around the city increased by 220% compared with March, which has become the absolute main force in the current tourism consumption market.At the same time, the frequency of customized leisure travel around the city, including rural travel, also increases to different degrees, and may even become a high-frequency consumption trend. According to the big data of Hornet's Nest tourism, after the epidemic in 2020, tourists are more likely to seek niche destinations with fewer people and beautiful scenery, and rural tourism has become a popular choice. Since July, the search heat of "rural tourism" keywords on the platform has increased by 184% month-on-month.According to the data center bedad, after the impact of the outbreak of the new champions league, in the domestic mini-vacations become the user's preferred, before the outbreak of the user to travel outbound tourism accounts for more than half way, followed by the domestic long-distance swimming, after the outbreak of residents' willingness to spend and willingness to travel restrictions, especially labor time the qingming festival vacation in April and may, some spots open, in the domestic mini-vacations become the first choice for most people.From the above data, it can be seen that in the "post-epidemic era", for the sake of prevention and control, the public's demand for future tourism will be released in the medium and short-distance tourism represented by peri-urban tourism, which will show a trend of high frequency.In order to meet the personalized tourism needs of the middle class, high-end customized tourism products may also have more development.After the epidemic, everyone needs to get rid of the confusion of staying at home and get in touch with nature and enjoy the flying mood. However, at the same time, there are many safety concerns. "Don't travel far" has become a daily routine of public travel.

3. Changes in the consumption experience of mass tourism

In terms of consumption experience, mass tourists will no longer take a cursory and extensive tour as before, but tend to pay more attention to health. What they need is a sense of tranquility and health, safety and rest, and a sense of integration into nature to let their minds and bodies fly. What they need more is a deeper immersive experience.Travel involves deep personal experience, and travel companies need to understand all aspects of travel from a broader perspective, so as to design more intimate experience products for travelers.

Brand Marketing of Tourism Destination in Ukraine. Autumn 2019, the popular international tourism portal Lonely Planet (Lonely Planet) released a list of the best tourist destinations for 2020, including many relatively unknown and exotic places. But none of the 40 places on the list has anything to do with Ukraine. Ukraine itself had abundant natural and cultural resources, but it was lacking in their use. Subsequently, the Government of Ukraine approved a three-year development plan for the Carpathians, covering the

Carpathians, Ivano-Frankovsk, Lvov and Chernovce regions.

The difficulty of obtaining information about Ukraine is one of the main factors impeding the flow of foreign tourists to the country. A successful example of Ukraine's efforts in recent years to popularize tourism through the Internet is the Kyiv tourism portal, where virtual 3 D tours, updated maps of the region and other useful information are now available. The announced single tourism portal could be an engine to enhance Ukraine's tourism potential online. One can only hope that developers will not be limited to one language version, but will also add English, and it is best to also add the language of most visitors to Ukraine. First of all, many service personnel in Ukraine still have a low understanding of foreign languages and even English, and Ukraine still has a long way to go in language communication. Secondly, the development of tourism in Ukraine requires a number of legislative reforms, mainly in the areas of hotel classification and travel agency licences.

Ukraine is indeed far behind Europe, and to be competitive, it needs to enter Europe as soon as possible. Despite the lack of such "modest" attention to the development of tourism in recent years, Ukraine has been able to significantly increase tourism revenues from the national budget in 2019(thanks to the Chernobyl series). In just nine months of last year, Ukraine's budget received nearly 127" tourists "million UAH, more than the figure for the whole of last year.

At present, it is the key period of Ukraine's economic structure transformation and the key period of Ukraine's tourism resources development and construction. The proposal of global tourism also provides direction guidance and development opportunities for the development and construction of tourism resources. The development and construction of tourism resources and the promotion of tourism brand in Ukraine should be a long-term and dynamic process, which requires us to give more attention, better protection, better development and inheritance.Based on the overall interests of Ukraine, brand marketing of tourism destination is the common responsibility of government tourism department, tourism industry organization, tourism enterprise and local residents, in which the government is the core subject of tourism brand marketing.Problems in the development of tourism in Ukraine are as follows:

1. The location condition lacks the superiority, the infrastructure construction needs to be perfected. Ukraine is located in the middle of Europe, most of the territory is plain and hilly, there are the Black Sea, the coast of the Azov Sea and the Dnepr River area, the main mountains in the territory of Ukraine Carpathians. Ukraine is between marine climate and continental climate, winter is cold, temperature difference is large, the overall tourism development lacks advantage. Although the Ukrainian state strongly supports the development of tourism, it still faces the problems of imperfect infrastructure construction, lack of flow of industrial elements, and relatively backward innovation and entrepreneurship system. Special location conditions make Ukraine because of remote areas, scattered scenic spots, poor road conditions, poor service facilities and other problems resulting in low tourist experience, is not conducive to word-of-mouth publicity.

2. Tourism brand influence needs to be promoted urgently, core competitiveness is weak. The development of tourism resources in Ukraine is showing a growing momentum, and local governments have issued some help policies, but the famous tourist attractions have few characteristic brands, low visibility of tourism resources, insufficient publicity, low level of resource development, and weak overall development level. In the increasingly fierce competition of tourism resources and the transformation of tourism competition into brand competition, the core competitiveness of tourism resources in Ukraine needs to be promoted urgently, and the integration of industrial development should be increased to promote regional economic development and cultural revitalization.

3. Traditional propaganda marketing as the main, lack of new media means. Ukraine's scenic spots pay great attention to the promotion of brand market competitiveness and have participated in international tourism promotion meetings and other activities. These measures have played a positive role in the creation of Ukrainian tourism brands. However, the traditional marketing methods are still the main ones.

Conclusions. According to the above problems, the marketing countermeasures of Ukrainian tourist destination brand are as follows:

1. Branding of Ukraine's tourist destinations from a regional perspective. After the implementation of brand positioning strategy, the brand positioning of tourism destination makes the popularity of destination greatly improved. The brand positioning of tourism destination should fully consider the overall interests of the region, and can not only realize the single industry development of tourism. The brand of tourist destination should reflect the whole form of destination, and the brand orientation of tourist destination should fully reflect the resources and cultural characteristics of destination. Tourism destination brand positioning should not only consider the devel-

opment of tourism, but also fully consider other economic and social development in the region. In addition to displaying its unique national characteristics, Ukraine can also convey its good living environment, investment environment and other information in its brand positioning. In the process of brand marketing practice, the government is the leading multi-level brand marketing subject. For example, develop characteristic cultural industry and agricultural manor.

Ukraine has a long history and is a famous historical city in the world. Ukraine has many tourist attractions, such as St. Sophia Cathedral. Ukraine is known as a granary in Europe, with the best wineries, and even one of the largest wineries in the former Soviet Union, brandy and wine. Therefore, we can develop ecotourism manor with abundant grain resources, and develop processing experience activities which integrates agricultural products picking, fruit processing and food winery production. Carry out agricultural catering, leisure farm and other leisure activities. Through the development of characteristic cultural folklore exhibition, the establishment of cultural museum, folk performance of characteristic drama, etc., to create characteristic cultural brand and develop cultural industry. We should increase the innovation of tourism products, encourage local residents to carry out deep processing of agricultural and sideline products, increase the added value of agricultural products, promote industrial transformation and upgrading through the integration of tourism and cultural industries with agriculture and industry, and convey a coherent destination tourism image to consumers in a coordinated manner.

2. The government helps to promote brand advantages. Increase the pace of infrastructure construction, improve the scenic area management system. Tourism development planning should consider the infrastructure construction of tourism development planning and take into account tourism function on the basis of ensuring public infrastructure. Perfect infrastructure is the basis of tourism development, to enhance Ukraine's brand influence. First, we should be able to "go out" and "bring in ", implement road reconstruction projects, and improve traffic quality. Second, in the construction of scenic spots, Ukraine can use advanced management experience to set up tourism development associations to build bridges between scenic spots and the government, people, tourists and enterprises. Give full play to the management role of the association to the industry and scenic spots, constantly improve the level of management development, and promote more efficient, more scientific and better development of scenic spots.

According to the requirements of Ukraine to build an international tourist city, Ukraine should not only guarantee the domestic tourism market, but also further develop the international tourism market. The promotion of tourism image in the international tourism market needs to be supplemented by the promotion theme slogan matching with the international requirements. In the construction of Ukraine's international tourism city, it is necessary to create a tourism propaganda card which can accurately represent the characteristics of Ukraine's tourism personality and spread it in the international market.

3. Implement integrated marketing to spread tourism destination brand. Image communication is a planned and complete process, and the whole communication activity is carried out step by step according to the overall goal of tourism destination planning according to its image. The promotion and promotion of successful tourist destinations greatly benefit from the systematic and effective marketing strategy of destination marketing organization mechanism. the Tourism Development Commission of Ukraine organizes various forms of domestic and foreign tourism promotion activities, and requires the participation of tourism departments and key tourism enterprises in the states. At the same time, in order to prevent this kind of propaganda activity from becoming a mere formality, the state tourism development committee should make clear and specific promotion plans every year to ensure the planning and standardization of tourism promotion and promotion activities. For three consecutive years, Ukraine has designated it as the "year of tourism promotion" to carry out tourism promotion and promotion in foreign markets, including Russia, China, France, Poland and so on, in order to enhance the international visibility of Ukraine's tourist attractions. Full use of festival and exhibition promotion, major events promotion and other tourism promotion methods .

4. Focus on marketing promotion, build tourism brand. Use the Internet to expand marketing channels. The development of tourism industry can not be separated from brand marketing and advertising promotion. Tourism marketing is also the main way to expand sales and improve economic efficiency. In carrying out tourism propaganda and promotion, Ukraine should realize that under the background of the media era, government construction, product promotion, public service advertising, knowledge propaganda and so on can not be separated from the Internet platform. To this end, Ukraine should fully tap Internet resources, through the public number, short video, Web number, web page top advertising

and other ways to expand visibility. Through the government "image marketing ", enterprise" product marketing ", residents "service marketing ", Ukraine's popularity in the development of tourism continues to improve, attracting more tourists to come. To evaluate the effect of brand marketing, the marketing communication of tourism activities mainly through tourism promotion meetings, conferences and exhibitions, experience activities, inspection activities, sports events, festival activities and other forms, using and holding large events, traditional festivals, specific places and other forms of marketing activities. The purpose is to attract public attention and establish a distinct brand image of tourism destination in the eyes of tourism consumers. Marketers should evaluate the effect of brand marketing in time to guide future marketing activities. Brand marketing evaluation index system of tourist destination can be divided into three levels of tourist impression of tourist destination indicators including brand emergence, brand recall, tourist satisfaction, brand image.

5. Strengthen modern information infrastructure and establish cooperative resource sharing. The infrastructure construction of scenic spots should take into account the subsequent development of scenic spots. While paying attention to the construction of traditional tourism infrastructure, we should pay attention to the construction of Internet, innovation industry and other related infrastructure, and build modern information incubator park, creative training center, etc. To help Ukraine realize the deep integration of traditional tourism and modern Internet innovation industry, and provide a good foundation for the future development of tourism in Ukraine. At the same time, we can carry out industrial integration liaison through the Internet, attract investment, develop tourism dedicated lines, develop online sales, online booking, online statistics. In addition, through the construction of online museums, online 3D and other historical allusions, on the scenic spots can automatically tell the story of scenic spots, through these ways can effectively enhance the tourist experience, Help tourists better understand Ukrainian history, inherit the spirit of ancient towns, and carry forward ancient town culture.

REFERENCES

1. Ülke Evrim Uysal. (2013). Branding Istanbul: Representationsof religion in promoting tourism. Branding Istanbul. No 9, pp. 223–234. DOI: 10.1057/pb.2013.16.

2. Ahmad Albattat, Jamaludin Azizul, Zuraimi Nini Shaliza Mohd, Marco Valeri. (2020). Visit intention and destination image in post-Covid-19 crisis recovery. Current Issues in Tourism. 11 nov 2020. DOI: https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1842342.

3. Adeloye David, Carr Neil, Insch Andrea. (2020). Domestic tourists' types of exposure to terrorism and travel intentions. Current Issues in Tourism. 11 nov 2020. DOI: https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1844161.

4. Dolores Sanchez-Sanchez Maria, De-Pablos-Heredero Carmen. (2020). A behaviour model for cultural tourism: loyalty to destination. Economic Research-Ekonomska Istraživanja. 3 nov 2020. DOI: https://doi.org/10.1080/1331677X.2020.1838313.

5. Asli, D.A. Tasci. (2018). Exploring the analytics for linking consumer based brand equity(CBBE) and fnancial based brand equity (FBBE) of destination or place. Place Branding and Public Diplomacy. Available at: https://doi.org/10.1057/s41254-019-00125-7

6. Juergen, Gnoth. (2002). Leveraging export brands through a tourism destination brand, pp. 262–280.

7. William, C. Gartner. (2014). Brand equity in a tourism destination Place Branding and Public Diplomacy . Vol. 10, 2, pp. 108–116.

8. Dwyer, L., Mellor, R., Livaic, Z, Edwards, D. and Kim, C. (2004). Attributes of destination competitiveness: A factoranalysis. Tourism Analysis, pp. 91–101.

9. Gnoth, J. (2002) Leveraging export brands through a tourismdestination brand. Journal of Brand Management. Special. Issue 9(4–5), pp. 262–280.

10. Dan'ko, N.I., Dovgal', G.V. (2016). Brendyng mista Harkova jak turystychnoi' destynacii'. [Branding of the city of Kharkiv as a tourist destination].

11. Vargo, S.L., and Lush, R.F. (2008). Service-dominant logic: continuing the evolution. Jornal of the Academy of Marketing Science, no. 36(1), pp. 1–10.

12. João, R Freire. (2015). Managing destination brandarchitecture – The case of Cascais Municipality. Place Branding and Public Diplomacy. Vol. 12, no 1, pp. 78–90.

13. Therkelsen, A., Halkier, H. (2008). Contemplating placebranding umbrellas. The case of coordinated national tourism and business promotion in Denmark. Scandinavian Journalof Hospitality and Tourism. Vol. 8(2), pp. 159–175.

14. Sanchez, R. (2004). Conceptual analysis of brand architectureand relationships within product categories. The Journal of Brand Management. No11(3). pp. 233–247.

15. Angelo Giraldi. (2016). Film marketing opportunitiesfor the well-known touristdestination. Giraldi and Cesareo.

16. Vecco, M. (2010). A definition of cultural heritage: From thetangible to the intangible. Journal of Cultural Heritage. No11, pp. 321–324.

Дослідження маркетингу брендів на основі туристичних напрямів в Україні

Ляньфен Чжан, Данько Ю.І., Чжуаньцин Чень

Туристична дестинація – це місце, яке приваблює туристів для короткочасного перебування і відвідування. Конкуренція в галузі туризму з кожним днем зростає, а конкуренція між туристичними напрямками перетворилася на конкуренцію брендів. Маркетингова марка туристичних напрямків належить до маркетингової діяльності торгової марки, в якій як маркетингові об'єкти беруть участь державні департаменти та туристичні підприємства, а культурні ресурси, природні ландшафти та туристичні послуги туристичної дестинації стають маркетинговим змістом. Маркетинг брендів відіграє важливу роль

у маркетингу туристичних напрямків, але поточні дослідження пов'язаних з ними проблем маркетингу брендів все ще відносно поверхневі, відсутні теоретичні та емпіричні дослідження характеристик маркетингу торгових марок туристичного напряму. Система бренд-маркетингу туристичного напряму, заснована на загальних інтересах регіону, має важливе керівне значення для маркетингової практики туристичного напряму. Спираючись на теорію маркетингу, в цій роботі побудована система теорії маркетингової діяльності брендів туристичного призначення, виходячи із загальних інтересів регіону. Цей документ представляє маркетинг брендів туристичних напрямків в Україні як приклад. Починаючи зі статусу кво маркетингу туристичних брендів в Україні, цей документ викладає існуючі проблеми туризму в Україні і, нарешті, пропонує деякі контрзаходи для вдосконалення маркетингу бренду, а також застосувати висновок про бренд-маркетинг туристичного напряму, виходячи із загальних інтересів регіону, до практики туризму.

Ключові слова: призначення туризму, інтегрований маркетинг, маркетинг нових медіа, інтернет плюс, бренд туризму, маркетинг бренду.

Исследование брендового маркетинга на основе туристических направлений в Украине

Ляньфэн Чжан, Данько Ю.И., Чжуаньцин Чен

Туристическая дестинация – это место, которое привлекает туристов для краткосрочного пребывания и посещения. Конкуренция в сфере туризма растет день ото дня, и конкуренция между туристическими направлениями превратилась в конкуренцию брендов. Маркетинг бренда туристического направления относится к деятельности по маркетингу бренда, в которой в качестве маркетингового объекта принимают участие государственные ведомства и туристические предприятия, а в качестве маркетингового содержания – культурные ресурсы, природный ландшафт и услуги туристического направления. Маркетинг брендов играет важную роль в маркетинге туристических дестинаций, но текущие исследования проблем, связанных с бренд-маркетингом, все еще относительно поверхностны, отсутствуют теоретические и эмпирические исследования характеристик маркетинга брендов туристических дестинаций. Система бренд-маркетинга туристического направления, основанная на общих интересах региона, имеет важное руководящее значение для маркетинговой практики туристического направления. Основываясь на теории маркетинга, в данной статье строится система теории бренд-маркетинга туристического направления, основанная на общих интересах региона. Этот документ представляет бренд-маркетинг туристического направления в Украине в качестве примера. Исходя из статус-кво маркетинга туристических брендов в Украине, в этом документе излагаются существующие проблемы туризма в Украине и, наконец, предлагаются некоторые контрмеры для улучшения маркетинга бренда, а также применить вывод бренд-маркетинга туристического направления, основанный на общих интересах региона, в туристической практике.

Ключевые слова: направление туризма, комплексный маркетинг, маркетинг в новых медиа, интернет плюс, туристический бренд, маркетинг бренда.

Copyright: Lianfeng Zhang, Danko Y., Zhuanqing Chen © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Danko Y. ID: https://orcid.org/ 0000-0002-9847-1593

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 338.48
JEL M 20, D 79, L 83, M 31

Туристична орієнтованість як бізнес-парадигма розвитку об'єднаних територіальних громад

Печенюк А.П.

Подільський державний аграрно-технічний університет

Печенюк А.П. E-mail: dom.alla@meta.ua

OPEN ACCESS

Печенюк А.П. Туристична орієнтованість як бізнес-парадигма розвитку об'єднаних територіальних громад. Економіка та управління АПК. 2020. № 2. С. 177–185.

Pechenjuk A.P. Turystychna orijentovanist' jak biznes-paradygma rozvytku ob'jednanyh terytorial'nyh gromad. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 177–185.

Рукопис отримано: 11.10.2020р.
Прийнято: 21.10.2020р.
Затверджено до друку: 24.11.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-177-185

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад та критеріїв формування нової бізнес-парадигми туристоорієнтованості сільських громад.

Використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Науковий метод – для систематизації існуючих теоретичних підходів до досліджуваної проблеми; аналіз та синтез – для деталізації об'єкта і предмету дослідження та їх узагальнення; абстрактно-логічний – при формуванні узагальнень, висновків і пропозицій; метод системного підходу – при розгляді туристоорієнтованості як системи, яка складається з певної кількості взаємозв'язаних між собою елементів, та, взаємодіючи, впливає на комунікаційну та соціальну ефективність сільських громад; метод наукової абстракції – за виділення в туристоорієнтованості стійких, типових зв'язків, що дозволило сформувати критерії оцінки туристичної орієнтованості громад.

Досліджено туристичну орієнтованість як напрям формування бізнес-парадигми розвитку об'єднаних громад. Встановлено, що посилення туристоорієнтованої компоненти сприятиме створенню інноваційного туристичного продукту та залученню нових споживачів.

Досліджено основні підходи до клієнтоорієнтованості, встановлено зв'язок між означеною дефініцією та туристоорієнтованістю. Запропоноване власне визначення туристичної орієнтованості громад. Окреслено етапи формування позитивного туристично орієнтованого середовища. Описано принципи туристичної орієнтованості, когнітивний маркетинг визначений як базис формування лояльності споживачів.

Наведено критерії туристичної орієнтованості та визначено показники, які її характеризують.

Отримані результати дослідження можуть бути напрямками розробки ефективної стратегії розвитку сільських територій, врахування та оцінка означених дослідженням критеріїв на етапі формування бізнес-парадигми туристичної орієнтованості громади сприятиме збільшенню притоку інвестицій в інфраструктурні об'єкти, поширенню інформаційних технологій, реставрації, реконструкції, підтримці в належному стані об'єктів історико-культурної спадщини, формуванню інформаційної, когнітивної та туристичної компетенцій мешканців громад.

Ключові слова: об'єднані громади, туристична орієнтованість, туристичний розвиток, бізнес-парадигма, туристичні враження, когнітивний маркетинг.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Сучасний розвиток суспільних відносин тісно пов'язаний з економікою вражень, яка й зумовлює перехід конкуренції в емоційну сферу. Найбільш чітко ця тенденція проявляється в туризмі. Зростання конкуренції між туристичними дестинаціями призводить до того, що сільським громадам в боротьбі за

споживача необхідно мати позитивну репутацію і лояльність клієнтів. Враховуючи, що у сучасному бізнесі часто змінюються умови конкуренції і на перший план виходить інтелектуальний потенціал та конкретні результати його використання, то з'являються зміни у менеджерських та маркетингових аспектах діяльності в сторону підвищення зацікавленості до формування стратегії клієнтоорієнтованого бізнесу. Це змушує учасників ринку, які формують туристичну пропозицію, знаходити, впроваджувати та розробляти ефективні бізнес-стратегії туристичного розвитку, значну увагу звертати на маркетингові аспекти, визначаючи при цьому туристоорієнтованість як важливу компоненту формування бізнес-парадигми розвитку.

Формуванння парадигми розвитку об'єднаних територіальних громад на основі туристоорієнтованості передбачає постійний пошук нових шляхів здійснення діяльності, залучення споживачів до формування та удосконалення туристичного продукту, надання йому унікальних властивостей, розробки новітніх технологій та стандартів обслуговування. При цьому шляхом отримання прибутку для клієнтоорієнтованих громад стає максимізація цінності споживачів у часі, тобто, чим тривалішою є взаємодія з туристом, тим більший дохід отримає суб'єкт, від якого виходить туристична пропозиція.

Питання формування клієнтоорієнтованості в бізнесі знаходить досить широке відображення в працях сучасних науковців. Зокрема, ця наукова проблема висвітлюється у дослідженнях Ковалевського В.О., що розглядає клієнтоорієнтованість як інструмент партнерської взаємодії підприємства і клієнта та, разом з Юшкевич О.О. визначає її як соціально-економічну категорію; Халіна В.Ю. та Васильєва Т.С. вбачають у клієнтоорієнтованості нову парадигму ведення бізнесу; Рябоконь Н.П. розглядає клієнтоорієнтованість як ключову компетенцію компанії; дослідження Вовчанської О.М. та Іванової Л.О. зосереджені на клієнтоорієнтованості у ресторанному бізнесі; Захаренко Д.С. визначає сутнісні характеристики клієнтоорієнтованості підприємства; праці Яроміч С.А., Бекетова О.А., Петриченко П.А. присвячені дослідженням Інтернет-маркетингу у сфері послуг; праці Чайковської М.П. зосереджені на інформаційній складовій маркетингової технології; Григорак М.Ю. досліджує бізнес-моделі та стратегії інноваційного розвитку постачальників логістичних послуг; Смерічевський С.Ф. та Клімова О.І. визначають Business Model Canvas універсальною концепцією управління бізнесом. Дослідження Шталь Т.В., Козуб В.О. зосереджені на визначенні ролі глобального маркетингу в організації міжнародного бізнесу.

Зважаючи на досить високий ступінь висвітлення теми клієнтоорієнтованості, варто визнати, що питання туристичної орієнтованості сільських громад не отримало належного наукового базису та потребує подальших наукових розвідок та напрацювань, зокрема із визначення критеріїв формування туристичної орієнтованості новостворених сільських громад України з врахуванням особливостей даної сфери, що й визначило вибір напряму дослідження.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад та критеріїв формування нової бізнес-парадигми туристоорієнтованості сільських громад. При цьому вирішувались наступні завдання: систематизація сучасних наукових підходів щодо клієнтоорієнтованості та ефективної партнерської взаємодії між учасниками туристичних відносин, формування на цій базі власного бачення туристичної орієнтованості громад та визначення її основних принципів; формування етапів управлінської парадигми туристичної орієнтованості сільських громад, окреслення її сутнісних критеріїв та показників.

Матеріал і методи дослідження. Використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Науковий метод – для систематизації існуючих теоретичних підходів до досліджуваної проблеми, системний підхід при розгляді туристоорієнтованості як системи, яка складається з певної кількості взаємозв'язаних між собою елементів, та, взаємодіючи, впливає на комунікаційну та соціальну ефективність сільських громад; метод наукової абстракції для виділення в туристоорієнтованості стійких, типових зв'язків, що дозволило сформувати критерії оцінки туристичної орієнтованості громад.

Результати дослідження та обговорення. Важливою ознакою сучасних суспільних трансформацій [1–4], які притаманні для всіх об'єднаних територіальних громад нашої держави є зміщення державних регулятивних акцентів з фінансової чи технічної допомоги на створення можливостей із формування їх конкурентоспроможності, що автоматично означає зміну державної регіональної політики, її засобів, а також форм допомоги регіонам.

В контексті вирішення наукової проблеми, формування туристичної орієнтованості громад та зростання рівня їх конкурентоспроможності можна розглядати з різних позицій: туристоорієнтованості окремого мешканця,

туристоорієнтованості громади, туристоорієнтованості регіону та країни.

На наш погляд, туристоорієнтованість сільських громад найкраще можна пояснити з позицій використання клієнтоорієнтованого підходу, який враховує наступні чинники: конкурентні переваги щодо ціноутворення, якості та асортименту; управління поведінкою клієнта при взаємодії з організацією; виявлення причин втрати клієнтів; розуміння впливу окремих господарських одиниць чи підрозділів на процес роботи із споживачами [5].

Основна ознака клієнтоорієнтованого підходу характеризується політикою формування клієнтської бази, способами визначення її цілей, пріоритетів та ресурсів. Основний принцип клієнтоорієнтованості полягає у максимізації задоволеності споживачів від співпраці. На думку Ковалевського В.О. «клієнтоорієнтований підхід – це інструмент партнерської взаємодії підприємства і клієнта щодо задоволення його потреб, спрямований на підвищення конкурентних переваг підприємства у довгостроковому періоді, за допомогою відповідних ключових компетенцій організації» [5].

Згідно з означеним підходом, орієнтація на споживача передбачає зростання результативності діяльності. За відсутності додаткового прибутку від якісного обслуговування, можна стверджувати про відсутність клієнтоорієнтованості. Клієнтоорієнтованість створює широке поле для передбачення змін у потребах цільових клієнтів та відповідне визначення організаційних можливостей [5].

В.Ю. Халіна та Т.С. Васильєва [6] у своїх дослідженнях розглядають клієнтоорієнтований підхід як удосконалення навичок організації, створення атмосфери затишку, комфорту та незабутніх вражень, а клієнтоорієнтованість визначають як нову ефективну парадигму ведення бізнесу з повним переформатуванням діяльності підприємства та всіх його елементів для виявлення і задоволення потреб споживача й формування кінцевої споживчої цінності власного продукту задля сталих та тривалих відносин з клієнтом з метою подальшої максимізації прибутку.

Для визначення туристоорієнтованості об’єднану територіальну громаду можна розглядати за сукупністю окремих мешканців, що виступають як незалежні господарські суб'єкти, та результатами своєї діяльності впливають на формування туристичної привабливості населеного пункту. Тобто, туристоорієнтованість визначатиметься рівнем та якістю туристичної орієнтації та підготовки окремих індивідів чи господарських одиниць. З іншої сторони, сільська громада може розглядатися як самостійний економічний суб’єкт туристичних відносин. В цьому випадку поняття туристоорієнтованості пов’язуватиметься з територіальною конкуренцією. При цьому туристоорієнтованість буде визначатися за певними видами туристичної діяльності, інфраструктурними аспектами, рівнем заповідності та культурної цінності пам'яток, природними ресурсами з однієї сторони, а з іншої – між соціальним капіталом, кваліфікованими кадрами, нематеріальними активами громади тощо.

Наведене дає змогу визначити туристоорієнтованість як здатність до утримання чи збільшення туристичних потоків з метою зростання рівня життя мешканців громади, ефективного використання її ресурсів, формування позитивного туристичного іміджу та забезпечення високого ступеня комунікаційної взаємодії суб'єктів туристичного процесу.

Існуюча наукова база [7–16] визначає клієнтоорієнтованість новітньою парадигмою ведення бізнесу та його філософією і формує її основні принципи, які ми можемо адаптувати до туристичної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1 – **Основні принципи клієнтоорієнтованості в туризмі**

Принцип	Характеристика
Сумлінність	Споживачі позитивно оцінюють цю ознаку, яка може стати вирішальним чинником повернення туриста до туристичної дестинації.
Знання потреб свого туриста	Інфраструктурні, психологічні, екологічні, економічні, соціальні, культурні. Важливе значення належить наявності зворотного зв’язку.
Уміння зрозуміти і прийняти позицію туриста	Полягає в аналізі шляху клієнта з метою оцінки діяльності та розробки відповідних висновків.
Увага до дрібниць	Полягає у виявленні та врахуванні дрібниць, які теоретично можуть дратувати і споживача.
Уміння випереджати очікування туриста	Полягає у формуванні пакету пропозицій з емоційним забарвленням та змістовним наповненням; упровадженні нових цифрових технологій в обслуговуванні, комунікаціях, маркетингу, управлінні репутацією в мережі тощо; проведенні досліджень пропозицій туристичного продукту в сегменті «подорожі з користю», «мисливці за враженнями», «digital journey».

Джерело: складено автором на основі [6; 17].

Причини переходу до клієнтоорієнтованості: лояльність; клієнтоконцентрованість; дисциплінованість у напрямі клієнта. Лояльність споживачів є важливим показником, особливо в туристичній діяльності, оскільки пов'язана із поверненням клієнта до продукту, з яким він вже знайомий, але позитивні враження, емоції, які переповнювали туриста під час подорожі, виявляються сильнішими за бажання отримати щось абсолютно нове і не відоме від туристичної послуги. Лояльність це дуже важлива вигода, але вона потребує постійного цілеспрямованого управлінського процесу. Друга причина – концентрованість на клієнті (клієнтоконцентрованість), що формує переваги над конкурентами в тому, що підприємство чи окрема інституція (сільська громада) стає визнаним експертом у сфері знання потреб споживачів та вмінні вчасно реагувати на запити та зміну потреб. Дисциплінованість у напрямі клієнта – це стан, за якого клієнт відчуває, що має справу з фаховою командою, яка працює злагоджено та ефективно [6].

Аналіз наукових досліджень з питань клієнтоорієнтованості, лояльності споживачів, філософії туристичного споживання, управління туристичними враженнями дає змогу сформувати основні етапи, які має пройти об'єднана громада у напрямку наближення до туриста та створення позитивного туристично орієнтованого середовища (рис. 1).

Наведена модель дає узагальнене розуміння туристичної орієнтованості сільських громад. Важливого значення за формування позитивного туристичного середовища набуває філософське трактування означеного явища. На даному етапі має визначатися світоглядна компонента мешканців щодо створення сприятливого та дружнього до туриста середовища, визначатимуться підцілі, завдання та методи комунікації, формуватиметься бізнес-парадигма.

Новітні сучасні маркетиногові концепції виховання прихильності у споживачів пов'язані із сферою психології, зокрема, когнітивним маркетингом, похідною якого є концепція інтрамаркетингу. Об'єктом її впливу виступає внутрішнє середовище організації, головне завдання полягає у включенні сільської громади в ті когнітивні конфігурації, що сприятимуть зростанню попиту та лояльності туристів, а також виключенню зворотніх ефектів. Реалізація концепції передбачає наступний алгоритм: виділення когнітивних конфігурацій (соціальних міфів та парадигми), які є основою побудови ідентичності громади; створення концепції цільової ідентичності; пошук нових когнітивних детермінант, через які буде транслюватися цільова ідентичність сільської громади; трансляція інформації в когнітивний ефір. Цей алгоритм має циклічний характер [18].

Рис. 1. **Формування бізнес-парадигми туристичної орієнтованості сільських громад.**

Джерело: розробка автора.

Другий етап передбачає діагностику проблеми та визначення критеріальних ознак, що включає широке коло досліджень.

Загальну методику оцінки туристичних вражень споживачів, яка передбачає дослідження відповідності туристичних можливостей потребам споживачів, визначає групи потенційних споживачів туристичного продукту за відповідними ознаками, передбачає дослідження впливу чинників на формування туристичних вражень, описано у наших попередніх дослідженнях, зокрема, у праці [19].

У даній роботі пропонуємо сконцентрувати увагу на визначенні критеріальних ознак, які можуть стати практичним базисом формування та розробки бізнес-парадигми розвитку туристично орієнтованої громади. З цією метою пропонуємо врахування та розгляд наступних показників (табл. 2).

Для комплексної характеристики туристичної орієнтованості громад наведені критерії та показники варто доповнювати оцінкою соціального (людського) капіталу мешканців з відповідними показниками, які детально опи-

Таблиця 2 – **Критерії туристичної орієнтованості громади**

Назва показника
Інфраструктурні
1. Фінансова інклюзивність громади: 1.1. Кількість філій комерційних банків на 100 тис. дорослого населення; 1.2. Кількість банкоматів на одиницю площі сільської громади.
2. Частка власників сільських туристичних садиб у загальній кількості домогосподарств, %.
3. Частка заповідних зон в межах території сільської громади у загальній її площі, %.
4. Частка туристичних атракцій (фестивалі, виставки, воркшопи), які проходять у межах громади у загальній кількості заходів по регіону чи країні, %.
5. Рівень розвитку туристичної інфраструктури громади: 5.1. Рівень інклюзивності туристичних об’єктів; 5.2. Рівень концентрації об’єктів туристичного розміщення у природоохоронних та історичних місцях.
6. Частка доріг загальнодержавного значення у загальній протяжності доріг громади, %: 6.1. Частка доріг з твердим покриттям у загальній протяжності доріг громади, %.
7. Частка об’єктів історико-культурної спадщини, та природоохоронних зон, які нанесені на публічну карту.
Інформаційно-комунікаційні
1. Рівень використання Інтернету у туристичній діяльності.
2. Рівень висвітлення інформації про туристичну привабливість громади.
3. Рівень згадуваності туристичних об'єктів громади в інформаційному просторі.
4. Рівень маркування туристичних об'єктів громади на Google картах.
5. Частка домогосподарств, що мають комп'ютери, у загальній їх кількості, %.
6. Частка позитивних відгуків у загальній кількості відгуків про туристичну привабливість громади, %.
7. Рівень повернення туристів у громаду, % .
8. Рівень використання соціальних мереж (кількість зареєстрованих у соцмережах мешканців до їх загальної чисельності, %).
9. Кількість власників мобільних телефонів на 100 осіб.
10. Рівень представлення громади у соціальних мережах (за кількістю читачів та підписників).
11. Рівень інформатизації громади, закладів культури, бібліотек, музеїв.
12. Частка громадян, готових до ведення туристичної діяльності у загальній кількості мешканців, %.
Економічні
1. Частка бюджетних видатків на охорону та реставрацію об’єктів історико-культурної спадщини у загальному бюджеті громади чи регіону.
2. Рівень цін на базові туристичні послуги (проживання, харчування) в регіональному чи загальноукраїнському масштабах.
3. Частка доходів від туризму у загальній структурі доходів громади.
4. Вартість нематеріальних активів сільської громади (у вартісному вимірнику та через врахування Індексу оцінки нематеріальних активів [20]).
Інноваційно-інвестиційні
1. Рівень застосування електронної комерції.
2. Кількість впроваджених туристичних стартапів у розрахунку на 100 мешканців.
3. Кількість створених чи використовуваних мобільних додатків для туристичної діяльності.
4. Рівень інноваційної активності мешканців (за кількістю стартапів, грантів тощо) до показників по регіону чи країні.
5. Рівень інвестицій у туристичну сферу громади.

Джерело: розроблено автором.

сані у праці [20] та входять у систему індикаторів оцінки нематеріальних активів сільських громад.

Наведені критерії дозволять встановити потенційні позиції громади щодо формування іміджу туристично орієнтованої дестинації.

Третій етап, організація комунікаційної взаємодії із цільовою аудиторією, передбачає використання методів емоційного маркетингу, який пов'язаний з поведінковим ефектом споживачів та базується на дослідженні їх потреб з метою побудови чіткої і зрозумілої комунікації між брендом продуцента і споживачем, котра, здебільшого, здійснюється за допомогою медіа. До базових груп емоційних потреб населення відносять [21]: інформаційні – саме вони характеризують зростаючу потребу споживача в отриманні важливих та корисних відомостей про туристичні пропозиції та новації туристичного споживання; контентом емоційних потреб другого типу є освіта, яка несе важливу світоглядну інформацію про зміни у суспільстві і природі та допомагає споживачеві краще організувати своє життя, будувати плани на майбутнє; трендом третьої групи є розважальний контент, який відтворює витрачену споживачем емоційну енергію.

Завдяки розумінню наведених сензитивних потреб споживачів стає можливим закріплення соціально-рекламних повідомлень у свідомості споживачів та побудова стійких емоційних зв'язків між особистістю, медіа і туристичною дестинацією.

Наступні етапи виявляють напрями змін у громаді та формують базис ефективної бізнес-парадигми її туристоорієнтованості.

Висновки. Доведено, що успішний розвиток туристичної діяльності залежить від рівня туристоорієнтованості громад та базується на принципах сумлінності, знанні потреб свого туриста, розумінні і прийнятті його поглядів, увазі до дрібниць, умінні випереджати очікування споживача.

Обгрунтовано, що важливого значення у забезпеченні туристично орієнтованої громади відводиться формуванню прихильності у споживачів до цього виду послуг. Так, сучасні наукові дослідження пов'язують її із сферою психології, зокрема, когнітивним маркетингом, який формує відповідні когнітивні конфігурації, що сприятимуть зростанню попиту та лояльності туристів.

При формуванні бізнес-парадигми важливо виділити критерії сигментації туристичної орієнтованості сільських громад. Нами виділено критерії за інфраструктурними, інформаційно-комунікаційними, економічними та інноваційно-інвестиційними напрямками. Вважаємо, що врахування означених дослідженнями критеріїв на етапі формування бізнес-парадигми туристоорієнтованості громади сприятиме обгрунтуванню дієвих заходів щодо посилення туристоорієнтованості об'єднаних територіальних громад на основі: збільшення притоку інвестицій в інфраструктурні об'єкти сільських громад, поширення інформаційних технологій, удосконалення інфраструктури, реставрації, реконструкції, підтримки в належному стані об'єктів історико-культурної спадщини, формування інформаційної, когнітивної та туристичної компетенцій мешканців громад, підготовки кваліфікованих кадрів для туристичної галузі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельник В., Добіжа Н., Погріщук О. Економічний розвиток сільських територій у концепції формування конкурентоспроможності регіонів. Вісник Тернопільського національного економічного університету. № 1, 2019. С. 70–80.

2. Герцег В.А., Газуда Л.М. Концептуальні основи розвитку сільських територій. Економіка і суспільство. Вип. № 15, 2018. С. 513–518.

3. Сава А., Довгань О. Концептуальні підходи до формування моделі збалансованого розвитку сільських територій. Економічний дискурс. 2019. Вип. 2. С. 40–53. DOI: https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-4.

4. Весперіс С.З., Решетняк Я.В. Децентралізація: проблеми новосформованих об'єднаних територіальних громад. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Вип. 19. Ч. 1, 2018. С. 46–50.

5. Ковалевський В.О. Клієнтоорієнтований підхід як інструмент партнерської взаємодії підприємства і клієнта. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/434.pdf (дата звернення: 5.09.2020).

6. Халіна В.Ю., Васильєва Т.С. Клієнтоорінтованість як нова парадигма ведення бізнесу. Економіка та держава. № 9, 2018. С. 75–78.

7. Рябоконь Н.П. До питання формування клієнтоорієнтованості як ключової компетенції компанії. Ефективна економіка. № 11, 2015. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4522 (дата звернення: 22.09.2020).

8. Захаренко Д.С. Клієнтоорієнтованість підприємства: сутнісні характеристики. Економіка. Менеджмент. Бізнес. № 4 (22), 2017. С. 187–194.

9. Ковалевський В.О., Юшкевич О. О. Клієнтоорієнтованість організації як соціально-економічна категорія. Бізнес Інформ. 2019. № 6. С. 246–251. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-6-246-251.

10. Яроміч С.А., Бекетова О.А., Петриченко П.А. Інтернет-маркетинг у сфері послуг. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Економічні науки. Вип. 1 (8), 2017. С. 62–66.

11. Ковальчук С.В., Лазебник М.Р., Стахов Ю. Комплекс маркетингових комунікацій підприємства в процесі клієнтоорієнтованого маркетингу. Вісник Хмельницького національного університету. № 6. Том 1, 2018. С. 282–286. DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(1)-282-286.

12. Чайковська М.П. Інформаційна складова технології маркетингової діяльності з урахуванням нової парадигми бізнесу. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34217/1/28_174-184.pdf (дата звернення: 12.09.2020).

13. Григорак М.Ю. Аналіз бізнес-моделей та стратегій інноваційного розвитку постачальників логістичних послуг. Технологический аудит и резервы производства. № 2/5(28), 2016. С.29–38. DOI: 10.15587/2312-8372.2016.65948.

14. Смерічевський С.Ф., Клімова О.І. Business Model Canvas як універсальна концепція управління бізнесом компанії. Інвестиції: практика та досвід. № 9, 2017. С.11–14.

15. Шталь Т.В., Козуб В.О. Роль глобального маркетингу в організації міжнародного бізнесу. Маркетингові інновації в освіті, туризмі, готельно-ресторанній, харчовій індустрії та торгівлі: Міжн. наук.-практ. Інтернет конф. Харків: ХДУХТ, 2017. С. 102–104.

16. Вовчанська О.М., Іванова Л.О. Клієнтоорієнтованість у ресторанному бізнесі: теоретичні підходи і сучасні практика. International Scientific Journal "Internauka". URL: http://www.inter-nauka.com/ (дата звернення: 25.09.2020).

17. Михайліченко Г. Подорожі за враженням, або перспективи збуту EMOTIONAL-EXPERIENCE турів. Актуальні питання туризмології та туристичної практики: зб. мат. наук.-практ. конф. Київ, 18 квітня 2019 р. С. 42–43.

18. Устьян О.Ю. Використання розробок когнітивної психології в маркетинговій теорії. URL: http://elib.hduht.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/852/1/sec4-e-2015-1-12.pdf (дата звернення: 22.09.2020).

19. Печенюк А.П. Методичні аспекти управління враженнями у сільському туризмі. Вчені записки ТНУ ім. Вернадського. Т. 30(69). № 5, 2019. С. 25–30. DOI: https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-33.

20. Печенюк А.П. Оцінка нематеріальних туристичних ресурсів сільських громад. Інфраструктура ринку. Вип. 39, 2020. С. 91–96. https://doi.org/10.32843/infrastruct39-15.

21. Чужиков А.В., Лещенко К.А. Комунікаційна підтримка глобальної екологізації споживання. Економіка та держава. № 7, 2020. С. 99–104. DOI: 10.32702/23066806.2020.7.99.

REFERENCES

1. Melnyk, V., Dobizha, N. and Pohrishchuk, O. (2019). Ekonomichnyi rozvytok silskykh terytorii u kontseptsii formuvannia konkurentospromozhnosti rehioniv [Economic development of rural areas in the concept of forming the competitiveness of regions]. Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu. No 1, pp.70–80.

2. Hertseh, V.A. and Hazuda, L.M. (2018). Kontseptualni osnovy rozvytku silskykh terytorii [Conceptual bases of rural development]. Ekonomika i suspilstvo. No 15, pp. 513–518.

3. Sava, A., Dovhan, O. (2019). Kontseptualni pidkhody do formuvannia modeli zbalansovanoho rozvytku silskykh terytorii [Conceptual approaches to the formation of a model of balanced development of rural areas]. Ekonomichnyi dyskurs. No 2, pp. 40–53. DOI: https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-4.

4. Vesperis, S.Z., Reshetnyak, YA.V. (2018). Detsentralizatsiya: problemy novosformovanykh ob'yednanykh terytorial′nykh hromad [Decentralization: problems of newly formed united territorial communities]. Naukovyy visnyk Uzhhorods′koho natsional′noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. Issue. 19. Vol. 1, pp. 46–50.

5. Kovalevskyi, V.O. Kliientooriientovanyi pidkhid yak instrument partnerskoi vzaiemodii pidpryiemstva i kliienta [Customer-oriented approach as a tool of partnership between the enterprise and the client]. Available at: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/434.pdf (accessed 5.09.2020).

6. Khalina, V.Yu. and Vasylieva, T.S. (2018). Kliientoorintovanist yak nova paradyhma vedennia biznesu [Customer orientation as a new paradigm of doing business]. Ekonomika ta derzhava. No 9, pp. 75–78.

7. Riabokon, N.P. (2015). Do pytannia formuvannia kliientooriientovanosti yak kliuchovoi kompetentsii kompanii [On the issue of customer orientation as a key competence of the company]. Efektyvna ekonomika. No 11. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4522 (Accessed 22.09.2020).

8. Zakharenko, D.S. (2017). Kliientooriientovanist pidpryiemstva: sutnisni kharakterystyky [Customer orientation of the enterprise: essential characteristics]. Ekonomika. Menedzhment. Biznes. No 4 (22), pp. 187–194.

9. Kovalevskyi, V. O. and Yushkevych, O. O. (2019). Kliientooriientovanist orhanizatsii yak sotsialno-ekonomichna katehoriia [Customer orientation of the organization as a socio-economic category]. Biznes Inform. No 6, pp. 246–251. Available at: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-6-246-251.

10. Yapomich, S.A., Beketova, O.A. and Petpychenko P.A. (2017). Intepnet-mapketynh u sfepi posluh [Internet marketing in the field of services]. Naukovyi visnyk MNU imeni V.O. Sukhomlynskoho. Ekonomichni nauky. Issue 1 (8), pp. 62–66.

11. Kovalchuk, S.V., Lazebnyk, M.R. and Stakhov, Yu. (2018). Kompleks marketynhovykh komunikatsii pidpryiemstva v protsesi kliientooriientovanoho marketynhu [Complex of marketing communications of the enterprise in the process of customer-oriented marketing]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. No 6. Vol. 1, pp. 282–286. DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(1)-282-286.

12. Chaikovska, M.P. Informatsiina skladova tekhnolohii marketynhovoi diialnosti z urakhuvanniam novoi paradyhmy biznesu [The information component of the technology of marketing activities taking into account the new business paradigm]. Available at: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34217/1/28_174-184.pdf (Accessed 12.09.2020).

13. Hryhorak, M.Yu. (2016). Analiz biznes-modelei ta stratehii inovatsiinoho rozvytku postachalnykiv lohystychnykh posluh [Analysis of business models and strategies for innovative development of logistics service providers]. Tekhnolohycheskyi audyt y rezervy proyzvodstva. No 2/5(28), pp.29–38. DOI: 10.15587/2312-8372.2016.65948.

14. Smerichevskyi, S.F. and Klimova O.I. (2017). Business Model Canvas yak universalna kontseptsiia upravlinnia biznesom kompanii [Business Model Canvas as a universal business management concept of the company]. Investytsii: praktyka ta dosvid. No 9, pp. 11–14.

15. Shtal, T.V. and Kozub, V.O. (2017). Rol hlobalnoho marketynhu v orhanizatsii mizhnarodnoho biznesu [The role of global marketing in the organization of international business]. Marketynhovi innovatsii v osviti, turyzmi, hotelno-restorannii, kharchovii industrii ta torhivli: Mizhn. nauk.-prakt. internetkonf. Kharkiv: KhDUHT , pp. 102–104.

16. Vovchanska, O.M. and Ivanova, L.O. Kliientooriientovanist u restorannomu biznesi: teoretychni pidkhody i suchasni praktyka [Customer orientation in the restaurant business: theoretical approaches and modern practice]. International Scientific Journal "Internauka". Available at: http://www.inter-nauka.com/. (Accessed: 25.09.2020).

17. Mykhailichenko, H. Podorozhi za vrazhenniam, abo perspektyvy zbutu Emotional-experience turiv [Travel by impression, or sales prospects Emotional-experience tours]. Aktualni pytannia turyzmolohii ta turystychnoi praktyky: zb. mat. nauk.-prakt. konf. Kyiv. 18 kvitnja 2019, pp. 42–43.

18. Ustian, O.Yu. (2015). Vykorystannia rozrobok kohnityvnoi psykholohii v marketynhovii teorii [The use of cognitive psychology in marketing theory]. Available at: http://elib.hduht.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/852/1/sec4-e-2015-1-12.pdf. (Accessed 22.09.2020).

19. Pecheniuk, A.P. (2019). Metodychni aspekty upravlinnya vrazhennyamy u sil′s′komu turyzmi [Methodological aspects of impression management in rural tourism]: Vcheni zapysky TNU im. Vernads′koho. Vol. 30(69). No 5, pp. 25–30. DOI: https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-33.

20. Pecheniuk, A.P. (2020). Otsinka nematerialnykh turystychnykh resursiv silskykh hromad [Assessment of intangible tourist resources of rural communities]. Infrastruktura rynku. Issue 39, pp. 91–96. Available at: https://doi.org/10.32843/infrastruct39-15.

21. Chuzhykov, A.V. and Leshchenko, K.A. (2020). Komunikatsiina pidtrymka hlobalnoi ekolohizatsii spozhyvannia [Communication support of global greening of consumption]. Ekonomika ta derzhava. No 7, pp. 99–104. DOI: 10.32702/23066806.2020.7.99.

Туристическая ориентированность как бизнес-парадигма развития объединенных территориальных общин

Печенюк А.П.

Предметом исследования является туристическая ориентированность как составляющая бизнес-парадигмы развития территориальных общин Украины.

Целью исследования является обоснование теоретических основ и условий формирования новой бизнес-парадигмы туристоориентированности сельских общин.

Использованы общенаучные и специальные методы исследования. Научный метод – для систематизации существующих теоретических подходов к исследуемой проблеме; анализ и синтез – для детализации объекта и предмета исследования и их обобщения; абстрактно-логический – при формировании обобщений, выводов и предложений; метод системного подхода – при рассмотрении туристоориентированности как системы, которая состоит из определенного количества взаимосвязанных между собой элементов, и, взаимодействуя, влияют на коммуникационную и социальную эффективность сельских общин; метод научной абстракции – при выделении в туристоориентированности устойчивых, типичных связей, что позволило сформировать критерии оценки туристической ориентированности общин.

Исследована туристоориентированность как направление формирования бизнес-парадигмы развития объединенных общин. Установлено, что усиление туристоориентированной компоненты способствует созданию инновационного туристического продукта и привлечению новых потребителей.

Исследованы основные подходы к клиентоориентированности, установлена связь между обозначенной дефиницией и туристоориентированностью. Предложено собственное определение туристической ориентированности общин. Определены этапы формирования положительной туристическо ориентированной среды. Описаны принципы туристоориентированности, когнитивный маркетинг определен как базис формирования лояльности потребителей. Приведены критерии туристоориентованности и определены показатели, которые ее характеризуют.

Полученные результаты исследования могут быть направлениями разработки эффективной стратегии развития сельских территорий, учет и оценка указанных исследованием критериев на этапе формирования бизнес-парадигмы туристоориентированности общины будет способствовать увеличению притока инвестиций в инфраструктурные объекты, распространению информационных технологий, реставрации, реконструкции, поддержанию в надлежащем состоянии объектов историко-культурного наследия, формированию информационной, когнитивной и туристической компетенций жителей общин.

Ключевые слова: объединенные общины, туристическая ориентированность, туристическое развитие, бизнес-парадигма, туристические впечатления, когнитивный маркетинг.

Tourism orientation as a business paradigm for the development of united territorial communities

Pecheniuk A.

The subject of the research is tourist orientation as a component of the business paradigm of development of territorial communities of Ukraine

The purpose of the study is to substantiate the theoretical foundations and criteria for the formation of a new business paradigm of tourism orientation of rural communities.

General scientific and special research methods are used. Scientific method - for systematization of existing theoretical approaches to the researched problem; analysis and synthesis (for detailing the object and subject of research and their generalization); abstract-logical (in the formation of generalizations, conclusions and proposals; the method of systematic approach - in considering tourist orientation as a system consisting of a number of interconnected elements, and, interacting, affects the communication and social efficiency of rural communities; the method of scientific abstraction - when allocating stable, typical connections in tourism orientation, which allowed to form criteria for assessing the tourist orientation of communities.

Tourist orientation as a direction of formation of business paradigm of development of united communities is investigated. It is established that the strengthening of the tourism-oriented component will contribute to the creation of an innovative tourism product and attract new consumers.

The main approaches to customer orientation are studied, the connection between the defined definition and tourist

orientation is established. The own definition of tourist orientation of communities is offered. The stages of formation of a positive tourist-oriented environment are outlined. The principles of tourist orientation are described, cognitive marketing is defined as the basis for the formation of consumer loyalty.

The criteria of tourist orientation are given and the indicators that characterize it are determined.

The results of the study can be used to develop an effective strategy for rural development, taking into account and evaluating the criteria identified by the study at the stage of forming a business paradigm of tourism orientation of the community will increase investment in infrastructure, dissemination of information technology, restoration, reconstruction, objects of historical and cultural heritage, the formation of information, cognitive and tourist competencies of community residents.

Key words: united communities, tourism orientation, tourism development, business paradigm, tourist impressions, cognitive marketing.

Copyright: Печенюк А.П. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Печенюк А.П. ID: https://orcid.org/0000-0002-3582-9236

Наукове видання

Економіка та управління АПК

Збірник наукових праць

№ 2 (159) 2020

Редактор О.О. Грушко
Комп'ютерне верстання: В.С. Мельник

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ №15167-3739Р від 03.03.2009 р.
Формат 60гх84$^{1}/_{8}$. Ум. др. арк. 21,6. Зам. 7070. Тираж 300.
Підписано до друку 24.11.2020 р.
Видавець і виготовлювач:
Білоцерківський національний аграрний університет,
09117, Біла Церква, Соборна площа, 8/1, тел. 33-11-01,
e-mail: redakciaviddil@ukr.net
Свідоцтво внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
№ 3984 ДК від 17.02.2011 р.